

V stopách dávno odviateho času

Monografia obcí Komjatná, Stankovany, Hubová, Švošov a Ľubochňa
od najstarších čias do súčasnosti

Na text sa vzťahujú ustanovenia autorského zákona a akékoľvek kopírovanie
a množenie bez súhlasu autorov vystavuje vinníka riziku finančnej pokuty.

P.Vítek, S.Churý, V.Struhár
a kolektív

Prírodné pomery

1. Geológia, geomorfológia

Katastre obcí ležiacich južne od Váhu (Hubová, Ľubochňa) patria do horopisného celku **Veľká Fatra**, obce ležiace severne od Váhu (Komjatná, Stankovany, Švošov) patrili predtým do západnej časti pohoria Chočské vrchy. Táto časť pohoria (západne od potoka Likavka) sa však dnes vyčleňuje ako samostatný horopisný celok - **Šípska Fatra**.

V prípade Šípskej i Veľkej Fatry ide o tzv. „jadrové“ pohoria, ale v oboch **kryštalické jadro** (prvohorné vyvreliny) vystupuje na povrch len pomiestne. V prielomovom úseku Oravy medzi vyústením doliny Bystrička a ústím Oravy do Váhu zasahuje kryštalické jadro Malej Fatry i na východný breh rieky Oravy. V Ľubochňanskej doline pretína kryštalinikum turčiansku vetvu hlavného hrebeňa od západu v priestore Jarabinej a klesá do doliny Ľubochňanky medzi Blatnou a dolinou Kračkov. Izolované výstupy sú aj v okolí „Vyšného Tajchu“ a na vých. svahoch Malého Lysca. Ďalej na východ sa tiahne cez liptovskú vetvu hlavného hrebeňa (Smrekovica) a klesá do Revúckej doliny. Tento tzv. Ľubochňanský masív budujú prevažne horniny žulového typu (granity, granodiority) a zvyšky kryštalických bridlíc sú zriedkavé iba na jeho okrajoch.

Na okrajoch kryštalinika vystupujú na povrch **horniny obalovej** druhohornej (tzv. **šiprúňskej série**) od spodného triasu - kremence, kremité pieskovce, pestré bridlice (južne od Kľaku, do doliny Ľubochňanky až po Kračkov, v okolí Blatnej, Čierňav a Rakytova), až po vyššie členy série - triasové guttensteinské vápence, jurské vápence a kriedové slieňovcové horniny (Kľak, Jarabinská skala, Šiprún a záver Ľubochňanskej doliny).

Koncom druhohôr horotvorné pohyby presunuli z juhu na veľké vzdialenosti príkrovy z mezozoických súvrství. Spodný, **krížňanský príkrov** budujú horniny od vápencov a dolomitov triasu cez jurské sedimenty, až po mohutné kriedové slieňovcovité súvrstvia. V Šípskej Fatre tvoria tieto horniny najmä úpätné časti masívov od Šípu až po Čebrať a najmä doliny, ktoré tieto masívy oddeľujú. Vo Veľkej Fatre rozsiahle plochy týchto hornín tvoria hôľnaté chrbty na juhu (Ploská, Borišov, Lysec) a v severnej časti hlavne doliny Čutkovo a Bystrô. S týmto typom hôľneho reliéfu ostro kontrastuje reliéf chočského príkrovu, nasunutý priamo na príkrov krížňanský. Jeho vyššie jurské a kriedové členy podľahli zvetrávaniu a tak **chočský príkrov** tvoria hlavne stredotriasové vápence a dolomity. Najmarkantnejší rozdiel reliéfu oboch príkrovov je v miestach, kde bralnaté trosky dolomitov a vápencov chočského

príkrovu spočívajú na mierne modelovanom podklade zo slieňovcov krížňanského príkrovu (Čierny kameň, Tlstá hora, Kútňikov kopec, najmä však v Šípskej Fatre - Šíp, Hrdoš, Havran, Kečka, Radičiná, Čebrať).

Mladšie **paleogénne horniny** (staršie treťohory) - ílovcové a pieskovcové súvrstvia, sú zastúpené iba v okolí Komjatnej a Žaškova. Okrem týchto hornín, usadených v pravekých moriach, sú zastúpené i najmladšie, **kvartérne sedimenty** (štvrtohory), ktoré sa tvoria i dnes. Sú to travertíny, vznikajúce vyzrážaním vápenca z minerálnych vôd. Vyskytujú sa v doline Váhu pod Šípom pri Stankovanoch a pri osade Rojkov. Štrkové sedimenty riečnych nív, svahové a sutinové uloženiny nachádzame vo všetkých častiach pohoria.

Vo vápencovo-dolomitických súvrstviach sú zastúpené i **krasové javy**. Z povrchových foriem sú to škrapy - ostrohranné výbežky vápencov na hornine bez pokrývky pôdy (na Šípe). Zriedkavé sú závrty - lievikovité priehlbne, ktorých skupina priemeru 15-20 m sa nachádza v sedle Na vrch nad Stankovanmi. Z podzemných foriem sú známe drobnejšie jaskyne a previsy vytvorené mrazovým zvetrávaním, ako napr. jaskyňa na Šípe, viacero jaskýň v Hrdoši nad Komjatnou, priepasť Zvonica v masíve Kečiek a jaskyňa na Čebraťi. V doline Váhu je významnejšia 25 m dlhá Stankovianska jaskyňa riečneho pôvodu. Úpätné jaskynky a previsy (do 10 m) sú i v skalách Havranka pri Ľubochni a niekoľko jaskýň aj v doline Korbelke, zarezanej do masívu Kopy.

2. Podnebie

Podnebná charakteristika oblasti závisí najmä od reliéfu a s ním súvisiacej nadmorskej výšky. Členitý terén podstatne vplyva na všetky klimatické prvky. Relatívne malé horizontálne vzdialenosti a veľké výškové rozdiely zásadne ovplyvňujú teplotu, zrážky, silu a smer vetra (Ambros, 1986). Nasledujúca tabuľka uvádza niektoré klimatické charakteristiky širšej oblasti na príklade existujúcich meteorologických staníc HMÚ:

Stanica	Nadm.v. (m)	Priem.mes.a roč		T° C Rok	Zrážky rok (mm)	Sneh.pokrývka (dní)
		I.	VII.			
Ľubochná	446	-4,3	16,7	6,9	882	89
Ružomberok	496	-4,8	17,2	7,0	711	70
Part.Lupča	568				666	85
Korytnica	850			5,0	1081	109

Železnô	930	-6,2	14,1	4,3	1083	
Magurka	1036	-6,1	13,8	4,2	1293	136

Nižšie časti územia, teda dolina Váhu a Liptovská kotlina patria do klimatickej oblasti mierne teplej, vlhkej s chladnou zimou, s priemernou teplotou v júli (najteplejší mesiac) vyše 16°C. Hornaté časti patria do oblasti chladnej. Priemerné ročné teploty sú tu nižšie ako 4°C, v najvyšších častiach pohorí i pod 2°C. Priemerný počet letných dní (s teplotami nad 25°C) je v klimaticky najvhodnejších oblastiach len niečo vyše 30. S rastúcou výškou ich počet klesá a v najvyšších polohách sa už vôbec nevyskytujú. Opačná je situácia so snehovou pokrývkou. V kotline pretrváva priemerne okolo 70 dní, v horách podstatne dlhšie (100 - 150 dní), na hrebeňoch a v severných záveroch dolín aj viac.

S výškou pribúda i množstvo zrážok. Hlavný hrebeň Nízkych Tatier (porovnateľný výškovo s Veľkou Fatrou) má ročný úhrn až vyše 1400 mm. Vo Veľkej Fatre sú ročné zrážky v rozpätí 800 až 1200 mm (Fekete, 1986). Mierne pod normálom sú na severovýchodných svahoch pohoria, naproti tomu hrebeňové polohy a juhozápadné až severozápadné svahy majú množstvo zrážok mierne nadnormálne (Ambros, 1986). S tým súvisí aj existencia tzv. zrážkového tieňa v Liptovskej kotline (nižšie zrážky), spôsobená záveternou polohou za Veľkou Fatrou a Chočskými vrchmi. Podrobnejšiemu poznaniu však bráni riedka sieť zrážkomerných staníc. V oblasti prevládajú západné a severozápadné vetry.

Typickým javom teplotných pomerov horských oblastí sú teplotné inverzie. Za pokojného počasia sú teploty v údolí Váhu nižšie a s výškou teplota stúpa. V inverznej vrstve je zakalené ovzdušie, vysoká vlhkosť vzduchu a často hmla, čo znižuje počet dní so slnečným svitom. Nad vrstvou inverzie je slnečné počasia s veľmi dobrou dohľadnosťou. Výrazné teplotné inverzie sú pre túto oblasť charakteristické najmä vo vrcholiacej jeseni (koniec októbra - november), v zimných dňoch s pekným počasím a tiež začiatkom jari.

3. Vodstvo

Osou riečnej siete je prielomové údolie rieky Váhu od ústia potoka Bystrô, až po sútok Váhu s riekou Oravou. Osobitnú pozornosť si zasluhuje 24 km dlhý ľavostranný prítok Váhu Lubochnianka, ktorej mohutné povodie (118,5 km²) tvorí jadro severnej časti pohoria Veľkej Fatry. Podstatne menšie sú ľavostranné prítoky Váhu Gombášsky potok a potok Bystrô. Z pravostranných prítokov prameniacych v Šípskej Fatre má okrem malého potoka zo Škutovej

doliny a Švošovského potoka väčšie povodie, aj vyšší prietok vody iba Komjatná, prameniaca na severnej strane pohoria.

Prietok je v priebehu roka pomerne vyrovnaný (Váh-Lubochňa = 38,80 m³/s, Lubochňanka = 2,44 m³/s). Najsuchším mesiacom je január (Váh-Lubochňa = 19,4 m³/s, Lubochňanka = 1,68 m³/s), keď je väčšina zrážok viazaná vo forme snehu. Najvodnatejší je v čase topenia snehu apríl (Váh-Lubochňa = 67,6 m³/s, Lubochňanka = 4,40 m³/s). Za povodní, ešte pred vybudovaním vodného diela Liptovská Mara, sa však prietok Váhu značne zvyšoval (maximum = 840 m³/s) - (Balco, 1977). Dnes priehrady kumulujú jarné prívaly vôd. Zo stojacich vôd prirodzeného pôvodu treba spomenúť hradené jazero Blatná, ktoré vzniklo skalným zrútením a prehradením prítoku Lubochňanky (Galváneek, Janáček, Mazúrek, 1976). Iné typy stojacich vôd sú zastúpené iba sporadicky. Na nive Váhu sa zachoval uprostred polí nepatrný zvyšok starého mŕtveho ramena oproti Stankovanom (južný breh Váhu) a na nive Lubochňanky zatopené terénne depresie (Salatín - Pred Tureckou a význačnejšia mokrad' na Kľaku).

Oblasť je bohatá aj na minerálne pramene vystupujúce z väčších hĺbok na tektonických zlomoch (Stankovany, Rojkov, Švošov, Hrboltová, Lubochňanska dolina - Rakytov) - (Droppa, 1975).

4. Rastlinstvo

Podľa fyto geografického členenia Slovenska patrí záujmové územie do oblasti západokarpatskej flóry, do obvodu vysokých (centrálnych) Karpát, okresu Fatra, podokresu Veľká Fatra a Chočské vrchy.

Dnešný charakter rastlinstva je výsledkom zložitého komplexného pôsobenia mnohých činiteľov prostredia počas dlhodobého vývoja. Výskyt jednotlivých druhov rastlín a zastúpenie jednotlivých typov rastlinných spoločenstiev úzko súvisí s vnútornými i vonkajšími faktormi. Z nich sú to najmä ekologické faktory (teplo, svetlo, voda, pôda) a historické faktory (rozširovanie a vývoj druhov v závislosti od geologicko-geografického a klimatického vývoja).

Podobne ako na iných miestach Slovenska, či regiónu Liptov, aj v tomto prípade sa na ovplyvňovaní a premene vegetácie výrazne podieľal človek svojou hospodárskou činnosťou.

Brehové porasty lemujúce rieku Váh, pozdĺž ktorej leží časť obcí záujmového územia, predstavujú dnes už len zvyšok pôvodných podhorských lužných lesov. Môžeme ich zaradiť k

vŕbovo-topoľovým lužným lesom s vyvinutým stromovým a krovinným poschodím, v ktorom dominujú vŕba krehká (*Salix fragilis*), vŕba biela (*Salix alba*), vŕba purpurová (*Salix purpurea*), vtrúsený je topoľ čierny (*Populus nigra*), čremcha obyčajná (*Padus avium*), jaseň štíhly (*Fraxinus excelsior*), baza čierna (*Sambucus nigra*), svíb krvavý (*Swida sanguinea*), kalina obyčajná (*Viburnum opulus*) a ďalšie. V podraсте k dominantným druhom patrí chrastnica trst'ovníkovitá (*Phalaroides arundinacea*), pŕhl'ava dvojdomá (*Urtica dioica*), ostružina ožinová (*Rubus caesius*), povoja plotná (*Calystegia sepium*), netýkavka nedotklivá (*Impatiens noli-tangere*), deväťsil lekársky (*Petasites hybridus*), túžobník brestový (*Filipendula ulmaria*), konopáč obyčajný (*Eupatorium cannabinum*), pichliač zelinový (*Cirsium oleraceum*), často sa vyskytuje aj popínavý chmeľ obyčajný (*Humulus lupulus*). Menšie toky, ale najmä Ľubochňianku lemujú spoločenstvá brehových porastov s jelšou sivou (*Alnus incana*), na miestach, kde je tento porast prerušený, s vŕbou purpurovou (*Salix purpurea*) a vŕbou rakytovou (*Salix caprea*). Z okolia vodných tokov Ľubochňianka a Váh pri Stankovanoch je známy výskyt telekie ozdobnej (*Telekia speciosa*).

K významne zastúpeným typom nelesných spoločenstiev v blízkosti obcí patria lúky a pasienky. Lúky sú väčšinou sekundárne fytocenózy. Vznikli prevažne na miestach, kde bol les, alebo iná pôvodná vegetácia. Táto skutočnosť sa potom odráža aj na ich floristickom zložení. Sú to bylinné porasty s prevahou tráv, ktoré sa udržujú pod vplyvom hospodárskej činnosti človeka (kosenie, pasenie, hnojenie, ap.). V katastri obcí často nadväzujú na obhospodarované plochy políčov. Typovo sú rôznorodé, najčastejšie ide o ovsíkové (dominuje ovsík obyčajný - *Arrhenatherum elatius*) a trojštetové (dominuje trojštet žltkastý - *Trisetum flavescens*) lúčne spoločenstvá. Pravidelne tu nachádzame druhy ako reznačka laločnatá (*Dactylis glomerata*), psiarka lúčna (*Alopecurus pratensis*), traslica prostredná (*Briza media*), psinček obyčajný (*Agrostis tenuis*), kostrava lúčna (*Festuca pratensis*), lipnica lúčna (*Poa pratensis*), iskerník prudký (*Ranunculus acer*), štiavička obyčajná (*Acetosella vulgaris*), rebríček obyčajný (*Achillea millefolium*), repík lekársky (*Agrimonia eupatoria*), alchemilka žltozelená (*Alchemilla xanthochlora*), lucerna ďatelinová (*Medicago lupulina*), ľadenec rožkatý (*Lotus corniculatus*), bôľhoj lekársky (*Anthyllis vulneraria*), ľubovník bodkovaný (*Hypericum perforatum*), prvosenka vyššia (*Primula elatior*), skorocel kopijovitý (*Plantago lanceolata*), púpavec jesenný (*Leontodon autumnalis*), púpava lekárska (*Taraxacum officinalis*), kozobrada východná (*Tragopogon orientalis*), žerušnica lúčna (*Cardamine pratensis*), ďatelina plazivá (*Trifolium repens*), ďatelina lúčna (*Trifolium pratense*), bedrovník lomikameňový (*Pimpinella saxifraga*), rasca lúčna (*Carum carvi*), mrkva obyčajná (*Daucus carota*), čiernohlávk obyčajný (*Prunella vulgaris*), očianka Rostkovova (*Euphrasia*

rostkoviana), sedmokráska obyčajná (*Bellis perennis*), margaréta biela (*Leucanthemum vulgare*), klinček kartuziánsky (*Dianthus carthusianorum*), šalvia lúčna (*Salvia pratensis*), zvonček konáristý (*Campanula patula*), chrastavec roľný (*Knautia arvensis*), nevädzovec frygický (*Jacea phrygia*), jesienka obyčajná (*Colchicum autumnale*), šafran karpatský (*Crocus heuffelianus*) a mnoho ďalších.

Na medziach alebo okrajoch lesov vytvárajú pásy skupiny krovín, kde bývajú najčastejšie zastúpené druhy ako lieska obyčajná (*Corylus avellana*), slivka trnková (*Prunus spinosa*), ruža šípová (*Rosa canina*), hloh obyčajný (*Crataegus oxyacantha*), hloh jednosemenný (*Crataegus monogyna*), bršlen európsky (*Euonymus europaeus*), ap.

Okolo obydli, komunikácií, skládok sú rozšírené ruderálne spoločenstvá reprezentované druhmi ako podbeľ liečivý (*Tussilago farfara*), palina obyčajná (*Artemisia vulgaris*), lopúch väčší (*Arctium lappa*), komonica lekárska (*Melilotus officinalis*), čakanka obyčajná (*Cichorium intybus*), vratič obyčajný (*Tanacetum vulgare*), nátržník husí (*Potentilla anserina*), mak vlčí (*Papaver rhoeas*). Vo fytocenózach obilnín a okopanín sa uplatňuje kapsička pastierska (*Capsella bursa-pastoris*), horčica roľná (*Sinapis arvensis*), reďkev ohnicová (*Raphanus raphanistrum*), pupenec roľný (*Convolvulus arvensis*), hrachor hl'uznatý (*Lathyrus tuberosus*), kostihoj lekársky (*Symphytum officinale*), praslička roľná (*Equisetum arvense*), fialka roľná (*Viola arvensis*), chren dedinský (*Armoracia rusticana*), ap.

Skutočné biologické a krajinárske hodnoty záujmového územia, a to aj po stránke botanickej, predstavujú lokality a krajinné celky, ktoré sú súčasťou veľkoplošných chránených území – Národného parku Veľká Fatra na ľavej strane Váhu a Národného parku Malá Fatra na pravej strane Váhu (Šípka Fatra) a ich ochranného pásma.

Po všetkých stránkach z prírodovedného hľadiska zaujímavým územím je Ľubochnianska dolina, ktorá je v dolnej polovici zväčša široká a otvorená, s rozľahlými lúkami na nive, v hornej polovici úzka. Úbočia sú všade zalesnené. Striedanie vápencového podkladu so žulovým sa odráža i na vegetácii. V území sa nachádzajú takmer všetky typy bukových lesov. V niektorých bočných dolinách sa zachovali i porasty pralesovitého charakteru. V bukových porastoch okrem buka (buk lesný – *Fagus sylvatica*), jedle (jedľa biela – *Abies alba*), smreka (smrek obyčajný – *Picea abies*), smrekovca (smrekovec opadavý – *Larix decidua*) sa miestami vyskytuje aj tis (*Taxus baccata*). Lesy sú najvyššie organizované rastlinné spoločenstvá, viazané na prostredie s určitými pôdnymi a klimatickými podmienkami. Sú to najmohutnejšie a najstabilnejšie ekosystémy a tvoria najcennejšiu biotickú súčasť krajiny. Predstavujú najväčšie prírodné bohatstvo a majú rozhodujúce

postavenie v ochrane prírody. Najzachovalejšie typy lesných porastov na vápencovom a žulovom podklade sú vo viacerých prírodných rezerváciách.

Prírodná rezervácia Korbeľka (chránené územie vyhlásené v roku 1973, kataster Stankovany) je dookola ohraničená bočným hrebeňom Fatry a Vysokého grúňa, na severe je uzavretá krátkym dolomitickým kaňonom. Predstavuje porasty typickej bučiny (*Fagetum typicum*), dealpínskej bučiny (*Fagetum dealpinum*), bukovej javoriny (*Fageto-Aceretum*). Sú to zachované pôvodné lesné spoločenstvá bukového a jedľovo-bukového vegetačného stupňa. V podraсте týchto fytoocenóz sa najčastejšie stretávame s druhmi ako tŕňovka dvojlistá (*Maianthemum bifolium*), bažanka trvácá (*Mercurialis perennis*), kopytník európsky (*Asarum europaeum*), kyslička obyčajná (*Oxalis acetosella*), zubačka deväťlistá (*Dentaria enneaphyllos*), papraď samčia (*Dryopteris filix-mas*), papraď samičia (*Athyrium filix-femina*).

Národná prírodná rezervácia Kornietová (chránené územie vyhlásené v roku 1973, kataster Ľubochňa) leží na ľavej strane Ľubochňanskej doliny v závere bočného údolia rovnakého mena. Celé územie patrí do smrekovo-bukovo-jedľového vegetačného stupňa. Z lesných typov je zastúpená buková javorina (*Fageto-Aceretum*), jedľová bučina (*Abieto-Fagetum*), buková jedlina (*Fageto-Abietum*), buková smrečina (*Fageto-Piceetum*). Pralesovité porasty tvoria buk lesný (*Fagus sylvatica*), smrek obyčajný (*Picea abies*), jedľa biela (*Abies alba*), vtrúsenými drevinami sú brest horský (*Ulmus glabra*) a javor horský (*Acer pseudoplatanus*). Významný je i výskyt tisu obyčajného (*Taxus baccata*). V podraسته sú zastúpené druhy uvedené v predchádzajúcej časti.

Národná prírodná rezervácia Kundračka (chránené územie vyhlásené v roku 1973, kataster Ľubochňa) sa nachádza na pravej strane Ľubochňanskej doliny nad sútokom potokov Blatná a Ľubochňanka. Územie charakterizujú fytoocenózy, ktoré druhovým zložením patria do bukového lesného vegetačného stupňa, prípadne až do dubovo-bukového, ale bez prítomnosti duba. Prevahu však majú fytoocenózy jedľovo-bukového stupňa, a to hlavne zo skupiny lesných typov vápencová bučina (*Fagetum dealpinum*), buková jedlina (*Fageto-Abietum*), jedľová bučina (*Abieto-Fagetum*), buková javorina (*Fageto-Aceretum*). Najvyššie polohy zaberajú fytoocenózy smrekovo-bukovo-jedľového vegetačného stupňa. Porasty majú praesovitý charakter. Aj tu je charakter podraсту ovplyvnený geologickým podložím, expozíciou, prípadne nadmorskou výškou. Na miestach chladnejších, tienistejších v podraسته dominujú druhy ako lipkavec marinkový (*Galium odoratum*), kyslička obyčajná (*Oxalis acetosella*), zubačka cibuľkonosná (*Dentaria bulbifera*). Na suchších a teplejších svahoch sa ako dominantné druhy uplatňujú chlpaňa hájna (*Luzula luzuloides*), smlz trst'ovníkovitý (*Calamagrostis arundinacea*), tŕňovka dvojlistá (*Maianthemum bifolium*). Na miestach

vysokobylinných fytoocenóz dominujú v podraсте paprade, prípadne deväťsil biely (*Petasites albus*), žindava európska (*Sanicula europaea*).

Národná rezervácia Rumbáre (chránené územie vyhlásené v roku 1973, kataster Ľubochňa) sa nachádza v Ľubochňanskej doline na bočných svahoch Perušína, gravitujúcich do údolia doliny Krivej. Z lesných spoločenstiev sú tu vyvinuté jedľové bučiny (*Abieto-Fagetum*) vo veku 120 – 160 rokov. V minulosti sa tu ťažilo drevo, čo dnes umožňuje sledovať prirodzený vývoj porastov.

Národná prírodná rezervácia Čierny kameň (chránené územie vyhlásené v roku 1964, kataster Ľubochňa) predstavuje územie na Z a SZ svahoch geografickej skupiny rovnakého mena v závere Ľubochňanskej doliny. Sú tu vyvinuté tri lesné vegetačné stupne. Smrekovo-bukovo-jedľový s lesnými typmi buková javorina (*Fageto-Aceretum humile*), smrekový s lesnými typmi buková smrečina (*Fageto-Piceetum*) a kosodrevinový. Kosodrevinový vegetačný stupeň tu má charakter reliktného spoločenstva, pretože predstavuje najsúvislejší zachovaný pôvodný výskyt kosodreviny (*Pinus mugo*), ktorá nebola devastovaná pastvou vďaka neprístupnosti bralného reliéfu. V podrastoch ako dominantné druhy sa najčastejšie vyskytujú smlz pestrý (*Calamagrostis varia*), ostrevka vápnomilná (*Sesleria calcaria*), brusnica čučoriedková (*Vaccinium myrtillus*), podbelica alpínska (*Homogyne alpina*), soldanelka uhorská (*Soldanella hungarica*), mliečivec alpínsky (*Cicerbita alpina*), kortúza Matthiolova (*Cortusa matthioli*) a iné. Z najvýznamnejších druhov veľkofátranskej flóry sú zastúpené druhy ako jarabina mišpuľková (*Sorbus chamaemespilus*), plesnivec alpínsky (*Leontopodium alpinum*), iskerník alpínsky (*Ranunculus alpestris*), ostrica tuhá (*Carex firma*), kostrava pestrá (*Festuca versicolor*). Celkovo tu rastie viac ako 400 druhov rastlín.

Národná prírodná rezervácia Jánošíkova kolkáreň (chránené územie vyhlásené v roku 1964, kataster Ľubochňa, Ružomberok) leží západne od Malej Smrekovice. Je tu vyvinutý len smrekový vegetačný stupeň so skupinami lesných typov jarabinová smrečina (*Sorbeto-Piceetum*) a javorová smrečina (*Acereto-Piceetum*). Tieto typy porastov reprezentujú zachované pôvodné fytoocenózy pralesovitého charakteru. V bylinnom podraсте sú zastúpené druhy ako brusnica čučoriedková (*Vaccinium myrtillus*), brusnica obyčajná (*Vaccinium vitis-idaea*), podbelica alpínska (*Homogyne alpina*), papradka alpínska (*Athyrium distentifolium*), chlpaňa lesná (*Luzula sylvatica*) a ďalšie.

Národná prírodná rezervácia Skalná Alpa (chránené územie vyhlásené v roku 1964, kataster Ľubochňa, Liptovská Osada) sa rozprestiera pod hlavným hrebeňom Veľkej Fatry, na J svahu bočného hrebeňa Dvorisko. Rastlinné spoločenstvá patria do troch vegetačných stupňov. V smrekovo-bukovo-jedľovom sú zastúpené lesné typy jedľová bučina (*Abieto-*

Fagetum), buková javorina (*Fageto-Aceretum*) a buková smrečina (*Fageto-Piceetum*). V smrekovom stupni sú lesné typy javorová smrečina (*Acereto-Piceetum*) a buková smrečina (*Fageto-Piceetum*). V SV časti rezervácie je vyvinutý aj stupeň kosodreviny. Z významnejších druhov je v území zastúpený zvonček karpatský (*Campanula carpatica*), kortúza Matthioliho (*Cortusa matthioli*), klinček včasný (*Dianthus praecox*), horec luskáčovitý (*Gentiana asclepiadea*), ľalia zlatohlavá (*Lilium martagon*), soldanelka horská (*Soldanella pseudomontana*), mačucha cesnačkovitá (*Adenostyles alliariae*), mliečivec alpínsky (*Cicerbita alpina*), srnovník purpurový (*Prenanthes purpurea*). Nelesné spoločenstvá sa vyskytujú najmä vo vrcholových a hrebeňových častiach a na čistinách v lese, kde nachádzame klinček lesklý (*Dianthus nitidus*), stokráska Micheliho (*Bellidiastrum michelii*), zvonček veľkokvetý (*Campanula elliptica*), ostrica vždyzelená (*Carex sempervirens*), prvosienka holá (*Primula auricula*), lokálne sa vyskytuje bartsia alpínska (*Bartsia alpina*), zvonček maličký (*Campanula cochlearifolia*), stračonôžka vysoká (*Delphinium elatum*), šafran spišský (*Crocus discolor*), horec Clusiov (*Gentiana clusii*), ap.

Jednou z výrazných dominánt krajiny na pravej strane Váhu je Šíp vypínajúci sa nad obcou Stankovany. V súčasnosti je to národná prírodná rezervácia (chránené územie bolo vyhlásené v roku 1980, kataster Stankovany, Žaškov). Vegetačná pokrývka je veľmi pestrá. Bohatá a vzácna vápencová flóra s množstvom dealpínskych, prealpínskych a endemických druhov, teplomilná a xerothermná vegetácia bukového, jedľovo-bukového a v najvyšších polohách čiastočne aj smrekovo-bukovo-jedľového vegetačného stupňa predstavujú prírodné bohatstvo. V minulosti boli porasty preriedované neusmernou ťažbou bukov, v dôsledku čoho sú lesy prevažne výmladkové. Úplnú prevahu má buk, vtrúsený je tis, javor horský, jarabina, jedľa a smrek. Zachované pôvodné lesy majú v podraze zastúpenie druhov ako bažanka trváca (*Mercurialis perennis*), zubačka deväťlistá (*Dentaria enneaphyllos*), zubačka žľaznatá (*Dentaria glandulosa*), zubačka cibul'konosná (*Dentaria bulbifera*), hrachor jarný (*Lathyrus vernus*), mesačnica trváca (*Lunaria rediviva*), vranovec štvorlistý (*Paris quadrifolia*), iskerník platanolistý (*Ranunculus platanifolius*), ľalia zlatohlavá (*Lilium martagon*), kokorík voňavý (*Polygonatum odoratum*), konvalinka voňavá (*Convallaria majalis*), črievičník papučkový (*Cypripedium calceolus*), plamienok alpínsky (*Clematis alpina*), orlíček obyčajný (*Aquilegia vulgaris*), veterník žltuškovitý (*Isopyrum thalictroides*), chochlačka dutá (*Corydalis cava*) a iné. Na otvorených trávnatých a skalnatých miestach vo vrcholovej časti nájdeme druhy ako horec Clusiov (*Gentiana clusii*), prvosienka holá (*Primula auricula*), poniklec slovenský (*Pulsatilla slavica*), klinček včasný (*Dianthus praecox*), chudôbka vždyzelená (*Draba aizoides*), kurička vápencová (*Minuartia langii*),

zvonček maličký (*Campanula cochlearifolia*), hrdobarka horská (*Teucrium montanum*), jagavka konáristá (*Anthericum ramosum*), volovec vrbolistý (*Bupthalmum salicifolium*), muchovník vajcovitý (*Amelanchier ovalis*), kosodrevina (*Pinus mugo*) a mnoho ďalších. V dolnej časti rezervácie sa hojne vyskytuje horec jarný (*Gentiana verna*). Územie je bohaté aj na výskyt vstavačovitých rastlín, z ktorých tu nachádzame druhy ako napríklad prilbovka biela (*Cephalanthera damasonium*), prilbovka červená (*Cephalanthera rubra*), kruštík tmavočervený (*Epipactis atrorubens*), kruštík širokolistý (*Epipactis helleborine*), päťprstnica obyčajná (*Gymnadenia conopsea*), bradáčik vajcovitolistý (*Listera ovata*), hmyzovník muchovitý (*Ophrys insectifera*), vstavač mužský poznačený (*Orchis mascula subsp. signifera*), vstavač vojenský (*Orchis militaris*), vstavač bledý (*Orchis pallens*), vemenník dvojlistý (*Platanthera bifolia*).

Pri hodnotení flóry záujmového územia je potrebné osobitný priestor venovať mokradiam a mokrad'ovým spoločenstvám, z ktorých najvýznamnejšie sú rašeliniská, slatiniská a slatinné lúky. Nachádzame ich najmä pri Rojkove, Stankovanoch, ale i v Žaškovskom sedle, v Komjatnianskej doline a v Bystrej doline. V súčasnosti sú z ochranárskeho hľadiska hodnotené ako vzácne a ohrozené biotopy.

Prírodná rezervácia Rojkovské rašelinisko (chránené územie vyhlásené v roku 1950, kataster Stankovany) sa nachádza na Z okraji obce Rojkov. Leží na ľavobrežnej terase Váhu pod miernym svahom. Prítomnosť viacerých uhličitých prameňov a kráterov podmieňuje rozvoj bohatej močiarnnej vegetácie na pomerne malom území. Plocha predstavuje významnú lokalitu slatinnej a vrchoviskovej, mozaikovite rozloženej vegetácie s brezou plstnatou (*Betula pubescens*) a viacerými zriedkavými druhmi rastlín ako rosička okrúhlostá (*Drosera rotundifolia*), vachta trojlistá (*Menyanthes trifoliata*), kľukva močiarna (*Oxycoccus palustris*), páperník pošvatý (*Eriophorum vaginatum*), páperník útlý (*Eriophorum gracile*). Menšie plôšky zaberajú zárusty machov s prevahou rašeliníkov. Slatinu charakterizujú druhy ako ostrica Davallova (*Carex davalliana*), páperník širokolistý (*Eriophorum latifolium*), prvosenka pomúčená (*Primula farinosa*), kruštík močiarny (*Epipactis palustris*) a pichliač močiarny (*Cirsium palustre*).

Prírodná rezervácia Močiar (chránené územie vyhlásené v roku 1993, kataster Stankovany) predstavuje lokalitu ojedinelého geologického javu – plochých štítových travertínových útvarov s pestrými slatinnými fytoocenózami na odumretých útvaroch, s výskytom značného počtu veľmi až kriticky ohrozených druhov rastlín, ktorá sa nachádza na pravobrežnej strane Váhu. K najvzácnejším druhom patrí marica pílkatá (*Cladium mariscus*), ktorej porast na ploche viac ako 1 ha je najznámejšou recentnou lokalitou na Slovensku.

Územie rezervácie je mozaikou rastlinných spoločenstiev. Striedajú sa najmä spoločenstvá trste obyčajnej (*Phragmites australis*) so spoločenstvami s ostricou Davallovou (*Carex davalliana*) a s bezkolencom belasým (*Molinia caerulea*). Zo vzácnějších druhov rastlín tu nachádzame druhy ako šašina hrdzavá (*Schoenus ferrugineus*), škripinec dvojbliznový (*Schoenoplectus tabernaemontani*), páperec nízky (*Trichophorum pumilum*), barička prímorská (*Triglochin maritima*), zemežľč pobrežná slatinná (*Centaurium litorale subsp. uliginosum*), vřba rozmarínolistá (*Salix rosmarinifolia*), tučnica obyčajná (*Pinguicula vulgaris*), čertkus lúčny (*Succisa pratensis*). Lokalita je bohatá aj na výskyt vstavačovitých druhov rastlín, z ktorých dominujú vstavačovec májový (*Dactylorhiza majalis*), vstavačovec strmolistý (*Dactylorhiza incarnata*) a päťprstnice (*Gymnadenia sp.*).

Z chránených území treba ešte spomenúť prírodnú pamiatku Blatné (chránené územie vyhlásené v roku 1990, kataster Ľubochna), asi 12 km JZ od Ľubochny, ako výnimočný typ jazera, u ktorého príčinou vzniku bol mechanický pohyb svahu – skalné rútenie, v dôsledku čoho bolo prehradené údolie a vzniklo jazero. Z rastlinstva je zaujímavý výskyt červenavcov (*Potamogeton sp.*), ktoré sa vznášajú na jeho hladine. Prírodná pamiatka Rojkovská travertínová kopa (chránené územie vyhlásené v roku 1971, kataster Stankovany) je pozoruhodným travertínovým útvarom s kráterovým prameňom minerálnej vody a kruhovým jazierkom na vrchole. Na roztekajúce sa jarky v jej okolí nadväzuje výskyt fragmentov mokrad'ových spoločenstiev rastlín.

Ochrana prírody venuje osobitnú pozornosť ochrane vybraných biotopov, druhov rastlín, ale i drevín. Osobitné postavenie majú stromy, ako aj ich skupiny, významné vedecky, ekologicky, krajinotvorne, ktoré majú štatút chráneného stromu. V záujmovom území k nim patria lipa veľkolistá (*Tilia platyphyllos*) v Ľubochni pri Kollárovom dome, lipová aleja 110 líp v Ľubochni, lipa veľkolistá v Stankovanoch pri kostole a pri Obecnom úrade.

Hoci sa doteraz pozornosť botanikov sústred'ovala najmä na vedecky významné lokality, môžeme aj vo všeobecnosti povedať, že záujmové územie predstavuje prírodovedecky a krajinársky hodnotné územie s pestrou mozaikou lesných komplexov, hôľnych, skalných, lúčnych a mokrad'ových biotopov, v ktorých majú svoje početné zastúpenie zákonom chránené, vzácne, ohrozené a endemické druhy rastlín a potvrdzuje to aj množstvo vyhlásených chránených území.

5. Živočíšstvo

Veľká aj Šípska Fatra patria medzi najvýznačnejšie západokarpatské pohoria. Rôzne klimatické, morfológické, geologické a vegetačné podmienky a dlhodobá ľudská činnosť podmieňujú aj **veľkú pestrosť fauny**. Výškové rozpätie (v uvažovanom území od 415 m - sútok Oravy s Váhom do 1567 m - Rakytov), členitosť a rôzne expozície terénu vytvárajú pestrú mozaiku stanovišť a na ne viazaných živočíšnych spoločenstiev. Rozsiahle zastúpenie horských ihličnatých a zmiešaných lesov podmieňuje početnú prevahu horských (montánnych) živočíchov s množstvom vzácných a chránených druhov, ktoré tu majú jedno z centier svojho výskytu na Slovensku. Ide o druhy s boreoalpínskym, alebo tzv. „tajgovým“ typom areálu.

Z cicavcov tu dodnes žijú také význačné druhy ako sú **veľké šelmy** - medveď, vlk a rys. Veľká Fatra je po Nízkych Tatrách v rámci Slovenska druhým pohorím s najväčším početným stavom medveďov, ktorých tu žije do 50 kusov. Takmer každoročne sa povoľuje lov medveďa, o ktorý je veľký záujem zo strany poplatkových poľovníckych hostí. Taktiež sa povoľuje lov jedincov, čo robia škodu na hospodárskych zvieratách, alebo včelstvách. Významnými regulátormi početného a zdravotného stavu divoko žijúcich kopytníkov (jelenej a srnčej zveri) sú vlk a rys. Vlkov vyhubili v západnej časti Liptova už koncom 19. storočia a odvtedy sa tu vyskytli iba sporadicky. Začiatkom 80.-tych rokov minulého storočia sa tu však vlci usadili znovu, v dôsledku zavedenia čiastočnej ochrany vlka na Slovensku v čase výchovy mláďat. Dnes žije vo Veľkej Fatre jedna rodinná svorka vlkov. Šípska Fatra je súčasťou lovného teritória svorky, ktorá sem pravidelne prichádza loviť z centrálnej časti Chočských vrchov. Lov vlka sa tiež povoľuje iba na úradnú výnimku. Početnosť našej najväčšej mačkovitej šelmy - rysa v posledných rokoch o niečo poklesla a preto je celoročne chránený zákonom. Vidieť vlka, či rysa vo voľnej prírode je mimoriadna zriedkavosť, lebo obe tieto šelmy patria k najplachejším živočíchom. Výbornými zmyslami človeka vždy včas zaregistrujú a zďaleka sa vyhnú stretnutiu s ním.

Z **malých šeliem** je bežne zastúpená líška, kuna lesná, tchor, lasica a hranostaj. Vďaka početným miestam so skalnatým terénom, blízkosti pasienkov, lúk aj polí tu nachádza dobré podmienky pre život aj jazvec. Zriedkavejšia je kuna skalná. Hojnejšia bola v minulosti, keď nachádzala vhodné sídla i v početných senníkoch na horských lúkach, ktoré však už takmer vymizli. Zriedkavá je mačka divá, lebo zimy s vysokou vrstvou snehu jej znemožňujú lov hlavnej koristi - drobných hlodavcov. Na Orave a Váhu sa trvalo vyskytuje aj chránená rybožravá vydra. Pri potulkách za potravou loví aj v prítokoch - Ľubochnianke, Komjatnej, Bystrom potoku.

Párnokopytníky sú zastúpené významnými poľovnými druhmi - jeleňou, srnčou a diviачou zverou. Najmä jelenia zver sa teší veľkému záujmu poľovníkov. Znáмым jelením revírom je Ľubochnianska dolina, odkiaľ si každoročne hlavne zahraniční loveckí hostia odnášajú viacero trofejí. Najsilnejšie parožie (219,49 bodov CIC), ktoré ulovili roku 1944 v Ľubochni dodnes patrí medzi najlepšie jelenie trofeje Liptova. V rokoch 1962-1965 v Ľubochnianke odchyťávali jeleniu zver do ohradových lapákov a expedovali ju na občerstvenie krvi jeleních chovov u nás aj v zahraničí. Srnčia zver nachádza dobré podmienky hlavne na lesných okrajoch, rozsiahlych horských lúkach a rúbaniskách. Diviaky sú hojnejšie najmä v Šípskej Fatre, kde majú lepšie potravné možnosti na početnejších poliach a lúkach. V centre Veľkej Fatry sú zriedkavejšie, čo možno súvisí i s vyšším predačným tlakom medveďa a vlka, obojou ktorých sa stávajú hlavne mladšie jedince diviачej zveri.

Ako kuriozitu treba uviesť, že 21.decembra 1980 zaznamenali lesníci v priestore Černová - dolina Bystrô výskyt dospelého losa podľa stôp a ohryzu drevín. Pravdepodobne toho istého jedinca registrovali i poľovníci z Likavky 1.marca 1981 (stopy a ohryz drevín) na lúkach za penziónom Hubertus. Zatúlal sa sem zrejme zo severnej Oravy, resp. z Poľska. Los z Liptova vymizol už v priebehu stredoveku v dôsledku vyrubovania lesov v údolí Váhu za účelom rozširovania poľnohospodárskej pôdy! Ďalšou zaujímavosťou sú viaceré občasné výskyty kamzíkov (Žaškov, Tlstá hora, Čutkovo, Ľubochnianska dolina - Lipová, Blatná, Rakytov, Čierny kameň). Ide o zatúlcancov z umele založenej kolónie alpských kamzíkov (v rokoch 1955-1962) z Gaderskej doliny v Turci.

Z **malých cicavcov**, okrem bežných druhov, ako sú veverica, hrdziaky, ryšavky, hrabáč obyčajný, piskor obyčajný a malý, žije na lesných okrajoch aj plch veľký (v Liptove vzácnejší) a v celej lesnej zóne i bežnejšie druhy - plch hôrny, pľšík lieskový, hraboš močiarny a piskor vrchovský. Oba posledné sú typické pre horské lesy, mokrade a zónu kosodreviny. Na poliach a lúkach žije hraboš poľný, ktorý spolu s krtom vystupujú až vysoko na hrebeňové lúky a pasienky. Popri potokoch žijú dulovnice a krysa vodná, v podhorskej zóne a nižších polohách lesného pásma jež a v celom území aj viacero druhov netopierov. Zriedkavejší je v celej oblasti zajac, ale z priestoru polí a lúk vystupuje na viacerých miestach progresívne i do lesného pásma, ba aj do hrebeňových polôh. Tu predstavuje dôležitú zložku potravy rysa, popri drobných cicavcoch a vtákoch.

V horských lesoch žijú významné **kurovité vtáky** - hlucháň a jariabok. Počet hlucháňov oproti minulosti poklesol v dôsledku vyrubania starých lesných porastov na miestach ich tokanísk. V hôľnych, hrebeňových polohách žije i zriedkavejší tetrov. Ku stabilizácii jeho

početného stavu vo Veľkej Fatre priaznivo prispelo na viacerých miestach zalesňovanie holí kosodrevinou, v rámci rekonštrukcie hornej hranice lesa (Rakytov a i.). Najpočetnejší lesný kurovitý vták je jariabok. Hojný bol aj v minulosti, čo potvrdzuje i *Urbár hradného panstva Likava z roku 1625* (Marsina, Kušík., 1959). *Gombášski hájníci Jano Slezák a Jano Vranka mali predpísané dať ročne panstvu pre hradnú kuchyňu až 70 (!!!) jariabkov a 2 tetrovy, alebo hlucháne.* Veľmi početné sú bežné druhy **lesných spevavcov** ako pinky, kolibkáriky, penice, červienka, všadeprítomný oriešok, sýkorky, králiky, kôrovník dlhoprstý, vrchárka modrá, krivonosy, hýľ, čížik a drozdy - plavý, trskotavý, čierny a kolohrivý. Zriedkavejšie sú žltochvost hôrny, mucháriky - bielokrký, malý a brhlík. Škriekavým hlasom upozorňuje na seba orešnica perlavá, nápadná najmä v jeseni, keď si vytrvalo znáša na zimu zásoby lieskových orechov. Bežné sú sojka a holub hrivnák, zriedkavejší je dutinový hniezdič - holub plúžik. Typický je hrubý, krákavý hlas krkavca, ktorý s obľubou konzumuje zvyšky z koristi veľkých šeliem, alebo vývrhy zveri ulovenej poľovníkmi. Z **d'atľov** sú zastúpené význačné druhy horských lesov - d'ubník trojprstý, tesár čierny a d'ateľ bielochrbtý. Zo **sov** tu žijú sova obyčajná, myšiarka ušatá a výr skalný, ako aj vzácnejšie horské druhy - sova dlhochvostá, pôtik kapcavý a naša najmenšia sovička - kuvičok vrabčí. Z **dravých vtákov** tu hniezdi i náš najväčší dravý vták - orol skalný. Na lúčnych priestoroch vidno často loviť orlov krikľavých. Bežne sa vyskytujú myšiak hôrny, krahulec, jastrab veľký a sokol myšiar, zriedkavejší je potravný špecialista - včelár obyčajný.

Typickým vtákom skál je nehojný murárik červenokrídly. Na skalách vzácne hniezdi i krásne sfarbený skaliar pestrý. V hrebeňových polohách žijú aj ďalšie „vysokohorské“ vtáky. Na horských lúčach ľabtušky - vrchovská a lúčna, v kosodrevine a na hornej hranici lesa čečetka a v miestach skalnatého terénu aj vzácnejšia vrchárka červenková.

Na Váhu je bežným hniezdičom kačica divá, ktorá vystupuje i vyššie do dolín (Lubochnianka - Kľak). V okolí vôd hniezdi vzácnejšie aj nenápadný kalužiačik malý. Váh je dôležitá ťahová cesta vtáctva medzinárodného významu. Počas jarného i jesenného ťahu tu možno zastihnúť rôzne druhy kačíc, potápok, potápače, kalužiaky, kulíky aj iné druhy vodných vtákov. Obdobne tak v zime, keď zamrznú priehrady a zimujúce vodné vtáky sa presúvajú na tečúcu vodu Váhu. Rybárom robia posledné roky starosti volavky popolavé a najmä kormorány, ktoré lovia na miestach, kde sú ryby sústredené na zimoviskách. V zime 2002/2003 krdle kormoránov o četnosti 100 až 400 kusov systematicky prelovovali Váh (úsek Krpeľany - Bešeňová). Na dolnom toku hlavne v okolí vtoku Komjatnej do Váhu a okolo ústia potoka Bystrô. Pri veľkej spotrebe (0,6 kg rýb na deň) sú škody na rybách značné. Navyše, väčšie

kusy rýb, ktoré nedokážu prehltnúť, porania zobákom a tieto zväčša uhynú. Ešte pred pár rokmi sa kormorán vyskytoval v Liptove iba vzácné v dobe ťahu a paradoxom je, že na Slovensku je tento druh zákonom chránený. Pred rybármi a ochranármi stojí teraz dilema, ako túto ošemetnú situáciu riešiť!?

Popri potokoch vystupujú do najvyšších polôh vodnár s trasochvostom horským a zriedkavo tu možno vidieť loviť i plachého bociana čierneho. Na miestach s dostatkom drobných rýb často loví i exoticky sfarbený rybárik. Na poliach a lúkach sú nehojne zastúpené aj jarabica, prepelica a chrapkáč poľný. Obidva posledné druhy progresívne prenikajú i na hrebeňové lúky (Perušín, Ploská).

Plazy sú zastúpené jaštericami - obyčajnou a živorodou. Druhú možno vidieť aj v najvyšších polohách. Údolím Váhu preniká do Šípskej Fatry a Chočských vrchov aj teplomilná jašterica múrová, ktorá tu dosahuje severnú hranicu svojho rozšírenia na Slovensku. Na lesných okrajoch a lúkach možno často stretnúť aj neškodného, hada pripomínajúceho jaštera - slepúcha krehkého. Ľudia ho z nevedomosti často zabíjajú. Najznámejším hadom je vretenica, ktorá sa vo vyšších a chladnejších polohách vyskytuje aj v málo známej čiernej farebnej forme. Popri vodách žije užovka obyčajná. Vystupuje i do vyšších polôh (1000 m n.m.), pokiaľ tam nájde kaluže so žubrienkami, či dorastom žiab a mlokov, ktoré sú tu jej hlavnou potravou. Na výslunných miestach nižších polôh žije i zriedkavá užovka hladká. Tento chránený a neškodný druh hada tiež často platí životom za svoje sfarbenie, pripomínajúce kľukatú čiaru, akú má na chrbte vretenica.

Z **obojživelníkov** tu žijú tri význačné druhy **mlokov**. Vo vlhkejších bukových lesoch sa vyskytuje salamandra škvrnitá, v celom rozsahu lesného pásma krásne sfarbený mlok vrchovský a nenápadný, ale vzácnejší mlok karpatský. Dva posledné možno vidieť najmä na jar v kalužiach a slaboprietočných vodách fatranských dolín. Všetky sú chránené. Zo **žiab** sú bežné skokan hnedý, kunka žltobruchá a ropucha obyčajná, zriedkavejšia je ropucha zelená, prenikajúca z nižších polôh.

Dolný tok Váhu a Oravy je už oddávna bohatý na **ryby**. Obce ležiace pri toku rieky sa vždy venovali rybárčeniu, lebo ryby boli pre obyvateľov dôležitým doplnkovým zdrojom potravy. Svedčí o tom i zápis v Urbári hradného panstva Likava, z roku 1625 pri obciach Gombáš, Švošov a Stankovany: „Voda, totišto potok Lubochna, ponevadž jest hojna na pstruhy a lipnie, ustavične ma se varovati skrz niektereho prisazneho varoučika a najvice okolo pamatky svateho Michala, kdy pstruhy se spuštiaji. V ten čas idu do nejmenšej vody. K varovčikovi maji pridani byti tre prisazni komornici, aby v ten čas jako se to i stava, valasi a

jini škodu nečinili v rybach. Zapovida se pod pokutou fl. 40 a pod straceni desiti ovčih dobytka, aby valasi v ten čas do dolin nechodili s ovcami, nebo to ne pre jinú vec činivaji, než skrz ryb. V takovy pak čas ani k potrebe panskej nemaji se pstruhy lapati, ponevadš dosti jineho prihodneho času ku lapani ryb byva.“ Ďalej panstvo nariaďuje: „*Siti sve maji vždycy pohotove miti, s kterymi času podzimniho maji ryby lapati Vaze počnuc od Kralovian.“* (Marsina, Kušík., 1959).

Dlhý čas bol Váh pod Ružomberkom skoro mŕtvou vodou, znečisťovanou výluhmi z celulózky. Vybudovaním čističky odpadových vôd v Hrboltovej sa výrazne zlepšila čistota vody, čo sa priaznivo prejavilo aj na vzraste početného stavu a kvalite (druhovom zložení) populácie rýb. Vďaka prirodzenému charakteru sútoku oboch riek, bez výraznejších technických úprav a zachovalým pobrežným porastom, tu aj dnes žijú v rámci celého Liptova druhove najbohatšie rybie spoločenstvá. Vo Váhu nad sútokom s Oravou (v úseku Kral'ovany - Bešeňová) sa zistil roku 1998 výskyt 24 druhov rýb a výskyt ďalších 8 druhov sa uvádza v literatúre (Holčík., Stráňai., Zontág, Hensel., 2000). Orava a Váh predstavujú dnes najväčší súvislý (priehradami neprerušný) riečny úsek na Slovensku (90 km), s výskytom našej najväčšej lososovitej ryby - hlavátky. Práve v úseku od ústia Oravy do Váhu, až po vtok potoka Bystrô ulovili rybári štyri z piatich najväčších hlavátok v Liptove: 26,0 kg (Stankovany - Bajtala, r.2001), 24,7 kg (Skladaná skala - Noll, r.2000), 24,0 kg (Kral'ovany -Anonym, r.1946) a 24,0 kg (sútok Oravy s Váhom - Anonym, r.2000). **Hlavátka zo Stankovian (26,0 kg, 1360 mm) je liptovským rekordom** a keďže ju lovec chytil na mušku (mimo povolenej doby lovu), pustil ju po odvážení späť do vody. V Stankovanoch ulovili aj **najväčšiu mreňu v Liptove (6,5 kg, 840 mm, v roku 1999)**. Tiež tu možno uloviť pekné jedince lipňov a pstruha potočného. Vyskytuje sa aj pstruh dúhový a sivoň americký, dovezené do našich vôd už koncom 19. storočia zo Severnej Ameriky. Početne sú zastúpené podustvy, jalec hlavatý a maloústý, ktoré sú hlavnou potravou hlavátok. Zriedkavejší je nosál sťahovavý, známy svojimi dlhými migračnými ťahmi. Práve výstavba priehrad obmedzila možnosti jeho hojnejšieho výskytu. Z drobných druhov rýb tu žijú: čerebľa, hrúz škvrnitý, plotica, slíž a hlaváče - bieloplutvý a pásoplutvý. Z význačných vzácných, chránených druhov tu žije ploska pásavá a v minulosti (50.-te roky minulého storočia) tu žili aj hrúz fúzatý a kolok malý. Výskyt oboch posledných sa v súčasnosti nepodarilo potvrdiť. Preto ochranári, v snahe obnoviť populáciu kolka na pôvodných miestach výskytu (tzv. reštitúcia), dovezli v posledných rokoch niekoľko desiatok kolkov malých z Turca a vypustili ich na sútoku Váhu s Oravou a pri ústí Ľubochnianky (Zontág, 1999, 2000).

Sporadicky sa tu vyskytujú aj nepôvodné ryby splavené z priehrad (Oravská, Liptovská Mara), alebo prenikajúce sem z vodnej nádrže Krpeľany: belička, boleň, jalec tmavý, pleskáč vysoký, šťuka, hrebenačka fľkaná, ostriež a zubáč. Pre všetky migrujúce druhy rýb majú veľký význam prítoky Váhu (Ľubochňianka, Gombášsky a Švošovský potok, Komjatná, Bystrô), do ktorých majú tendenciu prenikať. Dĺžku ťahu však limituje zväčša prekážka na toku - hať, alebo prah. Typickým príkladom je Ľubochňianka prehradená 1,8 m vysokým stupňom asi 800 m od jej ústia do Váhu. Práve preto by mali obyvatelia obcí venovať veľkú pozornosť najmä čistote prítokov, aby slúžili i naďalej potravným, aj neresovým migráciám rýb a odchovu rybieho dorastu. Dobrá kvalita vody v poslednej dobe prispela aj ku zvýšeniu populácie raka riečneho. Z bohatého sveta hmyzu treba spomenúť aspoň niektoré význačnejšie druhy. Z **chrobákov** sú to hlavne vzácny fuzáč alpský, žijúci v starých bukových lesoch vyšších polôh a veľmi vzácny druh fuzáč zemolezový. Oba sú zákonom chránené. Údolím Váhu až sem preniká druh lužných lesov fuzáč pižmový, nápadný krásnym medenolesklým sfarbením. Jeho larva sa vyvíja v dreve starých vrb. Okrem mnohých hojnejších fuzáčov, viazaných na lesné biotopy, sú to i viaceré druhy bystrušiek, nosatcov, liskaviek, kováčikov a veľa iných. Mimoriadne bohatý je aj svet **motýľov**. Z nápadnejších tu žije viacero druhov očkaňov, ohniváčky, modráčiky, perleťovce, zákonom chránené druhy jasoň červenooký a chochlačkový, obidva vidlochvosty, aj mnohé iné. Svet hmyzu je pre návštevníka nápadný najmä v horúcich letných dňoch, keď je vzduch presýtený množstvom voní rastlinstva kvitnúceho na lúkach, rúbaniskách a popri potokoch, ktoré je pre mnohé druhy hmyzu veľkým lákadlom. Z početnej skupiny **mäkkýšov** zaujme každého pozorovateľa dôležitý druh horských lesov slizniak karpatský, svojim neobyčajným lazúrovomodrým sfarbením.

Ing. Pavol Karč
RNDr. Oľga Removčíková

-
- AMBROS, Z., 1986: Podnebné pomery. In: Vestenický, Vološčuk a kol., 1986: Veľká Fatra. Chránená krajinná oblasť. Príroda Bratislava.
- ANONYMUS, (O.B.), 1970a: Medveď - zápasník. Poľovníctvo a rybárstvo, roč. XXII, č. 7, s. 23.
- ANONYMUS, (O.B.), 1970b: Ďalšia trofej do zahraničia. Poľovníctvo a rybárstvo, roč. XXII, č. 7, s. 23. (medveď)
- BALCO, M., 1977: Príspevok k hydrológii povrchových vôd Liptova. Zborník Liptov, Osveta Martin, č. 4, s. 11 - 57.
- BERNÁTOVÁ, D., ŠKOVIROVÁ, K., KLIMENT, J., 1982: Flóra súčasného a projektovaného územia ŠPR Čierny kameň vo Veľkej Fatre. Kmetianum, VI., str. 5 – 80.
- BERNÁTOVÁ, D., KLIMENT J., ŠKOVIROVÁ, K., 1982: Flóra a nelesné fytoocenózy ŠPR Čierny kameň vo Veľkej Fatre. Ochrana prírody, č. 3, str. 137 – 152.
- BOSÁČKOVÁ, E., 1965: Jedna z prvých rezervácií rašelinných biocenóz na Slovensku. Ochrana prírody, 20, č. 8, str. 132 – 133.
- BOSÁČKOVÁ, E., 1967: Charakteristika vegetačných pomerov ŠPR Stankovianske rašelinisko. Čs. ochrana prírody, 3, str. 127 - 138.

- BRADIAK, A., 1958: Úlovok zahraničných hostí. Poľovníctvo a rybárstvo, roč. X, č. 6, s. 127. (medvede)
- BRADIAK, A., 1962a: Skúsenosti s chytaním jelenej zveri. Poľovníctvo a rybárstvo, roč. XIV, č. 5, s. 7.
- BRADIAK, A., 1962b: Medveď z Rakytovej. Poľovníctvo a rybárstvo, roč. XIV, č. 7, s. 8.
- BRADIAK, A., 1962c: Stretnutie s medveďmi. Poľovníctvo a rybárstvo, roč. XIV, č. 12, s. 10.
- BRADIAK, A., 1963: Poľujú medvede? Poľovníctvo a rybárstvo, roč. XV, č. 2, s. 10.
- BRADIAK, A., 1964: V Eubochni padol 300 kilový medveď. Poľovníctvo a rybárstvo, roč. XVI, č. 1, s. 5.
- BRADIAK, A., 1965: Už piaty Eubochniansky. Poľovníctvo a rybárstvo, roč. XVII, č. 6, s. 7. (medveď)
- BRADIAK, A., 1966: Stretnutie. Poľovníctvo a rybárstvo, roč. XVIII, č. 10, s. 11. (medvede)
- DROPPA, A., 1975: Minerálne pramene Liptova. Zborník Liptov, Osveta Martin, č. 3, s. 49 - 81.
- FEKETE, Š., 1986: Vodné pomery. In: Vestenický, Vološčuk a kol., 1986: Veľká Fatra. Chránená krajinná oblasť. Príroda Bratislava.
- GALVÁNEK, J., JANÁČIK, P., MAZÚREK, J., 1976: Prírodné výtvyry a zaujímavosti Stredoslovenského kraja. SKNV Banská Bystrica.
- HÁBEROVÁ, I., FAJMONOVÁ, E., 1995: Rostlinstvo ŠPR Rojkovské rašelinisko. Ochrana prírody, 13 : 15 – 31.
- HOLČÍK, J., STRÁŇAI, I., ZONTÁG, M., HENSEL, K., 2000: Ryby, rybárstvo a plánovaná výstavba malých vodných elektrární na Váhu nad Kral'ovanmi. Ochrana prírody, Banská Bystrica, 18: 161 - 184.
- HOCHMUTH, Z., a kol., 1987: Veľká Fatra. Turistický sprievodca ČSSR. Šport Bratislava.
- HOCHMUTH, Z., a kol., 1990: Chočské vrchy, Liptovská Mara. Turistický sprievodca ČSFR. Šport Bratislava.
- KARČ, P., 1977: Rozšírenie vlka a medveďa v Liptove koncom 18. a v prvej polovici 19. storočia. Zborník Liptov, Osveta Martin, č. 4, s. 59 - 95.
- KARČOVÁ, V., 1995: Obojživelníky dolného Liptova. Diplomová práca, Prírodoved. fakulta UK Bratislava, 94 strán, (Nepublikované).
- KLIKA, J., 1934: O rastlinných společenstvách stankovanských travertínů a jejich sukcesí. Rozpr. II., Tř. Čes. Akad., Praha, 44/8 : 1 – 11.
- KLIMENT, J., BERNÁTOVÁ, D., ŠKOVIROVÁ, K., 1982: Lesné společenstvá Čierneho kameňa. Ochrana prírody, č. 3, str. 155 – 169.
- KULFAN, M., 1993: Motýle (Lepidoptera) štátnej prírodnej rezervácie Šíp a jej blízkeho okolia (Veľká Fatra). Zborník Oravského múzea 1993, s. 103 - 113.
- MARSINA, R., KUŠÍK, M., 1959: Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku II, (XVII. storočie). SAV Bratislava.
- MELIŠ, Š., 1964: Rys medzi ľuďmi. Poľovníctvo a rybárstvo, roč. XVI, č. 9, s. 11.
- SANIGA, M., 1994: Vtáčie společenstvá štátnej prírodnej rezervácie Šíp vo Veľkej Fatre. Zborník Oravského múzea, Dolný Kubín, č. XI, s. 28 - 33.
- ŠMARDA, J., 1953: Rostlinná společenstvá stankovanských travertínů. Biológia, 8 (2) : 145 – 147.
- VESTENICKÝ, K., VOLOŠČUK, I. a KOL., 1986: Veľká Fatra. Chránená krajinná oblasť. Príroda Bratislava.
- ZONTÁG, M., 1999: Rybie bohatstvo našich tokov. Poľovníctvo a rybárstvo, roč. 51, č. 7, s. 40 - 41.
- ZONTÁG, M., 2000: Návrat kolkov a objavenie mihúľ. Poľovníctvo a rybárstvo, roč. 52, č. 7, s. 34 - 35.

Dávnovekí obyvatelia liptovských hôr a dolín

Počiatky ľudskej kultúry siahajú do milióny rokov vzdialenej minulosti. Vývoj človeka a jeho cesta k sebazdokonaleniu je jedným z najväčších zázrakov prírody, a už po stáročia zamestnáva nespočetné množstvo bádateľov. Schopnosť ľudí prekonávať na ceste za vlastnou existenciou aj tie najkomplikovanejšie prekážky je skutočne fascinujúca. Každý vzniknutý problém donútil človeka nachádzať nové riešenia, ktorých úspešné zvládnutie bolo mnohokrát otázkou života a smrti. Dnes je až neuveriteľné uveriť, že egyptské pyramídy, či kamenné monumenty v Stonhenge sú dielom ľudských rúk, ktoré nepoznali mechanizmy a ťažkú techniku. Práve neustále hľadanie možností však bolo tým hnacím motorom, ktorý spôsoboval neprestajný rozvoj ľudstva.

Aj preto dnes už archeológov neprekvapí, že nositelia mnohých kultúr pri rozširovaní vlastného životného priestoru prekonávali obrovské vzdialenosti a zdolávali aj relatívne neschodné a nedostupné horské terény, kde sa dokonca v niektorých časových obdobiach aj trvalejšie usadili a úspešne adaptovali na drsné klimatické podmienky. Medzi tie menej atraktívne oblasti napokon patrí aj Liptov, uzavretý vencom vysokých hôr a hlbokých zarezaných dolín, kde je len malé percento pôdy vhodnej na kultiváciu a priemerné ročné teploty dosahujú len 6 – 7°C. Napriek tomu sa prvý človek neandertálskeho typu v tomto regióne usadil už v období *paleolitu* pred viac ako 100.000 rokmi, aby v okolí teplých bešeňovských prameňov striehol na pleistocénnych cicavcov. Travertínové sedimenty boli obzvlášť vhodné na zachovanie zvyškov pravekých vyhynutých zvierat, ako jaskynný medveď, srstnatý nosorožec, jaskynný lev, los, alebo kôň. Najtypickejším zástupcom chladnej klímy doby ľadovej bol však srstnatý predchodca dnešných slonov – mamut, ktorého čeľuste zdobili charakteristické zahnuté kly. Pozostatky tohto vyhynutého druhu poznáme aj z viacerých nálezísk v Liptove a na Orave. Už v 19. storočí sa v známej Liskovskej jaskyni našli pri výskume L. Lóczyho dve mamutie stoličky a jeden zub objavili aj pri stavebných prácach na ružomerskom námestí. Iný doklad, že tieto mastodonty žili aj v horských dolinách severného Slovenska, poskytuje zlomok klu z Liptovského Michala a predovšetkým nález kostí, ktoré objavili v 20. rokoch 20. storočia v katastri Komjatnej (*Správy Liptovského múzea z r.1927, s.2*), ale tiež v neďalekom Istebnom.

Na konci staršej doby kamennej dochádzalo spolu s celkovým otepľovaním aj k postupnému vytrateniu glaciálnej (ľadovcovej) fauny a individuálny lov na veľké ťažkopádne zvieratá vystriedal kolektívny lov na migrujúcu zverinu, reprezentovanú predovšetkým sobmi, ktorých stáda sa premiestňovali pomerne otvorenou lesostepnou krajinou. Preto aj sídliská mladopaleolitických zberačov a lovcov mali skôr charakter sezónnych táborísk a ojedinele ich evidujeme napr. z hornej Oravy. Na Liptove boli stopy súvekeho osídlenia dlho neznáme, aj keď súdiac podľa početného zastúpenia na susednom Spiši, ich objavenie bolo len otázkou času. Prvé doklady o sídliskovej aktivite na sklonku staršej doby kamennej zhruba pred 10.000 rokmi poskytol nečakane výskum stredovekého pohrebiska na nádvorí kaštieľa sv. Žofie v Ružomberku (*Struhár, v tlači*). V najspodnejších vrstvách, tesne nad skalnatým podložím boli objavené pazúrikové a obsidiánové úštepy s typickou sivobiелou patinou získané štiepacou technikou charakteristickou pre dané obdobie.

Nástup a rozvoj produktívneho hospodárstva v mladšej dobe kamennej – *neolite* (cca 5000 – 2000 p. n. l.), si už vyžadoval trvalejšie sídla, v blízkosti ktorých jestvovali jednoduché štvorcové polička, na ktorých sa pestovala pšenica a neskôr aj strukoviny a ľan na

výrobu odevov. V okolí sa pásli domestikované zvieratá – kozy, ovce, dobytok a ošípané, ustajnené v provizórnych ohradách a chlievoch. Niet divu, že prví roľníci sa spočiatku usadzovali na najkvalitnejších černozemných pôdach južného a juhovýchodného Slovenska, kde boli najvhodnejšie podmienky na kultiváciu pôvodnej stepnej krajiny. Na týchto lukratívnych územiach sa usadili mnohé agrárne kultúry, ktoré dokonale zvládli technológiu výroby keramiky, pokroky v architektúre aj vysokú estetickú úroveň v umeleckom prejave. Ich relatívne pokojnú existenciu narúšali len nové skupiny roľníkov, ktoré prenikali z juhu a rovnako si hľadali vhodné prostredie na vybudovanie trvalých osád. Aj z týchto dôvodov dochádzalo spočiatku len k sporadickému, neskôr masovejšiemu prenikaniu nositeľov produktívnych poľnohospodárskych kultúr do severnejšie položených teritórií, pričom na ceste za novou existenciou museli neraz prekonať aj vysoko položené horské masívy a priesmyky. Ich prítomnosť na severe nášho územia je zatiaľ preukázateľne doložená len v Liptovskej kotline, kde koncom 5. tisícročia p. n. l. prenikli pravdepodobne z územia Poľska menšie skupinky ľudu *kultúry s mladšou lineárnou keramikou*. Popri otvorených sídliskách (Liptovský Mikuláš) sa najstarší poľnohospodári usadzovali aj na vyššie položených miestach (Liptovská Mara – Havránok), a opäť v blízkosti termálnych prameňov na travertínovom návrší v Bešeňovej. Nesporným svedectvom ich prítomnosti tu je dvojica typických hladených kopytovitých klinov, ktoré sa najskôr používali na obrábanie pôdy, ako aj dve guľovité nádoby s lineárnou rytou výzdobou a množstvo zlomkov z výroby štiepaných silicitových nástrojov. Na priľahlých poliach sa pestovali obiloviny, z ktorých sa za použitia kamennej podložky a drvidiel vyrábala múka. Menšie sídlisko tu jestvovalo zrejme v klimaticky miernejšom období a po zhoršení prírodných podmienok ho tunajší obyvatelia opustili. Na dlhý čas tak zostal liptovský región mimo záujem pravekých kultúr.

Situácia sa zmenila až z nástupom novej éry – *eneolitu*, kedy sa popri čoraz dokonalejších kamenných výrobkoch začali objavovať aj prvé kovové predmety. Doslova revolúcia vo výrobe nástrojov nastala, keď praveký remeselník dokázal zvládnuť premenu horniny na kompaktný kov, oveľa pevnejší a trvácnejší ako kamenný polotovar. Rozmach tejto progresívnej technológie si však vyžadoval v prvom rade dostatok kvalitnej suroviny, ktorú bolo najskôr treba nájsť. Dôležitú úlohu pritom zohrávali špecializovaní hľadači – prospektori, ktorí sa zaoberali vyhľadávaním rudných ložísk a ich exploataciou (využívaním). Pri svojich cestách za surovinami sa iste dostali aj do tých najextrémnejších terénov, pričom na dlhší pobyt tu využívali okrem iného aj niektoré jaskyne (Okno v Demänovskej doline, Starhradská jaskyňa, Prosiecka vyvieračka). Spočiatku ľudia ešte nepoznali hlbinné dolovanie, rudu získavali povrchovým zberom rýdzej medi, alebo sekundárnych minerálov malachitu

a azuritu, ktoré vznikli povrchovou oxidáciou prvotných sírnatých nerastov. Najnovšie výsledky archeologických výskumov posledného obdobia dokazujú, že aj v severoslovenských horách sa ťažila meď. Presvedčivo to dokazuje najmä bádanie v oblasti Nízkych Tatier. V okolí známej baníckej osady Špania dolina sa pri prieskume starých hald objavili jednoduché kamenné nástroje používané pri drvení rudy v sprievode keramiky mladšej *lengyelskej kultúry*, ktorá sa rozkladala na širokom teritóriu Karpatskej kotliny a stredného Podunajska. Jej tvorcovia boli po dlhšom čase prví, ktorí opäť osídľovali aj vyššie položené zemepisné oblasti. Jedným z dôvodov bola nepochybne aj snaha o získanie nových surovinových zdrojov v súvislosti s neustále sa rozširujúcou mediarskou produkciou. Lokálnu severoslovenskú metalurgiu už na konci 4.tisícročia dokladajú objavy na sídlisku tzv. *ludanickej skupiny lengyelskej kultúry* v Slovenskom Pravne. V dvoch sídliskových objektoch – polozemniciach sa popri iných nálezoch zistili aj kusy medenej strusky, ktoré sú nezvratným dôkazom spracovania tejto suroviny.

Poloha tohoto sídliska nie je náhodná, spomínaná lokalita sa totiž nachádza na významnom komunikačnom uzli na prechode z údolia Nitry do susedného Turca. Práve tadiaľto viedla jedna z diaľkových komunikácií, kadiaľ sa dostávali ďalej na sever aj iné kultúrne vplyvy a šírila sa eneolitická civilizácia. Priamo cez turčiansky región sa aj na územie Liptova dostali napr. masívne medené sekeromlaty s otvorom a ploché sekerky s vejárovitým ostrím, ktoré sa našli na polykultúrnom sídlisku v Bešeňovej a ich prítomnosť tu indikuje prienik tvorcov lengyelskej kultúry až do týchto končín (*Struhár 2001a*). Logicky sa zdá, že najschodnejšou cestou fyzického posunu najskôr len menších skupín prospektorov bola trasa vedúca od vyústenia turčianskej kotliny hore údolím Váhu, priesmykom medzi Kral'ovanmi a Hrboltovou až do Liptova. Odtiaľto pokračovala diaľková komunikácia cez horské sedlá Chočských vrchov až na Oravu a ďalej do Poľska. Ako iná alternatíva sa javí spojnice vedúca od Kral'ovian cez malofatranské priesmyky, resp. údolím rieky Oravy do oravskej kotliny. Priebeh tejto trasy dokumentujú aj významné nálezy medených predmetov, predovšetkým však čepeľ plochej dýky z Istebného – Doliny a dva medené klíny pochádzajúce z Oravského Podzámku a Oravskej Polhory, ktoré boli vyrobené z takmer čistej medenej suroviny.

Hoci zatiaľ z týchto regiónov nepoznáme sídliská, ktoré by svedčili o ich dlhodobejšom pobyte, fyzická prítomnosť reprezentantov lengyelskej kultúry je, aspoň na území Liptova nepochybná. Kostrové pozostatky jej príslušníkov nájdené nedávno v známej a legendami opradenej Liskovskej jaskyni, to presvedčivo dokumentujú (*Struhár 1999, 2002a*). Takmer dve desiatky jedincov tu boli pietne uložené v skalnom výklenku, v ktorom predtým

vtedajší ľudia zapálili očistný oheň a po uložení kostí následne zatarasili veľkými kameňmi. V blízkosti tohoto jedinečného kultového objektu sa našlo množstvo keramiky, z ktorej sa dali rekonštruovať tri nádoby – isto zvyšok pohrebnej výbavy. Mnohé podrobnosti zo života súvekých obyvateľov jaskyne a jej okolia nám dovoľuje objasniť aj niekoľko drobných sprievodných nálezov, ktoré sa tu našli. Spomenúť možno najmä malý kovový háčik, ktorý snáď používali pri rybolove v neďalekom Váhu, alebo drobné špirálovité ozdoby ženského tela. Jedinečnosť týchto predmetov spočíva v tom, že sú najstaršími kovovými výrobkami pochádzajúcimi z územia Liptova a keď z ktorej boli všetky vyrobené sa zrejme dobývala niekde v okolitých horách. Aj chemická analýza dokazuje, že polotovarom na ich výrobu bola takmer čistá meď. Tá sa mohla získavať napr. z povrchu kremenných žíl, ktoré sa rozptýlene nachádzajú na viacerých lokalitách v Nízkych Tatrách, ale aj v oblasti Vysokých Tatier, kde je doložená banská činnosť už v stredoveku.

Uvedené skutočnosti teda dokazujú, že údolie toku Váhu medzi Chočskými vrchmi a Západnými Tatrami na jednej strane a Nízkymi Tatrami na strane druhej nebolo ani v dobe kamennej nehostinným územím, akousi „terra incognita“. Už koncom 4. tisícročia p. n. l. tu totiž mohli existovať menšie osady, ktorých obyvatelia sa popri pestovaní obilovín (nález zrníka pšenice z kultového objektu v Liskovskej Jaskyni) venovali najmä prospekcii medenej suroviny, ktorú pravdepodobne aj spracúvali, a keďže bola najžiadanejším dobovým artiklom, mohli s ňou aj obchodovať. Práve niekde týmto územím v minulosti viedla diaľková komunikačná spojnice medzi juhom a severom, ktorou sa transportovala napr. aj surovina na výrobu kamennej industrie. Možnosť existencie transregionálnej obchodnej cesty naznačuje aj unikátny nález medenej zvieracej plastiky býčka z Liskovskej jaskyne, ktorý má paralely až v oblasti Predného Východu (terajšie Turecko) a pochádza z trojrozmerného modelu, ktorý znázorňoval dvojicu býčkov ťahajúcich štvorkolesový, vari pohrebný vozík. To by nepriamo poukazovalo na fakt, že obyvatelia Liptova už pred viac než 5. tisíc rokmi poznali koleso a voz, ktorých zavedenie do poľnohospodárstva a dopravy znamenalo skutočnú eneolitickú revolúciu.

Nie náhodou preto hovädzí dobytok v tomto období požíval všeobecnej úcty a jeho vlastníctvo bolo doménou predovšetkým vyššie situovaných vrstiev. Jeho význam zdôrazňujú okrem trojrozmerných modelov zvierat a vozíkov aj spoločné, alebo samostatné pohreby dobytčiat, ktorých početné príklady máme z prostredia nasledujúcej **badenskej kultúry** (Struhár 2001b). Jej nositelia, ktorí osídlili tradičné úrodné nížinné oblasti, sa výborne adaptovali aj v inverzných dolinách severného Slovenska, kde sa živili predovšetkým chovom dobytka a vysokohorským pastierstvom. Aj na Liptove evidujeme z tejto doby viacero sídlisk.

Tie sa sústreďovali najmä v okolí minerálnych prameňov (aká zhoda z predchádzajúcimi osídleniami !), konkrétne vo Vyšnom Sliachi, Liptovskej Teplej, a Bešeňovej (*Struhár 2001a*). Novým prejavom je budovanie výšinných opevnených osád, predovšetkým na susednom Spiši, z nášho kraja sem možno zaradiť len mladšími prestavbami zničené sídlisko na Havránku v Liptovskej Mare a osadu, ktorá jestvovala na likavskom hradnom kopci. Na Orave jestvovalo takéto hradisko nad Dolným Kubínom – v Trninách a na Ostrej Skale vo Vyšnom Kubíne, kde podľa P. Čaploviča údajne stáli jednoduché kolové príbytky (*Čaplovič 1987*). Vďaka vhodným klimatickým podmienkam napokon dochádza aj k zvýšenému záujmu o jaskyne, často situovaných aj v extrémnych polohách (jaskyňa Okno v Demänovej, Starhradská jaskyňa).

Obdobím eneolitu sa tak začína, a paradoxne aj na dlhší čas končí, éra rozvoja miestnych „horských“ civilizácií, ktoré ani v sťažených prírodných podmienkach neretardovali, ale dokázali udržať krok s ostatnými progresívnymi kultúrami. Prví liptovskí „kolonizátori“ tak otvorili cestu ďalším nasledovníkom, ktorí si tento krásny kraj vybrali za svoj domov.

Na to skutočné obdobie rozmachu a blahobytu, aké nastalo takmer v celej Európe v období civilizácií popolnicových polí, si severné oblasti Slovenska museli počkať ešte niekoľko storočí. V staršej dobe bronzovej totiž dochádza v hornatých regiónoch k takmer úplnému vysídleniu, ktorého príčiny si doteraz nedokážeme presvedčivo vysvetliť. Za takmer 500 rokov (2000 – 1500 p. n. l.) odtiaľto, s výnimkou ojedinelých nálezov, nemáme žiadne dôkazy o prítomnosti človeka, ktorý sa týmto končinám z neznámych dôvodov vyhýbal. Nie je vylúčené, že podiel na tom mohli mať aj zmenené klimatické a vegetačné podmienky. Staršia doba bronzová totiž z paleoklimatického hľadiska spadá do obdobia epiatlantika, pre ktoré bolo typické teplé a vlhké podnebie, ktoré pozitívne napomáhalo rozširovaniu lesa. V predtým čiastočne odlesnenej krajine sa tak mohol vytvoriť nedostupný prales, ktorý bol pre človeka neschodný. Iná situácia bola na susednom Spiši, kde práve na začiatku éry bronzu zaznamenávame najväčší kultúrno-historický rozkvet tunajších ľudských spoločenstiev. Prečo sa vývoj dvoch blízkych a aj kultúrne zviazaných regiónov uskutočňoval v takých rozdielnych podmienkach, môže objasniť až ďalší výskum, v ktorom sa aplikujú poznatky z viacerých vedných disciplín.

Prvé trvalejšie sídliská na Liptove sa objavujú až na začiatku strednej doby bronzovej, kedy sa tu objavujú zástupcovia lužickej kultúry, ktorá na sa viac než tisíc rokov stala kľúčovým determinantom vývoja na väčšine severných a severovýchodných území strednej Európy. Po ojedinelých sídliskách, ktoré predznamenávajú počiatky uvedenej kultúry na

našom území (Liptovská Teplá, Liptovský Michal) dochádza najmä v mladšej dobe bronzovej k výraznému zahusteniu sídliskovej štruktúry. Popri otvorených osadách, situovaných zväčša v blízkosti tokov riek (Parížovce, Liptovská Teplá, Dolný Kubín – Medzihradné, Vyšný Kubín, Podbiel) sa tu prvýkrát zakladajú aj výšinné opevnené hradiská, ktoré plnili organizačno – obrannú funkciu a častokrát boli ohradené mohutnými zemnými či kamennými hradbami (*Veliáčik 1983*). V dolnej časti liptovskej kotliny mal takéto dominantné postavenie nepochybne komplex hradísk rozložený na vrcholoch masívu Mních pri Ružomberku, nemenej mohutné hradisko opevnené kamenným múrom jestvovalo aj nad obcou Turík. Vo vedľajšom regióne existovalo takéto centrálné hradisko na vrchole Tupej Skaly nad Vyšným Kubínom.

Čo sa týka každodenného života starých lužičanov, potravinovú základňu musel popri poľnohospodárstve nevyhnutne tvoriť chov dobytky, v sezóne doplnený horským pastierstvom. Práve vďaka neustálej migrácii pastierov so stádami vtedajší človek výborne poznal okolitý terén a dobre sa v ňom orientoval. Neprekvapuje preto, že niekedy nachádzame ojedinelé nálezy nástrojov v odľahlejších končinách, ako napr. v prípade bronzovej sekerky z Lubochne, ktorá sa našla v r.1971 v sedle pod Fatrou. Aj to dokazuje, že schodné horské priesmyky sa bežne využívali pri prechodoch do susedných regiónov.

Na rozdiel od predchádzajúcich období, kedy absentovali v tejto časti územia pohrebiská, z obdobia lužického kultúrneho komplexu máme doložené už aj pohrebné areály. Výskumom, ktorý sa uskutočnil na niektorých z nich, získali archeológovia mnohé poznatky o živote vtedajších ľudí, ich sociálnej štruktúre, úrovni remesla ako aj pohrebných praktikách. Typickou črtou pohrebného rítu bolo spaľovanie mŕtvych na drevených hraniciach, spolu s osobným inventárom a rôznymi milodarmi. Oheň vôbec zohrával dôležitú úlohu v dobovom kulte ako personifikácia slnka a najväčší význam nadobudol najmä v súvislosti s metalurgiou, treba mu však pripisovať aj purifikačnú – očistnú funkciu. Počas kremácie sa odohrávali náboženské obrady a pokiaľ išlo o významnejšiu osobu, súčasťou pohrebu bola aj božská obeta za zomrelého. Po vyhasnutí hranice zozbierali zvyšky tela a žiarom deformovaných predmetov a uložili do keramickej urny, ktorú uložili do zeme. Po určitej dobe pochovávaní na jednom mieste tak vznikli (najčastejšie priamo v okolí žiaroviska) rozsiahle popolnicové polia, často až z tisíckami hrobov. Niektoré hroby sa vyznačovali ešte špeciálnymi úpravami,

napr. na známom pohrebisku V Liptovskej Ondrašovej boli všetky pohreby ohraničené kamenným prstencom nad ktorým bol navŕšený mohylový násyp. V inventári boli zastúpené obvyklé bronzové výrobky vtedajších remeselníkov, najmä však ihlice rozmanitých tvarov, prstene, dlátka, sklenené korálky a samozrejme rôzne typy hrovej keramiky. Rovnako na susednej Orave, v tesnej blízkosti hraníc chotárov liptovských dedín – v Jasenovej a Vyšnom Kubíne boli skúmané nemenej významné lužické pohrebiská, na ktorých pochovávali svojich mŕtvych obyvatelia okolitých osád (Čaplovič 1987).

O ostatnom sortimente produktov bronzového kovolejárstva sa dozvedáme z iných zdrojov, medzi ktorými majú prioritné postavenie hromadné poklady – tzv. depoty šperkov, zbraní, nástrojov a iného tovaru. Práve vďaka rýchle sa rozširujúcej bronzovej výrobe dochádza na území rozšírenia lužickej kultúry, ako aj ostatných kultúr popolnicových polí v mladšej dobe bronzovej, k skutočnému ekonomickému a kultúrnemu rozmachu, predtým len periférne osídlených hornatých území Slovenska. Určite nové zdroje medenej suroviny, ktorá sa ťažila v horských regiónoch, ako aj dostatok palivového dreva potrebného na premenu rudy na kov, mali výrazný podiel na tom, že práve tu vznikli najvýznamnejšie európske kovovýrobné centrá. Produkcia bronzovej industrie čoskoro nadobudla také rozmery, že spomínané centrá zásobovali kvalitnými výrobkami aj vzdialenejšie oblasti. Práve už spomínané hromadné nálezy, ktoré sa v takej koncentrácii nevyskytujú nikde inde, ako aj nálezy kamenných foriem na odlievanie bronzových predmetov – tzv. kadlubov dokazujú, že tu v 12. - 8. stor. p. n. l. jestvovali špecializované metalurgické dielne.

Len z Liptova a susednej Oravy pochádzajú najmenej tri desiatky pokladov, ktoré sa našli na viacerých miestach. Medzi najskvostnejšie určite patria dva depoty, ktoré sa našli v druhej polovici 19. storočia v Komjatnej. Prvý nález objavili v roku 1864 a ohlas o ňom vyšiel aj vo vtedajších hornouhorských novinách „Pešťbudínske vedomosti“. Nálezcami boli údajne traja roľníci na akejsi barinatej lúke na polceste medzi Komjatnou a vrchom hrádkov nad Jasenovou, ktorí si ho medzi sebou rozdelili a poškodili v domnení, že ich jadro je zo zlata, alebo striebra. Početnosťou a zastúpením predmetov môžeme tento objav nazvať

skutočným „pravekým pokladom“, ktorého objavenie je prirodzenou túžbou snád’ každého človeka. Skladba inventára bola skutočne rôznorodá - 6 sekeriek s uškami, 10 kosákov,

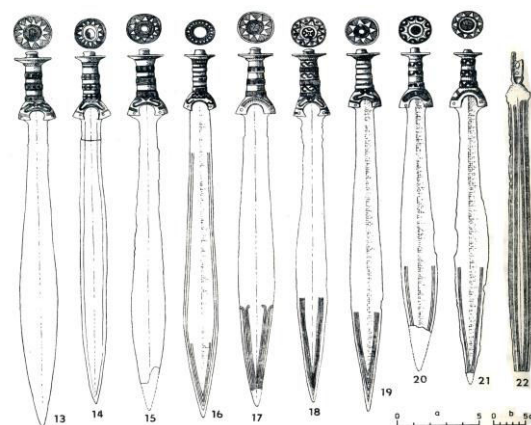
náramenné kruhy, čelenky, fragmenty bronzových kotlíkov, skvostná ružicovitá spona, diadém a tri bronzové meče, ktoré podľa najvyššej koncentrácie výskytu nazývajú bádatelia aj „liptovským typom“. Celkom teda 65 celých predmetov a ich zlomkov, z ktorých asi najcennejším nálezom bol bronzový náboj kola so závlačkou v podobe štylizovaných vtáčích hlavičiek. Práve vodné vtáky (labute) mali v súvekom kulte výnimočné postavenie a predpokladá sa, že sprostredkúvali prevoz duše po smrti do nebeského sveta. Je možné, že aj uvedený predmet bol súčasťou skutočného pohrebného voza, ktorým odprevádzala na poslednej ceste príslušníka vyššej sociálnej vrstvy jeho najbližšia družina. Rovnaký ideový význam akéhosi nebeského transportéra mali aj loďky, ktorých viac, či menej schematické zobrazenia sa často vyskytujú na predmetoch z mladšej doby bronzovej. Takýto motív môžeme konečne vidieť aj na inom náleze z predmetného pokladu – bronzovej náramenici, kde je dokonca tepaným vzorom v podobe troch radov bodiek stvárnený riečny tok s niekoľkými štylizovanými loďkami.

Celý deponovaný súbor by tak mohol byť pozostatkom osobnej výbavy významného kmeňového náčelníka, čomu by nasvedčovala aj prítomnosť už spomenutých mečov, ktoré tvorili súčasť výbroje lužického bojovníka. Aby po jeho smrti nemohol užívať jeho osobný majetok nikto iný, obetovali ho pravdepodobne vodným božstvám, ako by naznačovalo miesto nálezu v močaristom teréne v blízkosti potoka. V dobe bronzovej totiž neboli výnimočné kultové praktiky, ktorých súčasťou boli votívne dary deponované niekedy aj priamo do prameňov potokov, resp. toku rieky, ako to bolo napríklad aj v prípade hromadného nálezu šiestich mečov v travertínovom žriedle vo Vyšnom Sliachi.

V súčasnosti je komjatanský bronzový poklad umiestnený v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti, kde sa dostal krátko po objavení. Neskôr, pravdepodobne z rovnakého nálezu, získal archeológ a mecenáš Oravy Mikuláš Kubíny ďalšie tri meče, ktorých však ďalší osud je neznámy. Oveľa viac informácií máme o druhom hromadnom náleze z katastra obce, ktorý sa našiel v roku 1887. Mikuláš Kubíny (1840-1937), ktorý celý súbor zachránil o tom píše:

„A tak sa stalo i tejto jari, že istý roľník oral a sotva v hĺbke 10 cm našiel najprv jeden a potom, keď ešte na tom mieste hľadal, celú hromadu a to 14 bronzových mečov (niektorí udávajú 19) z bronzu a jednu dýku. Veľká bola radosť roľníkova, ale aj strach a zármutok, čo s pokladom urobiť. O jeho hodnote nemal samozrejme ani potuchy. Po skúške, ako sa to v takých prípadoch robieva a ktorej za obeť padla bohužiaľ čepel, sa presvedčil, že nález nie je zlato a tak vdľačne poklad prepustil komiatňianskemu farárovi, velactenému pánovi farárovi Jozefovi Tomikovi.“

Od spomenutej osoby sa potom dostal do Kubínyho zbierok, ktorý o tom referoval toho roku v archeologickom periodiku *Archaeologiai Értesítő* pod názvom „Bronzový nález v Komjatnej“ (*Kubinyi 1887*). V uvedenom článku autor meče podrobne zmeral, popísal a pripojil aj ich ilustrácie. O rok neskôr sa mu do rúk dostali

ešte ďalšie tri meče z rovnakého nálezu, čím sa zvýšil ich počet v jednom súbore na 19 kusov. Nálezisko sa tak razom stalo jednou z najvýznamnejších lokalít doby bronzovej vo vtedajšom Uhorsku. Kubíny odhaduje, že celkovo pochádza z chotára obce najmenej 40 kusov takýchto mečov, čo by znamenalo výnimočné postavenie tohoto územia v mladšej dobe bronzovej. A možno to považovať za celkom pravdepodobné. Údolím potoka Komjatná totiž viedli už v minulosti komunikačné trasy, ktorých obchodný význam vzrástol práve v uvedenom období. Nie náhodou sa totiž väčšina pokladov našla práve pozdĺž pravekých ciest, ako napr. depoty v Lúčkach a Osádke – kadiaľ vedie jeden z prechodov medzi regiónom Liptova a Oravy. Význam spojnice povodia Váhu s Oravskou kotlinou práve cez územie Komjatnej a ďalej dokumentujú aj ďalšie hromadné nálezy v Žaškove a Istebnom, severná časť komunikácie je potom vytýčená ďalšími depotmi v Nižnej, Medvedzom a Krásnej Hôrke.

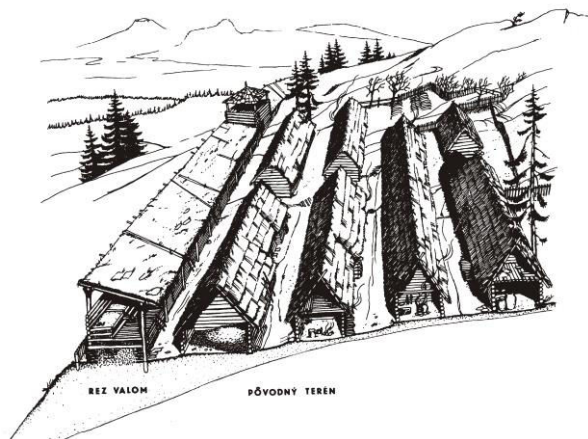
Problematike hromadných nálezov bronzových predmetov sa v odbornej literatúre venuje dlhodobo patričná pozornosť. Kulminácia ich výskytu práve v období kultúr popolnicových polí svedčí už o existencii sociálno – ekonomickej diferenciacie súvekej spoločnosti. Najvýznamnejšie spoločenské postavenie iste mali príslušníci rodovej aristokracie, ktorá bohatla najmä na produkcii a obchode s bronzovými výrobkami. Nájdené depoty by tak mohli byť osobným majetkom, ktorý sa dedil generáciami, čo naznačuje aj časovo nejednotný súbor predmetov napr. z Istebného. Interpretácia fenoménu ukladania často až niekoľkých desiatok kusov rôznorodého sortimentu bronzových výrobkov do zeme však môže mať aj iné rozmery (strach pred odcudzením, vojnové udalosti, prejavy kultových praktík, alebo v prípade mečov - sklady hotových produktov pripravených na export), jednoznačnú odpoveď však pri súčasnom stave výskumu nemožno zatiaľ poskytnúť.

Na základe aktuálnych poznatkov môžeme konštatovať, že komplex popolnicových polí v mladšej dobe bronzovej, ktorého súčasťou bola aj severoslovenská lužická enkláva, dosiahol po každej stránke nebývalý spoločensko – ekonomický pokrok a zanechal hlbokú

stopu v civilizácii celej prehistorickej Európy. Z jej koreňov vlastne vyrástli nové, rovnako pokrokové, kultúry nasledujúceho dejinného obdobia – staršej doby železnej.

Vysoká úroveň rozvoja výrobných vzťahov, ktorá sa dosiahla v neskej dobe bronzovej, sa na úpäti severných Karpát udržala aj po zániku technokomplexu popolnicových polí na ostatnom území Európy. Vďaka relatívnej izolácii týchto oblastí od novo sa formujúcich centier halštatskej kultúry tu nedošlo k takým náhlym historickým zvratom a zvyklosti tunajšieho pôvodného lužického obyvateľstva sa zakonzervovali v špecifickej skupine, ktorá dostala pomenovanie *oravská skupina halštatskej kultúry*. Jej materiálny prejav najlepšie demonštrujú mnohopočetné nálezy keramiky a remeselných výrobkov z halštatských pohrebísk. Určite najväčší význam z nich má pohrebný areál v Dolnom Kubíne, na ktorom odkryl najvýznamnejší archeológ regiónu Oravy Pavol Čaplovič 538 žiarových hrobov, ich celkový počet sa však odhaduje na viac než sedemsto. Pohrebný rítus bol rovnaký ako v predchádzajúcom mladobronzovom období, s drevenou hranicou a spoločným predmetom, len keramika mala úplne nový kolorit s mnohými tvarovými variáciami. V ornamentácii úžitkovej aj funerálnej keramiky sa uplatňovali najmä zvislé a vodorovné zväzky rýh, geometrické obrazce a rady jamiek a žliabkov. Ich schéma tak odzrkadľovala tradície lužických solárnych božstiev personifikovaných okrem iného aj v schematických znázorneniach tzv. slnečných lodiek.

Podľa najnovších výsledkov archeologického výskumu vieme, že tvorcovia oravskej skupiny preživali najmä na území Liptova, Oravy, Turca a horného Spiša v rozmedzí 7. až 4. storočia p.n.l. Obyvateľstvo žilo v otvorených osadách, kde sa sústreďovala remeselná a poľnohospodárska produkcia, ktorá bola okrem pospolitého ľudu určená aj spoločensky vládnucej vrstve. Boli to potomkovia lužických náčelníkov, ktorí zbohatli vďaka produkcii bronzu a dedičstvom si zabezpečili nadvládu nad produktívnou zložkou spoločnosti. Ich doménou boli opevnené hradiská centrálného charakteru, s rozhodujúcou úlohou v špecializovanej výrobe, obchode a pravdepodobne aj kulte, ktoré boli chránené dômyselnou fortifikačnou technikou. Je logické, že tieto hradiská boli budované na starších lužických opevneniach, často s využitím pôvodných valových násypov obohatených o viac či menej zložité kamenné, a drevo-zemné konštrukcie. Ich systém sa podarilo odkryť P.Čaplovičovi výskumom na

lokalite Tupá Skala nad Vyšným Kubínom. Mohutný kamenný lícovaný múr s krytou drevenou palisádou ohraničoval obytné a výrobné objekty usporiadané do niekoľkých radov a oddelených od seba ulicovitými priechodmi. Rovnaké členenie, zdá sa, malo aj rozlohou menšie opevnené sídlisko, skúmané na liptovskej strane v polohe Stráňa nad Ludrovou, kde boli identifikované kamenné základy zrubových budov postavených na umelo upravených terasách v niekoľkých radoch nad sebou (*Struhár 2002a, 2002b*).

Okrem takýchto mocenských centrálnych pevností poznáme aj viaceré menšie hradiská, budované zväčša po okrajoch kotlín a pri úpätiach horských chrbtov, ako napr. Lúčny hríb pri Liptovskej Štiavnici, Konislavy – Lisková, či známa lokalita Rohačka pri Ploštíne (*Pieta 1981*). Významné výšinné sídlisko bolo vybudované na trase pravekej cesty z Liptova na sever – v Istebnom. Skalnatá vyvýšenina nad tokom Oravy, nazvaná Hrádok, bola chránená kamenno – zemným valom s drevenou konštrukciou, ktorá pozostávala z krytej palisády a štvorhranej veže. Význam tohto hrádku podčiarkuje aj nález bronzového pokladu, pozostávajúceho z 29 špirálovitých ozdôb, náramkov a iných predmetov, ktorý je dokladom pokračujúcich tradícií dokonalého severoslovenského zlievárenstva. O niečo menšie, ale polohou podobné hradisko stálo na vápencovom ostrohu Veľká Skalica, medzi Veličnou a Revišným, na ktorom ľud býval v drevených chatách. Na vyvýšenej polohe Hrádok na rozmedzí Jasenovej a Komjatnej našli V. Uhlár, aj V. Hanuliak niekoľko halštatských črepov a obaja sa prikláňajú k názoru, že tu jestvovalo snáď menšie sídlisko (*Uhlár 1961*).

Zvláštnym, a do tej doby nepoznaným fenoménom bolo objavenie sa vysokopoložených horských opevnení, situovaných často v extrémnych polohách, ktoré sú zatiaľ doložené len v Liptove (s výnimkou nedávno zistených, zatiaľ bližšie neskúmaných podobných nálezísk v Turci). Kamenno – hlinité valy ohradzovali napr. vrchol masívu Predného Choča nad Likavkou, na Sidorove, alebo systém hradísk v demänovskej časti Nízkych Tatier. Prieskum na viacerých z nich napovedá, že obyvateľstvo tu prežívalo len príležitostne, snáď v časoch bezprostredného ohrozenia, kedy neboli bezpečné ani pomerne dobre chránené centrá. Informácie získané z takmer päť desaťročí trvajúcich výskumov na mnohých oravských a liptovských náleziskách nám vydávajú svedectvá o dramatických udalostiach, ku ktorým došlo na prelome staršej a mladšej doby železnej. Násilný zánik väčšiny výšinných osád bol náhly a spôsobený pravdepodobne priamym vojenským zásahom, zatiaľ neznámeho etnika (podľa výskytu trojbokých hrotov šípov sa niekedy uvažovalo o Skýtoch). O katastrofe, ktorá postihla väčšinu opevnených sídel, vypovedajú stopy po rozsiahlych požiaroch, deštrukcie obydli ba dokonca aj ľudské obeť. Násilnou smrťou tak

skonali aj traja obyvatelia hradiska v Istebnom, ktorých kostry boli zavalené zboreným múrom a nie zvyčajné sú aj ojedinelé ľudské kosti nájdené na refúgiu Demänovská Poludnica.

Život na oravských a liptovských halštatských sídliskách sa po týchto zlomových udalostiach už nikdy nevrátil do starých koľají a čoraz častejšie sa sem dostávali ohlasy novej historickej epochy reprezentovanej v mladšej dobe železnej *laténskou kultúrou* (400 p. n. l. – 0). Na širokom európskom teritóriu sa na jej začiatku náhle objavil mnohopočetný a silný bojový národ, ktorého existenciu potvrdzujú v písomných prameňoch aj antickí historici. Zatiaľ čo Rimania ich nazývali Galovia, Gréci ich poznali pod menom Kelti. Toto pomenovanie v skutočnosti zahŕňalo množstvo menších aj väčších kmeňov, ktoré niekedy v 4. storočí p. n. l. obsadili rozsiahle územia siahajúce od Anglicka cez Francúzsko, Nemecko, Čechy, a alpský región, pozdĺž povodia Dunaja do Panónie a dokonca až k brehom Malej Ázie, kde si založili vlastné kráľovstvo.

Do stredného Podunajska sa dostali najmä kmene Bójov, vďaka ktorým sa na našom území objavili prvé mincovne (jedna z najznámejších fungovala v priestore bratislavského oppida, kde sa v 1. stor. p. n. l. razili známe strieborné biateky), do horských oblastí prenikli pravdepodobne keltské kmene Kotínov a Ossov. Spočiatku len nezreteľné ohlasy laténskej civilizácie, prejavujúce sa v materiálnej kultúre prežívajúcich halštatských osád neskôr prerástli do jedinečnej symbiózy vzájomne odlišných svetov a splodili tak fenomén typicky horalskej kultúry, ktorá dostala pomenovanie *púchovská kultúra* (300 p. n. l. – 200 n. l.). Okrem spomenutej lužickej zložky sa na jej foromovaní podieľala významnou mierou zložka laténska, po prelome letopočtov silneli najmä dácke, rímske a kvádske vplyvy (*Pieta 1982*).

Pre dožívajúce halštatské obyvateľstvo znamenala nová vlna cudzích osadníkov čerstvý vietor, najmä čo sa týka rozvoja remesiel a hospodárstva. Mnohé nové objavy, ktoré dovtedy potomkovia lužičanov nepoznali, ako napr. rotačný žarnov, hrnčiarsky kruh či pluh s kovovou radlicou, nesporne zvýšili produktivitu remeselnej a poľnohospodárskej výroby. Čoraz väčšie uplatnenie v hospodárstve nachádzalo železo ako nový kov, ktoré postupne nahrádzalo v halštate ešte stále v prevahe využívaný bronz. Mohutné horské masívy skrývali prakticky nevyčerpatel'né zdroje železnej rudy, ktorej spracovanie sa realizovalo často v blízkosti osád, resp. priamo v nich. Taviace pece z uvedeného obdobia sa podarilo odkryť napríklad vo Varíne, množstvo železnej trosky nachádzané na rozsiahlom sídlisku pod hradom Likava však predpokladá existenciu takýchto zariadení aj v Liptove. Miestna osada, ktorej dominovalo opevnenie na hradnom vrchu zrejme využívala neďaleké zdroje železnej rudy v masíve Veľkého Choča, kde boli zaznamenané stopy po ťažbe aj v mladších obdobiach.

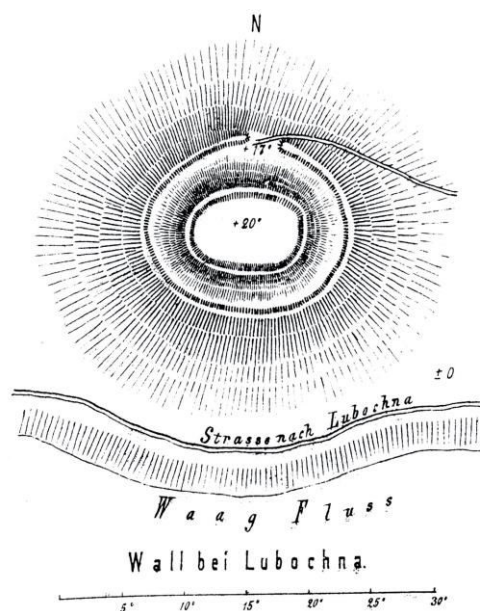
Púchovský ľud sa popri tradičných odvetviach ako poľnohospodárstvo, chov dobytka, pastierstvo, výroba keramiky a odevov, venoval aj špecializovaným činnostiam, ktoré zabezpečovali prakticky všetky životné potreby a poskytovali jej obyvateľstvu v plnej miere ekonomickú a hospodársku sebestačnosť. Už spomenutá produkcia železných výrobkov bola naviazaná na prospekciu a baníctvo, samotná premena rudy na kov zasa vyžadovala extenzívnu ťažbu dreva. Zo železa sa vyrábali nielen bežné remeselné a agrotechnické nástroje, ale aj šperky, zámky, a rôzne konštrukčné pomôcky využívané napr. v architektúre. Nepochybne špecializovanou bola aj výroba mincí, ktoré sa razili priamo v púchovskom kultúrnom prostredí. Aj na severnom Slovensku existovali produkčné dielne, ktoré zásobovali púchovské osady striebornými mincami (tetradrachmy). Okrem cudzích foriem, najčastejšie napodobujúcich antické predlohy sa za výrobky keltských Kotínov považujú najmä mince tzv. veľobysterského typu. Ich varianty poznáme hlavne z hromadných pokladov, ktorých objavenie je pre archeológa vždy mimoriadnym zážitkom. Dva takéto depoty pochádzajú aj z hradiska Trniny nad Veľkým Bystercom. V súbore takmer 60 mincí, nájdených na jeho svahu spolu s iným sídliskovým materiálom, sú zlaté aj strieborné exempláre. Vedúcim motívom je na reverze štylizované zobrazenie koňa, na averze pôvodne hlava Dia stvárnená len ako plastický hrbol. Rovnakú formu mali aj mince veľobysterského typu z iného depotu, ktorý sa objavil pri výskume hradného kopca v Likavke, v malej nádobke, a obsahoval okrem 11 mincí aj striebornú tyčinkovitú ozdobu.

Skutočnosť, že mince sa v prostredí púchovskej kultúry aj priamo razili dokazuje situácia zistená na známom hradisku Havránok v Liptovskej Mare. Platidlá so štylizovaným koňom s trojuholníkovitými kopytami na reverze sa tu našli spolu s formami na odlievanie mincových kotúčikov. Spomínané nálezy tak dokladajú pôvodnú tradíciu výroby peňazí v severoslovenskej oblasti už v posledných desaťročiach starého a prvých rokoch nového letopočtu (*Pieta 1996*).

Mnohoročné systematické aj záchranné výskumy v pôvodnej ekuméne púchovskej kultúry zhromaždili dostatok poznatkov aj o štruktúre osád, ktoré vytvorili asi dovedy najhustejšiu sídliskovú sieť v praveku severného Slovenska. Prevažná časť obyvateľstva sa sústreďovala v otvorených osadách s hospodárskym a agrárnym zázemím, obľúbené však boli aj výšinné polohy, na ktorých sa budovali typické púchovské opevnené hrádky. Tie plnili strážno – bezpečnostnú funkciu akýchsi colníc, zabezpečujúcich vstupy do horských dolín, pravdepodobne k primárnym ložiskám železnej rudy. Celý rad takýchto rozlohou nevelkých hrádok sledujeme najmä pozdĺž úpäť Chočských vrchov (Hrbotlová - Hrádok, Turík, Lisková - Lípa) a Nízkyh Tatier (Ludrová - Pansová).

Lokalizácia a koncentrácia niektorých nálezísk naznačuje, že týmto územím prechádzali významné transregionálne komunikačné trasy, prakticky využívané už v predchádzajúcich obdobiach praveku. Do pozornosti sa núka predovšetkým tzv. Jantárová cesta, ktorá sprostredkúvala spojenie severných oblastí Európy s rímskym impériom. Na naše územie vstupovala táto cesta cez rímsku stanicu Kelemantia (Iža pri Komárne), a ďalej pokračovala cez Ponitrie do Turca. Na prechode týchto dvoch geografických regiónov, v blízkosti Slovenského Pravna niekedy v 2. storočí jestvovala významná komunikačná stanica, ktorú niektorí bádatelia stotožňujú s Ptolemaiovou osadou Parienna. Predpokladá sa, že odtiaľto pokračovala jedna z vetiev tejto významnej obchodnej spojnice ďalej na sever. Ako najschodnejšia sa pritom javí trasa povodím Váhu a potom dolinou potoka Komjatná cez Oravu až k údoliu Visly do Poľska. Hoci písomné pramene nie sú jednoznačné a aj tvrdenia odborníkov sa neraz rozchádzajú, lokalizácie archeologických nálezov tento predpoklad do veľkej miery potvrdzujú. Sídlišká púchovskej kultúry, dokonca viaceré z nich opevnené, boli identifikované ako v Turci (Kláštor pod Znievom, Sučany), tak v oravskej časti cesty (Vyšný Kubín - Ostrá Skala, Trniny, Nižná). V oblasti horských priesmykov z Liptova do Oravskej panvy máme zatiaľ len skromné nálezy. Pravdepodobne malý strážny hrádok jestvoval na vrchole Hrdoša, kde Ivan Houdek v tridsiatich rokoch 20. storočia vykopal črepy púchovskej kultúry. Ako ďalší obranný bod mohol slúžiť vrch Hrádok na pomedzí Komjatnej a Jasenovej, ktorý sa v literatúre uvádza ako púchovský. Datovanie do tohto obdobia však zatiaľ nemá oporu v archeologických nálezoch, toponýmium je asi stredovekého pôvodu. S rovnakým problémom sa stretávame pri časovom zaradení opevnenia na Turnisku, ktoré sa nachádza na ľavom brehu Váhu, na rozmedzí dedín Lubochňa a Hubová. Lokalitu už v roku 1874 zamerl a vo svojej priekopníckej práci o považských fortifikáciách uverejnil inžinier Julius Neudeck. Vrcholová plošina hradiska s rozlohou približne 71 m² bola chránená dvojitým valom, pričom prvý mal dĺžku 14,4 m, druhý bol o niečo menší (Neudeck 1879). Archeológ Václav Hanuliak tu v r. 1979 robil zisťovací výskum, podľa neho je však opevnenie stredoveké a jeho existenciu datoval do 15.-17.storočia.

Okrem spomenutých nálezísk, nepoznáme z obdobia púchovskej kultúry v spojnici Kraľovany – Švošov – Komjatná žiadne ďalšie stopy osídlenia. Výnimku snáď tvorí len ojedinelý nález rímskej mince, ktorá sa našla v neznámej polohe ešte pred rokom 1936 v Ľubochni. Podľa numizmatikov sa jednalo o sestercius cisára Vespasiana, ktorý vládol Rímu v rokoch 69-79 n. l.

V druhej polovici trvania púchovskej kultúry, ktorá sa začína niekedy na prelome letopočtov sa aj severoslovenská oblasť dostáva, aj keď len okrajovo, do súvisu s hlavnými historickými udalosťami v dejinách starovekého Ríma. Už v prvom storočí novej éry dochádza k silnejúcemu tlaku germánskych kmeňov na hlavnú fortifikačnú líniu – tzv. rímsky limes, ktorá oddeľovala hranice impéria od okolitého barbarika. Osobitné nebezpečenstvo predstavovalo najmä etnikum Kvádov, ktorí si vytvorili na dolnom toku Váhu vlastné kráľovstvo. Ich početné vojenské výpady voči susedom mohli byť dôvodom násilného zániku väčšiny púchovských hradísk v prvej polovici nášho storočia, čo dokumentujú archeologicky zistené zánikové horizonty a ukladanie depotov (už spomenuté poklady mincí z Trnín a Likavy).

Po tejto tragickej epizóde už rozsah a intenzita púchovského osídlenia nikdy nedosiahla pôvodnú úroveň a pozvoľne degradovala, čoraz častejšie vystavovaná tlaku germánskych kmeňov. Postupný úpadok teda viedol až k úplnému prerušeniu historického vývoja na území severného Slovenska, ktoré bolo kontinuálne osídlené prakticky od strednej doby bronzovej. Pravdepodobne v súvislosti s tzv. markomanskými vojnami, ktoré sa odohrávali medzi rímskymi légiami na jednej strane a germánskymi Markomanmi a Kvádmi na strane druhej, došlo koncom 2. storočia k celkovému zániku púchovských osád, pričom obyvateľstvo bolo na rozkaz cisára Marca Aurelia vysídlené až niekde do južnej Panónie. Na dlhé dve stovky rokov tak ostali kotliny Oravy, Turca a Liptova pustou, nekultúrnou krajinou, ktorá snáď len zriedkakedy hostila ojedinelé skupinky obchodníkov prechádzajúcich ďalej na sever.

K opätovnému oživeniu tejto oblasti dochádza až na prelome 4. a 5. storočia, keď sa na mnohých, už v minulosti využívaných lokalitách, usadili kmene zatiaľ neznámeho etnika, kultúrne však spätého s východogermánskou przeworskou kultúrou (*Pieta 1991*). Podľa nezvykle bohatých nálezov železných predmetov sa zdá, že to boli predovšetkým kováči a remeselníci (v dvoch depotoch z Vyšného Kubína sa našlo takmer 60 ks rozmanitých výrobkov). Pred stále trvajúcim nebezpečenstvom, ktoré reálne hrozilo zo strany migrujúcich kmeňov počas veľkého sťahovania národov sa obyvatelia tejto tzv. *severokarpatskej skupiny* bránili využívaním dobre chránených horských polôh, kde často len využili, či opravili staršie

opevnenia (Lazisko, Liptovský Ján, Liptovská Mara, Turík, Vyšný Kubín). Menej sa už stretávame s nižšie situovanými sídliskami, ako napr. Liptovská Teplá – Madočany, prípadne s osídlením jaskýň (Liskovská Jaskyňa, Jaskyňa Okno, Vyvieracia v Prosieckej doline). Na výber polohy mohli mať niekedy rozhodujúci vplyv aj iné faktory, ako napr. kontrola komunikačných bodov, či obchodných trás. Len tak si možno vysvetliť nález sídliska z neskorej doby rímskej v Stankovanoch. Na existenciu osídlenia sa prišlo úplnou náhodou, keď počas zemných prác pri kladení vodovodnej prípojky našli robotníci časti masívnej hlinenej zásobnice. Nádobu s charakteristickým zosilneným okružím a výzdobou viacnásobnej vlnovky bola pôvodne vysoká až jeden meter a používali ju prevažne na úschovu obilia a potravín. Takmer identické sa našli napr. na Havránku, v Liskovskej Jaskyni, alebo na hradisku v Turíku. Nebolo žiadnych pochyb, že na prelome 4. – 5. storočia jestvovalo na mieste vyvýšenej terasy potoka s pekným výhľadom do údolia Váhu trvalé sídlisko, ktorého obyvatelia si mohli mať pod kontrolou jeden z prirodzených prechodov na susednú Oravu.

Po krátkej dobe však boli aj tieto sídla v chvate opustené a malebné údolia severného Slovenska zostali prakticky opustené až do príchodu prvých slovanských kmeňov. Ani migračný prúd najstarších Slovanov však spočiatku nesmeroval do nehostinných podtatranských oblastí, ale na bonitné černozemné plochy západného a východného Slovenska. S prvými slovanskými osadami môžeme na hornom Považí (s výnimkou sídliska v Žiline, ktoré vzniklo už v 6. storočí) rátať prakticky až vo veľkomoravskom období. Do najstaršej fázy nesporne patria nálezy tzv. blatnicko-mikulčického horizontu z lokality Dolný Kubín - Trniny a sídliska z 9. storočia v Istebnom – Hrádku a na Ostrej skale, kde P. Čaplovič objavil zvyšky hradiska prvých Slovanov. Význam oravskej zóny vo včasnostredovekom osídlení podčiarkuje už viackrát spomenutá existencia transregionálnej cesty, ktorá asi v tomto období prechádzala aj cez územie dnešnej obce Kraľovany. Poukazuje na to nález ojedinelých železných zbraní – kopije a strelky, ktoré boli objavené v r.1943 pri stavbe tunela cez masív Sokola a ich prítomnosť indikuje snáď existenciu sídliska, či strážneho stanoviska kontrolujúceho tunajšie priesmyky (*Čaplovič 1998, Pieta 1972*).

Slovanská epizóda osídlenia Liptova je úzko spätá prevažne už s budovaním cirkevno – správnej štruktúry Veľkomoravskej ríše v priebehu 9. storočia. Neskoršie stredoveké osady, ktoré kontinuálne prežili až do súčasnosti nadviazali na najstaršie sídliska našich predkov, ktoré sa podarilo odkryť predovšetkým v dolnej časti kotliny: Liptovský Michal, Liptovská Teplá – Madočany, Liptovská Štiavnica, alebo sídlisko v Liptovskom Michale, kde V. Hanuliak preskúmal zahľbené chaty z 9.–11. storočia (*Hanuliak 1999*).

Neoddeliteľnou súčasťou formujúceho sa včasnouhorského feudálneho štátu bolo upevňovanie cirkevnej moci, čo sa odrazilo vo výstavbe prvých sakrálnych stavieb. Archeologické bádanie na Liptove umožnilo vo viacerých prípadoch ozrejmiť prvopočiatky týchto pamiatok. Výskumom bolo napr. verifikované datovanie kostola v Liptovskej Mare už do prelomu 11.-12. storočia, medzi románske stavby patria chrámy v Liptovskej Anne, Liptovskom Mikuláši, alebo v Ludrovej. Závažné poznatky o včasnostredovekých dejinách regiónu napokon priniesol výskum zaniknutého kostola sv. Ducha v katastri Komjatnej, ktorý realizovalo Liptovské múzeum v Ružomberku. Severne od dnešného kostola preskúmal Václav Hanuliak základy staršej sakrálnej architektúry a celkovo 16 hrobových celkov z obdobia stredoveku (Hanuliak 1983). Významom najdôležitejšia bola skupina štyroch pochovaných dospelých jedincov, ktorých prekryvali základy polygonálnej stavby zo 14. storočia a hrob odkrytý v interiéri sakristie, ktorý obsahoval bronzové gombíky datované do 11. storočia. Spolu so zvyškami staršieho muriva tak doložil existenciu najstaršej cirkevnej stavby s počiatkami už niekde v 11.-12. storočí. Dedina Komjatná, v odborných kruhoch známa už vďaka objavom z doby bronzovej, si tak len upevnila dominantné postavenie na mape významných archeologických lokalít Slovenska.

Čaplovič, D.: Včasnostredoveké osídlenie Slovenska. Bratislava 1998.

Čaplovič, P.: Orava v praveku, vo včasnej dobe dejinnej a na začiatku stredoveku. Martin 1987.

Hanuliak, V.: Príspevok k včasnostredovekému osídleniu dolného Liptova. In: Liptov. Vlastivedný zborník 7. Martin 1983, s.53-65.

Hanuliak, V.: Stredoveké osídlenie Liptova na základe archeologických výskumov. In: Vojtech Budinský-Krička a najstaršie dejiny Liptova. Nitra 1999, s.56-64.

Kubinyi, M.: A Komjáthnai bronzlelet. Archaeologiai Értésítő 7,1887, s.385-392.

Kubinyi, M.: Pótló közlése a komjáthnai bronzleletről. Archaeologiai Értésítő 8,1888, s.257-259.

Kürthy, J.: Eubochňa, In. Krásy Slovenska, č. 10, 1937, str. 53.

Neudeck, J.: Germanischen Befestigungen des oberen Waagthaales in Ungarn. Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 8, 1879, s.273-277.

Neudeck, J.: Germanischen Befestigung des oberen Waagthaales in Ungarn. Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 9, 1880, s.29-59.

Pieta, K.: Slovanské osídlenie Liptova v 9.-12. storočí. In: Liptov. Vlastivedný zborník 2. Martin 1972, s.67-82.

Pieta, K.: Refúgiá z doby halštatskej v Liptove. In: Liptov. Vlastivedný zborník 5. Martin 1981, s.53-65.

Pieta, K.: Die Púchov – kultur. Nitra 1982.

Pieta, K.: The North Carpathians at the beginning of the Migration Period. Antiquity 65,1991, s.376-387.

Pieta, K.: Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného Slovenska. Bratislava 1996.

Struhár, V.: Eneolitický kolektívny hrob z jaskyne pri Liskovej, okr. Ružomberok. In: Otázky neolitu a eneolitu našich krajín. Nitra 1999, s.203-213.

Struhár, V. a) Hradisko Stráňa v Ludrovej a jeho osídlenie v dobe železnej. In: Zborník SNM 94, Archeológia 10, 2000, 79-89.

Struhár, V. b) Predstavitelia archeologického bádania na Liptove od druhej polovice 19. do konca 20. storočia. In: Prínos osobností Liptova pre históriu a súčasnosť. Bratislava 2000, s.119-132.

Struhár, V. a) Eneolitické osídlenie Liptova. Súčasný stav poznatkov. In: Neolit i poczatki epoki brazu w Karpatach Polskich. Krosno 2001, 69-87.

Struhár, V. b) K výskytu zvieracích depónií v badenskej kultúre. In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2000. Plzeň 2001, 191-201.

Struhár, V. c) Po stopách najstarších obyvateľov Ludrovej. In: Ludrová. Ružomberok 2001, s.12-25.

- Struhár,V.a) História ukrytá v podzemí. Za tajomstvami Liskovskej jaskyne. In: Lisková 1252 – 2002. Poprad 2002, s.10-23.
- Struhár,V.b) Sídliisko badenskej kultúry v Bešeňovej. In: Cheben,I.:Kuzma,I.: Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 2001. Nitra 2002, 343-362.
- Struhár,V.: Záchraný výskum v kaštieli sv. Žofie v Ružomberku. AVANS v r.2002, v tlači.
- Uhlár,V.: Mních pri Ružomberku v praveku a včasnej dobe dejinnej. Študijné Zvesti AÚ SAV 4. Nitra 1961, s.139-177.
- Veliáčik,L.: Die Lausitzer Kultur in der Slowakei. Nitra 1983.
- Z dolnej Oravy, 10.junia (Vykopané starožitnosti, včely, úrody). Pešťbudínske vedomosti r.4, č.50, 21.6.1864, s.3.

Stredoveké dejiny regiónu

Údolie Váhu v okolí dnešnej Hubovej, Švošova, ale aj oblasť okolo Stankovian a Komjatnej bolo aj pred stredovekom osídlené. Dokazujú to viaceré archeologické lokality v týchto miestach. Územie týchto obcí bolo už od praveku dosť frekventované. Cez dnešnú Komjatnú od včasného stredoveku prechádzala veľmi dôležitá obchodná cesta do Poľska. Svedčia o tom viaceré nálezy najmä v oblastiach medzi Komjatnou a Žaškovom. Táto cesta viedla z Nítry cez Turiec na Nolčovo, odtiaľ hrebeňom Fatry do Ľubochne a Hubovej. Tu prechádzala popod stredoveký hrádok zvaný Turnisko (od turňa – veža). Cesta do Stankovian prechádzala z Ľubochne lipovou alejou cez brod Váhu a pravou stranou popri Váhu viedla do Stankovian. Ďalej pokračovala smerom na Švošov a severovýchodne postupovala Komjatskou dolinou cez Komjatnú. Tu sa rozdeľovala na dve vetvy, jedna viedla z Komjatnej popri Lúčnom potoku cez Hrádok do Jasenovej, cez Vyšný Kubín popri Ostrej skale k hradisku z veľkomoravského obdobia smerom na Pucov a Pribiš. Druhá vetva viedla do Žaškova naprieč Oravou popri rieke Orave až do Poľska. (Žaškovská cesta bola kratšia, ale menej schodná.) Táto obchodná cesta bola to oveľa staršia cesta ako tá, ktorá viedla cez Ružomberok do Dolného Kubína. Úsek cesty od Kráľovian po Párnicu vybudovali až v 18. storočí. Najdôležitejšími tovarmi, ktoré sa po spomínanej ceste cez Komjatnú a Žaškov preravovali boli soľ, súkno a olovo. Význam obchodnej cesty dosvedčuje aj to, že pred rokom 1380 bola na nemeckom práve založená pri obchodnej ceste aj osada Žaškov (Saskov, aj Deutschdorf) a jej práva boli odvodené od žilinského práva.

V doline Stankovian pri prechode do Žaškova cez Repiská a Škutovú dolinu sa dodnes volajú dve skaly Stráže. Tento názov zaznamenáva aj kanonická vizitácia farnosti v Komjatnej spišského biskupa Jána Révaya z roku 1795. V tejto vizitácii sa uvádza aj verejná cesta zo Stankovian do Žaškova „via publica ab oriente limite Zaskouiensi“. Dodnes ostali po tejto ceste väčšie balvany, ktoré ju pôvodne lemovali. Okrem iného sa ešte v 18. a 19. storočí

touto cestou vozila z Poľska soľ. Odtiaľto sa na pltiach plavila dolu Váhom. V Stankovanoch existoval pre účely dočasného uskladnenia soľný sklad.¹

Najmladším úsekom obchodnej cesty od Ružomberka bola cesta údolím Váhu do Turca, ktorú pre vojenské a obchodné účely vybudovali až okolo roku 1364 na podnet uhorského kráľa Ľudovíta I. V tomto roku sa spomína ako „via nova...“ a v mnohom uľahčila a skrátila transport tovarov cez Liptov, Turiec cez Žilinu do Sliezska, Moravy a Česka.²

Strediskom stredovekého osídlenia najzápadnejšej časti Liptova bolo územie **Komjatnej** ležiace pod severným úpäťím Šípskej Fatry pri hornej časti potoka Komjatná. Archeologické nálezy dokazujú, že na tomto území existovali trvalé sídla už v 10. storočí. Územie bolo osídlené nepretržite aj v stredoveku. Starší listinný materiál sa však k tomuto územiu nezachoval. Prvou písomnou zmienkou o Komjatnej je listina z roku 1330, ktorou zvolenský župan Donč daroval svojmu správcovi koní, zemanovi Petrovi, synovi Františka z Liptova za vojenské zásluhy opustenú zem v dokumente zvanú „Kowmethna hola“, ležiacu medzi Váhom a Oravou. Podľa tohto išlo o veľmi veľké územie zrejme obsahujúce aj územie dnešného Švošova a čiastočne Hrboltovej, ktoré patrilo županovi Dončovi a v čase donácie bolo opustené.³

My, Turčiansky konvent, blahoslavenej Panny Márie a prepošt Štefan, v našom liste dávame na vedomie všetkým, ktorých sa to týka, že sa pred nás dostavil Ladislav, syn obyvateľa Liptovskej kráľovskej župy, Štefana z Vidaföldu, ktorý sa pred nás osobne dostavil a predložil nám privilégium zvolenského župana magistra Donča, pokorne a úslužne nás žiadal, aby sme spomenuté privilégium pre nástrahy pri cestovaní a pre iné zákonné a formálne dôvody sa bojí originál so sebou vziať, činíme pre jeho bezpečnosť, že ten list prepíšeme a do nášho otvoreného listu vpišeme. Obsah tohto listu znie:

My magister Donč, zvolenský župan, v nasledujúcich riadkoch dávame na známosť, znamenajúc každého, ktorého sa to týka, že po uvážení Petrovi, synovi Františka z Liptova, jeho verné služby a za zásluhy jeho vernej služby, ktoré on nášmu kráľovi Karolovi, z Božej milosti kráľovi Uhorska v rôznych jeho plukoch a vojenských výpravách pre nás stále a neochvejne činil, svojou usilovnosťou nám verné služby preukázal a to hlavne proti Bozorádu, kde veľa duší kráľovskej svätej koruny padlo, on s nami na tej vojenskej výprave sa zúčastnil a pri vyslobodení našej osoby verné služby učinil, hlavne vtedy, keď nepriatelia kráľovstva pod nami už druhého koňa zabili, vtedy tento Peter, ako verný sluha, svojho koňa nám dal, pričom aj on tri vážne rany utŕžil, preto jeho veľké verné služby neostali ukryté, ktoré pre nás učinil ako protivník, my za naše peniaze kúpeného majetku, určité pole, t.j. les, ktorý sa volá Kommethna Luka, vyňatý z nášho kúpeného majetku, ktorý leží na teraz opísaných hraniciach, ľuďmi neobývaný, s kráľovským povolením a prevodom už spomínanému Petrovi a jeho dedičom, vnukom a ich dedičom sme dali, darovali a prepustili, aby ich večným právom obhospodaroval.

Hranice tej zeme t.j. lesa sa členia v takomto poradí: Prvá méta sa začína pri rieke Váh, južným smerom a ťahá sa na západ k hore Asszú a prechodom cez vrchol tejto hory k určitej skale, ktorá sa menuje Hyrdoss, odtiaľto ďalej vedie k určitej hore, k hore Hoszú (Dlhá), ktorá leží pri Árve (Orave) a krížom prejdúc túto horu smerom na východ dorazíme k hore zvanej Kolovrát, tu sa otočí na juh k hore nazývanej Sár (Blato, Blatná), na ktorej konci je jeden vysoký kamenný stĺp, odtiaľto rovno vedie k hore Themérdek, odtiaľto sa spustí k jednej vysokej skale, z ktorej sa spustí k hore Bik, ktorej chrbát vedie k druhému vysokému skalnému stĺpu a odtiaľ sa spustí a ponorí sa do už spomínanej rieky Váh, po ktorej prejde a dorazí až k prvej méte a tam chotár končí. Na pamiatku tejto veci a večnej moci sme pridali vernú rodinnú pečať, našou milosťou potvrdený list. Vydali sme toto v roku Pána 1330, na deň svätého Valentína (14. februára)

My zastupujúci zákon a verejné právo, prihliadajúc na prosbu, vidiac, že spomínaný slobodný list nie je poškrtný a mazaný a v žiadnej časti nie je spochybniteľný, dokonca bez chyby, ten list sme prepísali od slova do slova a jeho obsah do nášho listu vložili pre väčšiu dôveryhodnosť. Na pamiatku tejto veci, pre istotu a moc sme

tento náš list potvrdili našou úradnou pečat'ou a potvrdením našej milosti. Vydali sme v roku Pána 1434, najbližší utorok pred dňom svätej Margaréty (12. júla).

Obdarovaný Peter, syn Františka bol vnukom Alberta, ktorí sa spomínajú v donácii kráľa Ladislava IV. na územie Turíka z roku 1278. Tomáš a Šimon, synovia Marcela a Albert s Dominikom, synovia Sybura pochádzali z Liptovskej Teplej a majetok Turíka dostali výmenou za tepliansky majetok. Sybur a Marcel boli príbuzní, pravdepodobne bratia a stali sa tak zakladateľmi široko rozvetveného zemianskeho rodu Turanskovcov z Turíka a Komjatnej.⁴

Historici sa všeobecne prikláňajú k názoru, že názov Komjatnej je odvodený od slova „komnata“ označujúceho izbu s komínom a kozubom určenú na bývanie a nápadne odlišnú od vtedajších bežných zrubových stavieb. Názov interpretujú ako synonymum prístrešného hostinca v blízkosti významnej krajinskej cesty vedúcej z doliny Váhu smerom na sever na Oravu a do Poľska. Pod spomínaným pomenovaním je možné si však skôr predstaviť väčšiu poľnohospodársku usadlosť s kamennou kúriou v centre. V období spomínanej donácie bola usadlosť opustená. Na podnet obdarovaného Petra tu v krátkom období vznikla osada, ktorá sa v dokumentoch od 15. storočia spomína pod pomenovaním „Komnathna“.⁵

Kanonická vizitácia z roku 1825, odvolávajúc sa na archívne dokumenty rodiny Turanskovcov, konštatovala, že kostol v Komjatnej stál už v 14. storočí. Prvá písomná zmienka o gotickom kostole svätého Ducha je až z roku 1492. Ak by sa tvrdenie Jozefa Bélika ako vizitátora farnosti zakladalo na pravde, iniciátorom stavby kostola by mohol byť v prvej polovici 14. storočia Peter z Turíka, alebo jeho synovia Pavol, ktorý sa v roku 1386 spomína ako „homo regius“ (kráľov človek) a Štefan, ktorý sa spomína v roku 1391. Kostol mal od počiatkov pre túto oblasť veľký význam a v roku 1560 sa spomína už ako farský kostol. Archeologický výskum zaniknutého kostola svätého Ducha však ukázal, že časť základného muriva pochádza z 12. storočia a ďalšia zo 14. storočia.⁶

Stankovany a **Hubová** sa všeobecne považujú za mladšie osady, vzniknuté na zákupnom práve. Je však viac než pravdepodobné, že obidve osady tu existovali už v 14. storočí a neskôr boli so súhlasom pánov Likavského hradu doosídlené. To do istej miery platí aj o Švošove.

Prvou nepriamou písomnou zmienkou o bližšie nepomenovanej osade v Kráľovnianskom prielome je v listine prepošta Turčianskeho konventu Pavla z 22. februára 1337, ktorou Izolda, vdova po Jánovi, bratovi Mateja z Turca, synov Jána z Transylvánie (Sedmohradska), poveruje Petra zo Spiša (Petro de Scepus), mešťana z Ružomberka, zaľudniť

územie v blízkosti Váhu, na rozhraní Liptova a Turca (circa fluvium Vaag inter Liptoviam et Turoch existentem). Peter podľa textu listiny dostal jeden pozemok v strede osady, jeden slobodný lán poľa spolu s lesom, na ktorom mohol hospodáriť, jeden malý mlyn, ale musel priviesť osadníkov, ktorí by pusté územie kolonizovali. Títo potom boli oslobodení od všetkých daňových povinností na 10-20 rokov. Mal právo svojich osadníkov súdiť za všetky prečiny okrem úteku z pôdy, podpaľáčstva a krádeže.⁷

Samotný Peter zo Spiša bol už v tom čase veľaváženým mešťanom Ružomberka a bol spolu s ružomerským richtárom Hannom a mešťanom Kunchulom predkladateľom žiadosti mesta o potvrdenie slobôd a práv kráľovi

Karolovi Róbertovi. Rodina Petra zo Spiša si v priebehu niekoľkých desaťročí zachovala v Liptove, ale aj na kráľovskom dvore, dobré postavenie. Vyplýva to z nariadenia kráľa Ľudovíta I., ktorý listinou z 9. júla 1376 nariaďuje na základe žaloby mesta Ružomberka Rudolfovi, synovi Petra zo Spiša prinútiť poddaných žijúcich v chotári mesta zaplatiť poplatky.⁸

Či skutočne Peter na spomínanom území osadu založil, alebo ako dlho existovala, sa zatiaľ nepodarilo zistiť. Ak by bola skutočne vznikla, bola by sa volala Petrová, alebo by dostala meno od staršieho katastrálneho názvu územia, kde vznikla. Nie je vylúčené ani to, že v jej pôvodnom chotári neskôr vznikli Stankovany a Rojkov.

Stankovany a Hubová sa prvý krát spomínajú v listine Jána Mešpetu (Mespeth) zvaného Hluk, kapitána hradu Likava napísanej v Ružomberku 10. júla 1425. Obidve obce už v tomto čase existovali a Ján z Mešpetu (*okolo 1400 +1481) daroval touto listinou šoltýstvo v Hubovej a Stankovanoch Petrovi, synovi Stanka za bližšie neoznačené verné služby. Stal sa dedičným richtárom a dostal do užívania jeden slobodný lán, kúriu (možnosť si ju postaviť), mlyn, krčmu a šiestich osadníkov so súdnym právom nad novousadenými osadníkmi, okrem hrdelného práva. Zároveň Petrovi dovolil slobodne loviť ryby vo Váhu, Ľubochni a Orave. Spolu s tým stanovil povinné poplatky pre Hubovú ročne šesťsto denárov v troch termínoch: dvesto na svätého Juraja, dvesto na svätého Michala a šesť funtov na sviatok Narodenia Pána. Poplatky pre Stankovany boli určené v rovnakej výške a to: šesť funtov na svätého Juraja, šesť na sviatok svätého Michala a šesť na sviatok Narodenia Pána. Zároveň boli jobagióni povinní šoltýsovi (richtárovi) v daňovom termíne odovzdať dve kurčatá a dva okrúhle chleby v cene

18 denárov. V listine vytýčil aj hranice obidvoch dedín. Preklad listiny z latinského originálu je nasledovný:

Ján de Mešphet alias Hluk, kapitán Likavy, dávame týmto listom na pamäť všetkým, ktorých sa týka, že za verné služby nášho verného Petra, syna Stankovho, nejakú škultéciu na Gombáši, ktorá je teraz opustená a spustošená a nemá ozdoby obyvateľov, ktorej škultétske a donačné právo, ako aj známe nám náležitosti istému Petrovi a po ňom všetkým jeho potomkom narodeným, aj tým, ktorí narodiť sa majú, rozhodli sme sa udeliť, so všetkými

škultétskymi úžitkami, do trvalého užívania, spolu s jedným slobodným lánom, fundusom slobodnej kúrie, mlynom, krčmou a šiestimi osadníkmi, s takou ale podmienkou, aby tam od dnešného dňa niekoho usadil, tak aj so súdnou právomocou a súdnymi pokutami, výmúc veci hrdelné. Taktiež dokladáme, že ten istý Peter v rieke Váhu, Lubochňa a Orava pre svoj stôl má právo akokoľvek rybařit. Chceme tiež, aby usadzovanie úradníkov našich v rečených dedinách Gombáš a Stankovany nebolo vykonávané, a aby títo tiež ústupky od našich ustanovení v hraniciach rečených obcí, robiť nedovolili. Naostatok dávame na známosť, že ten istý Peter v dedine Stankovany má jeden slobodný lán s fundusom slobodnej kúrie, ale dedina Gombáš bude platiť dávky 600 denárov a to v troch termínoch: totiž 200 na sviatok svätého Juraja, 200 na sviatok svätého Michala a 200 na sviatok Narodenia Pána. Tiež dedina Stankovany bude platiť dávky 6 (pensas) na sviatok svätého Juraja, šesť na sviatok svätého Michala a šesť na sviatok Narodenia Pána. A tiež ktokoľvek by tam prišiel klčovať lesy, nech požíva slobody 24 rokov. Ostatné úžitky a dary, rozhodli sme sa ponechať Petrovi. Tiež každý osadník, nech je povinný dať škultétovi dve kurčatá, dva guľaté chleby v cene 18 denárov okolo daňových termínov. Práva v súdení, ktoré by pre svoju slabosť nevedeli rozhodnúť, nech sú opravené súdom mesta Ružomberka. Hranice menovaných dedín takto sa však líšia:

Prvá hranica začína na rieke Váhu, od južnej kde vteká akýsi potok Bystrý a ide po tomto potoku až k prameňu Odtiaľ smeruje k akémusi potôčiku Salatín zvanému a spadá do Likavy. A odtiaľ vychádza a ide priamo na vrchol hory Fatra. Odtiaľ smeruje po hrebeni spomenutej hory a padá priamo k rieke Váhu tam, kde do Váhu vteká Orava a po rieke Orave vystupuje až po riekku Vrtielku a po jej toku až k prameňu. Odtiaľ sa otáča priamo na vrchol hory Šíp a odtiaľ prechádza priamo k studnici Babo naproti tej istej dediny Gombáš a tu sa končia hranice menovaných dedín. Na pamiatku tohto daru a večnú platnosť tejto donácie privešiadame na ňu pečať a dali sme ju odovzdať samotnému Petrovi. Dané v meste Ružomberku v stredu pred sviatkom svätej Margaréty roku Pána 1425.

V roku 1426 dediční šoltýsi Ján, Mikuláš a Peter, synovia Petra Bythera „de Zirin“ viedli spor s Jánom, synom Mikuláša z Párnice, ktorý im, ako tvrdí listina, rozličné príkoria, škody a iné poškodenia spôsobil. Kráľ Žigmund Luxemburský listinou z 13. mája 1426 vydanou v Tate stankovianskych šoltýsov zbral pod svoju ochranu a nariadil to aj Jánovi z Mešphetu, Mikulášovi Balickému, županovi Oravy a jeho kastelánom.

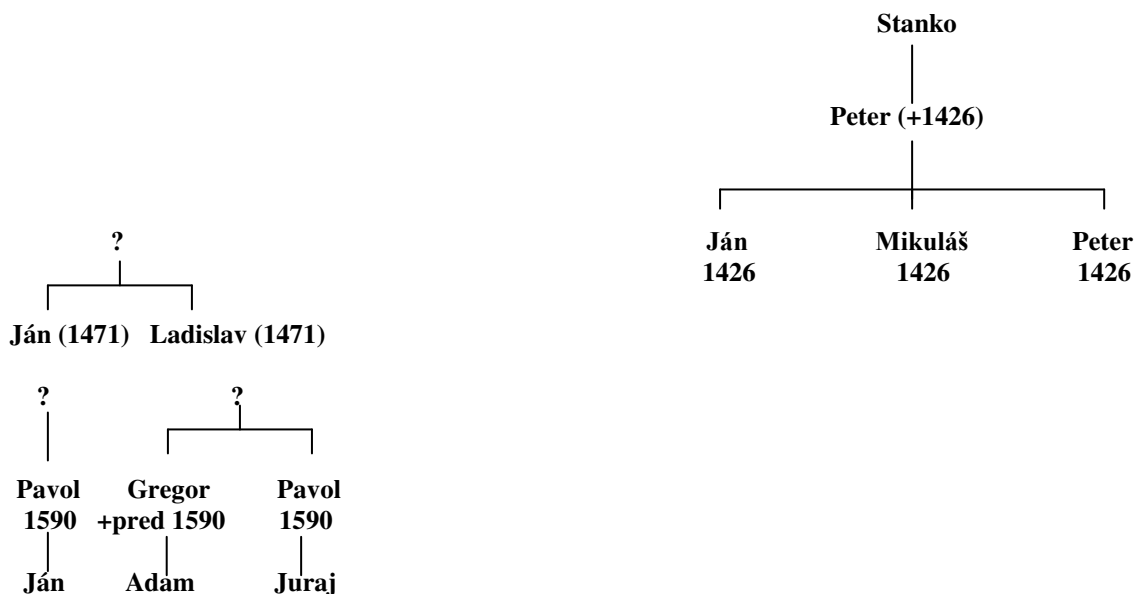
Žigmund z Božej vôle cisár Rímsky, kráľ Uhorský, Český, Dalmátsky, Chorvátsky ....nášmu vernému županovi a šľachtickému sudcovi liptovského komitátu vznešenému Jánovi Panovi, kastelánovi hradu Likava a šľachtickej vdovy a z ich vôle ustanoveným kastelánom na hrade Orava zvanom, želáme spásu a milosť.

My našich verných Jána, Mikuláša a Petra, synov Petra Bythera de Zyrin, spolu so všetkým majetkom, údelmi a právami držiteľskými a vecami pre nich spravodlivými a zákonitými sme prijali do nášho kraja, do našej kráľovskej ochrany a v mene Našej milosti zverujeme ich do Vašej opatery. Vašej vernosti pevne dôverujúc, zverujeme už zmienených Jána, Mikuláša a Petra na ich majetkoch, údeloch a právach v záležitostiach pre nich dobrých a spravodlivých, oproti nezákonným žiadateľom, ktorí by ich celi mimo právnych ciest znepokojovať,

ktorí im různé krivdy a škody nezaslúžene spôsobil. V mene Našej důstojnosti a vážnosti treba ich brániť, bedliť a nedovoliť ich poškodiť v tej čiastke, ktorá Vám je pridelená a spravodlivosťou Vám pridaná, nad toto sa však neodvažujte ani im viac sľubovať. Predloženú prečítanú listinu Vašu sme prikázali predkladateľom vrátiť. Vydané v Tate prvý pondelok po Vstúpení Pána roku 1426 za nášho panovania v Uhrách roku štyridsiateho, Rímskeho druhého, Českého dvadsiateho.

Transumpt (odpis) listín z rokov 1425 a 1426 vydal v roku 1471 Zorard, prepošť kláštora Blahoslavenej Panny Márie v Turci na žiadosť Jána a Ladislava zo Stankovian. V roku 1590 opäť privilégiá stankovianskych šoltýsov potvrdil cisár Rudolf II. na žiadosť Jána, syna Pavla Stankovianskeho a Adama, syna nebohého Gregora a Juraja, syna jeho vlastného brata Pavla. Posledný krát šoltýske výsady potvrdila 26. marca 1827 na generálnej kongregácii Liptovská stolica. V tomto potvrdení sa však vyskytuje ďaleko viac priezvisk, ale ani jedno nie je Stankoviansky.⁹

Predpokladaný pôvod stankovianskych šoltýsov:

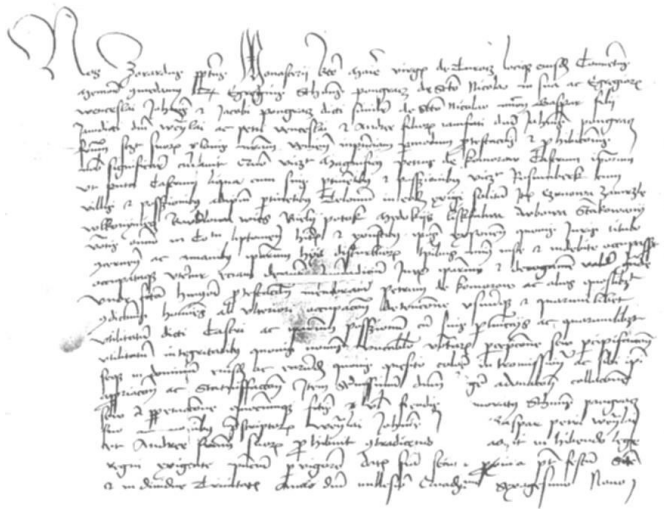

Nagy,I.: Magyarország családai czimerekel és nemzékrendi táblakkal, Pešť 1860, s.224-229

V 15. storočí prežil Liptov tri vpády husitov, a to v roku 1431, 1433 a 1434. Týmto ničivým vpádom padli za obeť Ružomberok, Partizánska Ľupča, Hybe, Likava a zaiste im neunikli ani zárodky dedín Stankovany a Hubová, prípadne iné sídla, ktoré boli vyrabované a vypálené. Pri prvom vpáde sa dostalo husitské vojsko do Liptova v noci z 26. na 27. septembra 1431 pod vedením Prokopa Holého a Jána Čapka zo Sán a ľst'ou obsadilo hrad Likavu. Pravdepodobne ich viedol Ján z Mešpetu, bývalý kastelán hradu, ktorý daroval šoltýske výsady osadníkom v Stankovanoch a Hubovej. Po obsadení hradu tu zanechali len posádku a tiahli ďalej smerom cez Turiec do údolia rieky Nitry.

V roku 1391 bol Likavský hrad majetkom liptovského župana Imricha Bubeka, v roku 1406 Mikuláša z Gary. V 20-tych rokoch 15. storočia si hrad ponechal uhorský kráľ Žigmund Luxemburský a okolo roku 1429 sa dostáva do rúk kráľovnej Barbory. Ihneď po dobytí Likavy kráľovná napísala list kremnickej mestskej rade, aby tunajší mešťania poslali proti husitom do Liptova vojsko. Krátko nato sa s podobnou prosbou obrátila aj na mesto Košice. V roku 1433 husiti len prešli Liptovom pri pochode zo Spiša na západ. V apríli roku 1434 tiahli cez Liptov pod vedením ruského kniežat'a Fridricha, v tom čase veliteľa žilinskej husitskej posádky. Keďže mestá Nemecká Ľupča a Ružomberok spolu s menšími dedinami ležali na dôležitej obchodnej ceste, boli v nich zanechané husitské posádky. Fridrich sa dokonca po neúspešnom vpáde do Spiša cez Sliezsko a Halič opevnil v Ružomberku, kde márne čakal na posily z topoľčianskej posádky obklúčenej vojskom Petra Čecha z Levíc. Pri ústupe husitov západným smerom na jeseň 1434 boli Ružomberok a Nemecká Ľupča spolu s mnohými dedinami na rôznych miestach zapálené a vyrabované.¹⁰

Druhá polovica 15. storočia je pre Liptov v znamení bojov medzi magnátmi Petrom Komorovským a Pongrácom z Liptovského Mikuláša. Súperili medzi sebou o moc v Liptove s úspechmi raz na jednej, iný krát na druhej strane. V roku 1469 protestoval Štefan Pongrác aj v mene svojich bratov Jána spolu s jeho synom Andrejom, Jakuba a Václava so synmi Gašparom a

Petrom pred Zorardom, prepoštom kláštora Panny Márie v Turci proti Petrovi Komorovskému, ktorý obsadil hrad Likavu spolu s územím k nemu patriacim, menovite: Ružomberok (Rosumberk), Černová (Czrowa), Zamrzlé, Vlkolínec (Wlkoliniecz), Ludrová (Rudlova Wies), Biely Potok, Medokýš, Lisková (Lyszkfalva), Valaská Dubová (Dubowa), Stankovany (Sztankowany). V tom istom roku Štefan Pongrác protestoval proti Komorovskému pri rovnakej inštitúcii aj pre obsadenie liptovského Veľkého hradu s jeho územím a liptovského Nového hradu spolu s územím.¹¹ Aj napriek týmto protestom ešte v tom istom roku kráľ Matej Korvín potvrdil držbu majetkov Petra Komorovského. Okrem Likavy vlastnil aj panstvo Oravského hradu, Veľkého (starého) liptovského hradu a Nového hradu. Zároveň získal aj strečniansky Starý hrad.

Podľa spomínaných údajov Stankovany a Hubová už existovali. Za zakladateľa Stankovian sa už v tom čase považoval šoltýs Stanko, otec Petra Bythera de Zirin. Názov Hubovej bol podľa jazykovedcov utvorený zo staroslovienskeho základu „gomba“ – huba prevzatého do maďarčiny a vyjadruje bohatosť tunajších zmiešaných lesov na huby.

Počiatky **Švošova** môžeme hľadať už na začiatku 14. storočia. Chotár pôvodnej obce tvorili chotáre dnešnej Hrboltovej, časti dnešného Švošova a Komjatnej.

Prvá písomná zmienka o časti tohto veľkého územia je pravdepodobne v listine z 11. novembra 1308 vyhotovenej v (Partizánskej) Lupči. Tu sa spomína akási osada Sýkmeni v Liptove, ktorú dostal šľachtic Rudolf (zakladateľ Ludrovej) od šľachtica Sýkmena z Liptova ako odškodné a jej držbu potvrdil zvolenský župan Donč. V listine sa však neuvádza, kde sa osada nachádzala. Rudolf vlastnil v Liptove aj bližšie neznámu osadu v listinách nazývanú **Croztalan**. Podľa zatiaľ nepublikovanej interpretácie Prof. F. Uličného by mohlo ísť o skomoleninu názvu **Kostolany**. V roku 1319 kráľ Karol Róbert poslal na sporné územie svojho človeka Petra, syna Mykesovho, aby určil hranice chotára vo vlastníctve comesa Rudolfa. V listine turčianskeho prepošta Valentína, ktorá potvrdzuje pôvodnú listinu kráľa Karola Róberta z 24. júna 1319, sa hovorí o tom, že kráľov človek Peter, syn Mykesa vytýčil hranice územia Kostolany - „Croztalan“, patriacemu comesovi Rudolfovi. Podľa tejto metácie majetku osady sa pravdepodobne Kostolany nachádzali v blízkosti dnešnej Hrboltovej, po oboch stranách tunajšieho potoka (v orig. Scelerate), sadom Alberta, územím Marca a synov Miseho.¹² Pretože hrboltovský kostol bol postavený niekedy v druhej polovici 13. storočia mimo sídlisk ide pravdepodobne o osadu v okolí kostola, rovnako ako v prípade Liptovského Michala či osady Kút pri ludrovskom kostole Všetkých svätých. Držba spomínaných majetkov je však dokázateľná len z odpisu listiny z roku 1338, ktorá je odpisom donačných listín z rokov 1308-1321 pre Rudolfa. Originály týchto dokumentov sa nezachoval, a tak sa bádanie historikov sústredilo len na spomínaný odpis, ktorý však pri podrobnejšom rozbere vykazuje mnoho chýb najmä v názvosloví, v titulúre panovníkov a datovaní. Tieto nedostatky potom vzbudzujú podozrenie, že si Rudolf alebo jeho potomkovia dali vyhotoviť falzum za účelom získania ďalšieho územia. Z tohto dôvodu pravdepodobne potomkovia Rudolfa v roku 1391 ani nepredložili listinu z roku 1338 stoličnej komisii pri revízii majetkových vzťahov v Liptove, ktorá mala odhaliť falzifikátorskú činnosť Jána Literáta z Madočian.

Spomínané fakty nám umožňujú predpokladať, že pôvodný Švošov vznikol z iniciatívy Tholtovcov a Štiavnickovcov pod vedením prvého šoltýsa Šóša, možno príbuzného Petra „de Zirin“, niekedy v polovici 13. storočia. Osud dediny v tomto období z listinného materiálu nie je známy. Niekedy 70-tych rokoch 15. storočia zasiahlo do časti kráľovského územia v blízkosti „starého“ Švošova Likavské panstvo a osadilo tu valaské obyvateľstvo. V tomto období sa však vlastnícke pomery vo Švošove skomplikovali, pretože časť chotára patrila zemanom z Ludrovej a Liptovskej Štiavnice a časť bola doosídlená valachmi na podnet vlastníkov panstva Likava, pretože patrila k Likavskému panstvu.¹³

Valaské obyvateľstvo sa v Liptove začalo usídľovať už v prvej polovici 15. storočia a v roku 1469 už dokázateľne žilo vo Valaskej Dubovej. Valaské obyvateľstvo sa dostalo na územie dnešného Slovenska z východne ležiacich valasko-rumunských oblastí. Najstaršou správou o výskyte valaského obyvateľstva v Uhorsku je listina uhorského kráľa Ondreja III. z roku 1293. Na územie dnešného Slovenska sa valaské obyvateľstvo dostalo už premiešané s rusínskym etnikom, s čím súvisí aj jeho dobové označenie „Valachi seu Rutheni“. Tento nesúrodý etnický živel sa ešte premiešal s domácim slovenským obyvateľstvom a doosídľoval redšie obývané horské oblasti, pričom využíval v týchto podmienkach doposiaľ neznáme formy hospodárenia. Na Oravu sa valasi dostali cez Liptov. Ich osadenie na území Oravy, Liptova a Spiša prebehlo v niekoľkých etapách. Na konci 15. storočia sa na týchto územiach usadili valasi, ktorí sa spomínajú ako kozáci, ktorí žili kočovným životom, nosili odev z baranej kože a boli ozbrojení dlhou kozáckou pikou. Na Oravu ich zo sarmatských rovín doviedol kapitán hradu Orava Michal Horváth Kissevics.¹⁴ V prvej polovici 15. storočia bolo však valaské obyvateľstvo na Orave a v Liptove málo početné a žilo len v troch dedinách a na niekoľkých horských salašoch. Podľa iných

teórií prišli Valasi priamo zo Spiša po ceste údolím reky Dunajec. Táto možnosť je však nepravdepodobná, pretože v južných oblastiach poľského štátu sa Valasi objavili až v 16. storočí.¹⁵ V roku 1469 protestoval Štefan Pongrác aj v mene svojich bratov proti Petrovi Komorovskému, ktorý obsadil hrad Likavu a spolu s ním aj Ružomberok s ulicami (Černovou, Vlkolíncom, Ludrovou a Bielym Potokom), Zamrzlé, Medokýš, Liskovú, Stankovany a Valaskú Dubovú. Keď Matej Korvín získal a dobyl späť všetky majetky v Liptovskej a Oravskej stolici od Petra Komorovského, valaské obyvateľstvo z obcí Kňažia, Medzibrodie, ktoré patrili Oravskému hradu a Valaskej Dubovej, ktorá patrila Likavskému hradu ho žiadalo, aby im potvrdil práva predkov, ktoré im prináležali už od nepamäti. Podľa privilégia valasi Kňažej, Medzibrodia a Valaskej Dubovej boli oslobodení od platenia krajinských daní, od poddanských robôt na Oravskom a Likavskom hrade, súdiť ich mohol len valašský vojvoda, ktorého si spoločne volili (iba v prípade nespokojnosti s jeho rozhodnutím sa mohli odvolať ku kastelánovi príslušného hradu alebo ku kráľovi), boli oslobodení od poplatkov a mýta z vecí, ktoré viezli na trh alebo z trhu, pokiaľ nešlo o tovar z ktorého mali zisk, mali právo pásť ovce v lesoch patriacich Oravskému a Likavskému hradu (mimo tohto územia mohli pásť najviac štvrt' míle a keby týmto pasením spôsobili škodu susednému sedliakovi alebo majiteľovi, museli odovzdať náhradu 6 oviec), z oviec a kôz musel dať valach dvadsiatok (päť zo sto) každoročne hradu, na ktorého území sa usadil a jedného škopca a popruh (ktorí valasi mali voly, museli zaplatiť za každého groš). Za to, že boli oslobodení od daní a robôt, museli so zbraňou (kušou) strážiť cesty pred zlodejmi a bandami. V prípade nariadenia kastelánov mali pocestným zabezpečiť sprievod, v prípade potreby mohli poslať mládež so zbraňou na niekoľko dní až na miesto, ktoré určil kastelán hradu. Ak by sa niektorý z valachov zdráhal nosiť zbraň, musel za prvé, druhé a tretie napomenutie dať kastelánovi šesť oviec ako pokutu, po ďalších napomínaníach mal všetok majetok pripadnúť kráľovi. Toto privilégium Mateja Korvína prilákalo v prvej polovici 16. storočia aj ďalšie skupiny valaského obyvateľstva prichádzajúce z Poľska.¹⁶

To, že valaské obyvateľstvo prišlo do Liptova a doosídlilo Valaskú Dubovú už v polovici 15. storočia, vyplýva zo spomínaného privilégia oravsko-likavských valachov, ktoré v roku 1474 v Ružomberku vydal Matej Korvín. V listine sa spomína, že aj v staršej liptovskej dedine Dubová (Dwbowa), ktorá patrí k Likavskému panstvu, sa približne v polovici 15. storočia usadilo valašské obyvateľstvo (Wolachi).

V citovanej listine sa Švošov ešte nespomína a zmienka o ňom nie je ani v súpise dedín prináležiacich k Likave z toho istého roku.¹⁷ Spomínajú sa tam však Stankovany, ktoré v tom čase dokázateľne existovali. Švošov teda vznikol niekedy na prelome 15. a 16. storočia. Názov odvodený od mena prvého šoltýsa, richtára či zakladateľa osady dosvedčuje, to že najstaršia osada na území Švošova bola založená na zákupnom práve.¹⁸ V krátkom čase bola novozaložená osada doosídlená valaským obyvateľstvom. Tieto predpoklady dosvedčuje zatiaľ najstaršia publikovaná písomná zmienka v urbári Likavského panstva o už existujúcom Švošove z roku 1551, kde sa spomína jedna rodina slobodníka Pavla Bražinu (pravdepodobne príbuzný šoltýsov zo Zábreže, v urbári oravského panstva z roku 1625 sa spomína, že rodina šoltýsov zo Zábreže hospodárila aj na Bražinovskej usadlosti), živiaca sa rybolovom, jedna usadlosť želiara a štyri domácnosti valachov (je však pravdou, že v roku 1540 sa už v spore Likavy s Révayovcami prvý krát spomínajú valasi zo Švošova). Povinnosti švošovských valachov boli odvodené od citovaných práv a povinností, ktoré na základe staršieho zvykového práva potvrdil Matej Korvín. Podľa súpisu povinností z roku 1551 boli štyri valaské usadlosti (na konci 16. storočia ich už bolo päť) vo Švošove, označení ako povinné odvádzať hradu Likava každoročne na Veľkú noc po jednom jahňati a každú desiatu ovcu. Na

Turíce a na svätého Jána každá hruď syra a jeden remenný opasok. Spoločnými silami museli pre ovce z majera patriacemu hradu postaviť ovčinec, strihať ich, strážiť tunajšie lesy, chytať zbojníkov a vykonávať aj služby ako poslovia na príkaz zemepána.¹⁹ V polovici 16. storočia už išlo o väčšiu rozvinutú dedinu s piatimi poddanskými usadlosťami a jednou usadlosťou slobodníka. V druhej polovici 16. storočia sa spomína pod názvami: „Zwosso, Ssossow, Sswuossow“.²⁰

Časť rozptýlených valachov v lesoch Likavského panstva sa neskôr usadila aj v Liskovej a v Lúčkach. Už v roku 1521 sa spomínajú valasi osadení na pastvinách panstva Hrádok, ktorí vypásaním kráľovských pastvín vzbudili protesty tunajších starousadlíkov. Predpokladá sa, že títo valasi doosídlili po roku 1554 staršiu spustnutú osadu panstva nazývanú v listinách Malý Doval (Maly Dowal), dnešnú Liptovskú Kokavu. Valaské obyvateľstvo sa usadilo v 15. storočí aj vo Východnej. Základnou povinnosťou valachov vo Východnej boli dane a dávky. Šestnásť valaských usadlostí vyplácalo spoločne na Jána, na Martina a na Vianoce po 4 zlaté, spolu ročne 12 zlatých. V lete boli povinní odovzdať každú dvadsiatu ovcu, prípadne jahňa z vlastnej čriedy.²¹ V priebehu 15. storočia sa v listinách spomína na panstvách Orava a Likava len jeden spoločný valaský vojvoda. Tento bol popredným predstaviteľom valaského obyvateľstva v týchto regiónoch. Pretože výskyt valachov na území Likavy a Oravy nebol až taký veľký, postačoval pre toto veľké územie len jeden vojvoda. Valaský vojvoda bol pôvodne voleným hodnostárom. Spomedzi knezov, zástupcov jednotlivých valaských dedín, ho volila celá obecná pospolitosť. Voľba vojvodu sa považovala za právoplatnú až po schválení feudálnou vrchnosťou (zemepánom alebo príslušným kastelánom). Následkom týchto skutočností si potom valaská vnútorná organizácia sama riešila správne aj súdne veci podľa osobitného zvykového práva alebo udelených výsad. Svoje správne aj súdne úlohy vyplývajúce z funkcie vojvodu si tento vykonával väčšinou za účasti jednotlivých knezov. Oravsko-likavský vojvoda sídlil ešte koncom 15. storočia v Kňažej. Valaský vojvoda Likavského panstva sídlil v Dubovej a neskôr priamo v Likavke. V jeho dome zasadal aj vojvodský súd, konali sa tu porady a iné podujatia valaského zhromaždenia. Vojvoda dostával od zemepána do úžitku pôdu vhodnú na pasenie oviec. Podľa tohto oravského vojvodovi patrila Kralovianska hoľa, na ktorej mohol chovať okolo 300 oviec.²² Prvoradou úlohou jednotlivých knezov bolo zabezpečiť plnenie poddanských povinností. Každý knez sa staral o pravidelné odovzdávanie naturálnej dávky a peňažnej časti feudálnej renty. Knez vlastnil dedične pôdu v rámci dediny, vo Valaskej Dubovej aj mlyn. Jeho majetok bol oslobodený od daní.²³

V 16. storočí sa počet obyvateľov v jednotlivých dedinách zvyšoval, v niektorých prípadoch obyvateľstva ubudlo najmä v prípade živelných pohrôm či pustošení vojskom, prechádzajúcim dôležitou krajinskou obchodnou cestou. Dediny Stankovany, Hubová a valasi zo Švošova tvorili jednu politickú obec s richtárom-šoltýsom v Stankovanoch. Patrili k hradnému panstvu Likavy, Komjatná zemianskemu rodu Turanskovcov z Turíka a časť Švošova zemanom z Ludrovej a Liptovskej Štiavnice.

V **Komjatnej** bolo v roku 1536 desať sedliackych usadlostí, jedna usadlosť richtára a dve boli opustené. V nasledujúcich rokoch 1557, 1572 a 1588 počet obývaných sedliackych usadlostí rýchlo ubúdalo. V týchto rokoch ich bolo len šesť a v roku 1596 dokonca len päť. Tieto údaje znamenajú všeobecný úbytok sedliackych rodín, z ktorých viaceré upadli na želiarov, alebo sa úplne vystaňovali. V roku 1588 tu žilo až desať želiarskych rodín a v roku 1596 osem. V dokumentoch 16. storočia sa obec spomína pod názvami: „Komnathna, Kownetna, Komnetna, Kokyatnia a Komnyetna“. Obec patrila ešte v polovici 16. storočia k Oravskej stolici. V roku 1600 sa v daňových súpisoch spomína aj osada Komjatnej

Studničná. V obidvoch sídlach stálo v tomto období 34 domov s poddanským obyvateľstvom. Studničná vznikla na podnet zemanov Turanskovcov už niekedy koncom 16. storočia a jej poddanskí obyvatelia boli v roku 1600 prvýkrát zdanení.²⁴

Obyvatelia **Stankovian** sa v 16. storočí venovali okrem poľnohospodárskej činnosti na zabezpečenie najnutnejšej výživy, hlavne drevorubačstvu. Ornej pôdy bolo v chotári obce málo a okolité lesy ponúkali skôr priestor pre pasenie dobytky. Z týchto aj iných možností sa odvodzovali aj najstaršie povinnosti obyvateľov obce. Hradnému panstvu oddávna odovzdávali ryby chytené vo Váhu, či Ľubochnianke. Ich povinnosťou bolo aj narúbať a dovieŕ na hrad hotové žľaby z kmeňov stromov určené na prívod vody a veľké trámy potrebné pri údržbe hradu. Okrem toho musela každá domácnosť odvieŕ 48 denárov ročne. Stankovany boli v 16. storočí malou osadou s príbytkom richtára - šoltýsa, dreveným kostolíkom a v roku 1551 tu stálo 5 poddanských usadlostí.

V roku 1557 postihla Liptov veľká povodeň. Rieka Váh sa vyliala z brehov a odnášala všetko, čo jej prišlo do cesty. Malé drevené chalúčky sedliakov a želiarov boli zaplavené, mnohé z nich voda odniesla a ich obyvatelia takto prišli o strechu nad hlavou. Na konci 16. storočia sa živelné pohromy opakovali čoraz častejšie a strpčovali beztak ťažký život obyvateľstva. V roku 1565 prešlo Liptovom vyše dvojtisícové cisárske vojsko pod velením Lazara Švendia (Schwendius) a po jeho prechode bola opäť veľká povodeň. V rokoch 1576 a 1581 sa zachovali záznamy o veľkej drahote v Liptove a záznamy o násilí a rozličných nespravodlivostiach.²⁵

V rokoch 1572 a 1578 sa zachoval počet 5 usadlostí v Stankovanoch, ale aj pod vplyvom spomínaných udalostí ich počet v roku 1596 klesol na 3 a 4 usadlosti boli opustené. Stankovany sa v 15. storočí v dokumentoch vyskytujú pod pomenovaním: „Stankowen, Stankowani.“²⁶

Hubová patrila rovnako k malým osadám. V roku 1551 tu stáli štyri sedliacke usadlosti, jedna valaská a jedna želiarska usadlosť. Názov obce sa v 16. storočí v dokumentoch vyskytuje výlučne pod pomenovaním „Gombáš“. Názov Hubová obec používa až od roku 1948.²⁷

Najstaršie zachované povinnosti poddaných z dedín Stankovany, Hubová a Švošov sa zachovali v urbároch Likavského panstva z rokov 1549-1551. V **Stankovanoch** (Ztankowen) sa spomína 7 usadlostí: dom večného richtára Jána, domy Jakuba Tomašoviča, Andreja Nového Kmeťa, Vavrinca Štefanoviča, Mateja Nového Kmeťa, Petra Vaňoviča (Wanyovič) a dom detí richtára Gregora. Daňové povinnosti obyvateľov Stankovian boli určené takto: za každú usadlosť na svätého Juraja 16 denárov, za užívané pozemky na svätého Michala 16

denárov a na narodenie Krista Pána 16 denárov. V strede majetku sa nachádzal les, ktorý v polovici 16. storočia využívali príslušníci rodu Sedlinský, ktorí zároveň prispievali na základinu tunajšej kaplnky vo výške 4 libry za rok. Niektoré polia v chotári obce využívali poddaní zemana Ladislava Sedlinského z Kraľovian. V lesoch nachádzajúcich sa na vrchu Šíp bolo zakázané ťažiť drevo. Rovnako bolo poddaným zakázané loviť ryby v Ľubochnianke. Naopak pre panstvo boli obyvatelia Stankovian povinní každý piatok vo Váhu loviť ryby, podľa potreby boli povinní tento rybolov vykonávať aj ktorýkoľvek iný deň.

Vo **Švošove** (Zwosow) sa spomína šesť valaských usadlostí: dom Juraja Gobela (Gnobel), v ktorom býval Juraj Mokrý, dom Pavla Bražinu (Braczina), Petra Černockého (Czernoczky), Jána Baranka a dom Juraja Hendekyho (Hendeck, alebo Sendecký). V obci býval Pavol Bražina, ktorý podľa textu urbáru „získal slobodu od zemepána akýmsi podivným spôsobom, stal sa rybárom zemepána a má plnú slobodu (libertín)“. Ostatné štyri valaské usadlosti (Zwossowi walachy) odovzdávali pre potreby panstva každá okolo Veľkej Noci po jednom baránkovi. Okolo sviatku Turíc dávali na hrad dvadsať baranov. Ak by však nemali taký počet, tak museli odovzdať každoročne aspoň päť barančekov. Okolo sviatku svätého Jána Krstiteľa odovzdávali jedného vola a jednu nádobu oleja. Pre potreby hradu boli okrem toho povinní poskytovať rôzne práce, strihať ovce, priať vlnu, starať sa o lesy a pracovať v nich.

V **Hubovej** (Gombas) boli štyri usadlosti: dom Juraja Hrdku (Chordtko, Chatko), ktorý nebol povinný platiť pokladnici, dom Juraja Kuderavého (Kuderawy), dom Bršku (Brsko) a dom Andreja Martyša (Martys) pri ktorom je poznámka, že je domom želiara. Daňové povinnosti mali obyvatelia Hubovej rovnaké ako obyvatelia Stankovian. Bol ďalej povinní loviť pre hradné panstvo ryby v Ľubochnianke a každý piatok ich odovzdať. Zaujímavým je údaj o tom, že Juraj Hrdko (Chatko) bol predstaveným tunajších valachov.²⁸

Urbár Likavského panstva z roku 1625 je oveľa podrobnejší a dôslednejšie popisuje povinnosti obyvateľov jednotlivých mestečiek, či dedín panstva.

V **Hubovej** boli v roku 1625 zaznamenané štyri sedliacke usadlosti: usadlosť Jána, Martina a Jána Čutkovcov (Cuttko), usadlosť Vavrinca (Laurentius) a Mateja Kuderavých, usadlosť Jána, Andreja a Juraja Brškovcov a jedna usadlosť Juraja Čutku. V Hubovej žilo aj 15 komorníkov vo vlastných domoch a v troch prenajatých domoch: Ján Vranka, Pavol Juríkov, Baltazár Buoc, Juraj Bečko, Ján Buzák, Martin Hatala, Michal Hríb, Bartolomej Brško, Ján Košťal, Ján Slezák, Štefan Hniezdo, František Oravec, Juraj Kováč, Mikuláš Kmotra a Ján Žigo. Chotár Hubovej hraničil s chotármi Černovej, Krpelian, Nolčova, Konským, Podhradím, Štiavnicou, Sklabiňou, Jasenom, Belou, Stankovanmi a Švošovom.

Staré povinnosti zakotvené už v listine z roku 1425 pretrvávali. Každá usadlosť odovzdávala daň vo výške 16 denárov (spolu 64 denárov) na svätého Juraja, rovnako aj na svätého Michala a na Vianoce. Daň za „nedávanie“ panského piva od každého sedliaka bola 3 florény, komorníci dávali 2 florény a 45 denárov. Za krčmu platili daň vo výške 40 florénov, dežmu vo výške 3 florény a 24 denárov, kováč platil 2 florény a mlynár do roka 8 florénov. Ten istý mlynár bol povinný na dvoch ľubochnianskych pílach rezať dosky a ich počet bol stanovený na 4 tisíc. Tretia píla (pravdepodobne vodný gáter) sa nachádzala pri mlyne. Za jej použitie platili v naturáliách tí, ktorí si tu dávali spracúvať drevo. Panstvu odvádzali za spracovanie každú tretiu dosku. Počet takto odvedených dosiek mal do roka dosiahnuť aspoň 150 kusov. Urbár ustanovoval, že v prípade potreby musia sedliaci z Hubovej spoločne so sedliakmi zo Stankovian a Švošova narezané drevo odvieť na zámok. Sedliaci z Hubovej boli navyše povinní orať, siať, kosiť, žať a zväzať úrodu na poliach nachádzajúcich sa v Rybárpoli.

Do hradnej kuchyne dodávali sedliaci za každý dvor z Hubovej ročne: 6 sliepok, 1 kŕmneho kohúta (kapúňa), dve husi a 16 vajec. Jedenásti komorníci boli povinní odovzdať 33 sliepok (každý 3) a 88 vajec. Sedliaci mali spoločne odovzdať 1 teľa, 1 jarabicu, 1 prasa, 10 drozdov a 1 zajaca.

V roku 1600 stálo v Stankovanoch, Ľubochni a Švošove spolu 21 domov a 19 poddanských domov bolo opustených. Dobové daňové súpisy hovoria o prechode vojska krajinou a o zničení viacerých usadlostí. Na konci 16. storočia sa však v ružomerských protokoloch v roku 1591 spomínajú veľké ceny potravín a v roku 1593 hladomor, ktorý bol aj dôsledkom predchádzajúceho veľmi neúrodného roku. Navyše sa v dňoch 3. – 5. júla 1593 rozvodnil Váh a dielo skazy bolo dokonané.²⁹

V roku 1600 vypukol v Liptove dobytčí mor, vzrástla drahota a životné pomery obyčajných ľudí sa stali neznesiteľné. V protokole liptovskej stolice sa o tejto ťažkej dobe píše: „...a ponevác morovou pliahou bol odjatý dobytok, ľudia žrali lecijaké zeliny a z riasy se delel chlieb, od čoho aj ľudia nadmieru puchli...“ Drahota dosiahla takú mieru, že jeden vól stál až 14 zlatých, jedna bočka piva 6 zlatých a jedna morka 2 zlaté. Situácia vyústila do hladomoru, ktorý niektoré dediny hrádockého panstva doslova vyľudnil. Po hladomore v roku 1601 vypukla najmä v Ružomberku, Nemeckej Ľupči, Stankovanoch, Švošove, Hubovej, Hrboltovej, Likavke a Liskovej epidémia hrozného moru, ktorá sa šírila aj do oblastí v okolí Liptovského Mikuláša. Nasledoval hlad a následky morovej epidémie spôsobili obrovský úbytok obyvateľstva v celom Liptove. Jednu z najväčších povodní na Váhu zaznamenali historici potom ešte 20. augusta 1620.³⁰

V urbári Likavského panstva z roku 1625 sa spomína v **Švošove** 5 valaských usadlostí, dvorov. Priezviská ako Baran (Ján, Juraj, Ondrej a Florián), Dzur (Martin, Ján Michal, Juraj a Jozef), Murin (Matej) a Rusnak (Hieronym) dosvedčujú valaský pôvod týchto usadlostí. Na začiatku 17. storočia podľa urbárskeho súpisu stál v Švošove aj jeden malý mlyn patriaci panstvu. Bol pravdepodobne postavený už na konci 16. storočia, pretože jeden z troch hradných komorníkov (Michal Repka, Benedikt Mlynár a Ján Jaroš) žijúcich v Švošove používal priezvisko „Mlinar“. Svoju dielňu mal na začiatku 17. storočia v Švošove aj švec, ktorý dával panstvu daň zo svojho podnikania vo výške 2 florény ročne, rovnako ako mlynár. (Na potoku švošovskom potoku je v roku 1611 zmienka o píle – gátri na vodný pohon.)

Piati sedliaci zo Švošova museli odovzdávať pre hradnú kuchyňu každý po šesť sliepok, po jednom veľkom vykúrenom kohútovi (kapúň) a po dve husi. Každý musel ďalej ročne odovzdať 16 vajec, spoločne jedno teľa, jedného zajaca, jednu jarabicu, desať drozdov a 1 prasa.

Ešte ani na začiatku 17. storočia nebolo vlastníctvo Švošova jednoznačné. V roku 1629 dal Peter Tholt z Liptovskej Štiavnice, jeden z piatich synov Leonarda zo Štiavnice, do zálohu svoje majetky spolu s poddanými vo Švošove Krištofovi Vitálišovi za 300 kremnických zlatých, 200 toliarov a 300 florénov. Aj táto skutočnosť nepriamo dokazuje, že časť majetkov vo Švošove patrila už od 14. storočia Tholtovcom, príbuzným Madačovcov z Čerína. Tholtovci mali veľké majetky v Liptovskej Štiavnici, Zemianskej Ludrovej a Dechtároch. Žiaľ nie je jasné, kedy ich stratili. Zaiste ich však od niektorého z členov rodu odkúpila kráľovská komora a pričlenila ich k domínii Likavy.³¹

V **Stankovanoch** bolo v roku 1625 podľa súpisu 5 sedliackych a 2 šoltýske dvory: dvor Gašpara a Jána (Joannes) Stankovianskych, dvor Adama Stankovianskeho, Adama Hluchého, Gašpara Stankovianskeho, Mateja, Michala, Juraja a Daniela Stanovianskych, dvor Michala Raka, Tomáša Svrčka a vdovy Urbana, dvor Juraja a Ambróza Ondrejovcov (Ondrejoviech), dvor Juraja st., Juraja ml. A Štefana Prekopovcov, dvor Juraja, Mikuláša, Vavrince (Laurentius) a Jakuba Vicianovcov a dvor Tomáša a Martina Vaniovcov. Komorníckych domov (želiarskych) bolo sedem a bývali v nich: Daniel Rojko, Matej Poliak, Matej Tažký (Tešky), Matej Fedor, Tomáš Jurík (Jurikoviech), Juraj Matko (Mattko), Jakub, Mikuláš a Juraj Hudecovci (Hutcou) a vdova Jakuba Stankovianskeho.

Sedliaci mali na svätého Juraja odovzdávať 80 denárov, rovnako aj na svätého Michala a na Vianoce. Za „nedávanie“ panského piva mal každý sedliak okrem šoltýsov odovzdať 3 florény (spolu 16 florénov a 46 denárov). Šoltýsi odovzdávali na svätého Juraja 12 florénov a 50 denárov, rovnako aj na svätého Michala, spolu za rok 25 florénov. Najbohatším sedliakom

v Stankovanoch bol Ján Rak, ktorý obhospodaroval kopianice, a keďže sial viac než ktorýkoľvek sedliak v dedine, musel odovzdávať okrem dežmy aj 1 florén a 80 denárov. Stankovianski gazdovia museli spolu so sedliakmi zo Švošova a Hubovej zabezpečiť pre hostinec v Hubovej až dvadsať vozov sena ročne. Za tieto naturálie dostali sedliaci do užívania vrch Borec, za ktorý pôvodne platili 5 florénov. Za lúky, ktoré už dávnejšie využívali, platili 10 florénov. Dežmu odovzdávali sedliaci vo výške 5 florénov a 48 denárov a komorníci (nazývaní aj hofieri či želiari) 3 florény.

Do hradnej kuchyne museli obyvatelia Stankovian odovzdať za každého sedliaka: 6 sliepok (spolu 30), 1 kapúňa (spolu 5), 2 husi a 16 vajec. Každý komorník 3 sliepky (spolu 21) a 8 vajec (spolu 56). Sedliaci mali spoločne odovzdať do kuchyne aj jedno teľa, jedného zajaca, jednu jarabicu, desať drozdov a jedno prasa.

Všetky tri obce Stankovany, Hubová aj Švošov boli povinné pre hrad ročne odovzdať 1 lukno (120-150 l) a 1 korec konopného semenca (36-40 litrov).

Urbár stanovoval aj prísne povinnosti strážnika zo Stankovian, ktorému mali v nárazových obdobiach pomáhať aj traja komorníci pri strážení potoka Ľubochnianka, kde bola hojnosť pstruhov najmä v čase od svätého Michala. V tomto období pravidelne škody spôsobovali valasi, ktorí nedovolené chytali ryby. Okrem toho, že v tomto období mali zákaz chodiť do dolín s ovcami, v prípade žeby boli prichytení pri nedovolenej rybačke mali dostať pokutu 40 florénov a mali byť potrestaní aj odobratím 10 kusov oviec. V tomto období urbár zakazoval chytať ryby aj pre potreby hradného panstva. Obyvatelia mali mať okrem tohto obdobia prichystané svoje siete na rybolov, ktorí zabezpečovali na Váhu už od Kraľovian.

Kedykoľvek mali byť pripravení nachystať pre hrad drevo vhodné na dosky a narezané dosky dopraviť na hrad alebo splavovať na predaj po Váhu. Obyvatelia všetkých troch obcí boli povinní mlieť obilie výlučne v mlyne majiteľa hradu pod hrozbou pokuty vo výške 12 florénov. Na rybárpoľskom majeri boli povinní orať, siať, žať, kosiť, hrabať, obilie zväzať do stodôl a vymlátené vozit' na zámok.³²

Pravdepodobne už v polovici 16. storočia v Ľubochnianskej doline, v miestach, kde dnes stojí horáreň „na Hutách“, bola založená sklárska huta. Prvý krát sa spomína v zmluve z roku 1629, ktorá je akousi prílohou urbáru Likavského panstva z roku 1625. Zmluva bola uzatvorená 4. mája 1629 medzi sklárom Bartolomejom Hutníkom a majiteľom panstva Gašparom Ilešházym. Podľa zmluvy mal Hutník vyrábať v hute sklo a povinne mal každý týždeň panstvu odovzdať jeden rýnsky zlatý, ďalej jeden krát za rok 1500 kusov kryštálového skla, 2500 kusov drobného skla, 100 kusov pohárov na stopke, 4 kopy (po 60 kusov) pohárov

na pivo a víno, pri kúpe skla pre hrad mala byť cena nižšia ako obyčajne, a to 80 denárov za kopy kryštálového skla a 25 denárov za kopy drobného skla.

Z niektorých písomných záznamov sa dozvedáme, že huta pracovala ešte na začiatku 19. storočia. Zmienka o nej sa zachovala aj v diele Geograficko-historický lexikon Uhorska od M. Korabinského, kde sa okrem iného píše: "Gombáš, slovenská vesnice v Liptovskej župe, vlevo od Váhu na Velké Fatře 1 a 1/2 míle od Ružomberka západně. Nalézá se zde sklená huť v údolí zvaném Ľubochňa, podle kopce, ve kterém zlaté žíly hledány byly."

V niektorých prameňoch k inventáru hradu Likava sa spomína, že viac okien hradu bolo zasklenených vďaka tomu, že likavskému panstvu patrili Ľubochňanske sklárne, ktoré hradu museli časť produkcie odovzdávať. Okrem úžitkového skla dodávali teda aj kruhové sklo, vsadené do olovených, pospájaných rámov. Spomínaná horáreň na „Hutách“ je stará najmenej 300 rokov. V jej hrubých múroch sa dodnes nachádzajú zamurované prieduchy, z čoho možno usudzovať, že sklárňa bola súčasťou budovy dnešnej horárne. O lokalizácii huty v tejto časti doliny svedčí aj zmienka v časopise Sklárske rozhledy z roku 1947, kde sa spomína starý úradník lesnej správy, ktorý tvrdil, že na poli pri hájovni sa ešte v 20. storočí vyorávali sklenené črepy.³³

Osada **Ľubochňa** je spomedzi okolitých dedín najmladšia a vznikla o skoro štyristo rokov neskôr. Jej vzniku sa však budeme venovať až v ďalších kapitolách. Jednou z najstarších zmienok o potoku Ľubochňa je aj listina budínskej kapituly z roku 1323, kde sa spomína potok Ľubochňa ako hranica panstva predkov rodu Balašovcov v Turčianskej stolici. (viď pozn. č. 9)

Urbár Likavského panstva z roku 1663 nebol doposiaľ publikovaný. Je písaný v slovenčine (samozrejme v historizujúcej podobe).

V **Stankovanoch** boli štyri slobodné šoltýske usadlosti. Na jednej hospodárili Ján a Juraj, na druhej Matej a Daniel, na tretej Jeremiáš a Gašpar a na štvrtej Adam a Michal Stankoviansky. V piatich dvoroch hospodárili sedliaci. V jednom dvore Michal Rak, Tomáš Svrček a vdova Urbana, v druhom Jozef a Zimbrozius Ondrejovičovci, v treťom Juraj, Štefan Prekopovičovci spolu s vdovou Prekopovičovou, vo štvrtom Juraj, Mikuláš, Vavrinec a Kristián Prekopovičovci a v piatom Tomáš, Martin a Žigmund Prekopovičovci. V tomto období bolo v Stankovanoch sedem želiarskych, komorníckych usadlostí: Ján a Daniel Rojko, Matej Poliak a Matej Ťažký, Matej Fedor, Tomáš Jurkovič, Juraj Sajdák, Jakub, Mikuláš a Jakub Hudkovičovci a vdova Jakuba Stankovianskeho.

V **Švošove** bolo 5 sedliackych usadlostí. Na jednej hospodárili Ján, Jozef, Andrej a Florián Barankovci (Baranko), na druhej Jozef a Jakub Krátky (Kratko), na tretej Martin, Ján, Michal a Jozef Dzúrovci, na štvrtej Jozef a Ján Bražinovci a na piatej Hieronym Rusnák a Matej Murín. Na jedne želiarskej (komorníckej) usadlosti žili Michal Repka a Ján Jároš.

V **Hubovej** bol 4 sedliacke usadlosti na ktorých hospodárili: Ján a Martin Čutkovci, Vavrinec a Matej Kuderavý (Kudieravy), Ján, Andrej a Juraj Brško, Juraj Čutko. V Hubovej v tomto období žilo 15 želiarov (komorníkov): Ján Vranka, Pavol Juríkov, Baltazár Buoc, Juraj Bečko, Ján Buzák, Martin Hatala, Michal Hríb, Bartolomej Brško, Ján Košťial, Ján Slezák, Štefan Hniezdo, František Oravec, Juraj Kováč, Mikuláš Kmotra a Ján Žigo.³⁴

PhDr. Peter Vítek

-
- 1 Kavuljaková, J., Menclová, D.: Oravský zámok, Vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava 1963, s. 8, Kavuljak, A.: Historický miestopis Oravy, SAV, Bratislava 1959, s. 276, Hanuliak, V.: Hubová-Turnisko. Prieskumová správa, 1980, Liptovské múzeum v Ružomberku, Hanuliak, V.: Príspevok k včasnostredovekému osídleniu Dolného Liptova, In. Liptov 7, Osveta, Martin 1983, s. 25-37, Kútnik, J.: O pôvode pustovníka Svorada – K počiatkom kultúrnych dejín Liptova, In. Nové obzory 11, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1969, s. 27, 90
  - 2 Archív Mesta Košíc, Tajný archív, F Teloneum, 6, Uličný, F.: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia, In. Liptov 9, Osveta, Martin 1987, s. 124-125
  - 3 Turul 18, 1900, s. 69, Húščava, A.: Kolonizácia Liptova do konca XIV. Storočia, In. Zborník FFUK VII, Bratislava 1930, Uličný, F.: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia, In. Liptov 7, Osveta, Martin 1983, s.86
  - 4 Szluha, M.: Liptó vármegyeye nemes családjai, Heraldika Kiadó, Budapest 2000, s.760-780
  - 5 Uhlár, V.: Z problematiky liptovských miestnych názvov, In. Slovenská reč, 34, 1969, s.165, 166, Majtán, M. a kol.: Historický slovník slovenského jazyka II, Veda, Bratislava 1992, s. 79 – pod pojmom komnata rozumie bohato zariadenú izbu. Existujú aj názory, že názov Komjatná je odvodený od základu kameň, čo je však ťažko zdôvodniteľné, lebo názov by potom mal skôr podobu „Kameňatna“ alebo „Kameňova“)
  - 6 ŠA Bytča, Liptovská župa I., inv.č. 949, Bucko, V.: Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do roku 1564, Bratislava 1939, s.173; Hanuliak, V.: Príspevok k včasnostredovekému osídleniu dolného Liptova, In. Liptov 7, Osveta, Martin 1983, s. 25-37
  - 7 Knihnica Maďarskej akadémie vied - Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Budapest, listina č. 93, Nagy, I.: Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis III., Budapest 1865-1891, s. 322-323, Húščava, Kolonizácia Liptova..., s. 31, Hochmuth a kol.: Ružomberok, Stredoslovenské vydavateľstvo pre MsNV v Ružomberku 1969, s. 63
  - 8 ŠA Bytča, pob.Lipt.Mikuláš, Mesto Ružomberok, inv.č. 3, Peter zo Spiša pochádzal podľa všetkého z Bijacoviec a spomína sa v listine vydanéj Spišskou Kapitulou v roku 1324. Aktivita ružomerských nemeckých mešťanov bola na začiatku 15. storočia omnoho väčšia. V roku 1406 kráľ Žigmund píše ochranný list Martinovi de Rozenbergh súvisiaci s osadou Žaškov – c.d. 1/II, s. 276, Na prelome 14. a 15. storočia bližšie neznámy ružomerský mešťan Herbort, zakladateľ a šoltýsky majiteľ Hrboltovej-Uličný, F. Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. stor., In. Liptov 7, Osveta, Martin 1983, s. 73-74.
  - 9 Letopis Matice slovenskej IX-2, 1872, s. 59, ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Obec Stankovany, inv.č. 1, Kavuljak, A.: Historický miestopis Oravy, SAV, Bratislava 1955, s. 195.

Ján Mešphet zvaný aj Hluk pochádzal z drobného rakúskeho rodu z Messenbachu, ktorého členovia žili na Morave od 13. storočia. Prvým známym členom rodu žijúcim na Morave bol Ján starší z Messenbachu, ktorý v roku 1365 kúpil Urbaneč a v roku 1409 Krájovce, okrem toho spolu so svojou ženou Dorotou kúpili v roku 1407 majetky v blízkosti Slavonic. Jeho jediný známy syn Juraj bol v roku 1400 kastelánom Oravského hradu, neskôr sa stal držiteľom hradu Hluk na Morave. V roku 1412 hrad Hluk kúpila jeho žena Anna. Z jeho detí sú známe Juraj mladší, Ján mladší a Anna. Juraj bol známy bojovník. Ján mladší z Messenbachu a Hluku vlastnil od roku 1437 aj hrad Helfštejn, v rokoch 1448-1464 Rožňov a od roku 1464 pôsobil v okolí Valaského Meziříčí. Zomrel v roku 1481. Mal len jednu dcéru Annu a ním vymrela jedna vetva rodu pánov

- z Messenbachu po meči. Erb rodu tvoril štít so šikmým brvnom. Klenotom je orlie krídlo (aj býčie rohy) s priečnym brvnom uprostred - Pilnáček, J.: Staromoravští rodové. Viedeň 1930
- Pôvod **Bythera** je však zahalený rúskom tajomstva. Istý Bytter de Zirin sa spomína v rokoch 1277-1280 ako kastelán Oravského hradu. A. Kavuljak ho vo svojej práci Historický miestopis Oravy, SAV, Bratislava 1955, s. 8, označuje za Bitera Zvolenského. Je to však nepravdepodobné, pretože Zvolen sa od 13. storočia spomína ako Zolium. Castrum Warna (hrad Varín) s príslušným panstvom sa spomína v listine Karola Róberta vydanéj 1. mája 1321 v Timișoare (Temešvár). Panovník vrátil Varín a iné majetky na severozápadnom Slovensku, ktoré predtým okupoval Matúš Čák Trenčiansky na žiadosť magistra Petra a Juraja, syna magistra Mikuláša z rodu Bitter (Sedlák, V.: Regesta diplomatica II, Bratislava 1987, č. 646, 1129). Z listiny budínskej kapituly z roku 1323 sa dozvedáme, že Peter, syn Bittera, vymenil Varín a Sučany, ako aj dediny v Liptove a Turci za majetky v Honte a Novohrade, ktoré vlastnil zvolenský župan Donč. Hranice panstva na juhu tvoril Váh až po Budatín. Spomínajú sa tu dve dediny zvané Štiavnica medzi Šliačmi, Váhom a Revúcou v Liptove, ktoré vymenil za spomínané majetky. (okrem iného sa tu spomína aj potok Lubochňa ako hranica jeho Sučianskeho panstva v Turčianskej stolici. Potomkovia spomínaného Bytera, synovia Michal, Mikuláš, Peter a Ján, žijúci v polovici 14. storočia, boli predkami veľkého a bohatého rodu **Balašovcov z Balášskych Ďarmot**. Je ťažko však spojiť rod šoltýsov zo Stankovian a Hubovej s rodom potomkov Bittera, pretože medzi Bitterovcami sa meno Stanko nikde nespomína; Slovenský biografický slovník I., Matica slovenská, Martin 1986, s. 115-118.
- 10 Varsík, B.: Husíti na Slovensku a vplyv husitského revolučného hnutia na Slovensku do roku 1435, In. Sborník FFUK, roč. XI, Bratislava 1960, s. 40-48, Cambel, S. a kol.: Dejiny Slovenska I, Veda, Bratislava 1986, s. 392-395, Vítek, P.: Lisková, Lisková 2002, s. 93-94
  - 11 SNA Bratislava, Kosztolányi ZK, Vetva Žigmunda Kosztolányiho - Brausza, fasc. B, 44, Letopis Matice slovenskej, roč. XI, zv. II, s. 81
  - 12 Magyar országos Levéltár Budapest, Dilomatikai levéltár, č. 2026; SEDLÁK, V.: Regesta diplomatica Nec Non Epistolaria Slovaciae, Bratislava, SAV 1987, s. 220, 231, 233.
  - 13 Uličný, F.: Osídlenie Liptova do konca 16. storočia, 3.časť, In.Liptov 9, Osveta, Martin 1987, s. 86, Beňko, J.: Osídlenie severného Slovenska, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1985, s. 137, zakladateľmi Švošova mohli byť Sošovci z Poník. Konkrétne mohlo ísť o **Štefana Šoóša**, ktorý žil v polovici 16. storočia a oženil sa s Annou Čerínskou. Týmto sa dostal do príbuzenského zväzku so zemanmi z Čerína. Šošovci boli oddávna obchodníci so soľou a ich usídlenie sa pri významnej obchodnej ceste do Oravy a Poľska by malo pre tonto obchod zásadný význam.
  - 14 Kavuljak, A.: Valasi na Slovensku, In. Sborník na počesť Jozefa Škultétyho, Matica slovenská, Martin 1933, s.350, 355
  - 15 Beňko, J.: Osídlenie severného Slovenska, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1985, s.71
  - 16 Beňko,J.: Osídlenie severného Slovenska, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1985, ŠOBA Bytča, Oravský komposesorát, fasc.11, nr. 29, pag. 1009-1015, Slovenský národný archív, Zbierka písomností rôznej proveniencie, pergamenové listiny, listina valaských práv z roku 1474 spolu s tranzumptami z rokov 1526 a 1550)
  - 17 Slovenský národný archív v Bratislave, Kosztolányi ZK, vetva Žigmunda Kosztolányiho-Brausza, fasc. B, n. 44
  - 18 Uličný,F.: Osídlenie Liptova do konca 16. storočia, 3.časť, In. Liptov 9, Osveta, Martin 1987, s.86
  - 19 ŠOBA Nitra, Illešházy T., Prefekt, č. 1, fol. 94, Magyar országos leveltár Budapest, U et C, fasc. 15, n. 72
  - 20 Magyar országos leveltár Budapest, Kamara E 158 A 2641, s. 102, 155, 168, 186)
  - 21 Vítek, P.: Z dejín Liptovskej Kokavy, Obec Liptovská Kokava 2000, s.8, Vítek, P.: Erby miest a obcí Liptova, Knihnica G.F.Belopotockého, L.Mikuláš 2000, s.47
  - 22 Kavuljak,A.: Valasi na Slovensku, In.Sborník na počesť Jozefa Škultétyho, Matica slovenská, Martin 1933, s.129
  - 23 Sokolovský,L.: Dedina na Slovensku v 14.-15.storočí - správna organizácia a jej pôsobnosť, In. Zborník FFUK Historica, roč.XXXV - XXXVI, Bratislava 1985-1986 s.72-78
  - 24 Magyar országos leveltár Budapest, Kamara E 158, s. 25, 43, 97, 102, 114, 133, 155, 168, 186; Daňové súpisy 1547-1548; Uličný, F: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia, In. Liptov 7, Osveta, Martin 1983, s. 86, 87, In. Liptov 9, Osveta, Martin 1987, s. 77, 78
  - 25 Hýroš, Š. N.: Zámok Likava a jeho páni, Martin 1876, s. 179, 183, 190, ŠA Bytča, Liptovská župa I., Kongr.prot. , inv.č. 10, s. 130, inv.č. 11, s.225 a inv.č. 11, s. 134-135
  - 26 Magyar országos leveltár Budapest, Kamara E 158, A 2641, s. 102, 155, 168, 186, Uličný, F: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia, In. Liptov 9, Osveta, Martin 1987, s.76
  - 27 Magyar országos leveltár Budapest, Kamara E 158, s. 186, Uličný, F: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia, In. Liptov 7, Osveta, Martin 1983, s.75
  - 28 ŠA Nitra, Ilešházy Trenčín, prefekt, inv.č. 1
  - 29 ŠA Nitra, Ilešházy Trenčín, prefekt, inv.č. 2, Marsina, R., Kušík, M.: Urbáre feudálnych panstiev, Bratislava, SAV 1959, s. 145-148
  - 30 Hýroš, Š.N.: Zámok Likava...., s.200

- 31 Nagy, I.: Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal XI, Pest 1868, s. 165-171, zviazanosť vlastníctva Švošova z Tholtovcami a Zemianskou Ludrovoun dokazuje aj výskyt priezviska Šoš, ktoré je zaznamenané paradoxne vo veľkom množstve v Ludrovej a Liptovskej Štiavnici a nie vo Švošove samotnom. Ide zrejme o potomkov pôvodných obyvateľov Švošova.
- 32 ŠA Bytča, Liptovská župa I., Kongr.prot., inv.č. 13, s. 245, Závodský, J.: Diarium regnum hungarii in Aparatu ad Historia. M.Bel., s. 376
- 33 Ľubochna 1921, Spomienky na sjazd marxistickej ľavice, OV KSS Lipt. Mikuláš 1961, s.6, Lovás, E.: Ľubochnianska skláraň, Ľubochna, spravodaj obce, jún 1999, s. 6, Cserei, L.: Úzkokoľajná železnica v Liptove, Muzeálne noviny, Lipt. múzeum v Ružomberku 1990, Pavlík, J. Z dejín Ľubochny, Rybárpoľský textilák, č. 2, 1961, r. 3, s. 2-3, podobné sklárske huty sú zachytené v Liptove aj v Hutách a Malužinej. V Hutách pracovala sklárska huta do roku 1803 a v Malužinej sa prevádzka podniku skončila v roku 1885.
- 34 MOL Budapest, U et C, Fasc. 86, No 19, 1663, Urbar Anno Domini 1663 Urbar zamku Likavy zepsany.

Cirkevné dejiny oblasti od stredoveku do konca 19. storočia

Najstarším cirkevným strediskom v tejto oblasti bola Komjatná. Podľa viacerých teórií historikov spolu s dedinou na jej dnešnom území bol na podnet zemianskych vlastníkov, predchodcov rodu Turanskovcov, vybudovaný v 30-tych rokoch 14. storočia aj kostol. Bol postavený na mieste nejakej staršej sakrálnej stavby existujúcej už na prelome 10. a 11. storočia. Novopostavený kostol bol od počiatkov zasvätený svätému Duchu. Sídлом samostatnej farnosti sa kostol stal až v roku 1492. Podľa tvrdenia Š. N. Hýroša a aj niektorých členov zemianskeho rodu z Turíka a Komjatnej sa medzi písomnosťami rodu Turanskovcov ešte v druhej polovici 19. storočia nachádzala listina z roku 1492, v ktorej Michal, milkovský biskup a ostrihomský vikár a Ján, farár z farnosti svätého Martina v Martinčeku dovoľujú inému kňazovi – Jurajovi z Vlách prisluhovať služby Božie v Komjatnej. Dovolili zároveň zemanom z Komjatnej voliť si vlastného kňaza, ktorý by v tamojšom chráme vykonával služby Božie, ale mal byť podriadený farárovi zo svätého Martina. Ročne po Zjavení Pána mu mal odvádzať dva okrúhle chleby, jedného kapúňa a štvrt' dukáta. Keby však v budúcnosti obyvatelia Komjatnej nechceli alebo si nemohli vydržiavať kňaza, farár zo svätého Martina mal v Komjatnej vykonávať služby Božie raz za týždeň a od tunajších farníkov mal dostávať spomínané dávky.¹

Do obvodu farnosti svätého Gála v Komjatnej sa zaradili: Stankovany, Hubová (patrila krátky čas k farnosti v Ružomberku), Kral'ovany, Švošov, Valaská Dubová, Studničná a Zázrivá na Orave (do začiatku 17. storočia, keď po reformácii bola pričlenená k protestantskému zboru vo Veličnej). V rokoch 1716-1754 aj Žaškov.²

Pôvodný gotický kostol v Komjatnej bol postavený na strmej časti neďaleko starej fary nad potokom, asi 50 m severne od dnešného kostola. Okolo kostola bol najstarší cintorín, kde sa pochovávalo ešte aj po roku 1820. Svah, na ktorom stál, bol staticky nestabilný a pri jeho častom podmývaní sa oslabovali aj základy kostola. Na príkaz kráľovskej miestodržiteľskej rady bol kostol v roku 1820 uzavretý. Po tomto roku pokračovala jeho deštrukcia. Koncom 20-tych rokov sa na následky porušenia statiky základov zosúvaním pôdy zrútil a materiál obyvatelia postupne rozobrali na stavebné účely. V rokoch 1821-1823 bol vybudovaný nový klasicistický kostol svätého Gála, opáta, ktorý vybudovali v blízkosti starého gotického kostola vo vršku nad obcou. Väčšina finančných prostriedkov na jeho stavbu bola použitá z cisársko-kráľovského náboženského fondu. Farárom bol

v tom čase Andrej Pataky, richtárom obce Ján Remeň, staviteľom bol Ján Zvada a murárskym majstrom Juraj Jarabinský. Stavba je jednodľoňová s rovným uzáverom presbytéria, pristavanou sakristiou a vstavanou vežou.

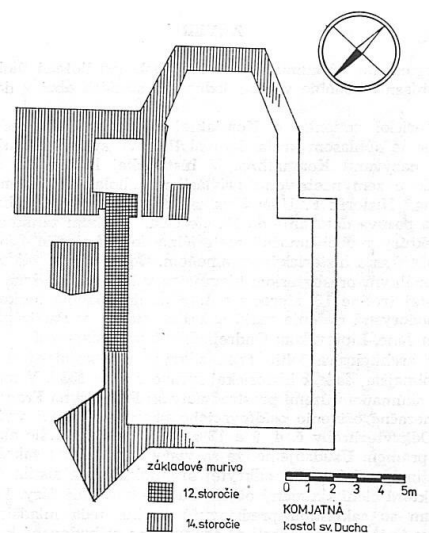
Gall (Gallech, Gilianus, + okolo roku 630), írsky misionár a pustovník. Pochádzal pravdepodobne z Leinsteru. Mníchom sa stal v Bangore pod vedením Comgalla a Kolumbána, pod ktorého vedením odišiel neskôr do Galie, kde spolu založili kláštory v Annegray a Luxeuil. Po ich vyhnaní z týchto oblastí kázali v okolí Tuggenu, pri Zürišskom jazere. Neskôr získali pôdu na vybudovanie pustovní v Bregenzi a v Arbone vo Švajčiarsku. Mnísi z Luxeuil po smrti Kolumbánovho žiaka Eustacha zvolili Galla za svojho opáta. On to však odmietol a zvyšok života prežil ako pustovník a putujúci kazateľ. Gall bol hlavným priekopníkom kresťanstva vo Švajčiarsku. Neskôr sa mu pripisovalo založenie benediktínskeho kláštora, ktorý bol po ňom neskôr pomenovaný. Hrobka s jeho telesnými pozostatkami sa zachovala až do reformácie, keď bola vylúpená a zničená. Údaje jeho kosti boli nezvyčajne veľké. Opátstvo svätého Gála pretrvalo až do roku 1805. Jeho sviatok sa slávil 16. októbra, v staršom období zrejme 20. februára.³

Priestory kostola sú zaklenuté pruskými klenbami, ktorých medzirebrové pásy dosadajú na rímsové hlavice vťahnutých pilierov. Hladké fasády kostola sú členené nárožnými lizénami a veža je zakrytá barokovou baňou. Na streche nad prechodom lode do presbytéria je umiestnená malá baroková strešná vežička. Interiér kostola tvoria dnes dva oltáre jeden pôvodný s oltárnym obrazom svätého Gála z roku 1871 od Jozefa Božetecha Klemensa a druhý z roku 1951 so sochou Panny Márie. Kazateľnica s klasicistickou strieškou a barokovými sochami evanjelistov bola doplnená v 19. storočí. V súčasnosti sa využíva aj reštaurovaný obetný stôl z pôvodného kostola svätého Ducha, ktorý bol reštaurovaný spolu s hlavným oltárom počas pôsobenia farára Andreja Filipka v 90-tych rokoch 20. storočia. Krížová cesta je reliéfná a získaná bola zo zbierok obyvateľov Komjatnej. Vyhotovala ju firma Oldřich Dania z Brna a 13. júna 1948 ju posvätil páter františkán Cyrill Loffay. Socha svätého Antona je dovezená z Tirolska a posvätil ju farár Anton Hromada. Vnútro kostola je poznačené viacerými prestavbami. Prestavaná bola sakristia aj chór. V roku 1991 bol inštalovaný a spišským biskupom Františkom Tondrom posvätený nový organ. Kamenný múr okolo kostola bol postavený v roku 1989. V roku 200 bol kostol nanovo vymalovaný, bola zrekonštruovaná vonkajšia omietka a medeným plechom bola pokrytá veža kostola.⁴

Patrónom kostola bola až do roku 1825 rodina Turanskovcov, ale po tomto roku sa patrónstva vzdala a prešlo na spišského biskupa a obyvateľov obce. V roku 1881 však rodina Turanskovcov predala všetky lesy v chotári Komjatnej obci Komjatná za 40 tisíc zlatých. Medzi týmito pozemkami bola aj hora, z ktorej mali úžitok farár s kantorom. Výnos z týchto úsekov bol neskôr uložený na úrok v Budapešti a farár s kantorom z nich čerpali prostriedky na zabezpečenie vykurovania.

Zvony vo veži kostola: zvon z roku 1554 zvaný Jakub od neznámeho majstra (je najstarším zvonom v Liptove po Ružomberku, Smrečanoch, Svätom Kríži a Bobrovci) a s nápisom „Blasius Ozimok de Komjatná me fundere elegit“, zvon z roku 1603 zvaný Ondrej nesignovaný, zvon z roku 1670 zvaný Jozef uliaty Michalom Kupcom a zvon z roku 1608 zvaný Sanktusník.⁵ Spomínaný zvonolejár **Michal Kupec starší** pochádzal pravdepodobne z Komjatnej. Nie je známy ani jeho dátum narodenia či úmrtia (pravdepodobne koncom 17. storočia). Bol zakladateľom zvonolejárskej tradície v rodine. Jeho synovia Michal Kupec mladší a Matej Kupec spolu s otcom žili neskôr v Partizánskej (Nemeckej) Lupči. Michal Kupec starší ako svoj lejársky znak používal erbový štít so zvonom a viacpôu hviezdou umiestnenou v strede monogramu s majuskulnými literami M K. Najstarší zvon ulial v roku 1633 pre poľské Sulkowice, v roku 1641 v Liptovskej Kokave, v roku 1647 pravdepodobne zvon v Stankovanoch, v roku 1650 ulial zvon v Liptovských Sliačoch, v roku 1661 preliat zvon v Lupči a trvalo sa tu usadil (kúpil tu dom). Ďalší zvon ulial v roku 1663 pre poľský Maków a Zembrzyce, v roku 1670 zvon pre Komjatnú a posledný známy zvon v roku 1676 zvon pre kostol v Lučenci.⁶

Drevená zvonica pri pôvodnom murovanom kostole je v Komjatnej doložená už v rokoch 1732-1733. Existovala až do roku 1823, keď namiesto zrúteného kostola postavili nový kostol aj s vežou, do ktorého potom preniesli aj zvony z pôvodnej drevenej zvonice. V miestnej časti Studničnej sa nachádza rímsko-katolícka kaplnka Nanebovstúpenia Pána so zvonom z roku 1761 uliatym vo zvonolejárni Martina Feltra, ktorá bola neskôr rozšírená a slúži ako filálny kostol. V obci sa nachádzajú ešte dve kaplnky. Kaplnka na Stráni postavená v roku 1881 Jurajom Ondříkom a kaplnka U Magov so sochou svätého Jána.⁷

V 16. storočí Lutherovo revolučné učenie preniklo aj do oblastí Ružomberka. Prenikaniu nových reformačných myšlienok v mnohom dopomohol zmätok po porážke Uhorska v bitke pri Moháči, kde padlo niekoľko vysoko postavených cirkevných hodnostárov a patrónov množstva fár a kostolov. V tejto situácii sa chytili príležitosti mladí klerici rozširujúci Lutherovo učenie vracajúci sa z Nemecka a Poľska.

V súvislosti so spomínanou porážkou hrozila Uhorsku turecká invázia z jednej strany a boj o uprázdnený uhorský trón zo strany druhej. Na trón zasadol Ferdinand I., proti ktorému vystúpil sedmohradský magnát Ján Zápoľský, ktorý sa tiež snažil získať kráľovskú korunu. Tento odboj sa v Liptove skončil v roku 1527 jeho obsadením Ferdinandovým generálom Katzianerom. Všetky spomínané udalosti mali vplyv na to, že obyvateľstvo Liptova sa hromadne pridávalo k Lutherovým myšlienkam a zaberalo katolícke chrámy, z ktorých na mnohých miestach odstránili vnútorné zariadenie a v duchu svojej novej viery zabieli aj ich nástenné maľby.

Protestantskí kňazi spočiatku používali katolícke kňazské rúcho a boli podriadení katolíckym biskupom a archidiakonom, ale až neskôr si utvorili samostatné bratstvá, kontuberniá (dnešné senioráty) a boli zvolení seniory. Liptovské kontubernium sa utvorilo v roku 1561 s 37 cirkevnými zbormi. Aj evanjelické bohoslužby sa od katolíckych v prvopočiatkoch líšili väčšinou len v tom, že používali namiesto latinčiny reč ľudu.

V roku 1560 vykonal nitriansky archidiakon Michal Szegedinus kanonickú vizitáciu fár v Liptove. Úlohou tejto prehliadky bolo vlastne zistiť stav katolíckej cirkvi, odhaliť samozvaných reformátorov – heretikov a exkomunikovať, vylúčiť ich z radov cirkvi. V dvadsiatich ôsmich liptovských farnostiach pôsobilo 29 kňazov. Šestnástich z nich vyhlásil vizitátor za heretikov a kacírov. Iba trinásť kňazov sa pridržiavalo katolíckej náuky.

Vo farnosti svätého Ducha v Komjatnej našiel staručkého kňaza Michala, ktorý sa už dávnejšie oženil, Večeru Pánovu prislúchoval pod obidvoma spôsobmi. Vizitátor mu vyčítal jednoduchý až primitívny spôsob vyučovania, slabú vzdelanosť, čo sa odzrkadľovalo aj pri bohoslužbách prideľovaní sviatosti oltárnej. Svojou zaslepenosťou vyvolával medzi mnohými veriacimi hnev a dohováranie vizitátora, aby prišiel k rozumu, dopredu odmietol.⁸

Z uvedených údajov neobstojí tvrdenie, že Michal bol protestantským kňazom, ale skôr išlo o kňaza, ktorý podľahol dobovým prúdom a chtiac-nechtiac sa svojim správaním pripojil k vnútornému prúdu v katolíckej cirkvi, snažiacemu sa o reformy. Keďže už v roku 1560 ho vizitátor označil za staručkého, nie je vylúčené, že krátko po roku 1560 zomrel. Z archívnych dokumentov nie je známe, kto bol nástupcom spomínaného farára Michala v 70-tych a 80-tych rokoch 16. storočia. Ďalší kňaz v Komjatnej je doložený až v roku 1587 v osobe Bazília

Streženského (aj Sztreženický). V dokumentoch je však zaznamenané len jeho meno, o jeho činoch sa nevie nič bližšie.⁹ V roku 1598 prichádza zo školy z Ružomberka Ondrej Lucae, syn Jána Lucae z Kysuckého Nového Mesta. Ale ani detaily o jeho pôsobení v Komjatnej sa nezachovali.¹⁰

Okolo roku 1599 je zaznamenaný vo farnosti v Komjatnej prvý učiteľ. Bol ním Ján Hýroš, rodák z Dolného Kubína. Od 17. mája 1598 do mája 1599 bol kaplánom a učiteľom v Ružomberku. Ženatý bol s Annou Reviczkou, s ktorou mali dvoch synov Jána a Juraja. Nie je známe, koľko rokov Ján Hýroš pôsobil v Komjatnej, ale zdá sa, že bola jeho posledným učiteľským pôsobiskom a svoje pôsobenie tu ukončil okolo roku 1610.¹¹

V rokoch 1610-1615 bol kazateľom v Komjatnej Jozef Buoc, pochádzajúci zo šľachtickej rodiny z Turca, ktorý neskôr pôsobil ako rektor školy v Martine.¹² V období pôsobenia kazateľa Jozefa Buoca bol učiteľom vo farnosti v Komjatnej Jakub Streženský, pravdepodobne syn kňaza Bazilia Streženského. Pôsobil tu v rokoch 1611-1614. V roku 1614 ho nakrátko vystriedal Martin Kuran, ktorý pred tým zastával funkciu diakona v protestantskom zbore vo Veličnej a ešte v tom istom roku prišiel Ján Komnetenus, rodák z Komjatnej, pred tým učiteľ v Liptovskej Mare. V Komjatnej učil v rokoch 1614-1617. Jeho nástupcom bol v rokoch 1617-1620 Ján Crisius (Kvischinus, Koschius, Kvišínus).¹³

V roku 1615 sa prvý krát spomína v Komjatnej ako farár Žigmund Chalupka, pravdepodobne pochádzajúci z Turca.¹⁴ V roku 1626 žaloval rektora školy v Komjatnej Jána Crisia, že ho nielenže slovne niekoľkokrát napadol, navyše mu z „gombášskeho mosta palicou hrozil“.¹⁵ Žigmundovi Chalupkovi sa z manželstva s Alžbetou Grossovou (v niektorých prameňoch Hoszová Glossová, pochádzajúcou z Banskej Bystrice), narodili šiesti synovia. Medzi nimi bol najvýznamnejší Samuel, neskôr farár v Dolnom Kubíne a senior oravského kontubernia a Eliáš, rektor školy v Prievidzi a Ružomberku, kazateľ v Motešiciach a Novom Meste nad Váhom. Jeho syn Žigmund Chalupka mladší bol niekedy v rokoch 1626-1635 učiteľom v Komjatnej a v rokoch 1623-1643 v Dovalove.¹⁶ V zápisniciach kontubernia sa Žigmund Chalupka spomína posledný krát v januári 1632. V tomto období zrejme prišiel do Komjatnej za kazateľa Ján Blásius, ktorý sa v roku 1657 spomína ako rektor školy v Necpaloch. Počas jeho pôsobenia bol rektorom tunajšej školy Jakub Smiček (Szmicsek).¹⁷ Dňa 10. augusta 1635 sa stal farárom v Komjatnej Daniel Chalupka.¹⁸ Farárom ostal až do roku 1653, keď ho vystriedal Izrael Hrabécus.¹⁹

Izrael Hrabécus bol synom významného kazateľa Jána Hrabécusa, ktorý pôsobil v Liptovskom Petre a neskôr ako učiteľ v Okoličnom. Izrael Hrabécus nadobudol vzdelanie na univerzite vo Wittenbergu. Po skončení štúdií pôsobil v roku 1612 ako rektor školy

v Dolnom Kubíne, v škole v Prievidzi, bol dvorným kazateľom Révayovcov a dekonom turčianskeho kontubernia.²⁰ Bol ženatý s dcérou Juraja Tranovského, známeho kazateľa a učenca, Rozáliou Tranovskou (1630-1665). Po zosobášení si ku sebe na faru zobral aj matku nevesty vdovu Annu Tranovskú, rodenú Polaniovú, ktorá v Komjatnej zomrela 2. apríla 1665 vo veku 75 rokov a krátko po nej umrela aj jej dcéra Rozália.²¹ Izrael Hrabécus bol farárom v Komjatnej až do roku 1673, keď sa začalo takzvané desaťročné prenasledovanie protestantov a aj on bol najprv z fary vyhnaný, a aby sa vyhol súdnemu stíhaniu, musel sa 10 rokov skrývať.

V 70-tych rokoch bola na potlačenie reformácie v Liptove použitá vojenská sila. Veľkoveľkvaradínsky biskup a spišský prepoš Juraj Bársony 2. marca 1672 s oddielom vojska cisárskeho vojvodu generála Jána Sporcka pod velením kapitána Lambu, v spolupráci s liptovskými zemanmi Gabrielom Thuránskym z Turíka a Ladislavom Rádym z Ivachnovej násilím obsadili kostoly v Ružomberku, Liskovej a Nemeckej Lupči a odobrali ich evanjelikom. Ich postup bol uľahčený, pretože krátko pred tým liptovské hrady obsadili iné jednotky veliteľa cisárskych vojsk generála Sporcka. Týmito udalosťami sa začalo v Liptove takzvané desaťročné prenasledovanie evanjelikov. Vyvrcholilo súdnym procesom proti evanjelickým kňazom a učiteľom v roku 1673. Dňa 10. októbra 1673 bol vydaný cisársky mandát, ktorý zakazoval evanjelickým farárom vykonávať kňazskú službu. V 70-tych rokoch 17. storočia páchali jezuitskí kňazi na evanjelikoch rôzne ukrutnosti. Najukrutnejší z nich boli jezuitskí farári Pongráč v Lupči spolu s Radécim a Podhorom v Liptovskom Mikuláši. Na ich príkaz vojaci trhali evanjelickým mešťanom vlasy a brady a prinútili ich prijať večeru Pánovu pod jedným spôsobom. Ako odvetu nasledovalo zatýkanie a vraždenie katolíckych farárov v Liptove, dokonca ešte pred povstaním Imicha Thökölyho.

V roku 1671 bol v Bratislave zriadený Mimoriadny delegovaný súd, pred ktorý bolo povolaných 233 väčšinou protestantských zemanov, podozrievaných z účasti na Wesselényiho sprisahaní. V roku 1673 boli pred tento súd povolaní ostrihomským arcibiskupom Jurajom Szelepcsényim aj evanjelickí kňazi z Turca, Zvolena a Liptova. Obvinili ich z vlastizrady, bohorúhačstva a odsúdili ich na smrť. Aj keď rozsudok nebol vykonaný, bol na obvinených vykonávaný nátlak, aby prestúpili na katolícku vieru.

Prenasledovanie evanjelikov v Liptove bolo verejne vyhlásené 10. októbra 1673 v deň konania trhu v Liptovskom Mikuláši. Roky prenasledovania evanjelikov v Liptove sa vlastne začali vyhnaním evanjelického farára Zachariáša Klementisa spolu s rodinou z fary v Liptovskej Mare Gabrielom Thuránskym a svätomarským (neskorším nemecko-lupčianskym) farárom Jánom Martinkovičom. Pred súd v Prešporke bol predvolaný aj Martin Matthei z Matiašoviec. Pred súdnu stolicu sa dostavil a pod obrovským nátlakom sa svojich myšlienok a učenia vzdal, podpísal reverz, že nebude vykonávať kňazské úkony a odišiel do exilu.

V roku 1674 povolali pred spomínaný súd aj ďalších farárov a učiteľov z územia Uhorska. Z územia obsadenom Turkami ale tureckí bašovia kňazom odchod zakázali. Niekoľkí ušli k Turkom alebo do Sedmohradska, aby sa pred súd nemuseli dostaviť. Tí kňazi, ktorí sa dostavili, boli obvinení z vlastizrady. Ostatní, ktorí podpísali reverzy a prešli na katolícku vieru boli oslobodení. Deväťdesiat z nich, ktorí tak neurobili, podstúpili ukrutné pobyty v rôznych žalároch na území celého Uhorska. Ale ani tí kňazi, ktorí reverz podpísali a ostali doma nenašli pokoja. Boli vystavení posmechu, opovrhnutiu a biede.

V roku 1678 vypuklo stavovské povstanie kežmarského grófa Imricha Thökölyho. Kam vstúpili vojská pod jeho velením, boli evanjelikom vrátené chrámy. Víťazné vojská sa však dopustili aj množstva ukrutností na katolíckych kňazoch a mníchoch. V Liptove bolo podľa dobových údajov zavraždených viac ako 10 katolíckych duchovných. Medzi nimi bol aj mikulášsky plebán (farár) Ján Tranoscus, vnuk Juraja Tranovského, ktorého povstanci sťali pri mlynskom úpuste na vyšnom konci vtedajšieho Liptovského Mikuláša. Desaťročné prenasledovanie sa mierne upokojilo v rokoch 1681 a 1682 po uzavretí prímeria medzi Thökölym a panovníkom. Krajinský snem v Šoproni v roku 1681 uzákonil články číslo 25. a 26., takzvané artikuly, zabezpečujúce evanjelikom náboženskú slobodu. Zákonné články nariaďovali evanjelikom vrátiť katolíkom chrámy, pôvodne katolíckym spôsobom aj posvätené. V stolicách, kde takýmto spôsobom evanjelici prišli o všetky chrámy, bolo dovolené postaviť dva, takzvané artikulárne chrámy. V Liptove boli postavené v Paludzi a v Hybiach. Takto boli postupne v rokoch 1681-1687 katolíkom v Liptove vrátené všetky chrámy.

V roku 1683 sa Izrael Hrabécius vrátil do Komjatnej. Bol tu farárom až do roku 1686, keď bol kostol protestantom odobratý a vrátený katolíkom. Miesto jeho neskoršieho pôsobenia nie je známe. Do Komjatnej v roku 1686 prišiel opäť katolícky kňaz. Bol ním Matej Kunčický, ktorý pôsobil v Komajtnej až do roku 1697, keď odišiel do farnosti v Liskovej. Jeho nástupcom sa stal Ján Humaj.

Dňa 5. mája 1705 zomrel cisár Leopold I. Vyjednanie s vládou nevedlo k úspechom a František Rákoczi II. zvolal snem do Sečian, kde bola uzavretá dohoda obsahujúca 13 bodov. Podľa tejto dohody bolo v Liptove evanjelikom vrátených 23 chrámov, ale chrámy v Nižných Matiašovciach, Kvačanoch, Sliačoch, Liptovskej Teplej, Dovalove, Liptovskom Michale, Palúdzke, Okoličnom, jedného kostola v Lupči, Liptovskom Ondreji, Liptovskej Mare boli ponechané pre prevahu rímsko-katolíckeho obyvateľstva katolíkom a evanjelické zbory sa tu neutvorili, tak ako v ostatných liptovských farnostiach. Po sčítaní katolíckeho obyvateľstva sa malo rozhodnúť aj o chráme v Komjatnej. Pri spočítaní sa brali do úvahy nielen všetci členovia domácností vo všetkých filiách farnosti, ale aj služobníctvo. Sčítanie nakoniec dopadlo v Komajtnej v prospech protestantov a opäť tu bol utvorený evanjelický zbor. Za kazateľa v Komjatnej bol zvolený Jozef Mokošíni.

Liptovské stoličné zhromaždenie sa už v proklamácii z 11. októbra 1703 otvorene pridalo na stranu Rákociho povstalcov. Čoskoro na to liptovské povstalecké oddiely pod vedením Juraja Lubyho a Františka Podturňanského obsadili skoro bez boja hrady Likavu a Hrádok. Po rozhodujúcej bitke pri Trenčíne 3. augusta 1708 sa rákocziovski povstalci dostali až do Liptova a na Oravu. Pod záštitou týchto udalostí bolo utvorené znovu Liptovské kontubernium a na jeho zhromaždení v Liptovskom Mikuláši 15. septembra 1705 bolo prítomných 20 farárov z Liptova. Na základe týchto udalostí bol na odporúčanie Gabriela Thuranského z Turíka za kňaza v Komjatnej 30. januára 1706 zvolený Jozef Mokošíni, pochádzajúci zo slávnej kazateľskej rodiny. Katolícky kňaz Ján Humaj bol z fary vyhnaný a skrýval sa na fare v Liptovských Sliačoch.

Jozef Mokošíni sa narodil v Liptovskom Ondreji okolo roku 1652 ako syn tunajšieho kazateľa Leonarda Mokošíniho mladšieho a Žofie Malatinskej z Malatína. Jeho otec Leonard Mokošíni mladší (asi 1600-1667) pôsobil ako kazateľ v Liptovskom Ondreji v rokoch 1651-1667. Iné pramene však zaznamenávajú jeho úmrtie v roku 1667 v Prosieku. Rod však preslávil najmä starý otec Jozefa Mokošíniho Leonard. Narodil sa v roku 1550 v Partizánskej Lupči miestnemu farárovi reformátorovi Stanislavovi Mokošinimu. Vyštudoval v Lupči, Bardejove a teológiu vo Witttenbergu. Od roku 1578 pôsobil v Partizánskej Lupči ako rektor, notár a neskôr farár. Po opätovnom krátkom pôsobení vo Witttenbergu sa musel pre úmrtie otca vrátiť domov. V roku 1580 bol vysvätený za kňaza. Pôsobil ako farár v Partizánskej Lupči, od roku 1586/87 v Liptovskom Jáne. Na konci 16. storočia sa opäť vrátil do Partizánskej Lupče. V rokoch 1594-1602 pôsobil v Liptovskom Ondreji. V rokoch 1594-1598 bol liptovským seniorom. Písal humanistickú latinskú príležitostnú poéziu a uverejňoval ju v rôznych zborníkoch. Najznámejšia slovenská didaktická báseň do neho, ktorá sa zachovala je báseň „Chceš-li dobrým sudcom býti“ (1579). Spolu s bratmi Stanislavom a Martinom napísali po smrti Valenta Balassu, pána Liptovského Hrádku oslavnú báseň Epitafy..na Valenta a Františka Balassu. Známý sa stal aj latinským

zveršovaním desiatich kníh Starého zákona do biblického eposu „Príbehy Starého zákona znovu vydané v hrdinskej básni“. Zomrel v Liptovskom Ondreji okolo roku 1602. Okrem syna Leonarda mal syna aj Tomáša Joachima (?-1622) vynikajúceho rektora škôl v Dolnom Kubíne a Nemeckej Ľupči.²²

Po porážke Rákociho povstania boli všetky chrámy, okrem artikulárnych v Paludzi a Hybiach, vrátené katolíkom a na fary boli opäť ustanovení rímsko-katolícki kňazi. Kazateľ Jozef Mokošíni bol z fary vyhnaný a na jeho miesto bol ustanovený najprv ako administrátor a neskôr ako rímsko-katolícky farár Ján (Jozef) Humaj (Humay), ktorý tu pôsobil až do roku 1713.²³

Protestantskí kňazi v Komjatnej

1587-1598	Bazilius Streženský	1635-1653	Daniel Chalupka
1598-1610	Ondrej Lucae	1653-1673	Izrael Hrabécus
1610-1615	Jozef Buoc	1683-1686	Izrael Hrabécus
1683-1686	Žigmund Chalupka	1706-1709	Jozef Mokošíni
1632-1635	Ján Blasius		

Učítelia reformačnej školy v Komjatnej

1599-1610	Ján Hýroš
1611-1614	Jakub Streženský
1614	Martin Kuran
1614-1617	Ján Komnetenus
1617-1626	Ján Crisius
1626-1635	Žigmund Chalupka ml.
1635-1653	Jakub Smiček

Najstarší známy kostol v **Stankovanoch** stál už v polovici 16. storočia, teda ešte pred reformáciou. Bola to menšia drevená stavba. Kto a kedy ho postavil sa nepodarilo zistiť ani vizitačnej komisii v roku 1825 (*quando autem, aut per quem erecta fuerit, non constat*). Stankovany boli filiálkou farnosti v Komjatnej. Podľa kanonickej vizitácie J. Ujvendégyho z roku 1732 bol aj pôvodný kostol zasvätený Všetkým svätým (*dedicata est honori O.O. Sanctorum*). Počas náboženských nepokojov ju však využívali od roku 1666 protestanti, a preto si zvyšné katolícke obyvateľstvo postavilo druhej polovici 17. storočia v jeho blízkosti nový murovaný kostol Všetkých svätých, rovnako filiálny kostol matkocirkvi v Komjatnej. Najstarší drevený kostol bol asanovaný zrejme niekedy v prvej polovici 19. storočia, pretože počas kanonickej vizitácie spišského biskupa Jozefa Bélika v roku 1825 ešte stál, aj keď bez strechy a bez vnútorného zariadenia.

Podľa súpisu z roku 1733 Stankovany patrili po cirkevnej stránke do obvodu farnosti v Komjatnej. Stál tu filiálny kostol, vzdialený od sídla farnosti na dve hodiny cesty. Bola tu murovaná stavba obklopená cintorínom. Kostol bol v dobrom fyzickom stave okrem strechy,

ktorá vyžadovala opravu. Z bohoslužobného riadu sa spomína strieborný pozlátený kalich. Kostolu patrili role s kapacitou na 33 a jednu tretinu merice zrna. Pestoval sa predovšetkým ovos, každým tretím rokom pozemok slúžil ako pasienok. Úroda bola ocenená na 6 zlatých a 22 a pol denára. Kostolu patrili tiež dve lúky, jednu z nich mal v užívaní kostolník. Bohoslužby v Stankovanoch odbavoval farár z Komjatnej. V Stankovanoch vôbec nebola fara ani školská budova. Farárovi patrila roľa s výsevom na 12 meríc jačmeňa. V roku 1733 sa ho urodilo za 8 zlatých a 40 denárov. Švošov bol vzdialený od stankovianskeho kostola na hodinu cesty. Bola tu farská roľa s výsevom na 10 meríc jačmeňa. Urodilo sa ho za 7 zlatých. Hubová bola vzdialená od Stankovian na pol hodiny cesty. Bola tu tiež farská roľa s možnosťou výsevu na 8 meríc zrna.

Deti z filiálnych obcí Stankovany, Hubová a Švošov podľa tohto súpisu v roku 1733 chodili do školy v sídle farnosti v Komjatnej. Učiteľovi prislúchala štvrtina úrody z farárovho kapustníka. V Stankovanoch mal roľu na 4 merice ovsa, v Švošove na 3 a tretinu merice a v Hubovej na 3 a pol merice.²⁴

V roku 1733 slúžny Ondrej Rády a prísediaci stoličného súdu Imrich Madočáni na príkaz Kráľovskej miestodržiteľskej rady v Bratislave vizitovali kostoly, školy, fary a chudobince v západnom okrese Liptovskej stolice. Do Stankovian prišli 10. apríla 1733, údaje z ich súpisu sa trochu líšia od predchádzajúcich údajov. Na mieste zistili, že murovaný kostol so sakristiou bol v dobrom stave vrátane strechy. Veža bola tiež murovaná a zaklenutá strechou. Cintorín, už značne veľký, bol obklopený ohradou. Kostol bol zasvätený Všetkým svätým. Bohoslužby tu konal Ján Kostka, farár v Komjatnej. Stankovianskemu kostolu patrila oráčina Uhliská. Príjem z nej bol v roku 1733 6 uhorských zlatých a 16 a pol turáka, čo bolo v prepočte 4 rýnske zlaté, 95 denárov. Táto zem každým tretím rokom ostávala ležať úhorom a pásol sa tu dobytok. Mala kapacitu 26 meríc a zvyčajne sa tu sial ovos. Kostolným majetkom bola aj zem Pod Šípom s výsevom na niečo vyše merice ovsa, ako aj pozemok Kopanica Mikušova na 2 merice ovsa. Tento pozemok mali v roku 1733 prenajatí farníci za 4 groše. V chotári Švošova kostolu patrila lúka Sičovská s produkciou na jeden voz sena. Prenajatú ju mal Adam Sidor za 9 polturákov. V chotári Hubovej mal kostol oráčinu Bystré (Bystruo) na 4 merice ovsa. Bola tiež prenajatá za 82 a pol denára. Kostol mal lúku aj v Stankovanoch v lokalite na kostolnom vršku asi na pol voza sena. V roku 1733 ju využíval kostolník za služby poskytované kostolu.

Farár dostával zo Stankovian 12 meríc jačmeňa, zo Švošova 10 meríc a z Hubovej 8 meríc jačmeňa. Prislúchala mu štóla, podobná ako v Komjatnej. Za krst bral 3 groše, za sobáš

15 denárov. Filiálne obce Stankovany, Švošov a Hubová prispievali aj na plat a dôchodky učiteľa v Komjatnej. Od cirkvi učiteľ dostával za pohreb 33 a pol denára, za nosenie pohrebného kríža dával miništrantom 2 a pol denára. Stankovany mu dávali 4 merice ovsu, Švošov a Hubová po 2 a dve tretiny merice. Podľa tohto prameňa škola v sídle farnosti v Komjatnej však v roku 1733 nebola, ba nebol na ňu ani určený pozemok. Pôjde však pravdepodobne len o nedôslednosť vyslanej skupiny konskriptorov.²⁵

Novú kamennú stavbu kostola v Stankovanoch projektoval staviteľ Martin z Banskej Bystrice. Kostol bol obohnaný múrom, za ktorým sa nachádzal cintorín, kde sa pochovávalo ešte aj v roku 1825. Kostol bol vybavený len jedným oltárom zasväteným Všetkým svätým so svätostánkom. Hlavný oltárny obraz predstavoval Všetkých svätých, oltár bol navyše ozdobený sochou Panny Márie a ôsmimi drevenými svietnikmi napustenými bielou farbou. Chór bol drevený. Bol na ňom umiestnený organ s tromi registrami. Pozostatky svätých sa tu nenachádzali. Sakristia bola umiestnená na severnej strane, bola veľká s jedným oblokom s mriežkou. V drevenej skrini, ktorá tu bola umiestnená sa uschovával bohoslužobný riad. Súčasťou zariadenia kostola bola aj drevená kazateľnica, zdobená a podopretá drevený stĺpom. Kľúče od kostola opatroval farár a kostolník.

Na západnej strane bola ku kostolu pripojená veža, postavená z kamenného materiálu. Boli v nej umiestnené tri zvony. Najväčší z nich vážil tri centy (asi 168 kg). Podľa vizitátora ho vyrobili v roku 1767, správny údaj je však 1647. Posvätil ho prvý spišský biskup Karol Saalbeck v roku 1777. Zvon bol zasvätený svätému Petrovi. Bol na ňom nápis a kresba znázorňujúca Abraháma a značka zvonolejára M.K. Druhý zvon posvätil v roku 1777 ten istý spišský biskup a zasvätil ho svätému Pavlovi. V dôsledku nepriazne počasia a pokročilosti veku zvon praskol. Na náklady obce ho dopravili do Banskej Bystrice, kde ho preliali. Vážil 163 a 2 libry. Zdobil ho obraz svätej Trojice a kríž. Tretí zvon vážil 54 libier a uliali ho v tej istej dielni v Banskej Bystrici v roku 1823, čo dosvedčoval nápis. V roku 1825 ho vysvätil spišský biskup Jozef Bélik pri príležitosti kanonickej vizitácie v Stankovanoch. Bol zasvätený svätému Jakubovi a ozdoboval ho obraz s motívom Panny Márie.

Kostol v Stankovanoch bol filiálnym kostolom až do roku 1787, keď sa Stankovany stali samostatnou farnosťou s filiálkami Kral'ovany, Rojkov, Laz, Holdošplaň (dnes Strakovo), Fedorovo a Podšíp. Nového farára farnosť dostala až v roku 1802, bol ním ružomerský kaplán Adam Moyš.

Okrem hnutel'ného majetku kostolu patrili nehnuteľnosti zapísané v dorozumení s Likavským panstvom v pozemkovej knihe. V chotári Stankovian to boli role U Buka na táloch alias Pod

Šípom s rozlohou 926 štvorcových siah, Pod Hluchým (13068 siah), Nad ploty alias u Federov (3381 siah), Pod vrchom alias Pod zárubnou studňou (22587 siah), Pod Strážnym (4713 siah) a Na uhliisku (25835 siah). V chotári Hubovej to boli dva pozemky v hone Na Borovej, 1229 a 1798 štvorcových siah. Kostolu celkovo patrilo 46 jutár oráčín s 1600 štvorcovými siahami, čiže zeme s možnosťou výsevu na 184 bratislavských meríc ovsa. Kostol mal v chotári Hubovej na dvoch miestach v hone Na Bystrom (6505 a 4585 siah). Boli odhadnuté na 8 a 4/8 kosca.

V kostolnej pokladnici mal uložený kapitál Ondrej Holdoš, a to od roku 1795, ďalej stankovianski rodáci Ján Čajčak, Tomáš a Michal Mišíkovci, mlynár Juraj Gaura, Štefan Zajasenský, Ondrej Forgáč a učiteľ Ján Kubáni.

Aj napriek tomu, že samostatná farnosť v Stankovanoch bola zriadená, tunajší farár nemal vlastnú faru. Najprv býval v chalupe pri Váhu, zvanej Kostelec. Neskôr dostal od panstva tzv. Smoliarovu sypáreň, ktorá bola upravená na bývanie. Základy novej fary boli vykopané na jeseň 1804. Budova bola vybudovaná zásluhou kráľovskej komory a vlastne Likavského panstva v roku 1805. Postavili ju z kameňa murári a tesári z Liptovského Trnovca. Farár sa tu nastáhoval 10. decembra 1805. Obýval tu dve pohodlné miestnosti, tretia bola určená pre služobníctvo. Na fare bola kuchyňa, budova bol podpivničená, okolo sa rozkladal široký dvor. K fare patrili dve maštale a voziareň. Pracovala tu 22-ročná Mária Entlicherová a slúžka Zuzana Matulová, vtedy 19-ročná.

Farárom v Stankovanoch bol v tomto čase Juraj Vítkey. Do úradu bol ustanovený 9. apríla 1825 vo veku 35 rokov. Vysvätený bol v roku 1813. Teologické štúdiá absolvoval v seminári v Trnave. Po vysvätení pôsobil tri mesiace ako kaplán v Hruštine, potom štyri na pol roka ako kaplán v Ružbachoch, neskôr ako kaplán a farár zotrval rok a tri mesiace v Bobrovci, potom prešiel do Markušoviec a napokon do Stankovian. Kaplánska stanica v Stankovanoch nebola. Farár bol povinný starať sa o kostolný riad, bohoslužobné rúcha a vlastne o celý kostol. Bohoslužby v nedeľu a sviatočné dni v lete začínali o 9.00 hodine, v zime o 10.00 hodine. Bol stanovený presný poriadok aj v prípade ostatných pobožností. Procesie, púte a prosebné zhromaždenia sa konali na Sviatok Očistenia Panny Márie 2. februára (festo purificatae Beatae Mariae Virginis), na Kvetnú nedeľu (nedeľa pred Veľkou nocou - Dominica palmarum), na Vzkriesenie Pána (Veľkonočná nedeľa - Vespera resurrectionis domini), na sviatok svätého Marka 25. apríla (festi S. Marci) a na Krížové dni (pondelok až streda, ktoré nasledovali po piatej nedeli po Veľkej noci - diebus Rogationum). Bohoslužby sa konali

čiastočne v slovenčine (*verbum dei singulo die domini et festo lingua slavica annunciat*). Medzi povinnosťami farára patrila inšpekcia školy a to dva krát za týždeň.

Fara bol obklopená záhradou a okrem toho jej patrila druhá záhrada nad dedinou smerom k Žaškovu. Pestovala sa tu hlavne kapusta, ale aj iné druhy zeleniny, o čo sa starala obec. Pozemok mal 1012 štvorcových siah, tak ako to bolo zaznačené aj v pozemkovej knihe. Kongrua (naturálny poplatok) od obce bola 12 meríc jačmeňa. Stankovany sa tiež starali o ťažbu a dovoz dreva z lesov Likavského panstva pre potreby fary. Peniaze v hotovosti farár dostával najmä zo štóly. Za pohreb muža 1 zlatý, ženy 51 denárov, dieťaťa 15 denárov. Za sobáš bral 36 denárov, od ženicha aj od nevesty. Za rečiam dostával 1 zlatý, za čítanie z biblie 30 denárov a plynuli mu aj iné poplatky. Na omše prispieval domáci obyvateľ Ondrej Zrník alias Stankoviansky a obec Valaská Dubová. Náboženská základina poskytovala farárovi 258 zlatých a 23 denárov ročne a namiesto krmiva pre koňa (*portio equilis*) dostával 73 zlatých v hotovosti. Farár mal podiel na obetných daroch, hlavne na Nový rok a Veľkú noc a v deň výročia zasvätenia kostola. Richtár Stankovian mu dával na každú Bielu sobotu živé jahňa, na ktoré sa mu však poskladala obec. Slobodne pásli svoj dobytok na obecnom pozemku.

Pôvodná stará fara v Stankovanoch bola zriadená už v rokoch 1804-1805, čomu zodpovedal aj stav farskej knižnice. V roku 1825 tu napočítali iba 18 kníh, v slovenčine to bolo *Učeni mudrosti kresťanskej*, *Nasledovani Pana Krista*, *Prikladne a obzvláštnie historie* a napokon *Kratke učeni viry krestanskej*. Zakázané knihy vizitátori v roku 1825 nenašli. V knižnici boli uložené matriky rodených, sobášených a zomrelých aj birmovaných od roku 1802. Opatrovali tu tiež účtovnú knihu so záznamami od roku 1758, farskú kroniku (*Historia domus*, ktorá sa stratila po odchode p. farára Rusnáka) a knihu kráľovských a biskupských nariadení od roku 1802. Konvertitov na katolícku vieru zapisovali do matriky pokrstených. Kniha miešaných manželstiev sa nevedla, v obvode farnosti neexistovali. Patrónom kostola bola kráľovská komora, ktorú zastupovalo Likavské panstvo.

Za správcu kostola (*kapitola De syndico ecclesiae*) zvolili práve v čase kanonickej vizitácie v roku 1825 miestneho poddaného Tomáša Sopku, vtedy 22-ročného. Správca sa mal svedomite starať spolu s farárom o manipuláciu kostolných financií. Vyberal árendu a úroky z prenajatých farských pozemkov a z uloženého kapitálu dával úrok. Dozeral na potrebné opravy v chráme. Opatroval kľúč od chrámovej pokladnice (*a cista ecclesiae*). Spolu s farárom viedol kostolné účty. Správca nedostával vôbec nijaký plat (*De salario syndici ecclesiae: nullum*).

Kostolníkom bol domáci obyvateľ Ondrej Zajasenský, v roku 1825 bol 33-ročný, mravne zachovalý a vo finančných záležitostiach kostola spoľahlivý. O funkcii kostolníka rozhodoval farár, ktorý ho menoval ale aj prepúšťal. Kostolník mal na starosti poriadok a čistotu v kostole, zapaloval a zaháňal sviece, staral sa o kostolný riad a bohoslužobné rúcha, pomáhal farárovi a mal povinnosti na cintoríne. Kostolník za svoje služby využíval kostolnú roľu Pod Hluchým. Z kostolnej pokladnice sa mu vyplácali 4 zlaté ročne. Pri pohreboch v zime či v lete dostával za zvonenie 7 a pol denára, za sobáš 6 denárov. Podľa bližšie neoznačeného kontraktu na jeho pôžitky prispievala tiež obec. Každá osminová sesia mu dávala po snope jačmeňa a ovsu. Kostolník nebol povinný vykonávať nočnú stráž, ubytovávať vojakov a nosiť listy. Bol oslobodený od obecných prác.

Stankoviansky starý cintorín bol v roku 1825 situovaný za kostolom nad dedinou, vo vzdialenosti asi 200 krokov. Ohrada bola vybudovaná z kameňa. Bola tu kostnica a bol tu dostatočný priestor aj na pochovávanie nepokrstených detí. Stálym hrobárom bol v dedine Juraj Solný, asi 60-ročný, mravne zachovalý. Na návrh farára ho volila obec. Kopal hroby hlboké jednu sľahu, pochovával zomrelých a staral sa o primeraný vzhľad cintorína. Hrobár mal pevne stanovený plat. Za vykopanie jamy v zime či v lete dostával 1 zlatý, za jamu pre dieťa len 30 denárov.

Ako pôrodná baba v Stankovanoch v roku 1825 pôsobila Katarína Cigová (Czigo), 60-ročná katolíčka, odborne spôsobilá a mravne zachovalá. Na návrh farára ju volila a odvolávala obec. Farár jej dal potrebné inštrukcie, čo sa týka krstenia nezuživých detí. Bola povinná vlúdne sa starať o rodičky. Od každej dostávala mzdu 1 zlatý.

Z pamiatok boli v obvode farnosti tri drevené kríže (kapitola De crucibus et statuis). Jeden z nich dal vybudovať na náprotivnej strane Váhu Matej Straka, ale podľa záznamov nemala pamiatka žiadnu dotáciu. Druhý kríž bol umiestnený na cintoríne. Tretí kríž dala osadiť nad dedinou na svoje náklady obec a patrične sa oň aj starala. Cennejšou pamiatkou bola socha Svätej Trojice z kamenného materiálu, situovaná smerom na Kral'ovany na náprotivnom brehu rieky Oravy. Dal ju opraviť istý Matejčík (per certum Mateytsik). V dolnej časti Stankovian bola zasa socha svätého Jána Nepomuckého.

Stankovianska fília Rojkov bola vzdialená od farnosti na štvrt' hodiny cesty, podobne ako Laz. Pol hodiny trvala cesta do osady Holdošplan, do Fedorova zasa tri štvrt' hodiny, do osady Podšíp vyše hodiny. V zápisnici sa uvádza, že pre zaradenie týchto osád do stankovianskej farnosti by sa malo nájsť iné vhodné riešenie. Fíliou Stankovian boli aj Kral'ovany, ktoré však

územnoprávne patrili do Oravskej stolice. Bývalo tu 408 evanjelikov, 190 židov a iba traja katolíci.

Obyvateľstvo Stankovian od vzniku osady patrilo k Likavskému panstvu. Žili tu len Slováci a na začiatku 19. storočia len katolíci. V samotných Stankovanoch v roku 1825 žilo 691 birmovaných a 329 nebirmovaných katolíkov, spolu 1020 obyvateľov. V obvode farnosti žilo 1438 katolíkov, 408 evanjelikov a 10 židov.²⁶

Šiesty stankoviansky farár Vendelín Vilček zomrel 13. mája 1836 v mladom veku 32 rokov po necelom trojročnom pôsobení vo svojom úrade. Ani jeho nástupca Ján Kalvais dlho nepobudol v Stankovanoch, pretože 24. októbra 1839 zomrel ako 37-ročný po rovnako dlhom období úradovania v Stankovanoch. Obidvaja boli pochovaní na cintoríne v okolí starého kostola. Najaktívnejším farárom v Stankovanoch bol Martin Pazúrik. V období jeho pôsobenia a určite aj s jeho pomocou bol založený tunajší Gazdovsko-potravný spolok v roku 1895. Bol vraj tou osobou, ktorá prinútila tunajšieho židovského krčmára Laknera predať v Stankovanoch krčmu a odsťahovať sa z obce. Martin Pazúrik zabezpečil pre gazdovský spolok budovu, v ktorej bola neskôr umiestnená krčma spolku. Ďalej zabezpečil kúpu rozsiahleho územného majetku „Majer“ a „Dierová“ v žaškovskom chotári. Jeho najväčším úspechom bola stavba nového kostola, ktorý bol dokončený v roku 1901. Bol aj zakladateľom čitateľského spolku v obci.²⁷

V roku 1895 pre zlý stav kostola v Stankovanoch hrozilo, že vydaný príkaz okresným slúžnym na jeho zatvorenie. Aj keď sa tak nestalo, 29. januára 1900 sa zrútila klenba nad chórom a 6. júna z bezpečnostných dôvodov bola asanovaná aj veža kostola. Posledná omša sa v chráme uskutočnila 10. júna 1900. Čoskoro sa začali prípravné práce na stavbu nového chrámu. Bol vyvlastnený dom a pozemok Jozefa Poliaka a bola uzavretá zmluva medzi Kráľovskou komorou a obcou vo veci prác na stavbe. Podľa nej ručné a vozové práce obec vykúpila za 5.734 zlatých. Už 4. apríla 1900 začali najatí obyvatelia zo Žaškova kopať základy. Piesok na stavbu sa vozil z Kraľovian. Kameň sa lámal v Polôнке a v Rojkove. Žulové monolity sa dovezli z Hýb, z urbárskeho kameňolomu. Šindel na strechu bol dovezený z Východnej. Posviacka základného kameňa bola 18. apríla 1900. Stavba pokračovala veľmi rýchlo, 2. októbra 1900 boli hotové obvodové múry a veže spolu s klenbou sanktuária. Kríž a bleskozvod na pokrytú vežu boli namontované 31. októbra a na jar v apríli roku 1901 bol kostol zvonku omietnutý. Prác vykonávali dvaja majstri z Moravy. Slávnostná posviacka kostola sa konala 22. decembra 1901.

V blízkosti Stankovian cirkevný historik J.Kútnik predpokladal existenciu eremitskej pustovne, či akejsi významnejšej cirkevnej stavby z obdobia raného stredoveku. Odôvodňoval to patrocíniom Všetkých svätých, ktoré sa dokázateľne v podobných lokalitách vyskytuje a odvolávala sa aj na kanonickú vizitáciu fary v Stankovanoch z roku 1825. V 60-tych rokoch 20. storočia správca farnosti Pavol Adamec uviedol, že: „Na viacerých miestach terajšieho cintorína (na vršku, ďalej od Váhu, za železničnou traťou) pri kopaní hrobových jám boli odokryté kamenné základy siahajúce na niektorých miestach do hĺbky až 1,80 metra.“²⁸

Dnešný neogotický rímsko-katolícky kostol Božského Srdca Ježišovho bol postavený v rokoch 1900-1901 podľa projektov staviteľa Blažeja Bullu z Martina (1852-1919). Má pôdorys tvaru kríža. K lodi boli pristavané bočné kaplnky. Fasáda je neogotická, bohato členená. Dominantou kostola je predstavaná trojposchodová polygonálna veža s ihlancovým zastrešením. Vnútorne neogotické zariadenie pochádza z obdobia okolo roku 1900 a bolo dovezené z Tirolska. Interiér kostola zdobí Krížová cesta z rokov 1902-1903 od tirolského rezbára F. Stufflesera. V rímsko-katolíckom kostole sa nachádzajú štyri zvony. Najstarší zvon Jakub pochádza z roku 1647 a pochádza pravdepodobne z dielne Michala Kupca v Ľupči, mladší zvon Antalik bol preliaty v roku 1823 zo staršieho zvona vo zvonolejárni Anny Christellyovej, zvon Alojz bol uliaty v roku 1920 vo zvonolejárni Rudolf Manoušek a spol., zvon Jozef bol uliaty v roku 1923 vo zvonolejárni Jaroslava Bělohoubka a zvon Anton uliaty v roku 1928 v dielni J.Mrocka z Banskej Bystrice. Počas prvej svetovej vojny boli pre vojenskú výrobu zrekvirované dva zvony. Starší z roku 1823 preliaty zo staršieho prasknutého zvona v zvonolejárni Anny Christellyovej a mladší z roku 1825 preliaty tiež zo staršieho prasknutého v spomínanej zvonolejárni. V obci sa nachádza kaplnka.²⁹

Hubová sa stala samostatnou farnosťou v roku 1787, aj keď podľa zachovaných dokumentov misionár P.Serafín slúžil sväte omše v Hubovej už v roku 1767, ale len v humne. Hubová patrila najskôr k ružomerskej farnosti a neskôr k farnosti v Komjatnej. Po osamostatnení Hubovej sa stali jej filiami Švošov a ako administratívna súčasť obce aj Ľubochňa. Na konanie bohoslužieb bol dočasne určený miestny starý hostinec. Dňa 27. apríla 1795 sa dvojposchodový hostinec pri pokuse o opravu zrútil a na náklady farníkov bol ešte v tom istom roku postavený a vysvätený v Hubovej drevený kostol Povýšenia svätého Kríža. Posvätený bol 2. júla 1795 nemecko-ľupčianskym rímsko-katolíckym kňazom a vicediakonom dolnoliptovského dištriktu Štefanom Szentivánim. Vo vnútri kostola sa nachádzal oltár Povýšenia svätého Kríža a oltár, pridelený kostolu spišským biskupom Jánom Révayom v roku 1793 na sedem rokov. Malý chór mal v budúcnosti slúžiť na umiestnenie organu a niekoľkých spevákov pri bohoslužbách. Pri kostole stála drevená zvonica, kde bol inštalovaný zvon pochádzajúci z Doroku, pridelený v roku 1794 Kráľovskou komorou a druhý zvon zasvätený Panne Márii.³⁰

V rokoch 1816-1818 bol v Hubovej postavený nový neskorobarokový kostol svätého Kríža na mieste spomínaného dreveného kostola. Jednoduchá stavba je s rovným uzáverom presbytéria, pristavanou sakristiou a s vstavanou vežou. Fasády sú hladké, prerušené oknom na lodi. Prvá väčšia prestavba a rekonštrukcia interiéru kostola sa uskutočnila v roku 1905. V roku 1994 pristavili ku kostolu podľa projektov Ing. Vladimíra Húsku vstupnú časť. Kostol bol prvý raz vymaľovaný v roku 1825 a druhý raz bol vymaľovaný Jozefom Hanulom v roku 1908. V roku 1968 bola výmalba kostola zrekonštruovaná akademickým maliarom Gejzom Balážom. Kazateľnica a krstiteľnica pochádzajú z obdobia roku 1800. Prvý organ v kostole pochádzal z roku 1823. V roku 1878 bol v kostole nainštalovaný druhý organ, ktorý slúžil až do roku 1987, keď bol do kostola zakúpený nový dvojmanuálový organ značky OPUS 81. Pôvodný organ, demontovaný v roku 1878 bol predaný do kostola v Starých Horách. Dva bočné oltáre Božského Srdca a Panny Márie pochádzajúce z čias rekonštrukcie kostola v roku 1905 boli v roku 1984 pre napadnutie škodcom, demontované. V roku 1993 bol rekonštruovaný hlavný oltár, sochy a výmalba kostola. V roku 1995 boli na vežu inštalované vežové hodiny. Zvony v kostole z roku 1723 (campana maior) od viedenského zvonolejára Johanna Baptistu Divala a z roku 1743 (campana maior)

od banskobystriického zvonolejára Františka Zechentera boli v období prvej svetovej vojny zrekvirované na vojenské účely. V súčasnosti patria do mobiliáru kostola štyri zvony. Veľký zvon uliaty v roku 1931 Jánom Mračkom, stredný zvon uliaty v roku 1921 vo zvonolejárni Rudolf Manoušek a spol., malý zvon z roku 1906 uliaty vo firme Frigyes Seltenhofer fia i a nedatovaný a nesignovaný umieráčik. V obci sa nachádzala kaplnka svätého Róchusa z roku 1831. V roku 1968 bola kaplnka zbúraná.³¹

Do vybavenia kostola v roku 1825 patrili tri oltáre, šesť svietnikov a všetko potrebné zariadenie, vyzdobené maľbami. Nebolo tu však stále osvetlenie. Vizitačná komisia v roku 1825 zistila, že v kostole neboli uložené pozostatky svätých. Vymaľovaná bola aj sakristia, situovaná na východnej strane lode kostola. Bola suchá, svetlá, dostatočne priestranná, zabezpečená proti vlámaniu železným pletivom a železnou tyčou. Boli v nej murované obloky a drevené dvere vedúce do chrámovej lode. Nachádzali sa tu skrine na uloženie bohoslužobného náčinia. Súkromný majetok sa v kostole nenašiel. Chór bol vybudovaný z kamenného materiálu. Bol tu organ s ôsmimi registrami, kúpený na náklady farníkov v roku 1824 a dve trúbky. Kľúče od kostola opatroval cez deň farár a v noci kostolník.

Ku kostolu bola pristavená murovaná veža a v roku 1825 v nej viseli dva zvony. Väčší vážil 1 cent a 80 libier. Bol zasvätený svätému Jánovi Krstiteľovi. Posvätený bol v roku 1794. Zadovážila ho kráľovská komora a dopravili ho až zo Bzovíka. Bol na ňom nápis v skratkách: Johan Baptist. Dival. Mich. Gos. in Vien. 1723. Na jednej strane bol zobrazený kríž, na druhej zasa Panna Mária. Menší zvon vážil 80 libier a bol zasvätený Panne Márii. Bol vyrobený v Banskej Bystrici v roku 1743 a bol na ňom nápis: Mich. Francz Lechenter in Neusol 1743. Kostolu ho darovala komtesa Grubelová. Bol na ňom zobrazený svätý Jozef. Zvony slúžili evanjelikom aj katolíkom.

Farský kostol v Hubovej dostával ročnú dotáciu 46 zlatých od Likavského panstva. Kostol mal k dispozícii kapitál, ktorý nebol zaťažovaný žiadnymi ťarchami. Kráľovská komora tu 1. mája 1799 uložila 150 zlatých a 1. decembra 1799 ďalších 100 zlatých. Hubovský poddaný Ondrej Kijo tu 1. novembra 1812 deponoval 40 zlatých, poddaný Tomajka 1. januára 1824 zasa 10 zlatých. Medzi vkladateľmi je uvedená aj obec Hubová a ešte niekoľko iných poddaných z dediny. Za zvonenie na dvoch zvonoch pri príležitosti pohrebu kostolu patrilo 6 denárov za každú rodinu. Nezanedbateľné boli peniaze zo zvončeka, ktoré vyberal od veriacich v kostole kostolník. Účty kontroloval farár, správca, patrón, richtár a obecné predstavenstvo.

Patrónom kostola (De patrono ecclesiae) bol panovník, zastúpený Uhorskou kráľovskou dvorskou komorou a vlastne Likavským panstvom. Farár v roku 1825 za neho

každoročne prosil a modlil sa (*actualis parochus...sui patroni in precibus quotidianis memor esse satagit*).

Faru, ktorá ležala východne od kostola, vybudovali v roku 1816, a to zásluhou Likavského panstva. Administrátor tu obýval dve miestnosti, tretia slúžila personálu. Celá stavba bola podpivničená a bola tu aj kuchyňa a komora. Faru obklopoval dvor s hospodárskymi objektmi. Boli tu dve maštale, dreváreň a voziareň, postavená z kameňa a v roku 1825 v dobrom fyzickom stave. Intravilán sa rozkladal na ploche 200 štvorcových siah. O udržiavanie a opravy fary sa staralo Likavské panstvo, ale aj farníci.

Vo farskej knižnici opatrovali 65 kníh, zo slovenských Učeni mudrosti kresťanskej, O nasledovaní Pana Krista, vynaučovaní ditek Rimsky katechizmus a Semeno dobre. Na bezpečnom mieste boli uložené rozličné konskripcie a cirkevné matriky. Bol to súpis duší z roku 1824, matriky pokrstených, sobášených a zomrelých v jednom zväzku, vedené od roku 1787, ďalej matrika konfirmovaných z roku 1824, matrika miešaných manželstiev v zvláštnej knihe vedená od roku 1825, ako aj matrika konvertitov na katolícku vieru. Nachádzal sa tu protokol kráľovských a diecezálnych nariadení z rokov 1781-1803 a druhý zväzok vedený od roku 1807. Našla sa tu aj kniha kostolných účtov vedená od roku 1787 a *Historia domus* (Kronika farnosti od jej vzniku, ktorej originál sa nachádza v Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine).

Na fare pracovala 50-ročná kuchárka a 30-ročná slúžka. Boli to počestné ženy, poslúchali farára, nekoketovali s mužmi (*sunt honestae, parocho obedientes, domini non affactantes*). Na fare bol zamestnaný tiež pastier.

V Hubovej bol v roku 1825 farárom Štefan Tholt, vtedy 43-ročný. Za kňaza bol vysvätený v roku 1806. Teologické štúdiá absolvoval v trnavskom seminári. Vo Veličnej a Ružomberku pôsobil tri a pol roka ako kaplán, potom bol deväť rokov správcom fary v Liptovských Revúcach a napokon sa stal na štyri mesiace správcom fary v Ústí na Orave. V Hubovej pôsobil do 20. marca 1822. Kaplánska stanica tu nebola.

V zápisnici z kanonickej vizitácie v roku 1825 sa konštatuje, že farár bol vždy primerane oblečený a nosil cirkevný odev. Staral sa o kostol a jeho výzdobu. Na rozdiel od Stankovian bohoslužby v nedeľu a vo sviatok sa vždy konali o 10. hodine, a to v zime aj v lete. Farár kázal slovo Božie po slovensky. K nábožnému a mravnému životu viedol aj Cigánov a tulákov, ktorí sa tu však objavili len zriedka. Najmenej raz za týždeň prichádzal na inšpekciu školy.

Na základe kongruí dostával farár od kráľovskej komory prostredníctvom Likavského panstva v hotovosti 221 zlatých a 25 denárov ročne. Mal ohradenú záhradu s rozlohou 600 štvorcových siah tesne pri kostole a zeleninovú záhradku v intraviláne fary, tiež oplotenú. Na základe rozhodnutia kráľovskej komory z 31. júla 1810 číslo 12.965 dostával od Likavského panstva 25 meríc ovsa a 50 centov sena (*portio equilis*). Hubová mu poskytovala 8 meríc jačmeňa, Švošov 10 meríc, a to každoročne. Likavské panstvo mu dávalo 14 siah tvrdého dreva, ktoré dovážali na faru poddaní z Hubovej a zo Švošova. V rámci štóly za pohreb muža bral 1 zlatý, za pohreb ženy 45 denárov a dieťaťa 15 denárov. Za sobáš 36 denárov, za svadbu 18 denárov a od šestonedielky 9 denárov. Z obetných darov tretina putovala učiteľovi. Pozostalí platili za pohrebnú omšu 1 zlatý, za pohrebnú reč tiež 1 zlatý (a *sermone funebri*). Štóla sa zvyšovala dvojnásobne, ak nešlo o poddaných (*stola defixae ordinariae dupla penditur ab iis, qui non sunt contribuentes*). S niečím podobným sa pri ostatných farnostiach nestretávame.

Správca kostola v Hubovej ustanovoval do funkcie farár na základe voľby zhromaždení, za prítomnosti vicearchidiakona. V roku 1825 bol správcom (kurátorom) Ondrej Kuric, asi 40-ročný, ktorý viedol príkladný osobný život. Opatroval jeden z kľúčov od kostolnej pokladnice a spolu s farárom sa staral o kostolné peniaze a účty. Správca nedostával nijaký plat.

Kostolníka volila obec a farár, ktorý ho aj potvrdzoval vo funkcii. V roku 1825 bol kostolníkom 57-ročný Ondrej Chovan. Kostolník bol v Hubovej súčasne zvonárom. Bol povinný zvoniť v nedeľu, sviatky a feriálne dni. Opatroval kľúče od kostola, otváral a zatváral ho, staral sa o čistotu. Kostolník dostával ročne z kostolnej pokladnice odmenu 8 zlatých. Mal lúku v Ľubochňianskej doline, zvanú Kostolnícka s produkciou ročne asi jeden voz sena. Využíval aj roľu (*aggelum*) v Rakovej s výsevom na štvrtinu bratislavskej merice. Za zvonenie na pohrebe bral 6 denárov.

V sídle farnosti v Hubovej pracovali v roku 1825 dve pôrodné baby, vo Švošove jedna. Všetky z hľadiska zdravotníckej starostlivosti preskúšal chirurg (*omnes examinatae per chyrurgum et approbatae*). Farár im zasa poskytol potrebné inštrukcie, čo sa týkalo krstu. Volila ich obec. Okrem toho vo filiálnych obciach Švošov a Ľubochňa bolo niekoľko žien, ktoré sa tiež pripravovali na povolanie pôrodnej baby, ale neboli zatiaľ kvalifikované a preskúšané. Pôrodná baba bola povinná starať sa aj o chudobné rodičky. Pôrodné baby nemali stanovenú mzdu, rodičky im platili podľa dohody, možností a uváženia.

Cintorín v Hubovej ležal pod dedinou v susedstve Váhu. Obklopovala ho ohrada, bol požehnaný a nikdy nebol znesvätený. V roku 1825 podľa konštatovania vizitačnej komisie už

nevyhovoval na pochovávanie a počítalo sa so zriadením nového, priestrannejšieho cintorína. Na jeho umiestnenie vybrali vršok Žiarik. Vysvätili ho 14. septembra 1833. V roku 1837 priestor nového cintorína ohradili kamenným plotom s dvoma bránami a ozdobili dreveným krížom s plechovým korpusom Ukrižovaného.

Hrobárov (De vespillonibus) volila a ustanovovala obec. V Hubovej boli hrobári súčasne nočnými strážnikmi. Hroby sa kopali do hĺbky jednej siahy, za čo zodpovedali hrobári, podobne ako za poriadok na cintoríne. Hrobári ako noční strážnici dostávali osobitný plat od obce. Za vykopanie jamy pre dospelého dostávali 48 denárov, pre mladších len 24 denárov.

Zo sakrálnych ľudových pamiatok (De crucibus et statuis) sa v roku 1825 spomínajú kríže na cintorínoch v Hubovej a vo Švošove. Okrem tohto Hubovčania osadili kríž na vrchole Fatry, druhý pri potoku Bystré, tretí zasa na úpätí fatry, na čo prispelo aj Likavské panstvo. Vo Švošove stál kríž v dedine, nepodarilo sa však zistiť, kto a kedy ho dal osadiť a na koho náklady. (Kríž na starom cintoríne nebol obnovený, ale ostatné kríže stoja dodnes. V roku 1907 k nim pribudol kríž postavený Na Hradách pri starej železničnej stanici z milodarov amerických Slovákov.)

Zápisnica z kanonickej vizitácie prináša aj bohaté údaje o obyvateľstve v obvode farnosti v roku 1825. Zemepánom tu bola Uhorská kráľovská dvorská komora, ktorá spolu s obcou zriadila a starala sa o školu. Žili tu iba Slováci, veľká väčšina katolíkov, sem-tam aj pár evanjelikov.

Priamo v Hubovej bývalo 940 katolíkov, z nich 640 birmovaných a 300 nebirmovaných. Vo filiálnej obci Švošov žilo 438 katolíkov, z nich 300 birmovaných a 138 nebirmovaných. V mlyne v chotári Hubovej malo stále bydlisko 6 katolíkov, z nich 4 birmovaní a 2 nebirmovaní. Vo filiálnej obci Ľubochňa, ktorá sa v prvej štvrtine 19. storočia rozrástla, bývalo v roku 1825 už 273 katolíkov, 200 birmovaných a 73 nebirmovaných. Okrem nich tu trvale sídlilo 29 evanjelikov. V doline Huttis – Na Hutách (bývalá huta) v chotári Hubovej bolo 12 katolíkov, 10 birmovaných, 2 nebirmovaní a jeden evanjelik. V doline Salatín žilo 27 katolíkov, 17 birmovaných, 10 nebirmovaných a 1 evanjelik. V doline Čerňavy žilo 27 katolíkov, 20 birmovaných a 7 nebirmovaných. Na dolnej priehrade (in claustrum inferiori) žilo 11 katolíkov, 10 birmovaných, 1 nebirmovaný. Napokon na hornej priehrade bývali 4

katolíci, 3 birmovaní, 1 nebirmovaný a 1 evanjelička. V celom obvode farnosti sa vyskytovalo iba 7 nábožensky zmiešaných manželstiev.³²

Švošov patril až do roku 1787 do farnosti v Komjatnej a v rokoch 1787-1995 do farnosti v Hubovej. V roku 1798 povolil spišský biskup gróf Ján Révay postaviť obyvateľom Švošova na cintoríne kaplnku zasvätenú svätému Matúšovi apoštolovi. Stavbu financovali Matúš Sidor a Ondrej Sidor, tunajší obyvatelia. Bol to vlastne menší kostolík, keďže sa tu odbavovali pri rozličných príležitostiach aj omše. Hlavne však v prípade nepriaznivého počasia. Nachádzal sa tu aj malý oltár s obrazom svätého Matúša s malým dreveným tabernákulom a šiestimi malými svietnikmi. Farníkom slúžilo celkovo dvanásť lavíc. Chór v kaplnke nebol vybudovaný. V roku 1825 bola však kaplnka vážne poškodená, hrozilo, že sa veriacim zrúti priamo na hlavu, a tak sa tu pobožnosti nekonali. O potrebné opravy sa mala postarať obec, ako to vyplývalo z dohody z 21. novembra 1798, ktorú potvrdil vtedajší biskup Ján Révay 17. decembra 1798 (č.1655).³³

Dnes sa v kaplnke na cintoríne nachádza jeden nedatovaný a nesignovaný zvon. Vo zvonici starej školy sa nachádzali dva zvony. Takzvaná Signálka bola nedatovaná a nesignovaná a veľký zvon bol uliaty v roku 1921 vo zvonolejárni Rudolfa Manouška.

Cintorín bol v roku 1825 aj vo filiálnej obci Švošov. Obklopovala ho ohrada a pred rokom 1825 ho rozšírili. Pochovávali tu aj nepokrstené deti a vedľa seba ležali hroby katolíkov aj evanjelikov.

V roku 1995 bol s veľkým úsilím tunajšieho rodáka, vysokoškolského pedagóga, špirituála, spisovateľa a prekladateľa mons. Jána Magu (*28.9.1944 Švošov +2.1.1996 Svit) v obci postavený nový kostol a bola tu zriadená farnosť Sedembolestnej Panny Márie, patrónky Slovenska.³⁴

V obci **Ľubochňa** bola prvou sakrálnou stavbou prícestná kaplnka Najsvätejšej Trojice, ktorá bola postavená v prvej polovici 19. storočia, pravdepodobne okolo roku 1819. Vo vizitačnej zápisnici z Hubovej sa zachoval záznam, že v roku 1825 už v Ľubochni stála kaplnka s jedným zvonom s hmotnosťou 104 libier. Zadovážilo ho Likavské panstvo v roku 1819. Bol zasvätený svätému Antonovi Paduánskemu a 9. júla 1825 ho vysvätil spišský biskup Jozef Bélik. Z nápisu na zvone vyplýva, že ho ulial zvonár Jozef Christelli v Banskej Bystrici v roku 1819. Plastiku Najsvätejšej trojice z kaplnky ukradli neznámi páchatelia v roku 1992 a dodnes sa nenašla.

V rokoch 1936-1938 bola postavená kaplnka svätého Cyrila a Metoda. Pôvodné nástenné maľby pochádzali od autora Vladimíra Droppu z roku 1940 a zobrazovali Madonu

slovenských hôr. Vo zvonici kaplnky sa nachádzajú tri zvony, Veľký zvon je nedatovaný a nesignovaný, stredný zvon bol uliaty v roku 1819 vo zvonolejárni Jozefa Christellyho a malý zvon bol uliaty v roku 1941 vo zvonolejárni Ladislava Szlezáka. V rokoch 1997-1998 bola prestavaná a zväčšená. Autorom projektu je Ing. Arch Jozef Hýravý z Ružomberka.

V roku 1996 bola dokončená moderná kaplnka, nachádzajúca sa na začiatku obce.³⁵

Rímsko-katolícki kňazi v Komjatnej

1686-1697	Matej Kunčický	1809-1818	Adam Moyš
1697-1713	Ján Humaj	1818-1839	Andrej Pataky
1713-1721	Ján Stanfect	1839-1866	Alexander Matiašovský
1721-1741	Ján Kostka	1866-1879	Karol Mózer
1741-1749	Ján Hanzlík	1879-1884	Ján Blcha
1749-1756	Andrej Banó	1884-1889	Jozef Tomík
1756	páter Liberatus	1889-1892	Ján Novacký
1757-1768	Jozef Beňovský	1892-1931	Alojz Králik
1768-1773	Daniel Medzihradský	1931-1932	Ján Koperdan
1773-1780	Martin Argaláš	1932-1948	Daniel Oravský
1780-1809	Tomáš Vierik		

Rímsko-katolícki kňazi v Hubovej

1787-1793	páter Norbert Foltín	1845-1879	Karol Pollagh
1793-1793	páter Peregrinus Pokriva	1879-1884	Karol Mózer
1793-1800	Matej Puček	1884-1903	Ján Blcha
1800-1809	Jozef Podhoráni	1903-1904	Marian Blcha
1809-1811	Andrej Pataky	1904-1912	Štefan Hatiar
1811-1814	Imrich Puček	1913-1914	Eugen Puchalla
1814-1820	Jozef Dvorčák	1914	František Kompaník
1820-1826	Štefan Tholt	1914-1922	Július Brtko
1826-1827	Jozef Stankovič	1922-1953	Izidor Kaločay
1827-1832	Ján Paškaj	1953	Hypolit Štrbina
1832-1833	Vendelín Vilček	1953-1978	Martin Števček
1833-1838	Jozef Stankovič	1978-1984	Milan Hvizdoš
1838-1839	páter Žigmund Chlamný	1984-1991	Marián Pánik
1839-1845	František Xaver Sabinovský	1991-1992	Peter Nébus
1845-1845	páter František Pavol Ďaďovský	1993-1995	Peter Sobčák
		1995-2003	Ondrej Polančík

Rímsko-katolícki kňazi v Stankovanoch

1802-1811	Adam Moyš	1833-1836	Vendelín Vilček
1811-1818	Andrej Pataky	1836-1839	Ján Kalvais
1818-1823	Ján Bertholdy	1839-1842	František Sabinovský
1823-1830	Jakub Vitkay	1842-1881	Alojz Dománsky
1830-1833	Jozef Stankovič	1881	Ján Járošek

1881-1889	Anton Klimčík	1913-1937	Anton Hromada
1889-1890	Bernát Sommer	1937-1948	Pavol Adamec
1890-1907	Martin Pazúrik		Jozef Rusnák
1907-1909	František Dulya		Peter Nebus
1908	Eduard Lahner		Štefan Duraj
1909-1913	Jozef Hromada		Pavol Majzel

Významní kňazi :

Pavol Adamec sa narodil 15. januára 1908 v Bzinách na Orave. Po štúdiách bol za kňaza vysvätený 28.1.1934. Najprv nastúpil ako kaplán vo Veličnej a od roku 1937 v Stankovanoch najprv ako administrátor, neskôr ako farár. Bol organizátorom kultúrneho a spoločenského diania v obci. Bol propagátorom ovocinárstva, čo dokazuje aj fakt, že v roku 1938 objednal 100 kusov jabloní troch odrôd a v dňoch 8. a 9. apríla ich žiaci školy vysadili na pozemku Sihof, ktorý na tento účel vyčlenila obec. Na kúpu sadeníc stromov prispel urbársky hostinec a Potravné družstvo. So žiakmi školy navštevoval kultúrne programy pri rôznych príležitostiach a réžijne viedol divadelných ochotníkov, ktorí v roku 1938 zahrli hru Oklamaní klamári (13.2) a hru Trikrát svadba (26.12).

Ján Bleha sa narodil 20. februára 1845 v Liptovskom Hrádku, za kňaza bol vysvätený 7.9.1869. Po skončení štúdií bol najprv kaplánom v Ústí, od roku 1874 v Levoči. Od roku 1879 bol farárom v Komjatnej a v rokoch 1884-1903 farárom v Hubovej. Zomrel v roku 1903.

Anton Hromada sa narodil 8. novembra 1872 v Komjatnej v rodine učiteľa Jozefa Hromadu (+1899 v Stankovanoch) a Zuzany Hromadovej, rodenej Kollárovej Petrusovej (*12.8.1844 +27.4.1884 v Stankovanoch). Za kňaza bol vysvätený 30.6.1895. Pôsobil ako kaplán v Spišskom Hrhove, v Hrabušiaciach, Námestove, Jablonke, Hladovke a Ružomberku-Bielom Potoku. Tu vydával mesačník Svätá rodina. Od roku 1913 pôsobil v Stankovanoch ako administrátor a od roku 1916 ako farár. Pôsobil tu až do roku 1937 a zároveň aj vo vysokých cirkevných funkciách. V Stankovanoch vydával mesačník Kráľovná svätého Ruženca. Bol spolupracovníkom biskupa Jána Vojtaššáka. V roku 1937 nešťastnou náhodou spadol zo schodov a zlomil si bedrový kĺb. Zo zranenia sa liečil až v Prahe, kde však zomrel 19. apríla 1937. Pochovaný je v Stankovanoch. Bol štedrým dobrodincom chudobných, charitatívnych spolkov aj študentov. Aj napriek tomu, že mal na to, aby dosiahol vysoké cirkevné funkcie, túžil len po pokoji. Svojim farníkom bol dobrým radcom a pomocníkom. Zo svojich prostriedkov a Kráľovského svätého Ruženca daroval na stavbu školy v Stankovanoch 40 tisíc korún.

Alojz Králik sa narodil 11. februára 1864 v Bobrovci a za kňaza bol vysvätený 3.7.1886. Pôsobil najprv ako katechéta v Ružomberku, kaplán vo Veličnej a katechéta v Dolnom Kubíne. Od roku 1887 bol kaplánom v Dolnom Kubíne, od roku 1890 kaplánom v Ružomberku, administrátorom v Liptovskej Osade, kaplánom v Ružomberku, administrátorom v Liptovských Sliačoch, neskôr opäť kaplánom v Ružomberku a od roku 1892 najprv ako administrátor a neskôr ako farár v Komjatnej, kde v roku 1933 zomrel.

Karol Mózer sa narodil 2. júla 1835 v Spišskom Podhradí a za kňaza bol vysvätený 7.8.1860. Po skončení štúdií pôsobil v Dolnom Kubíne, Veľkej, ako administrátor v Zázrivej, Partizánskej Lupči, Bobrovci a Hrboltovej. V rokoch 1866-1879 ako farár v Komjatnej a v rokoch 1879-1883 farár v Hubovej. Od roku 1883 pôsobil ako farár v Liskovej. Do dôchodku odišiel v roku 1907. Zomrel a je pochovaný v Prievidzi.

Daniel Oravský (Árvay) sa narodil 24. mája 1901 v Tvrdošíne v rodine roľníka Jozefa Árvaya a Márie rodenej Greňovej. Základné vzdelanie získal v rodisku. Gymnázium navštevoval v Trstenej, neskôr v Ružomberku. Dva semestre filozofickej fakulty absolvoval v Prahe. Po 5-tich rokoch teológie bol za kňaza vysvätený 29.6.1928. Najprv pôsobil ako kaplán v Lokci, v Liptovských Sliačoch a Ružomberku. Neskôr ako správca fary v Mútnom. Od 10. júla 1932 pôsobil v Komjatnej ako administrátor. V roku 1941 mu bola povolená zmena priezviska z Árvay na Oravský. Počas svojej služby v Komjatnej bol v rokoch 1938-1944 členom obecného zastupiteľstva. Počas povstania ukrýval u seba na fare prenasledovaného MUDr. V. Kustru, poskytoval povstalcovi jedlo. Po oslobodení pracoval v rôznych spoločenských organizáciách ako napríklad v červenom kríži, spotrebnom družstve Jednota. V Komjatnej pôsobil až do 24. januára 1985, keď zomrel.

V Komjatnej je aj pochovaný.

Martin Pazúrik sa narodil 26. mája 1859 v oravskom Podbieli. Gymnaziálne štúdiá absolvoval v Trstenej a Levoči. Teológiu študoval v Spišskej Kapitule. V roku 1882 bol vysvätený za kňaza. Po skončení štúdia pôsobil ako kaplán a administrátor na rôznych miestach: Nižných Ružbachoch, Spišských Vlachoch, Vikartovciach, Spišskej Sobote, Ľubici, Huncovciach, v rokoch 1890-1907 v Stankovanoch. V Stankovanoch vykonal množstvo pozitívnych činov, ktorými pozdvihol kultúrnu a vzdelanostnú úroveň obyvateľov. Bol iniciátorom založenia a predsedom Gazdovského-potravného a úverového spolku, založil Čitateľský spolok a Spolok striedlivosti. Od roku 1907 sa stal farárom v Liskovej. Od roku 1906 bol dekanom ružomerského dištriktu. V roku 1922 odišiel do Kanady, kde bol kazateľom v slovenskej farnosti vo Wiliamsporte. V roku 1925 sa opäť vrátil do Liskovej. Jeho politická angažovanosť sa začala už v Zichyho uhorskej Krajinskej katolíckej ľudovej strane. Neskôr sa stal kritikom národnárov a čechoslovakistických hlasistov. Po roku 1918 podporoval zotrvanie Slovenska v rámci Uhorska. Z obáv pred uväznením v roku 1922 emigroval. V roku 1925 sa však vrátil, vstúpil do Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a propagoval jej autonomistický program. Ako náboženský spisovateľ a publicista napísal množstvo článkov, črt, besedníc, epigramov, krátkych próz, ktoré publikoval v cirkevných časopisoch. Zomrel v Liskovej 16. marca 1936.³⁶

Matej Puček bol farárom v Hubovej na konci 19. storočia. Narodil sa v roku 1770. Štúdiá absolvoval na piaristickom gymnáziu v Ružomberku, teológiu študoval v Bratislave. Okrem slovenčiny ovládal dva jazyky latinčinu a nemčinu. Po skončení štúdií bol najprv kaplán v Liptovskom Hrádku a od roku 1794 v Hubovej.

Karol Pollák sa narodil 3. novembra 1816 v Levoči. Po skončení štúdia a vysvätení 5.11.1839 pôsobil ako kaplán v Zubrohlave, v Námestove, Ružomberku, Starej Ľubovni, Spišskej Novej Vsi. Od roku 1845 bol farárom v Hubovej. V roku 1879 bol farárom v Spišskom Bystrom a od roku 1884 vo Veľkej pri Poprade. Zomrel v roku 1909.

Jozef Stankovič pôsobil v hubovskej farnosti počas dvoch období. Prvý krát ako administrátor do 13. decembra 1826 do 10. decembra 1827. Po nezhodách s dekanom Svätójánskym odišiel do Reľova na Spiši. Dôvodom jeho odchodu bol jazykový spor súvisiaci so zavedením vyučovania v nemeckom jazyku v škole v Ľubochni. Jozef Stankovič s týmto nesúhlasil aj napriek tomu, že úrady argumentovali tým, že Ľubochnianske deti ovládajú len nemčinu. Stankovič však dokazoval, že nemčinu v skutočnosti ovládalo len 15 detí., ostatné po nemecky vôbec nevedeli. Po druhý krát sa Stankovič vrátil do hubovskej farnosti ako farár 1. marca 1833, no vymenovaný bol už 9. januára 1833 a 23. februára 1833 bol inštalovaný za hubovského farára Najvyššou kráľovskou komorou. Jeho veľkým činom bolo založenie hubovskej farskej kroniky. Zomrel v Hubovej 28. augusta 1838 a tu bol aj pochovaný 30. augusta 1838. Hubovský rodák, historik PhDr. Juraj Chovan, CSc. Našiel na cintoríne v Hubovej jeho pieskovcový náhrobný kameň s latinským nápisom v preklade: "Jozefovi Stankovičovi vďačne (s láskou) postavili bratia (kňazi) dolnoliptovského dištriktu v roku 1838".

Jakub Vitkay sa narodil v roku 1790. Za kňaza bol vysvätený v roku 1813. Teologické štúdiá ukončil v kňazskom seminári v Trnave, bez dosiahnutia vyšších stupňov hodnosti. Po skončení školy pôsobil tri mesiace najprv v Hruštine, potom v Ružbachoch ako kaplán štyri a pol roka, neskôr v Bobrovci ako kaplán jeden rok a tri mesiace, v Markušovciach ako kaplán tri roky a tri mesiace. V rokoch 1823-1830 pôsobil v Stankovanoch najprv ako administrátor, neskôr ako farár.³⁷

PhDr. S. Churý, PhDr. P. Vítek

-
- 1 Uličný, F.: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia, In. Liptov 7, Osveta, Martin 1983, s. 86; Hýroš, Š.N.: Zámok Likava a jeho páni, Martin 1876, s. 32 (Hýroš sa však pravdepodobne pomýlil a uvádza farára z farnosti svätého Michala a nie Martina), ŠA Bytča, Rod Thuranský z Turíka a Komajtnej, Thuránszky, L.: Thuriki és Komjathnai Thuránszky család története..., Sátoraljauhely, 1938, s.10, Slovenský letopis, 2, 1877, s. 224-225; Hanuliak, V.: Príspevok k včasnostredovekému osídleniu Dolného Liptova, In. Liptov 7, Osveta, Martin 1983, s. 25-37
  - 2 Kavuliak, A.: Historický miestopis Oravy, SAV, Bratislava 1955, s. 278
  - 3 Farmer, D. H.: Oxfordský lexikon svätcov, Kalligram, Bratislava 1996, s.198
  - 4 Houdek, I.: Z histórie kostolov a iných staviteľských pamiatok Liptova, In. Zborník muzeálnej slovenskej spoločnosti, r.21, 1927, s.58-79, Kolektív: Súpis pamiatok na Slovensku 2, Obzor, Bratislava 1968, s.70-71, In.Komjatná 1330-2000, Obecný úrad Komjatná 2000, s. 16-17

- 5 Sipritza, J.: Staré zvony v okrese Liptovský Mikuláš, In.Liptov 4, Osveta, Martin 1977, s.131-167, zvon z roku 1554 dokazuje výskyt prietviska Ozima, Ozimok v Komjatnej v 16. storočí. Možno, že v prípade Blažej Ozimka ide o vtedajšieho farára v Komjatnej a predka celej plejády neskorších katolíckych učiteľov s priezviskom Ozyma pôsobiacich v Kvačanoch a Okoličnom.
- 6 Spiritza, J.: Biografický slovník zvonolejárrov činných na Slovensku v druhom tisícročí, Pamiatkový ústav SR, Bratislava 2002, s. 46
- 7 Horváth, P.: K dejinám drevenej architektúry v Liptove, In.Liptov 9, Osveta, Martin 1987, s.191-201, Churý, S.: Zápísnička z kanonických vizitácií farností v Liptove roku 1825 ako prameň pre národopisný výskum, In. Slovenský národopis, roč.47, 2-3/1999, s.230-234, In.Komjatná 1330-2000, Obecný úrad Komjatná 2000, s. 17
- 8 Bucko, V.: Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do roku 1564, Bratislava 1939, s.173
- 9 SNK, ALU Martin, Šulek, M.: Memorabilia ecclesiae Evangelicarum Liptoviensium, sign. J 862, s.15, Kovalevský, M.: Dejiny ev.a.v. cirkve ružomerskej a niektoré dávnejšie deje mesta Ružomberka, Ružomberok 1898, s.59
- 10 Rezik, J., Matthaides, S.: Gymnaziológia, Slovenské pedagogické nakladateľstvo Bratislava 1972, s. 146, okolo r.1609 je už učiteľom v škole v Bytči
- 11 Szluha, M.: Liptó vármegyeye nemes családjai, Heraldika Kiadó, Budapest 2000, s. 204-205, SNK, ALU Martin, Šulek, M.: Memorabilia ecclesiae Evangelicarum Liptoviensium, sign. J 862, s.16, Kovalevský,M.: Dejiny ev.a.v. cirkve ružomerskej a niektoré dávnejšie deje mesta Ružomberka, Ružomberok 1898, s. 39
- 12 Rezik, J., Matthaides, S.: Gymnaziológia, Slovenské pedagogické nakladateľstvo Bratislava 1972, s. 475
- 13 SNK, ALU Martin, Šulek, M.: Memorabilia ecclesiae Evangelicarum Liptoviensium, sign. J 862, s.16
- 14 Kovalevský, M.: Dejiny ev.a.v. cirkve ružomerskej a niektoré dávnejšie deje výsadného mesta Ružomberka, Ružomberok 1898, s.59, Rezik,J., Matthaides,S.: Gymnaziológia, Slovenské pedagogické nakladateľstvo Bratislava 1972, s. 215, v roku 1611 sa ešte spomína ako farár v Žaškove
- 15 ŠA Bytča, pob. Liptovský Mikuláš, Liptovské kontubernium, Zápísnička 1613-1686, s.42-43, SNK, ALU Martin, Šulek, M.: Memorabilia ecclesiae Evangelicarum Liptoviensium, sign. J 862, s.16, ide o most v dnešnej Ľubochni.
- 16 Rezik, J., Matthaides, S.: Gymnaziológia, Slovenské pedagogické nakladateľstvo Bratislava 1972, s.105, 147, 560, Slovenský biografický slovník, Osveta, Martin 1987, s.459, SNK, ALU Martin, Šulek, M.: Memorabilia ecclesiae Evangelicarum Liptoviensium, sign. J 862, s.16
- 17 Rezik, J., Matthaides,S.: Gymnaziológia, Slovenské pedagogické nakladateľstvo Bratislava 1972, s.532, SNK, ALU Martin, Šulek, M.: Memorabilia ecclesiae Evangelicarum Liptoviensium, sign. J 862, s.16
- 18 SNK, ALU Martin, Šulek, M.: Memorabilia ecclesiae Evangelicarum Liptoviensium, sign. J 862, s.16, Kovalevský, M.: Dejiny ev.a.v. cirkve ružomerskej a niektoré dávnejšie deje mesta Ružomberka, Ružomberok 1898, s.59
- 19 tamže, s. 107, M. Šulek však vo svojich Memorabiliách tvrdí, že za kňaza v Komjatnej bol zvolený až 27.2.1661, c.d., s. 16
- 20 Rezik, J., Matthaides, S.: Gymnaziológia, Slovenské pedagogické nakladateľstvo Bratislava 1972, s. 448
- 21 Drobný, J.: Evanjelickí slovenskí martýri – mučeníci, Transcius, L.Mikuláš 1929, s. 56, Slovenský biografický slovník VI., Osveta, Martin 1994, s.114-116
- 22 Šulek, M.: Memorabilia ecclesiae Evangelicarum Liptoviensium, sign. J 862, s.16, Vítek,P., Churý, S.: Liptovský Ondrej 1332-2002, Poprad 2002, s. 12
- 23 Liptovské múzeum v Ružomberku, Súpisy cirkevných údajov z Liptova (údaje ku kostolom, kaplnkám, zvonom, kňazom)
- 24 ŠA Bytča, Liptovská župa I, cirkevné a školské, inv.č. 920, 1733, K 679, Conscriptio status bonorum et aedificiorum ecclesiasticorum.
- 25 ŠA Bytča, Liptovská župa I, cirkevné a školské, inv.č. 921, 1733, K 679, Conscriptio ecclesiarum, parochiarum, scholarum, xenodochiarum, processus occidentalis
- 26 ŠA Bytča, Liptovská župa I, cirkevné a školské, inv.č. 971, 1825, K 681, Canonica visitatio parochialis ecclesiae Sztankovanensis, 8.-9. júla 1825, Obec Stankovany, Obecná kronika 1945-1990, s.19-20
- 27 Základná škola v Stankovanoch, Školská kronika 1804-1981
- 28 Kúttnik, J.: O pôvode pustovníka Svorada – K počiatkom kultúrnych dejín Liptova, In. Nové obzory 11, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1969, s. 90
- 29 ŠA Levoča, Rímsko-katolícky biskupský úrad v Spišskej Kapitule, Kanonická vizitácia fary v Stankovanoch 1795, ŠA Bytča, Liptovská župa I, Kanonická vizitácia fary v Stankovanoch 1825, inv.č. 971, Súpis pamiatok na Slovensku 3, Obzor, Bratislava 1969, s.182, Spiritza,J.: Staré zvony v okrese Liptovský Mikuláš, In.Liptov 4, Osveta, Martin 1977, s.131-167, Obecný úrad v Stankovanoch, Obecná kronika 1945-1990, s. 25-26
- 30 ŠA Levoča, Rímsko-katolícky biskupský úrad v Spišskej Kapitule, Kanonická vizitácia fary v Hubovej /Gombáši/ 1795, Okál', K.: Z kaplnky kostolík, Katolícke noviny, 5.7. 1998, č. 27, r. 113

- 31 Súpis pamiatok na Slovensku 1, Obzor, Bratislava 1967, s.466, Spiritza,J.: Staré zvony v okrese Liptovský Mikuláš, In. Liptov 4, Osveta, Martin 1977, s.131-167, ŠOBA Bytča, Župa Liptovská, Kanonická vizitácia fary v Hubovej z roku 1825, inv.č.946, Okál, K.: Monografia obce Hubová, Hubová 1995, Spiritza,J.: Staré zvony v okrese Liptovský Mikuláš, In. Liptov 4, Osveta, Martin 1977, s.131-167, ŠA Levoča, Rímskokatolícky biskupský úrad v Spišskej Kapitule, č.1627/1798
- 32 ŠA Bytča, Liptovská župa I, cirkevné a školské, inv.č. 946, r. 1825, Canonica visitatio parochialis ecclesiae Gombás, Slovenská národná knižnica Martin, Archív SNK, Historia domus
- 33 ŠA Bytča, Liptovská župa I, cirkevné a školské, inv.č. 946, 1825, K 681, De calvaris et capelis publicis, ŠA Levoča, Archív Spišského biskupstva, 1627/1798 (povolenie stavby kaplnky a zaviazanie sa obyvateľov, že ju budú na vlastné náklady udržiavať). V roku 1972 vtedajší správca hubovskej farnosti vdp. Martin Števček uskutočnil prístavbu kaplnky, čo mu spôsobilo zo strany úradov mnohé nepríjemnosti.
- 34 tamže, De coemeteriis, Súpis pamiatok na Slovensku 2, Obzor, Bratislava 1968, s.254, Spiritza,J.: Staré zvony v okrese Liptovský Mikuláš, In.Liptov 4, Osveta, Martin 1977, s.131-167, Okál,K.: Monografia obce Hubová, Hubová 1995
- 35 Súpis pamiatok na Slovensku 2, Obzor, Bratislava 1968, s. 254, Z histórie filie Lubočne, Lubochna, občasník, december 1996, s. 7
- 36 Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska, LÚČ, Bratislava 2000,
- 37 Schematismus almae diocesis Scepusiensis pro nato a christo nato MDCCCXIV (118) – MCMXLVII (172) – všetky životopisy, ŠA Bytča, Liptovská župa I, inv.č 971

Školské a cirkevné dejiny od 18. do 20. storočia

Detailne popisujú dejiny farností kanonické vizitácie z 18. storočia a vizitácia z roku 1825. Z tohto dôvodu je veľmi zaujímavé pozrieť sa na tieto záznamy bližšie.

V dňoch 8. a 9. apríla 1733 sa uskutočnila prehliadka cirkevného majetku v **Komjatnej**. Kostol bol murovaný, podlaha v lodi bola drevená. Celý objekt pripomínal ruinu, na jeho rekonštrukciu by bolo potrebných veľa finančných prostriedkov. Aj klenuté sanktuárium sa nachádzalo v dezolátnom stave, hoci Komjatná bola sídlom veľkej farnosti. Ako farár tu v roku 1733 pôsobil Ján Kostka. Kostolu patrila pôda v niekoľkých lokalitách. Bola to oráčina Bogradovská s možnosťou výsevu na 12 bratislavských meríc zrna. Pestoval sa tu ovos. Pozemok bol však močaristý, ťažko sa obrábal, úroda bývala nižšia, obyčajne sa tu urodilo okolo 8 meríc obilia. Druhý pozemok (ťažko čitateľné, azda Hostrašovská) bol kamenistý, tiež málo úrodný. Zvyčajne sa tu sialo necelých 6 meríc ovsu. Štvrtý pozemok V Lazoch (w Laziech) bol menší, vysievala sa tu len jedna merica ovsu. Kostolu patrili tiež polia Hrdoš a Fagličovská. Pozemok pri Váhu zvaný Šošovec bol sporný, nárok naň si robil kostol v Hrboltovej, ktorý ho v roku 1733 aj využíval.

Fara bola drevená, v prostrednom stave, vybudovali ju na bažinatom pozemku. Už oddávna mala zabezpečený príjem a vlastnila pozemky. V prvej kalkatúre to bolo pole známe ako Lúčička za kostolom. V roku 1733 tu boli zasiate oziminy s objemom 3 a jednu mericu zrna. Oráčina Dielec mala kapacitu 4 merice, Za Dielcom 2 a dve tretiny merice, Bogradové 3 a tretinu merice, Vyšný Horec 1 mericu, Na Hôrke pol merice a napokon oráčina Čremoš 1 mericu zrna. V druhej kalkatúre fare patrili role Lazinka s výsevom na 4 merice, Cez chodník

na 1 a tretinu merice, Závršie (Za vrissi) na 2 merice a Hlinisko na 2 merice zrna. V treťom poli to bola zem Za Stránim na 1 a tretinu merice, Okruhlica na 1 a dve tretiny merice, zem Pri božích mukách na 1 mericu, Lánik na 3 a tretinu merice a napokon pozemok Za Záhradou na 2 a dve tretiny merice ovsu. Na farských lúkach sa dopestovali dva vozy sena. Desiatok vyberal farár in natura, z jarín aj ozimín po 15 kôp zbožia.

Štóla prinášala peniaze v hotovosti, za krst 15 denárov, za pohreb 1 zlatý, za pohreb dieťaťa a chudobného 25 denárov, za sobáš 50 denárov, za uvedenie do manželstva (ab introductione neosponsae) 15 denárov, za kantácie 50 denárov, za pohrebnú reč 1 zlatý. Farár mal okrem toho podiel na obetných daroch. Veriaci mu poskytovali šatku (strophiolus), kurčatá a koláč. Fara dostávala drevo z obecných lesov, administrátor mal zabezpečené právo rybolovu v miestnych tokoch.

Škola sa v roku 1733 nachádzala v dobrom fyzickom stave, na dvore stála maštal', iné hospodárske objekty chýbali. Prevádzku školy a život učiteľa a jeho rodiny zabezpečovali naturálne dávky z Komjatnej. Každá celá sedliacka usadlosť mu dávala 8 bratislavských meríc žita, celá želiarska usadlosť zasa 8 meríc ovsu, za každý celý majetok (usadlosť, grunt) dostávala okrem toho 70 snopov ovsu. Za pohrebné zvonenie mu prislúchalo 15 denárov, za pohrebné kantácie 7 polturákov, dostávala tiež podiel z obetných darov a koledy. V roku 1733 učiteľ využíval štvrtinu farskej záhrady. Farár mu dával dve kopy žita, dve kopy miešaného obilia. Učiteľ mal v úžitku roľu Nad záhradou s výsevom iba na dve tretiny merice. Drevo si zabezpečoval v obecných lesoch, ale na vlastné náklady. Mal tiež pasienkové právo. Každý žiak mu platil za výuku 10 denárov štvrťročne.¹

Cirkev venovala svojim majetkom v Liptove veľkú pozornosť a pri jeho evidencii spolupracovala so stoličnou vrchnosťou. Konskripcia cirkevného majetku v Liptovskej stolici sa uskutočnila aj v dňoch 19. júna až 28. júla 1733. Konskriptormi boli František Svätójánsky, prísediaci sedrie a slúžny Ondrej Rády. Výsledky súpisu boli potvrdené a schválené na generálnej kongregácii v Liptovskom Mikuláši 17. augusta 1733. V Komjatnej, ktorá bola sídlom farnosti sa stoliční deputáti zdržiavali 17. júla 1733. Na mieste síce zistili, že kostol bol murovaný, ale niektoré jeho časti pripomínali už ruiny. Bol obklopený cintorínom s murovanou ohradou a drevenými zvoničkami (et campanili lignea). V chráme bol uložený všetok potrebný bohoslužobný riad. Z kalichov bol najcennejší pozlátený strieborný. Druhý kalich bol medený a postriebrený, tretí tiež medený, ale pozlátený. Napokon štvrtý kalich bol zo striebra, slúžil aj na krstanie (pro ablotionibus deservientem). Kostolu patrilo sedem roľ, na ktorých sa pestoval predovšetkým ovos.

Fara bola postavená na močaristom pozemku. Bola to drevená budova, o jej opravy a údržbu sa starali farníci. V roku 1733 bol objekt v dosť dobrom fyzickom stave. Fare patrilo kapustnisko s možnosťou výsevu na jednu bratislavskú a jednu tretinu merice. Lúky s produkciou jedného voza sena každý tretí rok slúžili ako pasienky. Farské oráčiny, ako prakticky všade, boli roztriedené do troch kalkatúr (polí). V prvej kalkatúre sa siali oziminy, a to žito s kapacitou na 4 a tretinu merice. Merica žita stála v tomto období 75 denárov. Na druhom pozemku sa dorábala ovos, urodilo sa 6 a dve tretiny merice, jedna bola ocenená na 35 denárov. V druhej kalkatúre boli farské role osiate jarinami. Pestoval sa jačmeň, jedna merica stála 75 denárov. Najviac sa však aj v tomto poli dorábala ovos, vyše 16 bratislavských meríc. Pozemky zaradené do tretej kalkatúry slúžili v roku 1733 ako pasienky. Ich kapacitu odhadli na 9 meríc výsevu. Príjem fary z arcibiskupského desiatku robil 20 zlatých. Od dedinčanov farár dostával 11 kurčiat, jedno stálo 2 a pol denára. Drevo pre faru zadovážovali poddaní, ktorí ho porúbali a dovezli.

Fíliou Komjatnej bola v roku 1733 obec Stankovany vzdialená od sídla farnosti na dve hodiny cesty. Stál tu murovaný kostol. Bol obklopený cintorínom s drevenou ohradou. Fíliami boli ešte Švošov, Hubová a tiež Kráľovany v Oravskej stolici, dočasne tiež Žaškov a Valaská Dubová.²

V tomto súpise je podchytená tiež škola v Komjatnej. Bola to vyhovujúca budova, ku ktorej patrila na dvore jedna maštal'. Učiteľ využíval štvrtinu z farského kapustniska. V Komjatnej mu patrilo niekoľko zemí. Dopestoval tu menšie množstvo jačmeňa (rolička mala kapacitu dve tretiny merice), vysieval 8 meríc žita a 4 a pol merice ovsu. Mal menší podiel na cirkevnom desiatku. Pozemky užíval aj vo filiálnych obciach. Peniaze v hotovosti dostával za vypisovanie ohlások, za kantácie (v roku 1733 vyše 13 zlatých) a za zvonenie. (tamže)

O súpise škôl a dôchodkov učiteľov v južnom a západnom okrese Liptovskej stolice bolo rozhodnuté na generálnej kongregácii v Liptovskom Mikuláš 16. septembra 1776, a to na priamy pokyn Kráľovskej miestodržiteľskej rady v Bratislave. Súpis vykonali Ján Giláni starší z Lazov, vtedy viceslúžny a liptovský vicearchidiakon Martin Hyža, farár v Liptovskom Trnenci v októbri 1776. Potvrdený bol na zasadnutí sedrie v Liptovskom Mikuláši 19. februára 1777. Stará škola v sídle farnosti v Komajtnej fungovala aj v roku 1777. Učiteľom tu bol Andrej Kmeť (Kmety). Na vyučovanie mali dochádzať aj žiaci z filiálnych obcí Švošov, Hubová, Stankovany a Kráľovany. Školská dochádzka bola veľmi slabá, vzdelanie tu nadobúdalo iba 6 žiakov. Podľa súpisu sa vyučovalo iba čítanie, písanie a náboženstvo, počty sa vôbec nespomínajú, ale pravdepodobne sa vyučovali. Každý žiak platil školné 20 denárov

ročne. Učiteľ dostával za pohrebné kantácie 35 denárov, čo v roku 1776 bolo asi 5 zlatých. Za ohlášky bral 12 denárov, za kantácie vo sviatočné dni 80 denárov, tretinu z koledy vo výške 50 denárov, za obetné dary 75 denárov, za pečenie oblátok mu platili 50 denárov. Drevo dostával z obecných lesov, ale na vlastné náklady. Využíval oráčinu s kapacitou na jednu mericu ovsu a menšie kapustnisko. Od obce ostával ovos v hodnote 18 zlatých ročne, 9 a tretinu merice žita, ako aj iné dávky. Každý žiak v zimnom období denne donášal do školy na vykurovanie polienko dreva. Celkový príjem učiteľa prerátaný na peniaze bol v roku 1776 90 zlatých a 50 a pol denára, z Komjatnej necelých 60 zlatých.³

Nový kostol svätého Gála opáta bol vybudovaný v rokoch 1821-1823 v klasicistickom slohu, a to v blízkosti starého gotického kostola, ktorý sa v dôsledku statických porúch zrútil. Finančné prostriedky na novostavbu poskytla náboženská základina. Starý kostol stál na vŕšku, zatiaľ čo nový objekt postavili vo vyššej polohe. Starý chrám bol pred rokom 1823 veľmi poškodený a schátralý. Veriaci navštevovali bohoslužby s veľkým rizikom. Dátum vzniku a založenia pôvodného starého kostola sa v roku 1825 pri kanonickej vizitácii nepodarilo s určitosťou (...quando nam vetus haec, jam modo directa eccelsia erecta fuerit, cum certitudine asseri nequit...). V každom prípade však Boží stánok skrášľoval dedinu už pred rokom 1550, ako to dosvedčovali dokumenty z polovice 16. storočia, v roku 1825 ešte uložené v rodovom archíve Turanskovcov. Vyplýva z nich dosť zreteľne, že pozemky na výstavbu kostola a fary darovala rodina. Starý kostol bol zasvätený svätému Duchu.

V novom kostole boli v roku 1825 dva oltáre, zdobené tabernákulum, osem drevených svietnikov a vlastne všetky potrebné náležitosti, večné svetlo však chýbalo. Pravosť relikvií svätého Jána Nepomuckého potvrdil prvý spišský biskup Karol Saalbeck. Boli dôstojne uložené a vystavovali ich iba príležitostne, hlavne na sviatok svätého Jána Nepomuckého. Sakristia bola na severnej strane od lode, murovaná, široká s dvoma skriňami, v ktorých bol uložený kostolný riad. Miestnosť bola zabezpečená proti vlámaniu a krádežiam. Chór, tak ako celý objekt, bol vybudovaný zo solídneho materiálu. Organ mal desať mutácií. V lodi boli umiestnené lavice, na pravej strane sedávali muži, na ľavej zasa ženy.

Veža bola vstavaná, zakrytá baňou a na streche nad prechodom lode do presbytéria bola malá strešná vežička. Veža bol vybavená dvoma zvonmi. Najmenší a najstarší zvon vážil dva centy (asi 112 kg), podľa záznamu v zápisnici ho uliali už v roku 1270. Bol zasvätený svätému Markovi evanjelistovi. Druhý zvon bol z roku 1554, vážil 8 centov a bol zasvätený svätému Jánovi Krstiteľovi. Podľa gotického nápisu na zvone ho dal vyrobiť Blažej Ozimok z Komjatnej (de Komjatná, možno že patril k nižšej šľachte). Tretí zvon s váhou 12 centov bol

zasvätený mučeníkom svätému Jánovi a Pavlovi a uliali ho v roku 1603. Bol na ňom nápis: Verbum Domini monet in Eternum. Štvrtý menší zvon bol zavesený pod vežičkou nad sanktuáriom, vyrobili ho v roku 1608 a bol s nápisom“ Iustus ex fide vivit. Zvony znova vysvätil pri kanonickej vizitácii v roku 1795 spišský biskup Ján Révay.

Kostolu patrili už od starodávna oráčiny získané na základe dotácie (titulo dotis), ako to v roku 1825 dosvedčovali dokumenty z roku 1550. Bol to pozemok Hrdoš (Herdoss) s kapacitou asi 73 bratislavských meríc ovsa. Pozemok od západu ohraničovala skala a vrch, na juhu les, na severnej strane Žaškovská cesta, na východe polia sedliakov. Zem Nemčik (Nemcsik) sa rozkladala po obidvoch stranách potoka, mohlo sa tu zasieť asi 30 meríc ovsa. Oráčinu Hrádok na severe ohraničovala Jasenovská cesta (a septemtrionale limitem Jasenovsiensem), na západe zasa Porúbčianska cesta, na východe a na juhu riečka. Aj tu sa pestoval ovos, asi na 20 meríc. Kostolným majetkom bol Laz, ináč Rúbanisko (Laasz alias Rubaninj). Nad ním bola hora Suroviny, v dolnej časti Laz susedil s poľom sedliaka Juraja Drobula z Komjatnej. Urodili sa tu iba dve merice ovsa.

V kostole bol uložený kapitál (industrialia capitalia) na šesťpercentný úrok. Obec Komjatná sem v roku 1817 uložila 2090 zlatých, poddaný Juraj Kubas 30 zlatých, Ondrej Hrabovský 25 zlatých, Juraj Gajdoš 20, Ján a Martin Remeň 40, Ján Gallo 10, Ján Štrba tiež 10 zlatých.

Rok vybudovania fary a vzniku farnosti presne nepoznáme (annus erectionis incertus), ale podľa schematizmu Spišskej diecézy z roku 1885 fara v Komjatnej existovala už v roku 1400. Novú faru vystavali v roku 1811 z prostriedkov náboženskej základiny. Bola to murovaná budova. Farárovi slúžili tri miestnosti, štvrtú obýval služobný personál. Bola tu osobitná kuchyňa a pivnica, všetko v dobrom stave. Na priestrannom dvore boli situované hospodárske objekty, a to bola stodola, voziareň a dve maštale. Stála tu aj domáca pálenica. O drobné opravy sa staral administrátor fary.

Farárom v Komjatnej bol v roku 1825 Ondrej Pataky, v tom čase 45-ročný. Za kňaza ho vysvätili 27. septembra 1807. V Komjatnej bol uvedený na faru 24. apríla 1818. Teológiu študoval štyri roky v Trnave. Svoju kňazskú dráhu začal ako kaplán

v Jablonke, kde pôsobil dva roky. Potom sa stal farárom v Hubovej, kde však účinkoval iba šesť mesiacov. Potom ho preložili za farára do Stankovian, kde bol dušpastierom osem rokov. Kaplánska stanica v Komjatnej v roku 1825 nebola.

Farár dodržiaval všetky pravidlá cirkevného života, primerane sa obliekal (chodil v klerike) a mal tonzúru. Staral sa o kostol a bohoslužobný riad. Bohoslužby sa konali v nedeľu a sviatočné dni vždy o 10 hodine. Z kazateľnice poučal veriacich a udržiaval ich v pokoji. Poobede v kostole vštepoval farníkom základy kresťanskej viery, večer sa konali litánie. Staral sa o duše Cigánov a tulákov. Krstil, sobášil a pochovával veriacich. Dbal o to, aby pri sobáši vždy boli dvaja svedkovia, mladších snúbencov ako 18-ročných nesobášil. Pravidelne vizitoval školu v Komjatnej.

Na fare pracovalo dosť početné služobníctvo. Bola to vlastná sestra farára, 58-ročná Mária Takáčová. Jej manžel Ondrej Takáč, vtedy 62-ročný, bol gazdom. Ako kočiš bol zamestnaný Ondrej Gajdoš, slúžkou bola 17-ročná Anna Urbanová. Napokon na fare bývala aj 7-ročná Anna Goldstückerová, židovka, dcéra Františka Goldstückera, pokrsteného v roku 1820, jedno zo štyroch detí.

Farská knižnica bol dosť chudobná, opatrovali tu iba 32 zväzkov kníh, medzi nimi 5 exemplárov knihy Učeni mudrosti krestanskej a slovenskú publikáciu Vynaučovani ditek o pokáni. Zakázané knihy sa v roku 1825 na fare nenašli. V knižnici boli uložené aj staršie matriky, a to matrika krstených od roku 1710, druhá od roku 1780. Z tých istých rokov boli tiež matriky sobášených a zomrelých. Matrika birmovaných bola vedená od roku 1795. Bola tu kniha kráľovských a cirkevných nariadení od roku 1787, druhá od roku 1817, ako aj kniha kostolných účtov od roku 1809. Farár viedol kroniku (*liber historiae domesticae*), do ktorej pravidelne zapisoval pamätihodné a dôležité údaje.

Fara v Komjatnej bola bohatá. V chotári dediny jej patrilo viacero pozemkov, hlavne oráčin. V prvej kalkatúre to bola zem Za záhradou. V susedstve bolo kapustnisko, pole poddaného Jána Gajdoša, na západe farská lúka Nakel. Vysievalo sa tu 8 meríc ovsa. Rovnakú kapacitu malo pole Lažec (Lazsecz), ktoré na východe susedilo s roľou Jána Gajdoša. Zem Za stranou ohraničovala na východe cesta, na juhu pole Jána Kováča. Siali sa tu dve merice ovsa. Oráčina Lánik susedila s pozemkami poddaných, na severe hraničila s cestou do Žaškova. Mala kapacitu 12 meríc. Menšia bola zem Pri Kríži (Ad Crusem), iba na tri a pol merice ovsa. Na východe hraničila s krovinatým porastom, na severe bol susedom poddaný Michal Švalec (Schwalecz), na juhu Tomáš Gajdoš. Oráčina Okruhlica hraničila na juhu s farskou lúkou, na

západe s roľou Juraja Gajdoša, na východe bola húština, na severe pole Jána Štrbu. Vysievalo sa tu 5 meríc ovsa.

Do druhej kalkatúry patril pozemok Čremoš (Csremoss). Oproti východným smerom ležalo kuriálne pole patriace Danielovi Turanskému, na juhu farská lúka, na západe sa rozkladali poddanské role a napokon na severe pozemky sedliaka Jána Jurčika. Zem Závrš mala na východe za suseda poddaného Jána Gajdoša, na juhu bola húština, na západe súvislý pás poddanských rolí, na severe zasa cesta. Pozemok mal kapacitu 3 merice a pestoval sa tu ovos. Fare patrila tiež oráčina Hlinisko predné, ktorú na východe ohraničoval potok, na juhu bolo pole Ondreja Zápotockého, na východe tiež urbárske zeme, na severe ležala roľa Jána Malocha. Výsev bol odhadnutý na 5 meríc. Hlinisko zadné susedilo na východe s Jurajom Kováčom, na juhu bol krovinatý porast, na západe potok, na severe boli urbárske lúky. Zem Lazinka bola ohraničená na východe farskou lúkou, na juhu bola poddanská roľa, na západnej strane bolo krovie a na severe potok. Vysievalo sa tu osem a pol merice zrna.

V tretej kalkatúre to bola Nižná Hôrka (Huorka inferior). Na východe hraničila s potokom, oproti na juhu a severe bola pažiť, na východe cesta. Zem mala kapacitu jeden aj pol merice. Vyšná Hôrka (Huorka superior) bola na východe ohraničená potokom, na juhu a severe trávnatým porastom, na západe sa vinula cesta. Vysievali tu dve merice ovsa. Zem Poddielcom mala na východe v susedstve cestu, podobne aj na juhu, na východe ju ohraničovala pažiť a na severe pozemky, ktoré užíval sedliak Ján Štrba. Výsev bol odhadnutý na dva a pol merice zrna. Oráčina Lúčička hraničila na východe a juhu s urbárskymi pozemkami, na východe s potokom a na severe s cestou. Pozemok mal kapacitu 7 meríc. Napokon poslednou bola zem Bohradová s výsevom na 6 meríc ovsa. Na východe od nej bola farská lúka, na juhu kuriálna roľa Turanokovcov, ktorú rodina využívala spoločne, na západe poddanské polia a na severe hranicu tvorila pažiť. Všetky pozemky v tretej kalkatúre v roku 1825 slúžili ako pasienky.

Fare patrila aj lúka Nakel. Bola obklopená poddanskými lúkami. Farár okrem toho kosil trávu na okrajoch oráčín. Dopestoval tak asi 4 vozy sena. Farár vlastnil kapustnisko s kapacitou na dve bratislavské merice. Na východe a juhu hraničilo s kapustnískom, ktoré využíval učiteľ, na severe zasa s kapustnískom poddaného Ondreja Juráša, na západe bola farská roľa, poddanské pozemky a farská záhrada. Farár vyberal desiatok in natura z ozimného obilia. Farníci boli povinní doviest' obilie do farskej stodoly. Desiatok z jarín bol určený na 12 kôp a 42 snopov ovsa.

Plat farára v hotovosti (kongrua) bol v roku 1825 určený na 217 zlatých a 51 denárov. Peniaze dostával z náboženskej základiny. Prijmy plynuli tiež zo štóly, za pohreb muža bral 1 zlatý, za pohreby ženy 45 denárov, za dieťa 15 denárov, za návštevu šestonedielky 9 denárov, za sobáš 1 zlatý, podobne ako za kantáciu a pohrebnú reč. Obyvatelia platili tiež za krst a iné cirkevné úkony.

Na fare nebola núdza o tvrdý alkohol. Bola tu domáca pálenica, alkohol však slúžil pre domácich, niekedy ho však aj predávali. Podľa svedectva kanonickej vizitácie ešte z roku 1732 farár slobodne ťažil drevo v zemianskych lesoch. V súvislosti s reguláciou a ochranou lesného bohatstva v roku 1825 dostával 20 siah mäkkého dreva, 12 vozov bukového dreva a 12 vozov sušiny. Drevo boli povinní narúbať a doviezť domáci poddaní. Farár mal aj právo rybolovu, ako aj pasienkové právo. Štyrikrát ročne dostával dary pri významnejších cirkevných sviatkoch.

Kostolníkom (aeditus) bol v roku 1825 Ondrej Hrabovský. Bol morálne založený, svedomito sa staral o kostolné peniaze. Do funkcie ho zvolila obec spolu s farárom. V nedeľu a sviatočné dni posluhoval pri bohoslužbách a staral sa o kostolný riad. Organizoval rozličné prosebné zhromaždenia a procesie. Z kostolnej pokladnice dostával odmenu 3 zlaté ročne. Bývalo zvykom, že kostol zodpovedal aj syndicus (ochranca, radca). V Komjatnej však v roku 1825 nebol ustanovený (nullus in hac ecclesia datur syndicus).

Kurátorom (správcom) kostola bol Ján Brnoliak, sedliak z Komjatnej, ktorý bol primerane pripravený na plnenie svojich úloh. Zaujímavý je údaj, že ovládal latinčinu. Medzi jeho povinnosti patrila starostlivosť o kostolné peniaze a okrem toho aj vedenie účtov. Nedostávala nijakú odmenu, pracoval bezplatne.

V Komjatnej boli v roku 1825 dvaja hrobári: Ondrej Pekár a Juraj Paciga. Plnili tiež funkciu nočných strážnikov podľa pokynov obecného úradu, a to po celý rok. Mali na starosti kopanie jám na cintoríne do hĺbky jednej siahy, opatrovali a pochovávali telá nebožtíkov. Za vykopanie jamy pre dospelého dostávali 36 denárov, pre dieťa iba 24 denárov. V obvode farnosti pôsobili dve pôrodné baby Mária Štrbová a Zuzana Zobková. Pracovali podľa inštrukcií stoličného lekára, ktorý ich aj preskúšal. Ovládali základné cirkevné úkony, hlavne čo sa týkalo krstu. Podľa pokynov farára krstili hlavne nežuživé deti, u ktorých nebola záruka prežitia.

Farnosť v Komjatnej nemala v roku 1825 filie, v jej obvode sa nenachádzali kalvárie, kaplnky alebo súkromné evanjelické modlitebne, ani krypty. Cintorín bol situovaný mimo dediny asi na 15 minút cesty. Bol ohradený kamenným múrom, v ktorom bola brána.

Skrášľovali ho stromy a kroviny. Pochovávali tu katolíkov aj evanjelikov, nepokrstené deti a vlastne každého nebožtíka, tak ako si to vyžadovala potreba. Kostnica však bola v dezolátnom stave.

V obvode farnosti v roku 1825 stála kamenná socha svätého Ján Nepomuckého. Bola umiestnená v Švošovskej doline (in valle Sosoviensi situata). Vybudovali ju na náklady obce, ktorá sa zároveň starala aj o údržbu pamiatky. Nachádzali sa tu štyri drevené kríže. Jeden z nich bol situovaný nad Komjatnou, druhý stál na cintoríne, tretí pod školskou budovou. Napokon štvrtý kríž bol osadený mimo dediny v poli. Prvé tri kríže dala vybudovať obec, ktorá sa tiež starala o údržbu a potrebné opravy. Kríž v poli dal postaviť v roku 1809 na svoje náklady poddaný Svrček z Komjatnej.

Vo farnosti v Komjatnej žilo obyvateľstvo iba slovenskej národnosti (est populus unius lavii schlavici). V roku 1825 tu bývalo celkovo 958 duší, 937 z nich sa hlásilo k rímsko-katolíckemu náboženstvu. Birmovaných bolo 622, nebirmovaných 315 ľudí. Sídlilo tu však aj 21 evanjelikov a židov. Ľud bol zbožný, dodržiaval pravidlá cirkevného života, mládež sa správala primerane, nik z obyvateľov nežil v konkubínate.⁴

Škola v **Komjatnej** už podľa predchádzajúcich tvrdení existovala zaručene už na konci 16. storočia. Učili sa tu deti z Komjatnej, Turíka, Hubovej, Švošova a Stankovian. Samozrejme, že v období 17. storočia a polovice 18. storočia nenavštevovali školu všetky deti, len deti bohatších sedliakov a zemanov. Do roku 1653, možno s prestávkami až do roku 1709, pôsobili v Komjatnej protestantskí učitelia. Katolícki učitelia začínajú učiť v tunajšej škole až od roku 1710.

V roku 1752 boli v Komjatnej už v prevahe katolíci, ktorých bolo 165, protestantov bolo 8 a nerozhodných 185. V Stankovanoch žilo 358 katolíkov a 6 protestantov. V Hubovej žilo 359 katolíkov a 1 protestant. V Švošove žilo 153 katolíkov a 18 ľudí bez vyznania, v Kraľovanoch 11 katolíkov, 183 protestantov a 80 bez vyznania. V Stankovanoch sa spomína murovaný kostol Všetkých svätých s jedným oltárom Svätej Márie Bohorodičky.⁵

V roku 1777 patrili k farnosti v Komjatnej (470 obyvateľov) filiálky: Švošov 239 obyvateľov, Hubová 541 obyvateľov, Stankovany 570 obyvateľov, Kraľovany 11 obyvateľov iné menšie usadlosti 344 obyvateľov a Valaská Dubová 473 obyvateľov. Spolu žilo vo farnosti v tomto období 2648 obyvateľov.⁶

Prvým známym katolíckym učiteľom po reformácii v **Komjatnej** bol Michal Kozay, ktorý tu učil od roku 1697. Druhým učiteľom bol Melichar Medzibrodský, pochádzajúci z Oravy, ktorý tu pôsobil v rokoch 1721-1745. Jeho nástupca, učiteľ Andrej František Kmeť

(Kmeth), pôsobil v Komjatnej ako učiteľ od roku 1745. Bol zakladateľom dynastie Kmeťovcov v Komjatnej a preto ho môžeme označiť ako Andrej Kmeť najstarší. Kanonická vizitácia ostrihomskeho arcibiskupa a prímasa Uhorska Mikuláša Čákyho (*1698 +1757) ho v roku 1752 označuje za kvalifikovaného 32-ročného učiteľa pôsobiaceho v mieste 6 aj pol roka.⁷

Deti z filiálnych obcí Stankovany, Švošov a Hubová mali navštevovať v roku 1776 školu v sídle farnosti v Komjatnej. Vyučoval tu Andrej (Ondrej) Kmeť najstarší, ktorý mal v tom čase na starosti len 6 žiakov. Pochádzali prevažne so sídla farnosti. Učil čítanie, písanie a katechizmus. Za to dostával od každého žiaka 20 denárov ročne. Na plecía učiteľa doliehali najmä cirkevné a náboženské povinnosti, za čo však dostával tiež plat. Za kantácie bral 35 denárov, mal aj podiel z darov. Platili ho tiež za organovanie v Stankovanoch a za iné cirkevné úkony, celkove dostával ročne okolo 9 zlatých. Peniaze a naturálie mu poskytovali aj Švošov a Hubová. Konskripciu vykonal v roku 1776 podslúžny Ján Giláni z Lazov v mesiaci októbri. Generálna kongregácia Liptovskej stolice ju schválila 19. februára 1777. Potvrdil ju aj vicerachidiakon Martin Hyža, farár v Liptovskom Trnenci, delegovaný spišským biskupom.⁸ Andrej Kmeť učil v Komjatnej aj v roku 1777 a v zápisnici o prehliadke farnosti sa spomína ako učiteľ a organista.⁹ Všetky kanonické vizitácie spomínajú, že Andrej František Kmeť bol ženatý. Manželku však nepoznáme. V prvom roku pôsobenia v Komjatnej sa mu narodil syn Andrej Kmeť starší. V roku 1786 prevzal učiteľské pôsobisko po otcovi. Učil ešte aj v roku 1795. V tomto roku sa prvý krát v Komjatnej spomína aj pomocný učiteľ v osobe 54-ročného Andreja Pekára, ktorý učil v Komjatnej už od roku 1779.¹⁰

Novú školu postavili v Komjatnej v roku 1814 na náklady obce. Bola vybudovaná z dreva a v roku 1825 bola v dobrom fyzickom stave. O údržbu a rekonštrukciu sa mala starať obec. V budove boli dve miestnosti. Jednu z nich obýval učiteľ (ludirector) s rodinou, druhá slúžila ako učebňa. Nachádzali sa tu lavice a tabuľa. Bola to miešaná trivilána škola, ktorú navštevovali tiež evanjelici. V roku 1825 bol tunajším učiteľom

Ján Kmeť mladší (Kmettyi), vtedy 44-ročný, ženatý (syn Andreja Kmeťa staršieho). Študoval v Ružomberku a mal všetky potrebné vysvedčenia a doklady. Viedol morálny život, medzi žiactvom a rodičmi bol obľúbený, poslúchal farára. Do funkcie ho ustanovil liptovský

vicearchidiakon, miestny farár a obec. Učiteľ sa vo všetkom pridržiaval ustanovení Tridentského koncilu.

Správca školy a učiteľ mal na starosti veľa cirkevných a náboženských vecí. Staral sa o kostol, otváral a zatváral ho. Pri bohoslužbách obsluhoval organ a predspevoval. V škole vyučoval čítanie a písanie a to v slovenčine aj latinčine. Učil aritmetiku aj náboženstvo. Žiakov viedol k zbožnosti a poslušnosti. Na vyučovanie v roku 1825 dochádzalo okolo 50 žiakov. V škole boli všetky potrebné učebnice, medzi nimi slovenský šlabikár, učebnica základov latinčiny (Principia linguae latinae) a slovenské náboženské knihy, hlavne evanjeliá. Notárske práce pre obec učiteľ nebol povinný vykonávať.

Učiteľ využíval bližšie neoznačenú ornú pôdu s kapacitou na jeden a pol merice ovsu. V susedstve na juhu ležala roľa sedliaka Andreja Hromadu, na severe, východe a západe bola obklopená verejnou cestou. Vlastnil kapustnisko s kapacitou jeden a pol merice. Niekedy tu sial tiež ovos. Na východe sa rozkladali lúky poddaných, na južnej strane viedla cesta, na západe boli urbárske pozemky a napokon na severnej strane bolo farárovo kapustnisko. Obec dávala učiteľovi (ludimagistrovi) 18 bratislavských meríc jačmeňa, 16 kôp ovsu, za organovanie bral 4 zlaté ročne. Deti platili za výučbu po 1 zlatom ročne. Za účasť na pohrebe maloletého alebo dospelého učiteľovi dávali 24 denárov, podobne ako za zvonenie. Pravda, mal aj iné, drobnejšie príjmy a podiel na obetných daroch. Zemianska rodina mu pridelovala dve siahly mäkkého dreva ročne, drevo musel porúbať a doviezť vo vlastnej réžii.¹¹

V druhej polovici 19. storočia učil v Komjatnej v poradí už štvrtý z Kmeťovcov, Andrej Kmeť najmladší. Počas jeho pôsobenia bola postavená nová, murovaná budova školy, na ktorú spišský biskup prispel sumou 200 zlatých. Andrej Kmeť najmladší tu učil až do roku 1865, keď na jeho miesto nastúpil Juraj Nikel a o necelý rok na to Jozef Hromada. V priebehu svojho pôsobenia učil v 6-tich triedach.¹² Po odchode učiteľa Hromadu prišiel učiť do Komjatnej Leonard Kmeť, ktorý sa narodil v Komjatnej v rodine spomínaného učiteľa Andreja Kmeťa najmladšieho a doplnil tak galériu učiteľskej rodiny Kmeťovcov. Po ňom pôsobili v Komjatnej 23 rokov Juraj Mikula. Jeho nástupca Fridrich Kovalík bol náruživým poľovníkom. Počas jednej z poľovačiek mu vraj odtrhlo prst. Jeho nástupcom bol v rokoch 1898-1901 pomocný učiteľ Jozef Viecha.¹³ V období pôsobenia Viechovho nástupcu Ignáca Hladkúlika začali v Komjatnej v roku 1903 stavať novú budovu školy, ktorá bola dokončená v roku 1904. Stará budova už nevyhovovala ani po kvalitatívnej a hlavne po kvantitatívnej stránke. Správcami školy boli v medzivojnovom období: veľmi obľúbený František Šostronek, ktorý sa v Komjatnej aj oženil, Štefan Ujček, Dezider Priekopa, známy svojimi

dlžobami, Vojtech Török, lekár samouk (trhal zuby, dával injekcie, manipuloval s jedmi), pre svoj nemravný život musel po 1,5 mesiaci odísť. Posledným medzivojnovým a vojnovým učiteľom bol Ján Gazda.¹⁴

V roku 1930 bola zriadená pre veľké množstvo žiakov ďalšia trieda a druhé učiteľské miesto, na ktoré bola prijatá Mária Bražinová. Neskôr na tejto stanici učili: Mária Pacigová, Ondrej Renčo, Vojtech Skačáni a Anna Piačeková. V roku 1934 bola škola rozšírená o tretiu učiteľskú stanicu. Prijatá bola učiteľka Libuša Zapletalová, neskôr tu učili: Gustáv Slavkovský, Alžbeta Hanesová, Alena Hulíková, Elena Pekárčiková a Alena Húsková Hamajová.¹⁵

V **Hubovej** vznikla škola v roku 1782. Prvým učiteľom bol Ján Gombášsky ináč Okály (Gombassky alias Okally). Tak ako to bolo v tej dobe zaužívané, vykonával zároveň aj funkciu notára pre okolité obce Stankovany a Švošov. Najstaršia škola v Hubovej bola drevená. Bola postavená z dreva, ktoré poskytlo hradné panstvo. Škola bola triviálna, to znamená, že deti sa tu učili čítať, písať a počítať. Nerozlučnou časťou vyučovania bolo aj náboženstvo. Druhým učiteľom v Hubovej bol po zriadení farnosti od roku 1787 Ján Reháč. Kanonická vizitácia z roku 1795 o ňom poznamenáva, že okrem učenia bol aj organistom. Učil deti čítať, písať a základy aritmetiky. V stredu a v sobotu vyučoval katechizmus. Ján Reháč bol podľa vizitátora „dobrých mravov, ale mnoho sa neučil a neovláda ani latinskú reč, predsa však dosť starostlivo učí deti čítať a písať.“¹⁶

V roku 1816 postavili v Hubovej na náklady komorského panstva novú kamennú budovu jednotriednej školy spolu s bytom pre učiteľa. Iniciátorom stavby bol vtedajší učiteľ Matej Melleky (Mellegh). Jeho syn Matej, ktorý sa pravdepodobne narodil v Hubovej, bol od roku 1844 advokátom Liptovskej stolice.¹⁷

Spomínaná budova školy stála na východ od kostola a v jeho tesnej blízkosti. Dve miestnosti obýval učiteľ a tretia slúžila ako učebňa. Nechýbala tu kuchyňa, komora a pivnica. Z hospodárskych objektov bola vo dvore k dispozícii dreváreň, maštal, postavené z pevného materiálu. V učebni boli lavice a tabuľa. Škola

bola triviálna katolícka, na vyučovanie však dochádzali aj evanjelici. Navštevovali ju chlapi aj dievčatá spoločne, a to z Hubovej aj Švošova.

Správcom školy bol aj v roku 1825 Matej Melleky, vtedy 38-ročný, ženatý. Jeho kvalifikáciu preveril v Ružomberku zástupca najvyššieho školského úradu (penes delegatum superioris directoratus scholarii officium). Vlastnil všetky potrebné doklady a vysvedčenia. V osobnom živote bol ostatným obyvateľom príkladom, k žiakom bol milý a prívetivý, poslúchal farára.

Medzi povinnosťami učiteľa patrilo aj organovanie, zborový spev s farníkmi, ako aj výuka cirkevných piesní. V neprítomnosti kostolníka zapaloval a zaháňal sviečky. Farárovi pomáhal pripravovať omše, nosil obličky a víno. Mimo kostola sa zúčastňoval na pohreboch, na procesiách, predspevoval a organoval pochod. Farárovi celkovo pomáhal pri katechetizácii farníkov a mládeže v šiestu nedeľu pred Veľkou nocou (Quadragesima) a v Advente. Notárske práce pre obec nebol povinný vykonávať. Ako pedagóg vyučoval v škole čítanie, písanie a základy aritmetiky. Každú stredu a sobotu učil náboženstvo. Školské prázdniny boli v roku 1825 na jeseň.

Príjmy učiteľa (ludirectora) stanovoval starší kontrakt z 30. marca 1814, platný aj v roku 1825. Likavské panstvo mu poskytovalo ročne v hotovosti 41 zlatých a 40 denárov. Od panstva dostával 15 siah tvrdého dreva pre svoje vlastné potreby, na vykurovanie učebne 10 siah tvrdého dreva. Drevo rúbali a dovážali do školy poddaní z Hubovej a Švošova. Hubová učiteľovi platila ročne 60 zlatých, Švošov 30 zlatých. Hubová mu okrem toho odovzdávala 8 meríc jačmeňa dobrej kvality, Švošov 4 merice. Učiteľ mal vedľa farskej záhrady vlastný oplotený pozemok s výmerou 641 štvorcových siah. Na obecných pasienkoch mu dovoľovali pásť kravy. Mal podiel na štóle. Za pohreb dospelého bral 1 zlatý, za dieťa 30 denárov, za písanie ohlások 6 denárov, za organovanie počas pohrebu 15 denárov.¹⁸

V päťdesiatych rokoch 19. storočia, až do roku 1888 učil a bol správcom školy v Hubovej Jozef Rólik.¹⁹ Po smrti Jozefa Rólika učili jeho deti Karol Rólik a Fauna Róliková až do roku 1891. Nemali však predpísanú kvalifikáciu. V rokoch 1891-1899 učil v Hubovej Jozef Hromada, v rokoch 1900-1902 Alexander Bachratý. Jeho nástupca Ján Blahunka učil pred tým v Új Venceli a Lúčkach. V Hubovej pôsobil v rokoch 1903-1913.²⁰ V roku 1906 bola

zriadená v Hubovej druhá trieda a na miesto učiteľa bol prijatý Anton Húska. V škole sa v roku 1904 učilo 165 detí. Druhá trieda bola zriadená v „Hýčikovie dome“. Situácia bola neúnosná, a tak sa v rokoch 1911-1913 postavila nová budova dvojtriednej školy spolu s bytmi pre učiteľov. V roku 1911 odišiel Anton Húska učiť do Stankovian. V rokoch 1911-1915 ho nahradil rodák z Hubovej Peter Miko Hrončo.²¹ Neskôr na druhej učiteľskej stanici učili: Július Brdko (tunajší farár, pretože cez vojnu nebol k dispozícii žiadny učiteľ), Ján Peréni (Pirončiak), Anton Vosátko, Ján Magúth, Ján Buma a Alžbeta Hanesová. Počet žiakov neustále narastal a v roku 1929 bola na tretie učiteľské miesto zvolená Mária Bumová, v roku 1932 na štvrté učiteľské miesto Helena Kútniková a v roku 1934 na piate miesto Jozef Okál'. V rokoch 1930-1945 sa pre nedostatok miesta učilo aj v bývalej urbárskej krčme.²²

Súčasná budova školy bola postavená v rokoch 1969-1972. Kolaudácia novej budovy sa uskutočnila v roku 1972 a vyučovanie sa v nových priestoroch začalo 1. septembra 1972.

V **Stankovanoch** vznikla škola až v roku 1804. Bola to dvojtriedna trivilána škola a v prvom školskom roku 1804/1805 sa tu učilo 64 žiakov (24 v I. triede a 40 v druhej). Podľa zachovaného rozvrhu hodín tu učiteľ Ján Kubáni (Kubányi) učil základy náboženstva, písanie (krasopis), čítanie a počítanie (aritmetika). V roku 1804, keď Kubáni nastupoval, mal za sebou už 12 rokov školskej praxe. Keďže do tejto doby Stankovany nemali učiteľa, bol medzi obcou a novým učiteľom dňa 5. septembra 1804 urobený kontrakt úžitkov učiteľa na zabezpečenie jeho bývania a obživy. Obec nemala vlastnú budovu vhodnú na vyučovanie ani na bývanie učiteľa. Začalo sa učiť v prenajatých priestoroch a rovnako v podnájme býval učiteľ Ján Kubáni. Zástupcovia Likavsko-hrádockého panstva sa zároveň zaviazali v krátkom čase postaviť budovu školy a byt pre učiteľa. Kontrakt podpísali okrem učiteľa: richtár obce Tomáš Sopko a prisažní, prefekt likavskej časti panstva Juraj Ekešházy (Ekesházy) a miestny farár Adam Moyš. Učiteľ Ján Kubáni (*1781 +1842) učil v Stankovanoch aj v roku 1825. Bol ženatý a vizitátor spišský biskup Jozef Bélik zaznamenal, že bol na vyučovanie aj riadne pripravený, mal ukončenú školu v Ružomberku. Podľa vizitátora bol schopný vykonávať svoje povolanie, bol pokojný, voči žiakom zhovievavý, voči farárovi poslušný a úctivý, v povinnostiach horlivý, bez nejakej chyby. Počas školských prázdnin pôsobil ako pomocník v Bratislavských cirkevných školách. Správca školy bol viac cirkevným funkcionárom ako pedagógom, čo bolo v tých časoch zvyčajné. Okrem vyučovania mal na starosti aj hranie v kostole, predspevovať, v prípade neprítomnosti kostolníka pomáhať kňazovi pri obliekaní rúcha. Vyučoval päť hodín denne čítanie, písanie, aritmetiku a náboženstvo.

V 20-tych rokoch 19. storočia chodilo v lete v Stankovanoch do školy až 90 žiakov, v zime ich však bolo viac.

Učiteľ na základe spomínanej zmluvy z roku 1804 dostával od Likavského panstva a obce spolu 40 zlatých v hotovosti. Pre potreby školy mu panstvo dávalo ročne 6 siah tvrdého palivového dreva, pre jeho vlastné potreby 12 siah. Porub a dovoz dreva zabezpečovala na svoje náklady obec. Podľa dohody mu Stankovany poskytovali 8 bratislavských meríc pšenice, niekedy aj 16 meríc jačmeňa a 4 merice dostával z Komjatnej. Každá usadlosť odovzdávala učiteľovi pol merice ovsu. Pozoruhodný je údaj, že učiteľ dostával od Stankovian 16 meríc zemiakov, pretože v iných vizitačných zápisniciach nie je o zemiakoch v Liptove ani zmienky. To by mohlo znamenať, že na začiatku 19. storočia bolo pestovanie zemiakov viac rozšírené len v chotári Stankovian.

Š.N. Hýroš v knihe Zámok Likava a jeho páni na s. 530-531 píše, že 24. mája 1774 bol na Likavsko-hrádcké panstvo preložený panský záhradník Vojtech Pruscha (Pruša) s určeným dôchodkom na dvojročnú skúšku, aby naučil komorských poddaných pestovať d'atelinu, sadiť zemiaky a rozmnožovať stromy. Poddaní najskôr zemiaky odmietli pestovať. Ružomerskí mešťania boli dokonca donútení ich zasadiť. Hýroš ďalej uvádza, že pred udomácnením zemiakov v Liptove sa podľa notícií Mateja Bela v Liptove, najmä vo Švošove, pestovala vo veľkom repa. Podľa ústnej tradície priniesli zemiaky do Spiša a Liptova študenti z Nemecka, konkrétne istý Tomáš Šváby. V dolnej časti Liptova sa dodnes pre zemiaky používa pomenovanie krompele, v Komjatnej švábka.

Učiteľ slobodne pásol dve kravy na obecných pozemkoch. Každá osminová usadlosť mu dávala stanovené množstvo slamy na prikrmovanie a prezimovanie dobytku. Patrila mu roľa v lokalite Záhradnô, ktorú obrábala obec. Okrem záhrady pri škole využíval aj kapustnisko v Rojkove s rozlohou 520 štvorcových siah, ako to bolo zaznačené aj v pozemkovej knihe. O úrodu a jej zber sa podľa kontraktu z 11. júna 1820 starali všetci sedliaci, ktorí bývali na náprotivnej strane Váhu. Likavské panstvo mu dalo do úžitku lúku Na Skalke s produkciou asi jeden voz sena ročne.

Z obetných darov pre kostol dostával učiteľ asi jednu tretinu. Podľa kontraktu z roku 1804 pri cestách za pohrebom dostával od pozostalých raňajky, za pohreb dieťaťa 12 denárov, dospelého 1 zlatý a 15 denárov, za pohreb dospelého a čítanie z Biblie 1 zlatý a 45 denárov.²³

Školu v Stankovanoch postavilo likavské panstvo až v roku 1810 z pevného materiálu. Pozostávala z učebne s tabuľou a lavicami, dvoch miestností bytu učiteľa a príslušenstvom (maštal' a humno). Škola je v dobových dokumentoch označená ako triviálna, miešaná (Schola haec est trivilais, puerorum et puellarum mixta). Bola čisto katolícka, skladala sa z dvoch postupových ročníkov.²⁴

Prvý učiteľ stankovianskej školy Ján Kubáni, pochádzal z drobného zemianskeho rodu. Jeho takmer 40-ročné pôsobenie bolo 22. februára 1842 ukončené jeho úmrtím. Umrel vo veku 60 rokov.²⁵

Druhým učiteľom stankovianskej jednotriednej školy bol Rudolf Podhorský. Učil tu v rokoch 1842-1872. V roku 1873 prišiel za tunajšieho učiteľa Jozef Hromada. Ostal tu učiť 26 rokov. V máji roku 1899 odišiel do výslužby. Na konci 19. storočia prišiel do Stankovian učiť Tomáš Majerčák, ktorý tu učil od 28. októbra 1899 až do 25. apríla 1900.

V tomto roku bol preložený na školu do Dolnej Zubrice na Orave. Keďže škola nemala po jeho odchode k dispozícii kvalifikovaného nástupcu v období od 25. apríla do 20. novembra 1900 učil tunajší občan a obchodovedúci Juraj Urban, ktorý bol zároveň organistom a vicerichtárom.²⁶

Dňa 1. decembra 1900 bol za učiteľa zvolený Fridrich Matiašovský mladší, syn vynikajúceho učiteľa Fridricha Matiašovského staršieho, ktorý pôsobil v tom čase v Ružomberku. Fridrich Matiašovský mladší učil pred svojim príchodom v škole vo Svätom Kríži. Okrem učiteľskej funkcie bol 10. februára 1901 obecným výborom zvolený aj za doručovateľa s ročným príjmom 48 korún a súčasne ho zvolili aj za prehliadača mŕtvol s platom 60 halierov za každý prípad. Dňom 9. októbra 1910 sa vzdal tunajšieho miesta a v roku 1911 bol za správcu-učiteľa školy zvolený Anton Húska, pred tým učiteľ v Hubovej a ostal tu učiť až do roku 1923. Neskôr tu pôsobili Metod Mikulec a v rokoch 1924-1945 Leonard Bláha.

Počas pôsobenia učiteľa Antona Húska bola pre veľký počet žiakov v Stankovianoch postavená na dolnom konci nová budova školy. Stavbou bol po konkurze v roku 1910 poverený podnikateľ Móric Stark. Tento však zmluvným podmienkam nevyhovel, a tak stavbu v roku 1911 dokončil podnikateľ Andrej Trasoň (Traszony) za 8.572 korún.²⁷

V **Rojkove** vznikla škola v roku 1914. V tomto roku bola postavená pre potreby tunajšej školy aj nová budova. Stavbu viedol Ondrej Trasoň, vtedajší hostinský z finančných

prostriedkov obyvateľov Rojkova, Stankovian, Podšípu a Fedorova, ktorí na stavbu prispeli po 50 korún. Budova pozostávala z dvoch izieb, kuchyne (byt pre učiteľa), učebne a dvoch vchodov s dvoma predsieňami. Bola odovzdaná do prevádzky na sklonku 1. svetovej vojny, preto bolo veľmi ťažké získať do novej školy učiteľa. Preto sa počas vojny v novej budove nevyučovalo a deti chodili stále do školy v Stankovanoch. Keď tunajší učiteľ tiež narukoval do vojny, chodili až do školy v Ľubochni. Škola bola v období vojny takto nevyužitá. Asi len dvakrát sa tu hralo divadlo. Na zriadenie rímsko-katolíckej školy osada Rojkov nemala prostriedky, a tak bola rozhodnutím ministerstva školstva z roku 1925 zriadená v Rojkove štátna škola a na náklady štátu bola schátralá budova opravená. Vyučovať sa tu začalo 16. novembra 1926. Prvou učiteľkou sa stala Anna Labáčková. Zariadenie škola nemala, a tak si lavice, stoličky a tabuľu požičali. Prvé pomôcky boli pre školu zabezpečené až v roku 1928. V roku 1935 bol zmenená na dvojtriednu. Vecný náklad na druhú triedu znášala obec Stankovany. Na druhú učiteľskú stanicu bola ustanovená učiteľka Margita Jeleníková. Od roku 1940 na škole pôsobili učitelia Ján Eliáš a Júlia Doležalová. V prvej triede sa učili 46 žiakov a v druhej triede 51 žiakov. V roku 1941 učiteľku Doležalovú vystriedala Mária Kulinová. Od roku 1942 bola správkyňou školy Mária Kulinová a v druhej triede učil Michal Meleki. V nasledujúcom roku ho vystriedal Jozef Hušek. Od 1. januára 1945 sa stáva správcou školy opäť Ján Eliáš, ktorý dovtedy zastával v Bratislave funkciu ústredného tajomníka Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Po jeho odchode na konci januára do Holíča, viedla škola Mária Kulinová.²⁸

Od vzniku školy v Hubovej chodili tu aj deti zo **Švošova**. Už v roku 1864 bola situácia v počte žiakov v Hubovej neúnosná. Jeden učiteľ tu učil až 200 žiakov. Obyvatelia Hubovej pod vedením richtára Jána Okála a obyvatelia Švošova pod vedením richtára Ondreja Široňa sa 22. novembra 1864 zišli na rokovaní so zástupcami Liptovskej stolice slúžnym Martinom Vladárom a župným právnikom Júliusom Grillom. V liste komorským úradom žiadali od 1. novembra 1865 buď zriadiť v Hubovej ďalšiu triedu a zaplatiť druhého učiteľa (toto však hneď na začiatku odmietli obyvatelia Švošova), alebo priamo vo Švošove zriadiť samostatnú jednotriednu školu s učiteľom. Na stavbu budovy školy sa zaviazali od Likavsko-hrádockého panstva získať pozemok a drevo. Učiteľovi sa zaviazali ročne platiť 30 zlatých

spolu s 4 mecami jačmeňa a 12 centami zemiakov. Žiadali zároveň vyznačiť, kde môžu nachystať v budúcnosti palivové drevo pre učiteľa. Tieto snahy však nenašli pri komorských orgánoch pochopenie. Škola v Švošove nevznikla. V roku 1871 Karol Polák na žiadosť zástupcov obce Švošov v spolupráci s notárom Jozefom Podhorským napísali žiadosť školskému inšpektorovi v Liptovskom Mikuláši o zriadenie samostatnej katolíckej školy v Švošove. Byt pre učiteľa a miestnosť na vyučovanie sa mali prenajať. Učiteľ mal dostávať všetky pôžitky, ktoré dostával dovtedy od obyvateľov Švošova učiteľ v Hubovej. Už v žiadosti uviedli, že v roku 1871 pre účely zriadenia učebne prenajali dom číslo 30. V žiadosti zároveň vysvetlili, že bývalý Ľubochnianský učiteľ nemôže vyučovať v Švošove, lebo je starý a nevládny. Žiadali zároveň žiadosť postúpiť príslušnému ministerstvu, aby o veci rozhodlo. Krátko na to bola zvolená školská stolica ako poradný orgán školy s členmi: farár v Hubovej, Matej Piroh, richtár, Ondrej Mikulka, boženík, Juraj Paráda, Ondrej Kulich, Ján Pompáš, Ján Žiara, Ondrej Široň a budúci učiteľ.²⁹ Prvým učiteľom v Švošove sa stal už v roku 1871 na viac ako 33 rokov Matej Franko. Usilovne vzdelával tunajšie deti. Školská vrchnosť s ním však nebola spokojná. Bol nekvalifikovaný a často bol kritizovaný najmä za neznalosť maďarského jazyka. V roku 1904 odišiel na odpočinok.³⁰ V rokoch 1904-1908 na jeho mieste učila Júlia Husáriková, neskôr Jozef Hájek a Jozef Dobrotka. V roku 1910 prišiel za učiteľa-správca do Švošova Ladislav Veselý. Počas vojnových udalostí ho krátko zastupoval Július Okoličáni.³¹ V roku 1914 bola škola dlhodobo zatvorená pre epidémiu osýpok.³² V roku 1909 bola škola rozšírená o ďalšiu triedu s novým učiteľom Júliusom Brtkom. Neskôr tu vyučovali Margita Maxianová, Margita Barošová, Terézia Oszághová, Anna Kričková a Jozef Kenda. V roku 1931 bola zriadená tretia trieda a na novozriadené učiteľské miesto nastúpila Anna Šťavová. Neskôr tu učili: Katarína Marschallová, Bohuslava Hřebinová, Jiřina Pohlová, Vojtech Matiašovský, Gizela Kubal'ová, Elena Muchová, Magdaléna Pašová, Alžbeta Hanesová a Magdaléna Pašová. V roku 1942 bola zriadená vo Švošove štvrtá trieda a na učiteľské miesto nastúpila Anna Kendová.³³

Rímsko-katolícka škola v **Ľubochni** vznikla v roku 1824. Jej vznik si vynútil vzrast počtu obyvateľstva na prelome 18. a 19. storočia v pôvodne malej osade.

V roku 1824 bola zároveň postavená budova školy zásluhou kráľovskej komory a Likavského panstva. Podľa záznamu v zápisnici z kanonickej vizitácie v Hubovej z roku 1825 to bola stavba z pevného materiálu. Učiteľ v nej obýval dve miestnosti a mal k dispozícii kuchyňu, komoru a pivnicu. Tretia miestnosť slúžila ako učebňa. Na školskom dvore bola umiestnená maštal' a dreváreň. V triede bola tabuľa a všetko potrebné zariadenie. Bola to normálka

(schola haec est normalis), na vyučovanie dochádzali deti z katolíckych aj evanjelických rodín.³⁴

Prvým učiteľom školy sa stal mladý, ženatý 26-ročný František Punsinger. V kanonickej vizitácii z roku 1825 je označený ako docens, t.j. učiteľ na rozdiel od ludimagistra – správcu školy, ktorý vyučoval v sídle farnosti v Hubovej, ktorý mu bol priamym predstaveným. Mal potrebnú kvalifikáciu, ktorú mohol preukázať úradnými dokladmi. Bol obľúbený medzi obyvateľstvom a svedomite plnil všetky príkazy vrchnosti. Vyznával rímsko-katolícku vieru a pracoval tiež na cirkevnom poli.³⁵

Príjmy učiteľa v Ľubochni stanovovala kráľovská komora. Od Likavského panstva dostával ročne ako mzdu 200 zlatých, za pisárske práce pre obec 10 zlatých. Z deputátu mu prislúchalo 18 meríc žita a 20 centov ovsu, ako aj 4 vozy slamy. Dostával 8 siah tvrdého palivového dreva pre svoje potreby a 6 siah na vykurovanie učebne. Mal tiež k dispozícii záhradu. Jeho povinnosti sú uvedené v zápisnici z kanonickej vizitácie jednou vetou. Vyučoval všetky predmety zaradené do učebného plánu normálnych škôl.³⁶

František Punsinger pôsobil v Ľubochni ako učiteľ skoro polstoročie až do roku 1872, keď dovŕšil 74 rokov. Jeho pôsobenie ešte aj vo vysokom veku dokazuje žiadosť obyvateľov Švošova z roku 1871 o zriadenie školy, v ktorej píšú, že nechcú, aby aj vo Švošove učil Ľubochniansky učiteľ, ktorý je starý a bezvládný.³⁷

Po smrti Františka Punsingera bola v roku 1872 škola v Ľubochni bez učiteľa. Dočasným riaditeľom školy bol Karol Pollák, farár v Hubovej. Dočasný riaditeľ v októbri 1872 prevzal aj školské pomôcky (glóbus, mapy Európy a Uhorska a iné predmety) pridelené školským inšpektorátom. V roku 1874 sa novým učiteľom stal Anton Podhorský, ktorý učil v Ľubochni až do roku 1906.³⁸

Nový učiteľ Anton Podhorský chcel do školy zaviesť aj výučbu ovocinárstva. Dosvedčuje to jeho žiadosť komorskému panstvu zo 4. marca 1874 o vyčlenenie pozemku na štepnicu a záhradku, aby „učencom svojím v štepárstve a zahradníctve potrebnie vedomosti pre život udelil“. Zo žiadosti zároveň vyplýva, že štepárstvo vyučoval aj učiteľ v Stankovanoch a Hubovej, pretože Anton Podhorský v žiadosti uviedol aj „akú radosť cíti mnohý z učiteľov keď vidí, že namáhania aj v tomto odvetví vedomosti učenci jeho pochopiať s prospechom pestujú – len ja v tomto okolí som tej radosti zbavený, aby som učencov mojich aj v zahradníctve a štepárstve poučiť a vzdelat' mohol, a bôlným srdcom hladím na prospech mojich susedov závidiac im, že ich školáci aj v štepárstve napredujú.“³⁹

Antona Podhorského vystriedala v roku 1906 učiteľka Irma Wolfinauová, štyri roky tu neskôr učila Blanka Kopernická a v rokoch 1918-1919 opäť Irma Wolfinauová.⁴⁰ V období pôsobenia Irmy Wolfianuovej bola v roku 1906 postavená v Ľubochni nová škola. Stavba sa však uskutočnila ešte na podnet Antona Podhorského. Posviacka novostavby sa v Ľubochni konala 15. marca 1910.⁴¹ Od roku 1919 bola učiteľkou-správkyňou školy Zdenka Magúthová a v rokoch 1940-1945 učiteľ Jozef Okál'. Pre neustále stúpajúci počet žiakov bola v roku 1936 v Ľubochni zriadená druhá učiteľská stanica kde nastúpil učiteľ z Hubovej Jozef Okál', neskôr Mária Kubincová, opäť Jozef Okál' a v rokoch 1940-1945 opäť Mária Kubincová.⁴²

Učitelia Rímsko-katolíckej školy v Komjatnej

1697-?	Michal Kozay	1892-1898	Fridrich Koválik
1721-1745	Melichar Medzibrodský	1898-1901	Jozef Viecha
1745-1786	Andrej Fr. Kmet'	1901-1903	Ignác Hladkúlik
1786-1814	Andrej Kmet' ml.	1903-1926	František Šostronek
1814-1848	Ján Kmet'	1926-1928	Štefan Ujček
1848-1865	Andrej Kmet' najml.	1928-1928	Dezider Priekopa
1865-1865	Juraj Nikel	1929-1932	Štefan Ondrik
1866-1867	Jozef Hromada	1932-1932	Vojtech Török
1867-1868	Leonard Kmet'	1933-1945	Ján Gazda
1868-1891	Juraj Mikula		

Pomocní učitelia

1779 Andrej Pekár

II. trieda (1930-1945)

1930-1930	Margita Bražinová
1930-1930	Mária Pacigová
1930-1931	Ondrej Renčo
1931-1932	Vojtech Skačáni
1932-1945	Anna Piačeková

III. trieda (1934-1945)

1934-1939	Libuša Zapletalová
1939-1942	Gustáv Slavkovský
1942-1942	Alžbeta Hanesová
1942-1943	Alena Haulíková
1943-1945	Elena Pekárčiková
1945-1945	Anna Húsková Hamajová

Učitelia Rímsko-katolíckej školy v Hubovej

1782-1787	Ján Gombášsky Okál	1914-1920	Július Brtko
1787-1816	Ján Rehák	1920-1920	Anton Vosátko
1816-1825	Matej Melleky	1920-1929	Ján Magúth
1857-1888	Jozef Rólik	1929-1958	Ján Pirončiak
1888-1891	Karol Rólik	1958-1991	Tomáš Chrenko
1891-1899	Jozef Hromada		Ján Kuruc
1900-1902	Alexander Bachratý		Marta Kováčiková
1903-1913	Ján Blahunka		

II. trieda (1906-1945)

1906-1911	Anton Húska	1946-1947	Ladislav Grandtner
1911-1915	Peter Miko Hrončo	1948-1949	Ivan Pirončiak
1917-1929	Ján Pirončiak-Perényi	1953-1954	Štefan Spitka
1929-1943	Ján Buma	1954-1955	Anton Špidus
1942-1943	Alžbeta Hanesová	1955-1958	Cecília Husková
1943-1946	Júlia Mikesková	1958-1959	Ema Jahodníková
1946-1946	Alžbeta Filová		

III. trieda (1929-1945)

1929-1968 Mária Bumová

IV. trieda (1932-1945)

1932-1944 Helena Kútniková, vyd.Okál'ová

V. trieda (1934-1945)

1934-1935 Jozef Okál'
 1935-1936 Anton Macko
 1936-1939 Ján Okál'
 1939-1939 Ján Jarina
 1939-1946 Ladislav Mikeska

Učítelia Rímsko-katolíckej školy v Stankovanoch

1804-1842	Ján Kubáni	1900-1910	Fridrich Matiašovský ml.
1842-1872	Rudolf Podhorský	1911-1923	Anton Húska
1873-1899	Jozef Hromada	1923-1924	Metod Mikula
1899-1900	Tomáš Majerčák	1925-1945	Leonard Blaha
1900-1900	Juraj Urban		

II. trieda (1911-1945)

1911-1921	Rudolf Ambro	1939-1939	Mária Kubincová
1921-1922	Elena Pálmayová	1939-1941	Štefan Kubinec
1922-1925	Elena Hatiarová	1941-1941	Júlia Doležalová
1926-1938	Klementína Blchová	1941-1945	Anna Blahová

III. trieda (1931-1945)

1931-1939	Ružena Batizová
1940-1940	Anna Blahová
1940-1943	Margita Lučivjanská
1944-1944	Anna Blahová
1944-1944	Anna Miškayová
1944-1945	Jozef Turčan

Učítelia Rímsko-katolíckej školy v Švošove

1871-1904	Matej Franko	1909-1910	Jozef Dobrotka
1904-1908	Júlia Husáriková	1910-1941	Ladislav Veselý
1908-1908	Jozef Hájek	1941-1945	Július Okoličáni

II. trieda

1909-1921	Július Brtko	1930-1931	Terézia Országhová
1921-1924	Margita Maxianová	1931-1932	Anna Kričková
1924-1927	Mária Grandtnerová	1932-1941	Terézia Országhová
1927-1930	Margita Barošová	1942-1945	Jozef Kenda

III. trieda (1931-1945)

1931-1932	Anna Šťavová	1940-1941	Gizela Kubaľová
1932-1937	Katarína Marschallová	1942-1942	Elena Muchová
1937-1938	Bohuslava Hřebřinová	1942-1942	Magdaléna Pašová
1938-1939	Jiřina Pohlová	1942-1942	Alžbeta Hanesová
1939-1940	Vojtech Matiašovský	1942-1945	Magdaléna Pašová

IV. trieda (1942-1945)

1942-1945	Anna Kendová
-----------	--------------

Učítelia Rímsko-katolíckej školy v Ľubochni

1824-1872	František Punsinger	1918-1919	Irma Wolfinauová
1873-1906	Anton Podhorský	1919-1939	Zdenka Magúthová
1906-1913	Irma Wolfinauová	1940-1945	Jozef Okál'
1914-1918	Blanka Kopernická		

II. trieda (1936-1945)

1936-1937	Jozef Okál'
1937-1938	Mária Kubincová
1938-1939	Jozef Okál'
1940-1945	Mária Kubincová

Ružena Batizová, rodená Bednářová sa narodila 26. septembra 1908 v Dobřichove, okr. Kolín. V roku 1931 sa vydala za Petra Batiza z Kraľovian. Základné vzdelanie získala v Chrudime, stredné v Mladej Boleslavi. Učiteľský ústav absolvovala v Chrudime. Od roku 1927 pôsobila ako dočasná učiteľka Rímsko-katolíckej školy v Hutách, od roku 1928 vo Veľkom Borovom, neskôr v Ružomberku-Bielom Potoku a Nemeckej (Partizánskej) Lupči. Od 5. novembra 1931 bola zvolená za učiteľku druhej triedy v Stankovanoch. Učila tu až do 30. novembra 1939, keď bola po vzniku Slovenskej republiky prepustená zo školskej služby a odišla do Čiech.

Leonard Blaha sa narodil 1. októbra 1886 vo Važci. Pôvodne sa volal Blcha, až neskôr si zmenil priezvisko na Blaha. Základné vzdelanie získal v Liptovskom Hrádku, vyššie v Ružomberku a učiteľský ústav absolvoval v Spišskej Kapitule v rokoch 1904-1907. Od roku 1908 učil v katolíckej škole v Štrbe, od roku 1911 v škole vo Vyšnej Šuňave, od roku 1913 v škole v Kolároviaciach a od roku 1919 v rímsko-katolíckej škole vo Východnej. V rokoch 1914-1915 bojoval na frontoch 1. svetovej vojny. V roku 1915 padol do ruského zajatia, z ktorého sa vrátil 22. júna 1918. V roku 1924 bol prijatý za učiteľa školy v Stankovanoch. Službu nastúpil v októbri 1924. V Stankovanoch vykonával zároveň aj funkciu správcu školy až do roku 1945, keď odišiel na odpočinok. Bol dvakrát ženatý. Prvá manželka Mária Kyselyová mu zomrela 12. júla 1936 na následky otravy tzv. klobásovým jedom. V roku 1937 sa oženil s Annou Labáčkovou, učiteľkou v Rojkove.

Klementína Blchová sa narodila 25. októbra 1880 v Liptovskom Hrádku. Po ukončení učiteľského vzdelávania učila na rímsko-katolíckych ľudových školách najprv vo Važci, krátky čas v Liptovskej Kokave, Štrbe, Hrboltovej a opäť vo Važci. V Stankovanoch nastúpila ako učiteľka II. triedy od 1. septembra 1926. Podľa slov školskej kroniky bola vzorná a svedomitá. V Stankovanoch učila do 21. novembra 1938, keď podľahla ťažkej chorobe. Pochovaná je na cintoríne v Stankovanoch.

Ján Buma sa narodil 27. decembra 1908 v Hubovej. Základné vzdelanie získal v škole v Lubochni, stredné v meštianskej škole v Ružomberku a pedagogické v Turčianskych Tepliciach. Jeho prvým pôsobiskom bola Štátna ľudová škola v Likavke, kde pôsobil v rokoch 1928-1929. Vokátorom bol od 31. augusta 1929 ustanovený za učiteľa II. triedy v Hubovej. V roku 1936 sa oženil s Máriou Kunovou, učiteľkou III. triedy v Hubovej. V roku 1941 odišiel zo školských služieb zo zdravotných dôvodov predčasne na odpočinok.

Anton Húska sa narodil 4. januára 1889 v Párnici v rodine Antona Húska pochádzajúceho z Ružomberka a Emília Duchoňovej. Základné vzdelanie získal v rodisku, prvé dva ročníky učiteľského vzdelania absolvoval v spišskej učiteľskej preparandii a tretí a štvrtý ročník ukončil v Egri. Jeho prvým pôsobiskom sa stala škola v Hubovej, kde učil na druhej učiteľskej stanici od roku 1908. Od roku 1911 učil v Stankovanoch. Počas prvej svetovej vojny v roku 1914 narukoval k 67. pešiemu pluku a odišiel bojovať na front. Na východnom fronte padol do zajatia a vrátil sa až v roku 1918. Po skončení vojny sa vrátil do Stankovian, kde ostal učiť až do roku 1923. V roku 1923 odišiel učiť na školu Csallóközaranyosu v bývalej Komárňanskej župe.

Leonard Kmeť sa narodil 3. apríla 1858 v Komjatnej v tunajšej rodine katolíckeho učiteľa (ludimagistra) Andreja Kmeťa a Annay Ubranovej ako ďalší z dynastie Kmeťovcov – učiteľov, ktorí v Komjatnej učili od roku 1745. Jeho krstným otcom bol Rudolf Podhorský, vtedajší učiteľ v Stankovanoch. Leonard ostal verný otcovmu povolaniu a stal sa tiež učiteľom. Po skončení štúdií sa jeho prvým pôsobiskom stala Komjatná, kde v učiteľskom úrade vystriedal Jozefa Hromadu. Leonard Kmeť učil v Komjatnej v rokoch 1881-1904.

Zdenka Magúthová, rodená Maxiánová sa narodila vo Svätom Jakube 24. decembra 1892. Meštiansku školu absolvovala v Banskej Bystrici a učiteľský ústav v Pápe v rokoch 1910-1914. Od roku 1914 učila vo Valaskej Dubovej. V roku 1919 ju Ministerstvo zemédelství v Prahe menovalo do funkcie definitívnej učiteľky v Lubochni. V roku 1939 z Lubochne na vlastnú žiadosť odišla. V roku 1920 sa vydala za Jána Magútha, učiteľa v Hubovej a neskôr v Ružomberku.

Fridrich Matiašovský, mladší pochádzal z veľkého zemianskeho rodu z Liptovských Matiašoviec. Narodil sa v učiteľskej rodine Fridricha Matiašovského st. (* 28. 2. 1850 +16.4.1934) a Johany rodenej Matiašovskej (*19.2.1856 +15.12.1926). Jeho otec, skôr ako sa stal učiteľom, najprv sa vyučil za krajčír. Neskôr vyštudoval učiteľskú preparandiu v Spišskej Kapitule a učil najprv v rímsko-katolíckej škole v Liptovskom Trnenci, Ružomberku – Vlkolínci, od roku 1886 v Ludrovej a v roku 1912 bol na vlastnú žiadosť preložený na rímsko-katolícku školu do Ružomberka. V školstve pracoval 55 rokov. Ako dôchodca učil na Učňovskej škole v Ružomberku. Jeho manželka zomrela 15. decembra 1926 v Ružomberku. Z manželstva Fridricha Matiašovského s Johanou Matiašovskou sa narodilo päť detí: Aurélia, poštová úradníčka, Margita a synovia Fridrich, Vojtech

Pavol a Viktor, ktorí všetci ostali verní učiteľskému povolaniu. Fridrich Matiašovský učil v škole v Stankovanoch v rokoch 1900-1910. Po skončení učiteľského štúdia bolo však jeho prvé pôsobisko vo Svätom Kríži, kde bol organistom učiteľom. Jeho manželkou bola Ľudmila Matiašovská, rodená Kollárová (*1880 +18.10.1902 v Stankovanoch).

Ján Perényi Pirončiak sa narodil 26. septembra 1897 v Bobrovci. Ľudovú školu vychodil a stredné vzdelanie získal v Budapešti. Učiteľský ústav absolvoval v rokoch 1913-1917 v Lučenci. Počas prvej svetovej vojny slúžil pri 67. pešom pluku v Ungváre-Užhorode. Na učiteľské povolanie bol vynikajúco pripravený a okrem slovenčiny ovládal maďarčinu a francúzštinu, najmä po študijnom pobyte v Nancy v roku 1925. Po skončení učiteľského ústavu nastúpil ako učiteľ II. triedy dvojtriednej školy v Hubovej od 1. septembra 1917. Na tejto stanici učil až do roku 1929. V tomto roku bol 24. septembra menovaný za správcu a učiteľa prvej triedy tunajšej školy. Na tomto mieste pôsobil až do roku 1957. V roku 1921 sa oženil s Auréliou Ludvighovou z Hubovej.

Anton Podhorský starší bol synom učiteľa Rudolfa Podhorského, ktorý v 40-tych rokoch 19. storočia učil v Stankovanoch. Po doštudovaní učiteľského ústavu v Spišskej Kapitule bol prvým učiteľom na druhej učiteľskej stanici novozriadenej rímsko-katolíckej školy v Partizánskej (Nemeckej) Lupči, kde učil v rokoch 1860-1874. Počas tohto pôsobenia sa mu 10.1.1869 narodil syn Anton mladší, ktorý 11. októbra 1895 doštudoval učiteľský ústav v Ostrihome. Po jeho skončení učil na rímsko-katolíckej škole vo Veľkej na Orave a uchádzal sa o učiteľské miesto na II. učiteľskej stanici v Štátnej ľudovej škole v Liptovskom Hrádku.

František Šostronek sa narodil 10. júna 1885 v Palúdzke. Základné vzdelanie získal v rodisku a Liptovskom Mikuláši. Učiteľskú preparandiu skončil v Spišskej Kapitule. Jeho prvým pôsobiskom bola škola v Komjatnej, kde pôsobil v rokoch 1903-1926. Odtiaľto odišiel do Ružomberka. Oženil sa v Komjatnej so Zuzanou Babicovou.⁴³

PhDr. S. Churý, PhDr. P. Vítek

-
- 1 ŠA Bytča, Liptovská župa I, cirkevné a školské, inv.č. 921, 1733, K 679, Conscriptio ecclesiarum, parochiarum, scholarum, xenodochiorum, processus occidentalis.
  - 2 ŠA Bytča, Liptovská župa I, cirkevné a školské, inv. č. 920, 1733, K 679
  - 3 ŠA Bytča, Liptovská župa I, cirkevné a školské, inv.č. 924, 1777, K 679, conscriptio proventuum rectorum in processibus occidentali et meridionali...anno 1776 in mense octobri peracta
  - 4 ŠA Bytča, Liptovská župa I, cirkevné a školské písomnosti, inv.č. 949, 1825, K 681, Canonica visitatio parochialis ecclesiae Komjathna.
  - 5 ŠA Levoča, Rímsko-katolícky biskupský úrad v Spišskej Kapitule, Canonica Visitatio Nicoluas Csáky 1752, Komjatná
  - 6 ŠA Levoča, Responsiones Dni Parochi Komnyatensis, r. 1777
  - 7 In. Komjatná, 1330-2000, Obecný úrad Komjatná 2000, s. 19, Slovenský biografický slovník I., Matica slovenská, Martin 1986, s. 401, ŠA Levoča, Kanonická vizitácia farnosti v Komjatnej, 1752
  - 8 ŠA Bytča, Liptovská župa I, cirkevné a školské, inv.č. 924, 1777, K 679, Conscriptio proventuum ludirectorum in processibus occidentali et meridionali.
  - 9 ŠA Levoča, Responsiones Dni Parochi Komnyatensis
  - 10 ŠA Levoča, Rímsko-katolícky biskupský úrad v Spišskej Kapitule, Canonica Visitatio Ecclesia Komjathensis de Anno 1795
  - 11 ŠA Bytča, Liptovská župa I, cirkevné a školské písomnosti, inv.č. 949, 1825, K 681, Canonica visitatio parochialis ecclesiae Komjathna.
  - 12 ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši, č. 60/1871
  - 13 ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši, č. 149/1881
  - 14 In. Komjatná 1330-2000, Obecný úrad Komjatná 2000, s.19-20, ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši, č. 1450/1904, 979/1909
  - 15 c.d. 50, ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Rímsko-katolícka ľudová škola v Komjatnej, triedne katalógy 1930-1945
  - 16 ŠA Levoča, Rímsko-katolícky biskupský úrad v Spišskej Kapitule, Kanonická vizitácia fary v Hubovej /Gombáši/ 1795
  - 17 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Kanonická vizitácia fary v Hubovej z roku 1825, inv.č. 946, Szluha, M.: Liptó vármegye nemes családjai, Heraldika kiadó, Budapest 2000, s. 424, Rapošová, M.: Obrazy prameňov, Príloha Národnej osvety, č. 22, 1996, s. 5-8

- 18 ŠA Bytča, Liptovská župa I, cirkevné a školské, inv.č. 946, r. 1825, Canonica visitatio parochialis ecclesiae Gombás)
- 19 ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši, č. 152/1879
- 20 ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši, č. 1456/1904, 1375/1913
- 21 ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši, č. 920/1911, Okál, K.: Monografia obce Hubová 1425-1995, Obecný úrad Hubová 1995, s. 38
- 22 ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Rímsko-katolícka ľudová škola v Hubovej, triedne katalógy 1920-1945
- 23 ŠA Bytča, Liptovská župa I, cirkevné a školské, inv.č. 971, 1825, K 681, Canonica visitatio parochialis ecclesiae Sztankovanensis, 8.-9. júla 1825, Ša Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Rímsko-katolícka ľudová škola v Stankovanoch 1804-1945
- 24 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Rímsko-katolícka škola v Stankovanoch, Triedny katalóg 1804-1889, inv.č.1, ŠA Bytča, Liptovská župa I, inv.č. 971
- 25 Základná škola v Stankovanoch, Školská kronika 1804-1981
- 26 Tamže
- 27 ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Školský inšpektorát v Ružomberku, č. 10, Základná škola v Stankovanoch, Školská kronika 1804-1981, s. 12-13
- 28 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Štátna ľudová škola v Rojkove, kronika 1927-1948
- 29 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši, Agenda zástupcu školského inšpektora, č.250/1871
- 30 ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši, č. 633/1896, 1334/1904
- 31 ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši, č. 1296/1910
- 32 ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši, č. 544/1914
- 33 ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Školský inšpektorát v Ružomberku, inv.č. 10
- 34 ŠA Bytča, Liptovská župa I, cirkevné a školské, inv.č. 946, 1825, K 681, De domo scholari
- 35 tamže, De ludimagistro
- 36 tamže, Proventus vero docentis Lubochnensis
- 37 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Liptovská župa I, Kanonická vizitácia fary v Hubovej z roku 1825, inv.č.946, ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši, Agenda zástupcu školského inšpektora, č.250/1871
- 38 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši, Agenda školského inšpektora, č.55/1873
- 39 tamže, č. 81/1874
- 40 ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši, č. 963/1906, 887/1910
- 41 ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši, č. 1221/1909, 31/1910
- 42 ŠA Bytča, pobočka v Lipt. Mikuláši, Školský inšpektorát v Ružomberku, inv.č. 10
- 43 ŠA Bytča, pob. Liptovský Mikuláš, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláš, osobné spisy učiteľov, Školský inšpektorát v Ružomberku, osobné spisy, Vítek, P.: Z dejín školstva v Ludrovej, In. Ludrová, Tesfo, Ružomberok 2000, ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši, 149/1881, Základná škola v Stankovanoch, Školská kronika 1804-1981, s.7, 1

Erby obcí

Hubová

Prvé známe pečatidlo vzniklo až na konci 18. storočia. Do konca 18. storočia obec overovala svoje písomnosti pečatidlom blízkych Stankovian alebo pečatidlom označeným písmenami I K s lemešom a čerieslom uprostred.¹ Mladšie pečatidlo obce vzniklo v roku 1867. V strede oválneho pečatného poľa je listnatý strom a v kruhopise nápis: GOMBASS SIG(ILLUM) POSS(ESSIO) 1867, Ø 22x30 mm.² Z roku 1861 pochádza obecné pečatidlo, v ktorého strede je uhorský znak s korunou a kruhopsis tvorí nápis : GOMBÁS KÖZSEGE PECETJE, Ø 28x30 mm.³ Po roku

1882 bola blízka Ľubochňa administratívne pričlenená k Hubovej ako jej osada a preto obce používali spoločné pečatidlo. (Ľubochňa sa opäť osamostatnila až 1.1.1951). V pečatnom poli spoločnej pečate bol zobrazený smrek a v kruhopise bol nápis: GOMBÁS ÉS LUBOCHNA KÖZSEGEKNEK PECSÉTJE, Ø 35 mm.⁴ V 30-tych rokoch sa používala pečiatka s nápisom: obec GOMBÁŠ v strede a kruhopisom: Župa XIX. Podtatranská - okres ružomerský, bez pečatného znaku, Ø 37 mm.

Od roku 2002 obec používa hovoriaci symbol – huba. V modrom štíte zo zelenej oblej pažite vyrastá zlatý hríb.⁵

Komjatná

V Liptovskom múzeu v Ružomberku sa nachádza prekreslený znak obce. V dolnej časti štítu sú na vršku tri ratolesti, nad ktorými sa vznáša otvorená koruna. V ľavej časti nad korunou je mesiac a hviezdička a v pravej časti štítu je holubica.⁶ Najstaršie známe pečatidlo Komjatnej pochádza z roku 1695. V strede pečatného poľa je spomínaný symbol a kruhopis tvorí latinský nápis: SIGILLVM PAGI KOMIATNENSE 1695.⁷

Znak na najstaršom známom pečatidle obce sa stal predlohou aj súčasného erbu, ktorý tvorí v červenom štíte vpravo na zlatej otvorenej korune stojaci doľava otočený strieborný holub so zlatou zbrojou a troma zlatými listnatými vetvičkami v zobáku. V ľavo dole sa vznáša strieborný privrátený polmesiac s tvárou a nad ním strieborná hviezdička. Autorkou grafického návrhu erbu obce je akademická maliarka Dragica Vrteľová.⁸

Ľubochňa

V roku 1882 bola Ľubochňa administratívne zlúčená s Hubovou (Gombášom), pričom obidve obce si svoj názov ponechali.⁹ Pečatidlo spojených obcí sa používalo koncom 19. storočia a v strede pečatného poľa bola zobrazená jedľa. (pozri heslo Hubová)¹⁰

Súčasný erb obce tvorí v striebornom štíte zelený rebrovitý ihličnatý strom, vyrastajúci zo stredného vrchu ostrého zeleného trojvršia. Autorom návrhu erbu je L.Čisárik mladší.¹¹

Stankovany

Na pečatidle z 18. storočia je zobrazený na strednom vrchu trojvršia vyrastajúci listnatý strom.¹² Kruhopyis je iba čiastočne čitateľný: SIG(ILLUM).: POSS(ESSIO):

SZTANKOVAN. Podľa kresby v Liptovskom múzeu v Ružomberku¹³ nové obecné pečatidlo vzniklo v roku 1837. Obec Stankovany si v roku 1871 dala vyhotoviť ďalšie pečatidlo.¹⁴ Na pečatidlách z 19. storočia je v pečatnom poli ihličnatý strom vyrastajúci z dvoch kamenných balvanov. Na začiatku 19. storočia sa používali pečiatky bez pečatného symbolu s kruhopolisom LIPTÓ VÁRMEGYE PECSÉTJE a textom SZTANKOVÁN KÖZSÉG a pečiatka s kruhopolisom SZTANKOVÁN KÖZSÉG, a textom uprostred PECSÉTJE, Ø 34 mm.¹⁵

Švošov

Pravdepodobne od polovice 18. storočia bol už aj Švošov administratívne samostatný, aj keď až do roku 1805 ešte overoval svoje písomnosti pečatidlom Hrboltovej. V tomto roku si dala obec vyhotoviť vlastné pečatidlo s obrazom stromu uprostred a latinským kruhopolisom: „SIGIL.(UM) POSS.(ESIO) SOSOU 1805“.¹⁶ Je otázkou, prečo obec do svojho znaku prevzala symbol stromu pravdepodobne podľa vzoru Hrboltovej, a nezvolila si za svoj symbol kompy, ktorá tu premávala alebo symbol cintorínskej kaplnky svätého Matúša, postavenej v rokoch 1798-1799, či obraz alebo atribúty svätého Matúša. Stalo sa tak až v roku 1872, keď bolo vyhotovené pečatidlo s nápisom: „SIGIL.(UM) POSSES.(IO) SOSOU . 1872“ a obrazom kaplnky svätého Matúša uprostred. Používalo sa však len krátko, pretože z obehu ho vytlačilo nápisové pečatidlo na začiatku 20. storočia.¹⁷

PhDr. Peter Vítek

1 MOL Kamarai lvt. Városi iratok, fasc.23, Liptó vármegye

2 Liptovské múzeum v Ružomberku, inv.č.14 506

3 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Zbierka pečatí a odtlačkov pečiatok

4 Kufčák, E.: Erby liptovských obcí, In.Liptov 4,Osveta, Martin 1977, s. 284 a Liptovské múzeum v Ružomberku inv. č. 14494, Novák, J.: Slovenské mestské a obecné erby, Osveta, Martin 1972, s.179, ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Zbierka pečatí a odtlačkov pečiatok

5 Okál, K.: Hubová má obecné symboly, Spoločník 17.9.2002, č. 14, r. I

6 Liptovské múzeum v Ružomberku, inv.č.10717

7 tamže

8 Heraldický register SR, K-139

9 Majtán, M.: Názvy obcí Slovenskej republiky, Veda, Bratislava 1998, s.171

10 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Zbierka pečatidiel a odtlačkov pečiatok

- 11 Heraldický register SR, L-81
- 12 MOL Kamarai lvt. Városi iratok, fasc. 23, Liptó vármegye, Novák, J.: Slovenské mestské a obecné erby, Osveta, Martin 1972, s.334-335
- 13 Liptovské múzeum v Ružomberku, inv.č.14505
- 14 ŠA Bytča, Riaditeľstvo Štátnych lesov v Liptovskom Hrádku, písomnosť z 9.2.1876
- 15 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Zbierka pečatí a odtlačkov pečiatok
- 16 MOL Kamarai lvt. Városi iratok, fasc. 23, Liptó vármegye, Liptovské múzeum v Ružomberku, inv.č.14501, NOVÁK,J.: Slovenské mestské a obecné erby, Osveta, Martin 1972, s.351, ŠA Bytča, pobočka v Liptovskom Mikuláši, Obec Švošov, nesign. 1846
- 17 Odtlačok tohto zaujímavého pečatidla sa zachoval na kontrakte medzi farárom Anton Klimčíkom a richtárom Švošova z 29. marca 1886 a v súčasnosti sa nachádza v súkromných rukách. Zmluvu však v roku 1886 schválilo pod spisovým číslom 1620 Spišské biskupstvo, takže jej originál či odpis by sa mal nachádzať v Štátnom archíve v Levoči.

Zemianske rody pôsobiace v okolí

Turanský z Turíka a Komjatnej

Rod si svoj pôvod odvodzuje od Sybura s bratom Marcelom, ktorí v roku 1209 dostali od palatína Tomáša Midu štyri poplužia pôdy v chotári dnešnej obce Liptovská Teplá. Ich potomkom Albertovi a Dominikom a Tomášom so Šimonom túto pôdu v roku 1278 vymenil za vojenské zásluhy v posolstve do Poľska kráľ Ladislav IV. za pozemky pri potoku Turík. Ďalší potomok Sybura, jeho vnuk Peter, získal v roku 1330 aj les zvaný Komjatna Luka. Pri Turíku a v Komjatnej založili neskôr rovnomenné osady (Tura Patak - Turík a Komjatná) a tieto sa stali aj prídomkami rodu. Časť rodu neskôr používala priezvisko Marcel podľa predka jednej vetvy rodu.¹

Väčšina neskorších členov rodu pôsobila vo vojenských a stoličných funkciách. Zrejme aj známy stredoveký falzifikátor listín týkajúcich sa majetkov v Liptove ale aj v Turci Ján Literát z Madočian, ktorého za jeho činnosť v roku 1390 upálili, pochádzal z tohto rodu. Bol pravdepodobne vnukom spomínaného Dominika.² Časť rodu používala ešte v 16. a 17. storočí prezývku Bubla. V kongregačných protokoloch Liptovskej stolice z rokov 1570-1600 sa spomínajú Rafael, Marcel a Uriel Bubla alias Turiansky.³

Turanskovci získali neskôr majetky aj v Oravskej, Trenčianskej, Hontianskej, Abovskej a Zemplínskej župe.

Z rodu sa preslávili títo členovia: Šimon Turanský alias Marcel sa v roku 1573 spomína ako liptovský slúžny a v roku 1623 v rovnakej funkcii jeho syn Štefan. Hlavným slúžnym bol aj Pavol Turanský (*1696 +1745). Katarína Turanská (*28.1.1649) sa v roku 1667 vydala za Andreja Mitického, ružomerského mastra pošty. Gabriel (+1677) bol správcom majetkov rodu na Orave a jeho vnuk Ján Turanský bol kuruckým kapitánom. Adam Turanský (*1715 +1804) bol liptovským stoličným sudcom, Mikuláš (*1790) kontrolórom Sol'ného úradu

v Ružomberku, jeho brat Hermann (*1811) trnavským kanonikom, Ján (*1773) pokladníkom oravských majetkov, Farkaš (*1799) advokát, jeho brat Peter (*1802) hlavný liptovský slúžny, jeho vnuk Peter (*1893) hlavný župan Sabolčskej župy, Koloman (*1900) zverolekár, Ladislav (*1892 +1955) tolniansky župan, Alexander v roku 1806 slúžny Tekovskej župy a Koloman Turanský (*1888) bol prednostom učtarne hlavného mesta Bratislavy. Tento Koloman odovzdal niektoré písomnosti k rodovým dejinám rímsko-katolíckemu farárovi Danielovi Oravskému v roku 1942. Odtiaľto sa v roku 1969 dostali do archívu v Liptovskom Mikuláši, kde sú uschované dodnes.⁴

V roku 1909 Karol Thuranský adoptoval dôstojníka Augustína Wittmanna (*1878 +1938), na ktorého úradne previedol aj svoje šľachtické výsady spolu s erbom. Adoptovaný Augustín potom dostal povolenie používať obidve priezviská Turanský - Wittmann.

Erb rodu tvorí modrý štít, v ktorom na zelenej pažiti na ratolesti stojí dudok so zlatým prsteňom v zobáku a troma kvetmi v pozdvihutej nohe. Žeriav zo štítu tvorí aj klenot erbu. Prikrývadlá sú zlato-modré a strieborno-červené. Pôvodným erbom vetvy rodu potomkov Sybura bol dudok sediacy na vetve vyrastajúcej zo zelenej pažite a pôvodným erbom potomkov Marcela bol lev ozbrojený palcátom, ktorého v 18. storočí do svojho symbolu prevzala aj obec Turík a používa ho dodnes. Nový erb, tvoriaci kombináciu starších rodových symbolov rodu a uhorského štátneho symbolu, zdôrazňujúci oddanosť rodu korune, pridelil v roku 1608 cisár Matej II.⁵

Madočiansky z Madočian

Zakladateľom rodu bol Klement, syn Jóba, ktorý v roku 1264 dostal od kráľa Belu IV. tri poplužia zeme v chotári dnešnej obce Liptovská Teplá. Jeho synovia Martin, Pavol a Ladislav na tomto území založili osadu Madočany, od ktorej rod prevzal svoje priezvisko i prvý prídomok. Madočaniaovci postupom času vlastnili aj majetky v Kalamenoch, Galovanoch, Pavčinej Lehote, Ružomberku, Komjatnej, Liptovských Kľačanoch, Malatínoch a Bielom Potoku.⁶

Na začiatku 16. storočia Blažej Madočiansky opustil Liptov a presťahoval sa do Trenčianskej stolice. Usadil sa v Horovciach, ktoré trenčianska vetva Madočianskovcov začala používať ako svoj druhý prídomok. Okrem Horoviec mala nová vetva rodu majetky aj vo Veľkom Kolačine, Zemianskych Miticiach a Malej Udiči. V 16.

storočí, konkrétne v roku 1583 bol syn spomínaného Blažeja, Pavol Madočiansky (+ po roku 1585) podžupanom Turčianskej stolice. Župné funkcie v Trenčianskej župe zastávali aj Ján v rokoch 1597-1615, Imrich v roku 1643 podžupan, jeho syn Mikuláš v roku 1690 podžupan, Pavol hontiansky tabulárny sudca v prvej polovici 17. storočia a Mikuláš (*1644 +1710) kapitán a hontiansky tabulárny sudca. V Liptove zastával hodnosť hlavného slúžneho v rokoch 1565-1570 Beňadik Madočiansky, v roku 1553 bol Blažej Madočiansky kastelánom hradu Likava a Pavol (*1807 + 1875) bol podžupanom liptovskej stolice, oravský a trenčiansky župan a poslanec uhorského snemu. Od 18. storočia pôsobili Madočianskovci aj v Spišskej, Hontianskej, Novohradskej a Komárňanskej stolici. V rode sa vyskytli až dvaja ružomerskí poštmajstri. Prvým bol v roku 1699 Adam (+ pred 1738) ženatý s Annou Mitickou, druhým bol v 19. storočí Imrich (*1799 +1871), ženatý s Teréziou Marcibániovou. Tento Imrich je aj autorom rodinnej kroniky „Dejiny vznešenej rodiny Madočányi“.

Madočianskovci vymreli po meči v roku 1875 Pavlom, oravským a trenčianskym hlavným županom. Preto v nasledujúcom roku – 12. septembra 1876 – cisár František Jozef povolil Júliusovi Jánokymu, statkárovi v Nitrianskej župe, aby po svojej starej matke Anne Madočianskej používal dve preizviská: Jánoky – Madočiansky. Madočianskovci úplne vymreli, teda aj po praslici, smrťou Klementíny, manželky Adolfa Jóba-Fančalyho 3. marca 1905.⁷

V literatúre sa stretávame s názorom, že Madočianskovci dostali armáles v roku 1415. Zatiaľ najstarším známym prameňom na erb je pečať Jána z roku 1605. Všeobecne sa za erb Madočianskovcov považuje modrý štít, v ktorom na zlatej listovej korune stojí zelený drak. Klenotom erbu je štítové znamenie. Prikrývadlá sú strieborno-modré.⁸

Rojko z Brníc

Zatiaľ nie je presne či zakladateľom Rojkova bol skutočne potomok zemanov Rojkovcov z Brníc, ktorí majú spoločný pôvod s Gilániovcami, Devošovcami, ale aj Kmoškovcami a Omastovcami v roku 1230. Svoj pôvod si odvodzujú od zemanov Preslava, Mravika a Dvorseho, synov Sypruna zo Sielnice, ktorí si v roku 1298 vymenili pôdu v Sielnickom chotári s ostatnými obyvateľmi Silenice. Z ich potomkov sa v druhej polovici 14. storočia vyčlenili Jakub z Brníc, ktorého syn Gregor, zvaný Rojko, Jakubov brat Valent Giláni a ďalší brat Andrej zvaný Devoš dostali 30. mája 1478 novú donáciu Brnice. Priezvisko Rojko začal dôsledne používať v listine uvedený Gregor. Koncom 16. storočia nadobudli Rojkovci majetok aj v Zádieli, kde sa oň delili s Bukovinskovcami a Šľachtovcami. V roku 1619 zobrali Rojkovci do zálohu pozemky zemanov zo Stošíc, ale v 18. storočí rod schudobnel a väčšinu majetkov stratil.⁹ Na začiatku 17. storočia pôsobil člen tohto rodu Ján Rojko ako protestantský kazateľ v Liskovej a v 19. storočí Andrej Rojko (*30.11.1824 L.Sielnica + 10.12.1907 Lom nad Rimavicou) ako katolícky kňaz, publicista a osvetový pracovník.¹⁰ O pôsobnosti jednotlivých členov rodu nevieme takmer nič. Z genealogickej tabuľky, ktorú M. Szluha doviedol až do súčasnosti, je nápadné, koľko členov rodu bolo už od 18. storočia lekárov a ďalších bližšie neidentifikovaných doktorov. Už v 17. storočí sa Rojkovci rozšírili na Spiš, odkiaľ v 18. storočí prešli aj do Užskej stolice. V oboch regionoch žijú dodnes. Celoštátny súpis šľachty z rokov 1754/1755 eviduje Rojkovcov aj v Honte a v Turci. Syn spomínaného Gregora Royku, Jakub je v roku 1621 zaznamenaný v Spišskej stolici

a jeho vnuk Martin (*1669 +1760) spolu s potomkami pôsobili neskôr v Kežmarku. Vetva právnika Dr. Viktora Royku (*1838 +1915) aj jeho potomkov žila v Tisovskom Záluží v Užskej stolici.¹¹ Erb rodu tvorí červený štít, v ktorom na zelenej pažiti (alebo trojvrší) kráča zlatý striebornou šablou ozbrojený lev. V rohoch štítu je po jednej šesťrohej zlatej hviezdičke (alebo striebornej ružičke). Klenotom je z koruny vyrastajúci červenoodetý bojovník. V pravej pozdvihnutej ruke drží striebornú šablú a v ľavej zástavu. Prikrývadlá sú zlato-modré a strieborno-červené.¹²

Ján (Joannes) a Daniel Rojko sa v Stankovanoch spomínajú už v urbároch z roku 1625 a 1663. Uvádzajú sa medzi želiarmi, ktorí majú spoločný dom. Akú spojitosť majú so zemianskym rodom Rjkovcov z Brníc, sa doposiaľ nepodarilo zistiť. V 17. Storočí sú však dosť časté prípady prepožičania poddanských nehnuteľností príslušníkom vyšších stavov alebo slobodníkom (libertinom). Drobná šľachta takto často získavala možnosť rozšírenia svojich ziskov prevádzkovaním poddanských usadlostí, mlynov, krčiem, kováčskych dielní a iných podnikov. Osada Rojkov však jednoznačne nesie meno po spomínaných dvoch obyvateľoch, ktorí ju zrejme založili.¹³

Keberič z Nemeckej (Partizánskej) Ľupče

Pôvod rodu Keberičovcov nie je známy. Prvý krát sa s priezviskom Keberič stretávame v mestských protokoloch Ľupče až v roku 1551, keď sa spomína šľachtic s priezviskom „Kheberich“, ktorý kúpil dom v Ľupči a onedlho ho predal Matejovi „Zongor de Bewd.“¹⁴ Rod v priebehu storočia zbohatol a stal sa váženým meštianskym rodom v Ľupči. Najvýznamnejším členom rodu bol Ján Krištof Keberič, ktorý v roku 1662 dostal do zálohu majetky v Rybárpoli pri Ružomberku spolu s časťami chotárov Hrboltovej, Stankovian a Švošova spolu za 4.000 zlatých. Neskôr získal čiastku majetku Dlhóľuckovcov (Hoszuréty) na Dlhej Lúke zvanú Petrikovská. V roku 1708 požadoval od Liptovskej stolice, aby mu vrátila 200 zlatých. Keďže stolica bola v tom období bez finančných prostriedkov, stoliční úradníci prikázali vyberačovi daní Ladislavovi Patakimu, aby potrebnú sumu vybral od obyvateľov záložných dedín. S jeho synom Jánom Krištofom sa stretávame aj v súpise šľachty z rokov 1754/1755. V ňom je zaznamenaný ako armalista. Sídlom rodu bola aj neskôr Ľupča.

Rodová línia pokračovala troma Krištofovými synmi Adamom, z prvého manželstva s Máriou Kubíniovou, Krištofom a Gašparom z druhého manželstva s Magdou Sirčičovou. Okrem nich mal so svojou prvou manželkou dcéry Žofiu, Máriu a Katarínu a s druhou manželkou dcéru Magdalénu. V 19. storočí členovia rodu prešli aj do Trenčianskej a Novohradskej stolice. Z rodu sa stal známy najmä Martin Keberič (*9.10.1869 v Part. Ľupči + 29.4.1951 v Spišskom Podhradí) náboženský spisovateľ a významný cirkevný hodnostár, mimochodom pra-pravnuk spomínaného Krištofa Keberiča.¹⁵

Erb rodu má zlato-čierny štiepený štít. Štiepiacu čiaru tvorí zo zelenej pažite vyrastajúca stopka ľalie s červeným kvetom. V prvom poli je kolmo postavený červený rak s klepetami nadol, v druhom poli je strieborná labuť. Klenotom je štítové znamenie. Prikrývadlá sú zlato-modré a strieborno-červené.¹⁶

Tholt z Ludrovej a Liptovskej Štiavnice

Šľachtic Rudolf, zakladateľ Ludrovej sa považuje za jedného z predkov zemianskeho rodu Tholtovcov. V Maďarskom krajinskom archíve, v písomnostiach rodu Benickovcov by sa mal nachádzať originál listiny z roku 1300, ktorou uhorský kráľ Ondrej III. vyzdvihol zem Štiavnica z rúk dovtedajších užívateľov a ako donáciu ju dáva comesovi Pavlovi, synovi Madacha. Donáciu dostal za svoje zásluhy najmä vojenské, za preliatie svojej krvi v bitke pri rieke Rýn a za svoju vernosť a oddanosť. Z Madachových potomkov je známy aj Radun, ktorý je pravdepodobne totožný s Rudlinusom. Pavol, syn Madacha, familiár zvolenského župana Demetera, dostal od Ondreja III. v roku 1300 aj osadu Čerín v Zvolenskej župe. Madach (Madač) bol zakladateľom veľkej a významnej rodiny rovnakého mena, ktorá bola príbuzensky zviazaná cez Pavla aj so Štiavnickovcami a Tholtovcami. V Liptove vlastnili Madačovi potomkovia majetky v Ludrovej, Liptovskej Štiavnici, Štiavničke, Parížovciach, Palúdzke a Paludzi a ich príbuzní v Turci (Vavrinec syn comesa Kosmu, jeho syn Juraj a vnuk Ján, vymreli po meči Vavrincom, synom spomínaného Jána v roku 1412) vlastnili Bystričku a Laskár. V roku 1324 časť Bystričky daroval župan Donč Jánovi, synovi Beka a jeho príbuzným z L.Štiavnice. Ďalšia vetva Madačových potomkov mala majetky v Zvolenskej

župe - v Čeríne a Ponikách (identita výmalby tamojších kostolov) a boli zakladateľmi rodu Kürtösiovcov (Krtíšskych). Ján Beňko vo svojej práci Starý Turiec uvádza, že boli príbuzní aj so zemianskym rodom zo Šoldova (zaniknutá osada v blízkosti Važca v roku 1308 sa spomína ako „Vyrtyus“). Boli vlastníkami časti Trebostova, ktoré darovala kráľovná Mária bratom Jánovi a Martinovi, synom Egídia de Cholto (Šoldov) v roku 1383. Príbuzensky boli zviazaní aj s Palugyaiovcami. Andrej Palugyai sa oženil s dcérou zvolenského župana magistra Filipa (potomkom Raduna Kürtösiho) majiteľa obce Oravce (pri Banskej Bystrici). Andrej Palugyai a bratia jeho manželky Ponickovci - Soosovci boli zakladateľmi kostola svätého Jána Krstiteľa v Ponikách v rokoch 1300-1310, ktorého výtvarná výzdoba je tak podobná freskám v kostole Všetkých svätých v Kúte.

Comes Rudolf (možno aj Radun Kürtösi ?) sa prvý krát spomína v listine z 11. novembra 1308, ktorou mu magister Donč potvrdzuje držbu osady „Sykmeni“, ktorú dostal ako odškodnenie od akéhosi Sykmena, šľachtica z Liptova. Podľa údajov z rôznych prameňov boli majetky comesa Rudolfa v Liptove dosť rozsiahle a na dvore kráľa Karola Róberta (1307-1342) a zrejme aj jeho predchodcu Ondreja III. (1290-1301) mal podľa tohto dobré postavenie, za služby pravdepodobne vojenského charakteru. Pravdepodobne stál na strane Karola Róberta aj v boji proti magnátskemu rodu Omodejovcov a Matúšovi Čákovi Trenčianskemu v rozhodujúcej bitke pri Rozhanovciach v roku 1312 rovnako ako Peter, ktorý neskôr dostal donáciu na územie Komjatnej. Rudolf zomrel niekedy pred rokom 1344 a zanechal po sebe dvoch synov Andreja a Petra. V listine vystavenej turčianskou kapitulou v roku 1384 sa už ako vlastníci Liptovskej Štiavnice, Parížoviec a Bieleho Potoka spomínajú bratia Andrej a Peter, synovia „Rudelinusa nobilis de Lepptouia“.¹⁷

Syn comesa Pavla, Ján z Liptovskej Štiavnice mal dvoch synov, Štefana a Krištofa. V roku 1330 dostal starší Štefan od panovníka Ľudovíta I. donáciu na majetky v chotári dnešnej Liptovskej Štiavnice. Štefanov syn Peter dokázal v roku 1391 pred kráľovským sudcom Imrichom Bubekom oprávnenosť držby majetkov v Liptovskej Štiavnici. Tholtovci sa do 16. storočia písali Štiavnickí a používali predikát „zo Štiavnice a z Ludrovej“.

Toltovci majú pôvod v rode Štiavnický. Priezvisko korení v názve obce, na ktorú dostali novú donáciu od Ľudovíta I. už v roku 1380. Medzníkom vo vývine rodu znamená Štefanov syn Vavrinc, presnejšie Vavrincovi dvaja synovia. Vavrincov syn Jakub (doložený v roku 1511) sa stal zakladateľom Toltovcov, Imrich (doložený v roku 1530) si zachoval meno Štiavnický. Meno Tolt ako prvý použil Jakub v roku 1511. Odvtedy sa v rode nové priezvisko ujalo a

používalo až do súčasnosti. Členovia hontianskej vetvy si v bližšie neurčenom čase - podľa Szluhu "v novšej dobe" - zmenili svoje priezvisko na Toldy.¹⁸

Členov liptovských Toltovcov už v 16. storočí stretávame aj v Turci. Od 17. storočia žijú aj ba Spiši, v Bratislavskej a Nitrianskej stolici, v 18. storočí v Hontianskej, Zvolenskej a Biharskej stolici, v 19. storočí aj v Šarišskej, Peštianskej a Temešskej stolici.

V roku 1607 sa Blažej Tolt, spomína vo funkcii slúžneho Liptovskej stolice, ktorý hospodáril na otcovských majetkoch v Dechtároch. Ako horlivý šíriteľ rekatolizácie a bojovník za jednotu cirkvi je známy Andrej Tolt (*6.9.1636 L.Štiavnica + Šintava). V rokoch 1743 a 1791 sa spomína Pavol Tolt ako advokát. Ďalej sú známi Ján Tolt, prisazný Liptovskej župy v roku 1796, Jozef Krištof Tolt, v roku 1862 hlavný slúžny. Gašpar Tolt sa v roku 1834 spomína ako právny zástupca Liptovskej župy, kurátor kostola v Liptovskej Mare a direktor komposesorátu v Liptovskej Štiavnici a Ján Tolt, majiteľ kúpeľov v Lúčkach. Z rodu sa stal známy aj Adalbert Tolt Veľkoštiavnický (*1852 Ružomberok + 10.10.1940 Allegheny, USA) krajanský pracovník, redaktor a priekopník politickej nezávislosti Slovenska.¹⁹

Erb rodu vetvy Štiavnickovcov tvorí modrý štít, v ktorom zo zelenej pažite vyrastá mohutné skalné bralo. K bralu smeruje lev, ktorý v predných končatinách nesie strom, vytrhnutý aj s koreňmi. V horných rohoch štítu je hviezdička a zlaté slnko. Klenotom sú dva parohy dvanásťoráky, medzi nimi dvojramenný kríž. Prikrývadlá sú zlato-modré a strieborno-červené. Erb vetvy rodu Tholtovcov je totožný s erbom Štiavnickovcov. Zdá sa, že Toltovcovia tento erb modifikovali. Novému rodu sa síce tiež prisvojuje na korune ohnuté obrnené rameno držiace tri zástavy, ale v porovnaní s erbom Štiavnickovcov má prvá zástava list v opačnom smere.²⁰

PhDr. Peter Vitek

-
- 1 ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia, In. Liptov 9, Osveta, Martin 1987, s. 88, Szluha, M.: Liptó vármegye nemes családjai, Heraldika Kiadó, Budapest 2000, s.760-780
  - 2 HÚŠČAVA, A.: Ján Literát a liptovské falzá, Bratislava 1936, s. 28, ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Rod Thuranský z Turíka a Komjatnej
  - 3 ŠA Bytča, Liptovská župa I, inv.č. 10-13
  - 4 SZLUHA, M.: Liptó vármegye nemes családjai, Heraldika Kiadó, Budapest 2000, s.760-780, ŠA Bytča, pob. Liptovský Mikuláš, Rod Thuranský z Turíka a Komjatnej

- 5 FEDERMEYER, F.: Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica. Bratislava, Hajko et Hajková 2000, s. 265, Liptovské múzeum v Ružomberku, Mattyasovszkého zbierka, Fellegiho zbierka, GERÖ, J.: A királyi könyvek az I. Ferencz József és IV. Károly király által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címerek jegyzéke. Budapest 1940, s. 216, GERÖ, J.: A Magyar. kir. belügyminiszter által igazolt nemsek 1867-1937. Budapest 1938, s. 370, KEMPELEN, B.: Magyar nemes családok I-XI. Budapest, Grill K. 1911-1932, X, s. 345-350, KEMPELEN, B.: Magyar nemesi almanach. Az 1867-1909-ben magyar nemességre, bárói, grófi és hercegi méltóságra emelt családok. Budapest 1910, s. 131, MAJLÁTH, B.: A thuriki és komjáthnai Thuránszky család 1240-1526. Turul, 18, 1900, s. 66-74, NAGY I.: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal I-XIII. Pest, Friebeisz I. 1857-1868, XI, s. 184-186, NOVÁK, J.: Rodové erby na Slovensku II. Peťkova zbierka pečatí. Martin, Osveta 1986, s. 153-154, Siebmacher J. -Csergheő G.: Wappenbuch des Adels von Ungarn sammt den Nebenländern der St.Stephans Krone. Nürnberg, Bauer und Raspe 1885-1892, s. 668, tb. 463; NOVÁK, J., VÍTEK, P.: Lexikón erbov šľachty na Slovensku II, Liptovská stolica, Hajko & Hajková, Bratislava 2004, s. 129
- 6 ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia, In. Liptov 8, Osveta, Martin 1985, s. 178, (osada tu pravdepodobne stála aj pred tým a od jej zakladateľa Madača dostala aj svoje meno, ktoré sa spomína už v roku 1326)
- 7 SZLUHA, M.: Liptó vármegye nemes családjai, Heraldika Kiadó, Budapest 2000, s.369-376, FEDERMEYER, F.: Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica. Bratislava, Hajko et Hajková 2000, s. 136, HÝROŠ, Š, N.: Zámok Likava a jeho páni, Martin 1876, s. 177, KEMPELEN, B.: Magyar nemes családok I-XI. Budapest, Grill K. 1911-1932, VII, s.12, KLEIN, B.: Zemianstvo Liptova a jeho slovesnosť. In: Slovenské pohľady 1924, s. 617, KOČIŠ, J. a kol.: Štátny archív v Banskej Bystrici pobočka v Bytči. Sprievodca po archívnych fondoch II. Bratislava, SAS 1965, s. 102-104, MAGYARORSZÁG vármegyei és városai. Hont vármegye. Budapest, OMT b.r., s. 440, Nagy Friebeisz I. 1857-1868, VII., s.232-234, 589-590, Slovenský biografický slovník IV., s. 18
- 8 Liptovské múzeum v Ružomberku, Mattyasovszkého zbierka, Fellegiho zbierka, NOVÁK J.: Rodové erby na Slovensku I. Kubínyiho zbierka pečatí. Martin, Osveta 1980, s. 163, SIEBMACHER J. -CSERGHEŐ, G.: Wappenbuch des Adels von Ungarn sammt den Nebenländern der St.Stephans Krone. Nürnberg, Bauer und Raspe 1885-189, s. 386, tb. 289, NOVÁK, J., VÍTEK, P.: Lexikón erbov šľachty na Slovensku II, Liptovská stolica, Hajko & Hajková, Bratislava 2004, s. 71.
- 9 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Mestečko Liptovská Sielnica, inv.č. 2, 3, ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia, In. Liptov 7, Osveta, Martin 1983, s. 57-58, SZLUHA, M.: Liptó vármegye nemes családjai, Heraldika Kiadó, Budapest 2000, s. 653-657
- 10 Slovenský biografický slovník V, s. 106, Vítek, P. a kol.: Lisková, s. 95
- 11 SZLUHA, M.: c.d. 9
- 12 HORÁNSZKY, P.: Adatok liptóvármegyei családok történetéhez. Budapest, Fodor A. 1941, s. 7, KEMPELEN, B.: Magyar nemes családok I-XI. Budapest, Grill K. 1911-1932, IX, s. 138, KOČIŠ, J. a kol.: Štátny archív v Banskej Bystrici pobočka v Bytči. Sprievodca po archívnych fondoch II. Bratislava, SAS 1965, s. 112, Liptovské múzeum v Ružomberku, Mattyasovszkého zbierka.
- 13 MELICHAR, R.: Sborník k základům genealogie, KLVB, Praha 1988, s. 101; NOVÁK, J., VÍTEK, P.: Lexikón erbov šľachty na Slovensku II, Liptovská stolica, Hajko & Hajková, Bratislava 2004, s. 115
- 14 ŠA Bytča, pobočka L.Mikuláš, Mesto Partizánska Ľupča, Mestský protokol /1401/-1556-1742, inv.č. 131, s.52, 53
- 15 HÝROŠ, Š, N.: Zámok Likava a jeho páni, Martin 1876, s. 174-175, Klein,B.: Zemianstvo Liptova a jeho slovesnosť. In: Slovenské pohľady 1924, s. 620, Kočiš, Štátny archív v Bytči, s. 137, Nagy, I.: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal I-XIII. Pest, VI, s. 138, 239, Slovenský biografický slovník III, s. 77, Szluha, M.: Liptó vármegye nemes családjai, Heraldika Kiadó, Budapest 2000, s. 251-253, Vítek, P.: Partizánska Ľupča, Partizánska Ľupča 2000, s. 50-52
- 16 Liptovské múzeum v Ružomberku, Mattyasovszkého zbierka, Fellegiho zb.; NOVÁK, J., VÍTEK, P.: Lexikón erbov šľachty na Slovensku II, Liptovská stolica, Hajko & Hajková, Bratislava 2004, s. 52.
- 17 VÍTEK, P.: Dejiny obce a farnosti, In. Ludrová, Obec Ludrová 2001, s. 37-38
- 18 HORÁNSZKY, P.: Adatok liptóvármegyei családok történetéhez. Budapest, Fodor A. 1941, s. 7; KEMPELEN, B.: Magyar nemes családok IX, X. Budapest, Grill K. 1911-1932, s. 318, s. 465-466; KOČIŠ, J. a kol.: Štátny archív v Banskej Bystrici pobočka v Bytči. Sprievodca po archívnych fondoch II. Bratislava, SAS 1965, s. 115-116, 137; KÖSZEGHI, S.: Nemes családok Pest vármegyében. Budapest 1899, s. 398; SZLUHA, M.: Liptó vármegye nemes családjai. Budapest, Heraldikai kiadó 2000, s. 664-666, s. 747-760; TÓTH, S.: Sáros vármegye monographiája I. Budapest, Sáros vm. 1909, s. 468.
- 19 VÍTEK, P.: Liptovská Štiavnica. Obec Liptovská Štiavnica 1998, s. 27-32
- 20 NOVÁK, J., VÍTEK, P.: Lexikón erbov šľachty na Slovensku II, Liptovská stolica, Hajko & Hajková, Bratislava 2004, s. 124, 126; Liptovské múzeum v Ružomberku, Mattyasovszkého zbierka, Fellegiho zb.

Dejiny oblasti v 17. - 19. storočí

Hranice Liptovskej a Turčianskej stolice sa už oddávna stretali v Ľubochnianskej doline. Boli síce dosť presne stanovené, ale aj tak dochádzalo k častým nedorozumeniam. Gašpar Ilešházy liptovský župan a majiteľ panstva Likava v roku 1628 obvinil Révajovcov z Turca (comites de Réva), že stoličné hranice porušili a zámerne posunuli v svoj prospech práve v chotári dediny Hubová.¹

Niektoré poddanské obce Likavského panstva si brali do zálohu príslušníci liptovských zemianskych rodov. Liptovský župan a držiteľ Likavského panstva Juraj Ilešházy pri fasii na stoličnom súde v Liptovskom Mikuláši v roku 1656 potvrdil, že majer v Rybárpoli, ako aj dediny Švošov, Stankovany a Hrboltová mala v zálohu za 4 tisíc zlatých Anna Pongrácová, vdova po Martinovi Palud'ajovi, liptovskom podžupanovi.²

Pozemkové spory medzi dedinami na liptovskej strane, ktoré patrili Likavskému panstvu a prihraničnými oravskými dedinami sa ťahali dlhé roky. Pri súdnej prehliadke v roku 1689 sa dokázalo, že šoltýs z Párnice Juraj Párnický vtrhol do chotára **Stankovian** a v hone Milova vykosil zasiaté obilie a napokon si pôdu nezákonne privlastnil, hoci od starodávna patrila do chotára Stankovian.³

Ján Krištof Keberič pochádzajúci z drobného zemianskeho rodu z Nemeckej (Partizánskej) Ľupče v 17. storočí nadobudol záložnou zmluvou majetky v Hrboltovej, Švošove, Stankovanoch a Rybárpoli. Ten sa v roku 1698 dostal do sporu s kniežaťom Berénim. Pri súdnom vypočúvaní sa zistilo, že Keberič dočasne vlastnil aj **Švošov**.⁴ Dočasným feudálnym pánom Švošova bol Ján Krištof Keberič aj na začiatku 18. storočia. Záložným právom mu patrili lesy, ktoré v roku 1703 zámerne poškodili poddaní z Komjatnej, ktorí tiež patrili Likavskému panstvu.⁵

Ján Keberič v roku 1711 protestoval na stoličnom súde v Liptovskom Mikuláši proti obyvateľom Hubovej, poddaným Likavského panstva, ktorí mu násilím bránili v uplatňovaní práva rybolovu na Váhu. V dedinách, ktoré získal záložným právom mu okrem toho bránili aj pásť dobytok a v okolitých lesoch ťažiť drevo.⁶

Majetky vo Švošove a susedných obciach boli v rukách Keberičovcov aj v 30-tych rokoch 18. storočia. V roku 1734 Martin Okoličáni protestoval na mikulášskej sedrii (krajskom súde) proti reštitúcii nimi prenajatých majetkov. V roku 1644 sa zbor Liptovskej stolice priklonil na stranu cisára a na radu župana Gašpara Ilešházyho dal strážiť priesmyky v Kral'ovanoch, Hubovej, Stankovanoch a Švošove.

V roku 1656 na plti dolu Váhom putoval uhorský palatín František Wesselényi. Veľká povodeň 1. augusta 1662 doslova zmieta cestu do Ružomberka. Podobné povodne boli zaznamenané aj v rokoch: 1711, 1725, 1727, 1729, 1734, 1740, 1748, 1751, 1776, 1781 a 1798. V roku 1699 prechádzalo cez Liptov vojsko generála Wiscontioho. Liptovské dediny boli zničené, počas drancovania vojakmi vyhorel v tomto roku aj Švošov. Celé 18. storočie bolo v znamení viacerých katastrof, ktoré Liptov postihli. V rokoch 1715 - 1717 Liptov opustila skoro polovica poddanského obyvateľstva - 1144 poddanských rodín, ktorí pred biedou a útlakom odišli na Dolnú zem, do južných oblastí Uhorska. Podľa súpisu z roku 1717 zo Švošova odišlo 33 poddaných, z Komjatnej 8, z Hubovej 18, a zo Stankovian 7 poddaných. V roku 1711 postihla celý Liptov ďalšia z veľkých povodní Váhu. Liptovská župa vydala nariadenie, aby boli potrhane hrádze upravené najneskôr po 6. októbri toho roku. Podľa historických správ sa v auguste roku 1725 všetky toky v Liptove rozvodnili a v celom kraji spôsobila veľké škody. Rozvodnený Váh podomlel aj cintorín františkánov v Okoličnom a odplavil asi 300 mrtvol, ktoré boli nájdené a pochované až po opadnutí vôd, mnohé z nich uviazli natrvalo v bahne. Najväčšie povodne boli zaznamenané v rokoch 1812, 1813, 1817, 1837, 8., 9., 10. augusta 1842, 20., 25., 26. mája 1843 a v roku 1844.

V roku 1731 sa opäť obnovili spory o chotárne hranice medzi Stankovanmi a Párnice. Obyvatelia Komjatnej richtárovi v roku 1730 a v nasledujúcich dvoch rokoch niekoľko krát hrozili, že pre ťažkú hospodársku situáciu budú nútení opustiť dedinu. V roku 1739 vypukla veľká epidémia moru a o desať rokov epidémia moru dobytká. V roku 1749 prívaly vyliateho Váhu spôsobili v celej oblasti obrovské škody. O tri roky potom, v roku 1752 mor dobytká pripravil o živobytie tisícky liptovských domácností. V rokoch 1753 a 1756 vyčíňali v Stankovanoch požiare. V roku 1755 sa zachovali záznamy zo súdneho procesu s obyvateľom Komjatnej, ktorý bol sčítaný, považoval a vyhlasoval sa za proroka. V roku 1757 oblasť Stankovian, Hubovej, Švošova a Komjatnej postihlo veľké krupobitie. Najviac bol postihnutý chotár Komjatnej, o čom sa presvedčili na osobnej obhliadke postihnutej oblasti aj zástupcovia Liptovskej stolice. V rokoch 1760-1761 viedli obyvatelia Komjatnej spor so susednou Hrboltovou o hon zvaný Sekanina. Z roku 1770 je v písomnostiach Liptovskej župy zase krátky záznam o katastrofálnej povodni.⁷

Roky od polovice 18. storočia priniesli obyvateľstvu Liptova veľa biedy a trápenia. V roku 1757 v dôsledku nedostatku chleba ľudia miešali múku s vodou alebo v lepšom prípade s mliekom, posolili a jedli. V rokoch 1770-1771 silný ľadovec zničil úrodu takmer vo všetkých obciach, a tak obyvateľstvo prostriedky určené na dane minulo na vlastnú obživu. Aj v rokoch 1782-1783 ľudia nemali prostriedky na obživu a tak sa živili otrubami a bylinami. Biedu zvyšoval veľký počet vojska obytovaného v Liptove a vysoký kontingent na dodávky obilia. V zime roku 1795 bol zase taký nedostatok krmovín, že ľudia si podobnú situáciu nepamätali. Podžupan Liptovskej župy hlásil, že obyvatelia viacerých obcí už skfmili aj slamené strechy na hospodárskych budovách, ba aj vlastných domoch.

Dňa 6. septembra 1733 sa v Ružomberku, v kaštieli svätej Žofie, vo veci doplnku nájomnej zmluvy a výplatku z panstva Rybárpole a majetkov v Stankovanoch, Švošove, Hrboltovej zišli Michal Dvornikovič, ako zástupca grófa Jozefa Ilešházyho a dedičia po Jánovi Krištofovi Keberičovi. Na stretnutí boli dedičmi po Jánovi Keberičovi odovzdané viaceré listiny.

Bola medzi nimi donačná listina z 8. januára 1601 na lesy a južný breh rieky Oravy, ktoré patrili tiež k majetku Štefana Ilešházyho a boli súčasťou chotára Stankovian. Listina podľa dokumentu dosvedčovala tunajším obyvateľom slobodné a nerušené užívanie vymedzených nehnuteľností. Ďalšou listinou bol odpis svedectva z 29. augusta 1609 o tom, že úsek medzi chotárnu časťou „Milkovo“ a riekou „Pstružný Potok“, vtekajúcou do Vrtielky patrí do chotára Stankovian a že tu jej obyvatelia môžu slobodne pásť svoj dobytok. Odpis listiny z 11. mája 1614, ktorou Štefan Ilešházy v spore medzi stankovianskymi a párnickými šoltýsmi dočasne dáva Dierovú do užívania párnickému šoltýsovi. V ďalšom dokumente gróf František Beréni svedčil, že v súvislosti so sporom o pasienky pod Šípom boli Párničankami zajatí 20. júna 1690 niekoľkí obyvatelia Stankovian. Právo užívania pasienkov obyvateľmi Stankovian mala zistiť vyslaná komisia stoličného sudcu Tomáša Tholta a stoličného boženika Mateja Štiavnického. Ďalšie listiny dokumentujú pokračovanie tohto sporu, keď obyvatelia Stankovian zbúrali párnickému šoltýsovi akúsi budovu, ktorú postavil za hranicami chotára Párnice pri potoku Vrtielka, alebo keď obyvatelia Stankovian odohnali vo svojom chotári pasúci sa dobytok z Párnice a prípad keď sa asi 200 obyvateľov Párnice pokúšalo odohnať zo svojho územia asi 12 volov. Vyšetrovacía komisia sa týmito prípadmi zaoberala 28. júla 1721, 1. októbra 1723 a 2. septembra 1725.

Medzi listinami, ktoré potomkovia Jána Krištofa Keberiča odovzdali bol aj protest menovaného proti obyvateľom Hubovej, ktorí rušili jeho poddaných pri slobodnom užívaní lesov, nachádzajúcich sa za Váhom a pri chytaní rýb. Ďalej sa sťažoval, že obyvatelia Hubovej odohnali pár volov, keď sa obyvatelia Stankovian pokúšali z hory odvieŕť nachystané drevo v lokalite Borec. Protestným listom z 5. apríla 1698 sa sťažoval na

provizora likavského panstva Jána Jakuba Neftzera a na úradníkov panstva, ktorí rozkázali zničiť na brehu pripravené člny na rybačku v rieke Váh tečúcej cez chotáre obcí Stankovany, Švošov a Hrboltová. Jeho sťažnosti na zabraňovanie práva rybolovu pokračovali aj v roku 1715, keď sa hajdúsi panstva dopustili na obyvateľoch Stankovian a Švošova rozličných násilností. Predmetom odovzdania bolo aj viaceré listy Tomáša Párnického Jánovi Keberičovi a iné písomnosti dotýkajúce sa chotárneho sporu Stankovian s Párnickou.⁸

Mýto v Hubovej figuruje v súdnych dokumentoch z prvej štvrtiny 18. storočia. Takmer vždy bolo príčinou rozličných sporov. Mýto bolo v Hubovej ustanovené vo výške 5 grošov v roku 1712 po schválení stolice. Proti tomuto protestovali zástupcovia mesta Ružomberok. Liptovská stolica v osobe podžupana v roku 1727 obvinila komorského grófa Staremberga z Banskej Bystrice z porušovania panských mýtnych práv nielen v Hubovej, ale aj na Váhu v Ružomberku, ako aj na rieke Revúca (in facto recisionis teloniorum in Gombas...).

Po ďalších zákazoch vyberania mýta ho panstvo opäť obnovilo v roku 1754. Protesty mesta však nemali tento raz žiadny účinok, preto podalo žalobu pred Uhorskou dvorskou komorou, ktorá vyniesla rozsudok v roku 1790 a definitívne zakázala pri Hubovej vyberať mýto, pretože to porušovalo mestské výsady Ružomberka.⁹

Medzi Likavským panstvom a Hubovou dochádzalo často k sporom o úžitok lúk, hlavne v Ľubochnianskej doline. Dôvodom boli nepresné hranice. Až v roku 1743 boli pevnejšie stanovené chotárne hranice dediny a panských lúk v tejto lokalite.¹⁰

Na niektoré majetky priamo v **Stankovanoch** si robil nároky šľachtic z Paludze Bernard Plathy. Krištof Keberič, dočasný zemepán v dedine ho v roku 1720 obžaloval na stoličnom súde, že si privlastnil jeho poddaného Ondreja Raka, ktorý plnil urbárske povinnosti na majeri v Rybárpoli.¹¹

Do chotára Stankovian od starodávna patril pozemok Mileva (aj Milova). V roku 1721 bol dočasným zemepánom majera v Rybárpoli na základe hypotéky a dediny Stankovany Ján Krištof Keberič. Pozemok musel brániť proti šoltýsom z Párnice na Orave, ktorí si naň tiež robili nárok.¹²

Ešte aj v roku 1723 mal v držbe majetky v Stankovanoch ako záložný vlastník (qua tamen possessoris) Krištof Keberič. Problematické aj teraz boli chotárne hranice medzi Stankovianmi a šoltýsmi z Párnice na Orave.¹³

Na stoličnom súde v Liptovskom Mikuláši v roku 1742 vypočúvali svedkov v spore šoltýsov zo Stankovian s Likavským panstvom vo veci uplatňovania šoltýskych privilégií a úžitkov v dedine, ktoré panstvo neuznávalo.¹⁴

Susedmi Likavského panstva v Komjatnej boli už od stredoveku Turanskovci z Turíka a Komjatnej. Ich enkláva, vklinená medzi obce Švošov a Hrboltová, nemala presne určené

chotárne hranice, ako to vyplýva z vypočúvania svedkov na sedrii v Liptovskom Mikuláš v roku 1759. Tento stav vyvolával neustále majetkové spory.¹⁵

Koncom prvej polovice 18. storočia boli **Stankovany** pri klasifikácii pasienkov zaradené do prvej triedy. Znamená to, že pasienky v chotári dediny považovali v roku 1747 za úrodné a výnosné. Klasifikácia slúžila na vyrúbenie portálnej dane (vyberaná za každú usadlosť – bránu, z lat. porta). Neskoršie, 21. februára 1747, dedinu zaradili medzi obce s neúrodnou pôdou (loca steriliora). Narátali tu 115 hospodársky činných (pracujúcich) obyvateľov. Hoci pôda nebola príliš úrodná, siali tu 259 meríc zrna, na kopaničiach 66 meríc. Seno dedinčanom chýbalo, produkovali len 32 vozov ročne. Chovali viac robotného statku ako susedná ľudnatejšia Hubová, celkovo 100 kusov. Vlastnili aj 65 dojníc, 26 kusov jalovic a 234 oviec. Profil dediny dokresľovali tri remeselnícke dielne.¹⁶

Pri vyrubovaní daní (porta) bola **Hubová** v roku 1747 zaradená, čo sa týkalo kvality pasienkov, do prvej triedy (prima classis). Neskoršie, 21. februára 1747 ju zatriedili medzi dediny s neúrodnou pôdou (loca steriliora). Hubová bola ľudnatejšia ako susedné obce, už aj preto, že vtedy sem patrila tiež Ľubochňa. Bolo zaevidovaných 162 pracujúcich osôb (hláv rodín). Na role poddaní siali 224 meríc zrna a mali k dispozícii tiež kopaničiarsku pôdu s výsevom na 40 meríc. Nasušili okolo 56 vozov sena ročne. Na poľnohospodárske a iné práce mali 93 kusov robotného dobytku, vlastnili 48 dojníc, 11 býčkov a jalovic, ale aj 408 oviec. V tomto období v dedine fungovala jedna (bližšie neoznačená) remeselnícka dielňa.¹⁷

Pasienky v chotári obce **Švošov** boli v roku 1747 zaradené do prvej triedy, patrili medzi najúrodnejšie. Klasifikácia slúžila na vyrubovanie portálnej dane. Na zasadnutí kongregácie 21. februára 1747 „sub ratificatione portarum“ bola dedina zaradená medzi obce s menej úrodnou pôdou, z väčšej časti neúrodnou. Základom pre zdanenie bolo 90 pracujúcich osôb (persona laboriosa). V chotári dediny sa na ornej pôde vysievalo 160 meríc zrna a v dedine sa za rok nasušilo 30 vozov sena. Poddaní chovali 70 kusov robotného dobytku, 27 dojníc, 11 býčkov a jalovic, 96 oviec a 27 jariiek. Sedliaci si vylepšovali životnú úroveň chovom včiel v 15 úľoch. V roku 1747 tu pracovali dve remeselnícke dielne.¹⁸

V roku 1762 sa Hrádockému komorskému panstvu pričlenilo aj obrovské domínium Likavy, ktoré tiež získala kráľovská komora. Hrad Hrádok sa tak stal centrom spojeného Likavsko-hrádockého komorského panstva, ktorého existencia mala veľmi pozitívny vplyv najmä na celkový rozvoj hornoliptovského regiónu. Pod správu nového Likavsko-hrádockého panstva prešli aj obce Stankovany, Švošov, Hubová a Ľubochňa.

Komorské panstvo Likava, ako aj niektoré zemianske rodiny v Liptove obchodovali už aj v minulosti s drevom. Bol to obchod veľmi výnosný a ne jeden rod na obchodovaní s touto surovinou zbohatol. Drevo sa dopravovalo predovšetkým na pltiach a ako zhromaždisko slúžila priehrada (praeclusura) v Hubovej. Zamestnanci panstva tu aj napriek sporom z minulých rokov nelegálne vyberali mýto aj od nešľachtických podnikateľov, proti čomu protestoval v roku 1762 na stoličnom súde v mene celej rodiny Karol Pongrác. Odvolával sa okrem iného na straší kontrakt, ktorý obchod oslobodzoval od mýtnych poplatkov.¹⁹

Prefekt spojeného Likavsko-hrádockého panstva Anton Pongrác 20. augusta 1764 uzavrel zmluvu na ťažbu Ľubochnianskej hory s názvom Kundrát-Kašicová s hubovským krčmárom Jánom Sdučinským a mlynárom Michalom Milanom. Podľa zmluvy sa malo vyrúbané drevo vytriediť na plte, na stavebné účely, hranoly a na žrdovinu na viničné koly.²⁰

Komjatná aj naďalej, v podstate až do roku 1848, ostala majetkom rodu Turanskovcov z Turíka a Komajtnej. Už v minulosti patrila k najľudnatejším obciam v Liptove. V roku 1715 tu bolo zdanených 36 rodín, ale skutočný počet obyvateľstva bol oveľa vyšší. V jej chotári sa nachádzala osada Studničná. V polovici 19. storočia obidva sídliská celky splynuli.

V období agrárnej reformy Márie Terézie na čele obce stál richtár Matej Gallo a starší (senatores) Tomáš Hrabovský, Juraj Pekár a Ján Krajčí. Vzájomný pomer medzi zemepánmi a poddanými tu 23. júna 1770 zisťovala až štvorčlenná stoličná deputácia (zvyčajne bývali iba dvaja deputáti), ktorej členmi boli konskriptori Ján Svätójánsky, Ján Andaházy, Alexander Demke a Wolfgang Pongrác. Bol to vlastne začiatok tereziánskej ubrárskej regulácie v dedine, ktorá nemala v rukách nijaký starší alebo novší urbár. Na rozdiel od susedných obcí, ktoré patrili k Likavsko-hrádockému panstvu, dedinčania opatrovali a riadili sa podľa kontraktu so zemepánom z roku 1766. Poddanské povinnosti obyvateľov boli pestré a spočívali v troch základných druhoch feudálnej renty. Štvrtinová usadlosť, respektíve každý štvrtinový sedliak, odovzdávali ročne pánovi ako cenzus (činžu, poplatok za prenajatie urbárskej pôdy) 10 uhorských zlatých, čo po prepočítaní v roku 1770 bolo 8 rýnskych zlatých a 25 denárov. Namiesto fúrového platila 1 zlatý a 50 denárov. Užívateľ štvrtinovej usadlosti priadol 30 rífov plátna z panskej priadze. Dával jednu hus a ovčí desiatok „in natura“, alebo v peniazoch, podľa toho ako sa dohodol s vrchnosťou. Zdanené bolo tiež včelstvo, za každý klát sa platilo 12 a dve tretiny denára. Obyvatelia si vyrábali tvrdý alkohol po domácky, za každý páleníčný kotlík platili 2 zlaté. V Komjatnej sa uchovával starý zvyk. Dedinčania poskytovali potraviny na panské svadby (veselia) a pohreby. Prevážali zbožie, slamu a seno z Komjatnej do Turíka,

záprahy dávali podľa pokynov panstva na cesty aj mimo stolicu „kdy potreba se ukazuje“. V dedine pracovali dva panské mlyny, poddaní zabezpečovali mlynské kamene v Hliníku, vzdialeného na 12 míľ cesty.

Najviac doliehali na plecía poddaných pracovné povinnosti. Robotovali ručne okolo zemianskych kúrií v Komjatnej a Turíku. Kosili trávu, hrabali, žali a zväžali úrodu do stodôl. Na jednu štvrtinovú usadlosť vyšlo 27 dní pešej roboty za rok, stravu poddaným však poskytovali zemepáni. Zaťažovala ich roznáška panských listov, a to nielen v stolici. Medzi ich povinnosti patrila tiež pomoc pánovi so záprahom alebo manuálne pri rozličných stavebných prácach. Charakter poddanských bremien a povinností v Komjatnej sa značne líšil od zaťaženia obyvateľstva v susedných obciach, ktoré podliehali hradnému panstvu.

Usadlosti v Komjatnej boli už od starších čias podelené väčšinou na štvrtiny. Pred zavedením nového urbára každý štvrtinový sedliak mal v troch kalkatúrach 47 kusov rolí, na ktorých sial okolo 33 bratislavských meríc zrna. K štvrtinovej usadlosti pripadli lúky s produkciou na dva vozy sena ročne, ale mohla sa kosiť aj mládza. Komjatskí sedliaci patrili už oddávna k dedičným (večným) poddaným bez práva slobodného obchodu. V roku 1770 boli v dedine aj opustené usadlosti. Dve osminové čiastky spustli počas morovej epidémie, tretia spustla v roku 1770, gazda ostal sám a bez dobytká.

Chotár Komjatnej bol priestranný, obyvatelia mali dostatok polí, najviac sa pestoval ako odolnejšia obilnina ovos a trocha jačmeňa. Dopeštovali viac ako pre vlastnú potrebu, a tak s obilím aj obchodovali. Dve tretiny chotára sa rozkladali na rovine, tretina na vŕškoch, na obrobenie polí stačil dvojjáprah. Metlou dediny bývali rozličné živelné pohromy, hlavne prívaly dažďa a búrky spojené s povodňou. Pasienky stačili pre robotný aj dojný statok, s mliekom a mliečnymi výrobkami aj obchodovali. Palivové a stavebné drevo dostávali od zemepánov podľa „ich regulatie“. V záhradách a sadoch pestovali ovocie, ktoré tiež predávali. Obyvatelia Komjatnej „kupecky lid byvše“, obchodovali nielen s poľnohospodárskymi prebytkami v Liptove, ale aj v susedných obciach „s všelijakými vecmi, kedy a jako sa im ukaže“. Na trhy v Ružomberku, Kubíne a Veličnej (Veľká Ves) im trvala cesta hodinu, do Nemeckej Ľupče dve a do Liptovského Mikuláša štyri hodiny. Zarábali si tiež ako kopáči vo vinohradoch na juhu krajiny a pracovali tu za hotové peniaze aj ako kosci. Komjatňanci kedysi prispievali manuálne aj na údržbu a opravy mosta v Ružomberku, a to ešte aj v roku 1760. Neplatievali preto mýto v meste ani v Bielom Potoku a Hubovej. Situácia sa zmenila tesne pred urbárskou reguláciou, odvtedy museli začať platiť mýto.²¹

Pred uvedením nového urbára do života v Komjatnej pre rokom 1770 bývali dve kategórie poddanského obyvateľstva, a to sedliaci a želiari s domom (domos solum habentium), ale bez poľností. Sedliackych rodín tu žilo 77, iba jediný zo sedliakov, Ján Kováč, sa popri poľnohospodárstve zaoberal remeslom. Bol kováčom. Mnohí sedliaci bývali na kuriálnych pozemkoch (domiciolatus in fundo curiali, hic aequae in fundo curiali a podobné označenia), od pána dostávali do úžitku kus poľa, niektorí poddaní bývali priamo v areáli kúrie. V dedine boli šesnásťtinové, dvanásťtinové, osminové, šestinové a štvrtinové usadlosti, pretože povinnosti sa rátali podľa štvrtín. Ku každej usadlosti pripadol intravilán s možnosťou výsevu na 9 bratislavských meríc, bez rozdielu kvality sadenia. K osminovej usadlosti patrili oráčiny s výsevom na 22 meríc a necelé dva vozy sena. V Komajtni bolo podľa konskripcie z roku 1770 necelých 11 sedliackych usadlostí, ku ktorým patrili role s možnosťou výsevu na 1313 bratislavských meríc zrna a lúky na takmer 90 vozov sena. Počet obyvateľov dopĺňali traja želiari s domom.²²

Tereziánska úprava nevoľníckych pomerov rešpektovala feudálne vlastníctvo pôdy, urbár však priznával práva aj poddanskému obyvateľstvu, značne obmedzil svojvôľu zemepánov a zakázal niektoré dávky. Základnou črtou urbára bolo to, že stanovil rozsah povinností voči Turanskovcom podľa množstva užíwanej pôdy. V Komjatnej nový urbár uviedli do života 17. januára 1771. Obec bola zaradená do tretej pôdnej triedy. Urbár rozdelil pôdu, ktorá bola v užívaní poddaných na intravilán (domovú usadlosť) a extravilán (polia a lúky). Intravilán bol fixný. Extravilán sa určil podľa bonity pôdy, rozsah celej sedliackej usadlosti bol v Komjatnej stanovený na 24 jutier poľa, lúky na 10 koscov. Poddaní všetkých majetkových kategórií, sedliaci a želiari platili zemepánovi ročne 1 zlatý. Urbár stanovil tiež naturálne dávky na usadlosť. Ich základom bol desiatok z úrody poddaného, ktorý zemepáni v Komjatnej premenili na robotu, čo nový urbár dovoľoval. Celá usadlosť odovzdávala dve sličky, 2 kapúne, holbu masla a kopu vajec. V prípade menších usadlostí boli dávky úmerne nižšie a odvádzali sa spoločne. Sedliak hospodáriaci na celej usadlosti bol povinný ročne odpracovať na panskom 52 dní so záprahom alebo 104 dní manuálne. Pracovná doba sa rátala od východu do západu slnka. Na štvrtinu gruntu alebo ešte na menšiu časť bola robota nižšia. Komjatná bola dosť husto osídlená, na začiatku roku 1771 tu bývalo 77 sedliackych rodín, ktoré patrili šiestim zemepánom z rodu Turanskovcov. Až 17 sedliakov malo za zemepána Gašpara Turanského (*1703 +18.4.1780 Turík). Rozdrobenie poddanskej pôdy bolo veľké, 11 gazdov užívalo iba po dve osminy urbárskej usadlosti, 4 po tri osminy, Ján Leštinský a Ján Mudaj po päť osmín. Disponovali s domovou usadlosťou s možnosťou výsevu

na 1 a dve osminy bratislavskej merice a s oráčinami na 15 meríc, čo boli necelé 4 hektáre. K takejto usadlosti patrili lúky na 5 koscov. Urbár im vymedzil po 32 a pol dňa roboty so záprahom alebo dvojnásobný počet dní ručne do roka, odrábali aj deviatok, a to 7 a štyri osminy zápražného dňa, resp. 15 dní manuálne.

Zemanovi Václavovi Turanskému patrilo 15 sedliakov, pričom 11 z nich hospodáril na dvojosminových usadlostiach. Boli to drobní gazdovia, ktorí užívali intravilán s rozlohou na štyri osminy merice a necelého pol druhu hektára pôdy, lúky mali na 2 koscov. Dvojosminkár bezplatne pracoval 13 dní so záprahom alebo 26 dní ručne. Deviatok bol tiež premenený na robotu, a to buď tri dni so záprahom alebo 6 dní manuálne. Jeden sedliak mal tri osminy, Ján Brnoliak, Ondrej Šuhajovie a Martin Leštinský boli bohatší, mali po päť osmín.

Matej Turanský (spomína sa aj v celokrajinskom súpise šľachty v rokoch 1754/55, ženatý so Žofiou Dedinskou) vlastnil 7 sedliakov, z toho 2 dvojosminkových, 3 trojosminových, 1 päťosminkového. Najchudobnejší bol Juraj Suchý, ktorý užíval len jednu osminu usadlosti (gruntu). Jeho povinnosti boli preto aj najnižšie, keďže mal minimálny intravilán a pôdu iba na tri merice zrna, lúku iba na jedného kosca. Robotoval 6 aj pol dňa so záprahom, respektíve dvojnásobne počet dní ručne. Deviatok tiež odrábal, a to 1 a pol dňa so záprahom alebo tri dni ručne.

Ezechiel Turanský (*1710 +1786) mal 8 sedliackych rodín. Šesť sedliakov hospodáril na dvoch osminách, jeden na jednej osmine a jeden na piatich osminách.

Jeho bratovi Adamovi Turanskému (*1715 +1805 Turík) patrilo po tereziánskej agrárnej reforme 13 sedliakov, 9 z nich dvojosminových, 2 osminoví, 1 trojosminový a Juraj Chromaš mal päť osmín.

Vavrinec Turanský (ženatý s Máriou Rafanidesovou, neskôr s Máriou Svätójánskou) patril medzi bohatších zemepánov v Komjatnej. Vlastnil 17 sedliakov aj s príslušníkmi ich rodín, 11 z nich hospodáril na dvoch osminách, 2 na jednej osmine, 1 na troch osminách. Najbohatším sedliakom v dedine sa stal po zavedení nového urbára Tomáš Hrabovský. Hospodáril na celej sedliackej usadlosti a ešte na dvoch osminách, čomu zodpovedal aj väčší intravilán s možnosťou výsevu na 2 a štyri osminy merice. Vlastnil role s výsevom na 30 bratislavských meríc zrna, teda viac ako 7 hektárov poľností, lúky mal na 10 koscov.

Posledným a najchudobnejším zemepánom v Komjatnej bol František Madočáni (*1737 17.8.1801 Ružomberok, otec Imricha Madočániho ružomerského poštmajstra), ktorému tu patril len jeden sedliak, Matej Lutý, hospodáriaci na dvoch osminách urbárskej usadlosti.

V Komjatnej po uvedení nového tereziánskeho urbára do života ostalo necelých 25 sedliackych usadlostí (24 a jedna osmina). Intravilán mal kapacitu 48 a dve osminy merice, oráčiny obhospodarované poddanými 579 meríc a lúky na 193 koscov. Sedliaci dávali zemepánom 1254 a pol dňa zápražnej roboty do roka alebo dvojnásobný počet dní manuálne, za deviatok 289 a pol dňa, resp. 579 ručne. Cenzus bol 77 zlatých, okrem toho zemepáni dostávali vyše 24 priestorových siah palivového dreva, ktoré narúbali a doviezli sedliaci, po 45 sliepok a kapúňov a 289 vajec. Cirkvi v dedine patrili role s výsevom na 30 meríc zrna, učiteľ využíval pôdu na tri osminy merice. Počet obyvateľov v Komjatnej dopĺňali 3 želiarske rodiny. Patrili trom zemepánom a platili cenzus po 1 zlatom, robotovali po 18 dní ručne do roka. Boli to Juraj Frafuliak, Juraj Šlosiar a Pavol Pekár.

Pôda zachytená v urbári, resp. usadlosť ako daňová jednotka bola chránená a nesmela sa poddanému bez náhrady odňať. Na sedliackych usadlostiach hospodárili rodiny s priezviskami: Blana, Gajdoš, Babic, Leštinský, Kuracina, Mudaj, Ozimok, Dades, Kubas, Gallo, Krajči, Hudec, Gubernát, Sikora, Šatan, Grisa, Štefančík, Jančovie, Brnoliak (Brnuliak), Remeň, Kováč, Popálenec, Šuhajovie, Plavý, Jacko, Štrba, Marčečka, Lalok, Pekár, Suchý, Maťoka, Hlimarič, Baroš, Dalas, Hromada, Stacho, Lukáč, Drobál (alebo Drobul), Chromaš, Drapáč, Švalec, Šaholavalec, Meško, Hrabovský, Huorpak, Paciga a Lutý. Tereziánsky urbár, ktorý určoval základné vzťahy medzi zemepánmi a poddanými ostal v Komjatnej v platnosti až do zrušenia poddanstva v roku 1848. Pôda zachytená v urbári tvorila základ pozemkového vlastníctva roľníkov aj v druhej polovici 19. storočia, ba aj neskôr.²³

Desaťročie pred tereziánskou urbárskou reguláciou v roku 1759 bolo v **Stankovanoch** 7 sedliackych usadlostí a osminová a štrnásťtinová želiarska usadlosť s možnosťou výsevu na 259 meríc zrna v dvoch poliach. Aj v roku 1759 v chotári obce zaevidovali kopanice s výsevom na 66 meríc a lúky na 35 vozov sena.²⁴

Prieskum na deväť bodov, ktorý mal vyjasniť vzájomný pomer a vzťahy medzi poddanými v Stankovanoch a Likavským panstvom sa uskutočnil 19. júna 1770. Liptovskú stolicu zastupovali deputáti Ján Svätobjánsky, Alexander Demke, Ján Andaházy a Wolfgang Pongrác. Likavské panstvo vyslalo na miesto exaktora (pokladníka, meno sa neuvádza). Záujmy obce zastával richtár Ján Kvant, prisažní Ján Fedor, Tomáš Kvant, Ján Buchta a Matej Štefan. Poddaní zo Stankovian urbár ani kontrakt v rukách nemali, ale povinnosti voči Likavskému panstvu mali dosť presne vymedzené. Potvrdili, že peňažné dávky a pracovné povinnosti sa im zvýšili okolo roku 1754. Obyvatelia patrili k večným poddaným. Dedina bola na začiatku

druhej polovici 18. storočia zaľudnená. Okolo roku 1754 však spustla šestnásťtinová usadlosť v dôsledku úmrtia gazdu, podobne ako v roku 1770. Dve tretiny rolí v chotári dediny sa rozkladali na roviny, pôda sa ľahšie a lepšie hnojila a preto prinášala aj dobrú úrodu. Tretia časť bola situovaná v brehoch. Chotár často postihovali lejaky a povodne. K štvrtinovej sedliackej usadlosti pripadlo v predtereziánskom období 9 kusov rolí s možnosťou výsevu na 10 a pol merice zrna. Obyvatelia Stankovian mali problémy s pasením dobytká. Lepšie pasienky boli na druhej strane Váhu, ale na mnohých miestach sa rieka nedala prebrodiť. Napriek tomu mohli vychovať robotný aj dojný statok. Poddaní svoje poľnohospodárske prebytky predávali na trhoch v Ružomberku, Nemeckej Ľupči, Veličnej a v Sučanoch. Tu tiež kúpali tovar pre svoje domácnosti. Zdrojom mimopoľnohospodárskych príjmov obyvateľstva bolo pltníctvo, pretože dedina ležala v blízkosti Váhu. Privyrábali si tiež prácou v lesoch. Ťažili a odvážali drevnú hmotu. Vypestované obilie mleli v dvoch šoltýskych mlynoch v Stankovanoch, niektorí chodili za Váh do hubovského mlyna v Ľubochni.

Z peňažných dávok obyvatelia Stankovian odovzdávali v roku 1770 cenzus 110 zlatých ročne, bol to vlastne poplatok za prenájom urbárskej pôdy. Na panský súd dávali 2 zlaté a 80 denárov, za 42 meríc ovsá 25 zlatých a 20 denárov, za prenájom hole Kľak 8 zlatých, 43 a 1/3 denára, chovali 150 panských oviec, za ktoré platili po 1 zlatom, spolu 150 zlatých, pričom však výnos z nich im ostával. Počas popisovania oviec platili 25 denárov, za salašného barana dávali 1 zlatý a 20 denárov, ovčí desiatok bol tiež 1 zlatý a 20 denárov, namiesto teľaťa dávali 1 zlatý a za bryndzu 3 zlaté.

V Stankovanoch bývali v dvoch dvoroch šoltýsi. Štvrtina platila do roku 1753 ročný cenzus 8 zlatých, 33 a 1/3 denára, potom sa zvýšil na 8 zlatých a 75 denárov. Šoltýsky štvrták mal k dispozícii 12 kusov rolí, na ktorých mohol vysiať 10 a pol merice zrna. Lúky však šoltýsi nemali. Neboli taktiež zaťažení ani inou robotou. Naproti tomu poddaných zaťažovali tiež naturálne aj iné dávky. Za každý salaš poskytovali vrchnosti 2 hrudy syra a odovzdávali ročne 200 až 300 obručí.

V rámci roboty sedliaci vykonávali všetky poľnohospodárske práce na majeri v Rybárpoli, a to až do roku 1753. Starali sa tiež o opravy a stavby panských objektov. V rokoch 1754-1768 už pracovali v panských lesoch v Ľubochnianskej doline, a to najmä pri rúbaní dreva. Štvrtinová usadlosť ročne posielala okolo 80 robotníkov. V týchto rokoch už na robotu do Rybárpoľa nechodili. V roku 1769 ich Likavské panstvo opäť presunulo na majer do Rybárpoľa. Orali, žali a kosili na panskom. Na štvrtinového sedliaka pripadlo 15 dní roboty so štvorzáprahom. Usadlosť dávala v prípade potreby a dobrého počasia dvoch robotníkov „kdy

se pak plučtvone roboty trafia i vicej“. V lete pásavali barance a teľce, ale striedali sa so Švošovom a Hrboltovou.

Obyvatelia Stankovian, podobne ako ich susedia, vyťahovali z rieky Revúca splavované drevo a odvážali ho do skladov v Ružomberku. Na štvrtinového sedliaka pripadlo do roka šesť dní so záprahom. Okrem toho rozvážali víno z Ružomberka do krčmy v Stankovanoch, štvrták dával povoz so štvorzáprahom na štyri až päť dní. Každým druhý alebo tretí rok vozili peniaze do Žiliny, v lete na plti, v zime na saniach. Medzi ich povinnosti patrila aj práca v ružomberskom pivovare. Švrtinový sedliak pomáhal 12 dní ročne. Cesta do roboty a späť sa im počítala do celkového pracovného výkonu.²⁵

Stankovany boli začiatkom druhej polovice 18. storočia ľudnatou dedinou a pri predurbárskom súpise v roku 1770 tu napočítali 65 sedliackych rodín. Bolo tu celkove 6 urbárskych usadlostí, jedna dvanástinová a jedna šestnástinová usadlosť s intravilánom na 19 bratislavských meríc a oráčinami na 276 meríc. Lúky poddaní nekosili. Podľa spomínaného súpisu urbárske úžitky boli malé, prevažovali dvanástinové čiastky. Iba niekoľko sedliakov vlastnilo jednu šestinu usadlosti. Patrili k nej oráčiny s výsevom na 7 bratislavských meríc zrna.

Počet obyvateľstva v predurbárskom tereziánskom období doplňovalo až 33 šoltýskych rodín, ktorých predkovia sem prišli na začiatku 15. storočia. O starých privilégiách v tomto období už mohli len snívať. Šoltýsi hospodárili na dvoch celých a polovičnej usadlosti s intravilánom na 7 a pol merice a s oráčinami na 100 a štvrtinu bratislavskej merice zrna. Šestnástinová škultétska usadlosť Tomáša Muchu spustla v roku 1770, práve počas súpisu. Rovnako ako ostatní sedliaci, ani škultéti nekosili lúky.

Najchudobnejšie boli v Stankovanoch v roku 1770 tri želiarske rodiny. Nemali nič, ani vlastný dom.²⁶

Poddaní zo Stankovian si v roku 1770 doplňali prostriedky na živobytie hospodárením na kopaničiach. Kopaničná pôda však nebola obsiata, kosili sa tu iba lúky. Zaevidovaných ako užívateľov je 65 sedliakov, 3 želiari, ale aj 33 šoltýsov. Lúky boli odhadnuté na 45 koscov. Obyvatelia si kopanice sami skultivovali a Likavskému panstvu neodovzdávali nijaké dane (Ab his praestabant hactenus domino – nihil).²⁷

Trocha iný obraz o hospodárskych a sociálnych pomeroch v Stankovanoch v čase zavádzania nového urbára poskytujú daňové spisy Liptovskej stolice z roku 1771. Podľa súpisu tu bývalo 76 sedliakov, ktorí siali v extraviláne 864 meríc zrna a mali lúky na 144 koscov. Väčšina sedliakov hospodárila na oráčinách s výsevom na 12 bratislavských meríc,

okrem dvoch, ktorí mali po 18 meríc a dvanástich, ktorí využívali role s výsevom po 6 meríc. Remeslom sa súčasne zaoberalo 5 sedliakov a 4 obyvatelia sú označení ako obchodníci. V obci žilo tiež 21 škultétov, ktorí pôvodne využívali dve celé usadlosti. K jednej pripadli role s možnosťou výsevu na 80 bratislavských meríc a lúky na 4 koscov. Staré škultétske usadlosti sa postupne rozdrobovali a zmenšovali, takže v roku 1771 len 2 škultéti využívali po osmine usadlosti, ostatní po 1/16 a 1/23.²⁸

Pri uvádzaní nového tereziánskeho urbára do života 20. januára 1771 bola pôda v chotári Stankovian zaradená podľa bonity do druhej pôdnej triedy. K celej sedliackej usadlosti pripadlo 24 jutier zeme v extraviláne a lúky na 8 koscov. V dedine hospodárilo 65 sedliackych rodín. K dipsozícii mali 16 celých a 2/8 urbárskej usadlosti, ku ktorým pripadol intravilán s možnosťou výsevu na 32 a 4/8 bratislavskej merice, oráčiny na 390 meríc a lúky na 130 koscov. V rámci urbárskych povinností robotovali 845 dní so záprahom ročne, alebo dvojnásobný počet dní manuálne. Odrábali podľa želania Likavského panstva aj deviatok. Bolo to 195 dní záprahovej roboty, resp. 390 dní ručne. Panstvu odovzdávali 65 zlatých cenzus, 16 a 2/8 siahly palivového dreva, po 32 kureniec a kapúňov a 195 vajec. Každý zo sedliakov užíval iba po dve osminy urbárskej usadlosti. K nej patril intravilán na 4/8 merice, oráčiny s výsevom na 6 meríc a lúky na 2 koscov. Roboty bola úmerná rozsahu obrábanej pôdy. Každý pracoval 13 dní so záprahom, alebo 26 dní ručne za rok. Odrábal aj deviatok, 3 respektíve 6 dní za rok. Platil po 1 zlatom cenzu a dával príslušné naturálne dávky, ktoré sa vyberali spoločne, ako v predurbárskom období. Bývali tu rodiny s priezviskami Krátky, Kancier, Krupa, Horvát, Burgaň, Zajasenský, Ponáhlaj, Omasta, Holdoš, Brnčal, Kvant, Krochdik, Šimo, Gavura, Pecho (Pečko), Matocha, Balun, Medziar, Urban, Karas, Kornet, Tatár, Sedmák, Chovanec, Štúr, Miko, Valach, Puček, Kurnát, a Sopko. Najrozšírenejším priezviskom bolo Brnčal, Zajasenský, Kancier a Gavura.

Aj po zavedení tereziánskeho urbára tu žili 3 podželiarske rodiny bez vlastného domu a hospodárstva. Nevlastnili nič, napriek tomu robotovali po 12 dní manuálne v roku.

Časť obyvateľstva, nazývaná škultéti alebo šoltýsi, tu hospodárila aj po zavedení nového urbára. Podľa neho nemala voči Likavskému panstvu ako pozemkovej vrchnosti nijaké povinnosti a neuvádza sa ani pozemkové vlastníctvo. Zrejme mohli podľa vlastného uváženia kedykoľvek odísť z dediny. Bývalo tu celkovo 33 šoltýskych rodín s priezviskami Minda, Drga, Krupa, Čigo, Palovič, Mucha, Matko, Kutnat, Okal, Wolf, Smoliar, Chrovát, Kecer a Klenec.²⁹

Dôsledkom urbárskej regulácie v Stankovanoch, ktorá sa predovšetkým vzťahovala na sedliakov, ktorí boli ekonomickou silu, bolo viac ako dvojnásobné zvýšenie počtu urbárskych usadlostí. Po reforme mal každý sedliak v urbári zapísané lúky na 2 koscov. Sedliaci pritom v roku 1776 poukazovali na to, že lúky v chotári dediny vôbec neboli a „dvoruv mnoho, to jest více nežli dvoje tolko ako starych se bolo popisalo“.³⁰ Podľa celostoličného súpisu lesov v Liptove z roku 1792 v chotári Stankovian bol lesný komplex Havran, ktorý sa rozprestieral na ploche 305 jutier a 17 siah. Rástli tu predovšetkým buky. Druhý lesný komplex známy ako Svrčinovo mal rozlohu vyše 107 jutier.

V Stankovanoch v období neskorého feudalizmu boli urbárske usadlosti, ktorých názvy vznikli už dávnejšie v súvislosti s postupným doosídľovaním dediny. (Podľa údajov z roku 1828 to boli dvory: Paulovie, Rakovie, Matkovie, Bručalovie, Gavurovie, Kančierovie, Lazovský, Federovský, Rojkovský, Babilonský a Kvantovský.) Usadlosti sa v priebehu storočí drobili a dedili. Obživu v rámci nich nachádzali viacerí sedliaci, niektorí z nich vystriedali pôvodných užívateľov.

Začiatkom druhej polovice 19. storočia na usadlosti známej ako Pavlovie (Házhely Paulovie) hospodárilo až 25 drobných sedliakov. Spolu užívali štyri osminy urbárskej usadlosti. Okrem už známych rodín z tereziánskeho obdobia sa medzi nimi vyskytujú aj nové priezviská: Ficko, Tulinský, Špidus, Špireng, Solný a Dvorštiak. Usadlosť Rakovie bola rozdelená medzi 10 hospodárov, medzi nimi boli členovia rodín Švabik a Fura, ktoré v druhej polovici 18. storočia v Stankovanoch nežili a prišli sem až neskoršie. Usadlosť (sessia) Brnčalovie je v súpise uvedená na treťom mieste. Hospodárilo na nej 13 sedliakov, ktorí spolu využívali len štyri osminy. Na usadlosti zvanej Gavurovie hospodárilo až 16 sedliakov, medzi nimi štyria gazdovia s priezviskom Gaura. Patrili k starým stankovianskym rodinám. Veľmi rozdrobená bola usadlosť Matkovie. Tu nachádzalo obživu až 26 gazdov, ktorých je ťažko možné označiť za sedliakov. Užívali veľmi malé čiastky z pôvodnej urbárskej usadlosti. Novými sú rodiny Chomist, Gašper, Škuta a Hadač. Babilonská usadlosť (Házhely Babilonszki) bola vo vlastníctve 12 drobných sedliakov. Žili tu aj rodiny s priezviskami Paterka a Prídavok, pred tým v dedine neznáme. Medzi starousadlíkov patrili v Stankovanoch Kancierovci. Od nich je aj odvodený názov usadlosti Kancierovská (Házhely Kancierjov). Pozemky však boli už v cudzích rukách, žili tu rodiny s priezviskami Brveník, Falát, Kvara, Buvala, Faglic, Judík a Ročák, celkovo 15 gazdov na štyroch osminách. Na usadlosti Kvantovie nachádzame iba jedného nositeľa pôvodného priezviska Kvant. Žilo tu 16 gazdov s priezviskami Huntata, Špitko, Urban, Pavel, Chila, Vanický, Bagan, Kurnát, Hello, Mudaj a

Šimo. Lazovská usadlosť bola rozdelená medzi 17 hospodárov. Novými tvármi boli členovia rodín Trazon, Kriško a Revúčan. Na Rojkovskej usadlosti hľadalo obživu až 23 rodín, medzi nimi sa vyskytujú priezviská Čieško, Skrečko, Hančo a Pluhatar. Na Fedorovskej usadlosti z pôvodných užívateľov už nikto nebýval. Na drobných čiastkach hospodárilo 18 gazdov: Ján a Šimon, ďalej Adam, dvaja Jánovia a Juraj Chrovátovci, Katarína, Michal a Matej Škutovci, Štefan Buroš, Matúš Urban, Ondrej Mendel, Pavol Moloča, Ján Omasta, Ján Balun, Jozef a Matej Strakovci, Ján a Juraj Otálovci.³¹

Pred vydaním urbárskeho patentu Márie Terézie bolo v roku 1759 v **Hubovej 7** sedliackych usadlosti s možnosťou výsevu na 224 bratislavských meríc zrna. Sedliaci mali k dispozícii lúky s produkciou 62 vozov sena ročne.³²

V čase tereziánskej urbárskej regulácie bola Hubová zadelená do druhej pôdnej triedy. Obyvatelia mali dostatok pasienkov, a tak sa tu rozvíjal chov hospodárskych zvierat. Palivové a stavebné drevo dostávali z blahovôle Likavského panstva. Polovička dedinského chotára sa rozkladala po vŕškoch a bola menej úrodná, pôda sa ťažko obrábala. Veľké škody na majetku zapríčiňovali každoročne povodne.³³ Pred zavedením tereziánskeho urbára do života v Hubovej žilo 102 sedliackych rodín, ktoré užívali v extraviláne oráčiny s výsevom na 990 bratislavských meríc zrna a lúky na 196 koscov. Vlastnili 161 kusov robotného statku, 114 kráv, 31 juncov, 180 oviec a 71 jariek. Dvaja obyvatelia sa zaoberali remeslom a dvaja obchodom. V dedine žili 3 želiarske rodiny, ktoré nič nesiali.³⁴

Chaos vo feudálnych pomeroch mala odstrániť agrárna reforma Márie Terézie, ktorá prebiehala od roku 1767 vydaním patentu a v Hubovej vrcholila na začiatku roku 1771. Jej základným zmyslom bolo zabezpečiť proporcionalitu a primeranosť povinností so zreteľom na rozsah užíwanej pôdy. Urbár v dedine uvádzali do života stoliční konskriptori Ján Svätójánsky, Alexander Demke a Wolfgang Pongrác. Definitívne bol schválený na generálnej kongregácii Liptovskej stolice v Liptovskom Mikuláši 18. februára 1771, čo potvrdil svojim podpisom stoličný notár Michal Palud'aj. Chotár Hubovej komisia zaradila do druhej pôdnej triedy. K celej sedliackej usadlosti patrilo 20 jutár ornej pôdy a lúky na 8 koscov. Urbár „osady Gombaš k sl. Kralovsko-komorskemu panstvu Likava prináležejicej“ potvrdil pripútanosť poddaných k pôde a znemožnil im slobodné sťahovanie. Sedliacky stav ostal hospodársky najvýznamnejšou a najsilnejšou skupinou poddaných aj po zavedení nového urbára. Sedliaci hospodárili na urbárskych usadlostiach, ktorých rozsah bol v dedine jednotne stanovený, čo sa týka kvality, na dve osminy. Ku každej usadlosti patrila intravilán, na ktorom bol vybudovaný dom a hospodárske objekty s dvorom a záhradou. Bol tiež jednotný, každý

sedliak využíval intravilán s možnosťou výsevu na štyri osminy bratislavskej merice. Výmera ornej pôdy v extraviláne sa určovala mierou zrna, ktoré sa na nich mohlo vysiať. Osevná plocha s výsevom na štyri merice sa rovnala necelému hektáru. Každý sedliak v Hubovej mohol vysiať v extraviláne iba po päť meríc zrna. Veľkosť lúk sa v urbári určovala podľa toho, koľko koscov ju pokosilo za jeden deň. Všetci sedliaci v dedine mali k dispozícii lúky na dvoch koscov.

V Hubovej žilo a pracovalo 99 sedliackych rodín. Po zavedení tereziánskeho urbára do života tu ostalo takmer 25 celých urbárskych usadlostí (24 a 68). V obci bol intravilán s možnosťou výsevu na 49 a 4/8 merice, orná pôda na 495 meríc a lúky na 198 koscov. Likavskému panstvu patrilo 1287 dní roboty so záprahom ročne (alebo dvojnásobok ručnej roboty). Na prácu bol premenený aj deviatok, a to 297 dní so záprahom. Cenzus bol 99 zlatých ročne. Z naturálií to bolo takmer 50 holieb topeného masla, po 50 sliepok a kapúňov a 297 vajec. Sediaci spoločne dovážali Likavskému panstvu 50 siah palivového dreva. Sedliacke rodiny v Hubovej v druhej polovici 18. storočia mali priezviská: Chovan, Tomajka, Kuruc, Zubaj, Halama, Matač, Komňatan, Dančo, Huska, Kondi, Balco, Minda, Baleja, Holik, Nechai, Kurila, Trnka, Plavý, Rybárik, Červený, Ďurdiak (Gyurgyiak), Kijo, Kudera, Šušorený, Galan, Bugan, Čutka, Palček, Stider, Bukna, Miho, Okal, Matula, Šikora, Buma, Žgunda, Kornet, Šedivý, Oklamanec, Lelek, Pleško, Šuša, Buroš, Matuška, Kunka, Minda a Sleziak. Najrozšírenejším priezviskom bolo Šikora (5 rodín), Šuša (tiež 5 rodín) a Zubaj (7 rodín).

Počet obyvateľstva v dedine dopĺňovali želiari, ktorí sa nezmohli ani na vlastný dom (hofieri domu nemajici). Pravdepodobne žili u zemepána, keďže sedliaci boli chudobní a ťažko ich mohli zobrať do nájmu. Boli to Matej Švec, Adam Ďurdiak, vdova po Jánovi Palčekovi a Ján Fedor. Panstvu odrábali po 12 dní pešej roboty, iné bremená ich nezaťažovali. Urbárske povinnosti poddaných spočívali v troch druhoch feudálnej renty, a to peňažnej, robotovej a naturálnej. Tereziánsky urbár presne vymedzi platby poddanského obyvateľstva. Sedliaci aj želiari platili ročne cenzus (činžu) 1 zlatý, a to na dve splátky, pol zlatky na Juraja a pol zlatky na Michala. Od cenzu boli oslobodení podželiari (želiari bez domu), ktorí bývali v Hubovej. Obyvatelia dediny ročne prispievali Likavskému panstvu v prípade rozličných škôd a hradili časť rôznych zemepanských výdavkov.

Robota bol najvýraznejším znakom závislosti obyvateľstva. Hubovčania vykonávali všetky poľnohospodárske práce na panskom a robotovali podľa dispozícií panského úradníka. Za celú usadlosť sa odvádzalo 52 dní práce so záprahom, ale takejto v dedine nebolo. Na

menšie usadlosti bola pracovná povinnosť úmerne nižšia. Dvojosminkár v Hubovej robotoval 13 dní so záprahom alebo dvojnásobný počet dní manuálne ročne. Pracovné povinnosti sedliakov v dedine neboli rovnaké. Pracovná doba na panskom sa počítala od východu do západu slnka so započítaním cesty. Urbár zakazoval nútiť poddaných, aby robotovali dva dni po sebe, iba ak by si riadne neplnili povinnosti. Počas orby, žatvy a kosby mohla pozemková vrchnosť robotu zdvojnásobiť, a to aj so záprahom aj ručne. Pri prácach na panskom boli poddaní zaneprázdnení celý deň. Mali právom na obedňajšiu prestávku a na čas potrebný na nakŕmenie a napojenie dobytku. Pracovné povinnosti prerušené nepriazňou počasia sa počítali do celkového výkonu. Ako všade, tak aj v Hubovej, boli pracovné povinnosti rozdelené na celý rok, pričom jedna štvrtina sa rozvrhovala na šesť zimných mesiacov. V urbári sa zreteľne uvádza, že zameškaná robota z viny Likavského panstva, sa nesmela presunúť na plecía obyvateľov Hubovej na budúci hospodársky rok. Formou roboty bol aj porub a dovoz dreva. Celá usadlosť dovážala panstvu siahu palivového dreva, ktorú pred tým porúbali dvaja robotníci. Na dvojosminovú usadlosť bola záťaž úmerne nižšia, boli to dve osminy siahu dreva. Do pracovnej povinnosti bola započítaná tiež furmanka. Štyri celé usadlosti spolu boli povinné dvojdennou furmankou ročne. Hubovskí sedliaci sa v praktickom živote spájali a spriahali svoje záprahy, aby si uľahčili náročný odvoz počas nárazových poľnohospodárskych prác. V dedine bolo vyše 24 urbárskych usadlostí. Sedliaci takto dovážali alebo rozvážali panstvu potrebný tovar šesť krát ročne. Podľa ustanovenia urbára Likavské panstvo rozhodovalo o forme odvádzania deviatku. V Hubovej sa deviatok odpracovával. Každý sedliak poskytoval vrchnosti tri dni roboty so záprahom, alebo dvojnásobný počet ručnej práce.

Tereziánsky urbár upravoval aj naturálne dávky sedliakov. Celá usadlosť bola povinná odovzdať pánovi po dve sliepky a kapúne, holbu topeného masla a tucet vajec. Na menšie usadlosti boli dávky (danky) úmerne nižšie. Sedliaci z Hubovej dávali po 4/8 kureniec a kapúňov, po 2/8 holby masla a po 3 vajcia. Naturálne dávky sa panstvu odovzdávali v stanovených termínoch a zdá sa, že nový tereziánsky urbár iba potvrdil staršie zvyklosti. Maslo hubovskí sedliaci prinášali od polovice mája až do Michala, kapúne v lete na jeseň, kým sliepky od Turíc do Jakuba, vajcia zasa okolo sviatku Narodenia Panny Márie. Namiesto teľaťa celá usadlosť platila panstvu po jednom groši ročne.

Štát mal z daňových dôvodov záujem na prosperite vlastného hospodárstva poddaných a prostredníctvom nového urbára im zabezpečoval isté dôchodky a úžitky. Boli to pasienky pre ich dobytok, časť z nich sa mohli ponechať pre svoj robotný dobytok, avšak s dovoľením

Likavského komorského panstva. Hubovčania mohli zbierať v horách suché a na zemi ležiace drevo na palivo. Obecné lesy v Hubovej boli už dávnejšie vyrúbané a poddaní dostávali stavebné drevo na opravy mostov a ciest, na stavbu dôstojníckeho domu a ubytovanie pre vojsko (...Cassarmarum). Ovocné stromy boli urbárom zakázané rúbať. Zakazovalo sa tiež rúbať mladinu a olupovať stromy. Obyvatelia mohli spoločne zbierať lesné plody v panských lesoch. Mohli predávať tabak, maslo, ľan a iné veci každodennej potreby, prípadne slobodne predávať svoje produkty. Likavské panstvo nemohlo nútiť obyvateľov Hubovej, aby kupovali jeho tovar.

Aj po zavedení tereziánskeho urbára Likavskému panstvu ostali v rukách veľké práva. S pozemkami, ktoré využívali poddaní v Hubovej naďalej disponovalo panstvo, hlavne v prípade úmrtia užívateľa a opustenia usadlosti. Sedliakom ale nemohlo odňať pôdu bez náhrady za inú, rovnocennú. Urbár zakazoval kupovať, predávať a testamentárne porúčať pôdu, v praktickom živote a v prípadoch, ktoré neodporovali krajinskému zákonu a právu, mohol sedliak užívacie právo na usadlosť predať. Likavskému panstvu ostalo právo trestať poddaných za rozličné delikty. Peňažné pokuty však boli v podstate zakázané. Bežným trestom bola robota (jeden až tri dni). Maximálnym telesným trestom pre muža bolo 24 palíc a pre ženu 24 rán korbáčom.

V Hubovej bola v tomto období opäť mýtna stanica (telonium dominali in loco existente), z čoho panstvo profitovalo. Tereziánsky urbár celkovo znamenal jednotnú úpravu poddanských pomerov v dedine. Jeho cieľom bolo chrániť roľnícke obyvateľstvo pred nadmerným vykorisťovaním zo strany zemepána.³⁵

Aj keď už na začiatku 17. storočia nebolo ani stopy po šoltýskej usadlosti v Hubovej, spomínanej v roku 1425, pôvodná výsadná listina na šoltýsku usadlosť v Hubovej vydaná kapitánom Likavského hradu existovala ešte v roku 1771. Vtedy si ju dal overiť a porovnať Peter Stankovič (Sztankovics). V listine sa spomínal aj kuriálny pozemok v Stankovanoch, ktorý patril tiež pôvodnému šoltýsovi z Hubovej.³⁶

Počet urbárskych usadlostí v Hubovej po zavedení nového tereziánskeho urbára vzrástol oproti stavu v roku 1759 viac ako trojnásobne, čím si Likavské panstvo mohlo zabezpečiť vyššiu feudálnu rentu. Rozsah pôdy v rukách poddaných pritom klesol z 990 bratislavských meríc ornej pôdy na 495, teda skoro o polovicu. Urbárska regulácia v Hubovej nádeje obyvateľstva celkom iste nespĺnila. Svedčí o tom aj sťažnosť predložená Kráľovskej miestodržiteľskej rade v Bratislave z roku 1772 na umelé zvyšovanie počtu urbárskych usadlostí (sessií).³⁷

V Hubovej pracovala už od 17. storočia píla. V roku 1787 celý objekt opravovali. Odborné práce vykonal kováčsky majster z Liptovského Hrádku (meno sa neuvádza). Za nové železné dvere s čapmi do múru vyúčtoval 35 zlatých. Jeden železný rám na oblok vyšiel na 3 zlaté, zámok na dvere (blacha) 2 zlaté.³⁸

V chotári Hubovej boli podľa celostoličného súpisu z roku 1792 lesné komplexy Nižné Rudno (73 jutár), Zápolka (955 jutár), Faterské žiary (492 jutár), Kopa a Korbelka (390 jutár), Veľký Smrekovec (182 jutár) a Ľubochňa (17760 jutár). Porast tvorili z jednej štvrtiny buky, z troch štvrtín jedle.

Na prelome 18. a 19. storočia mal krčmu v Hubovej v rukách ružomerský podnikateľ Jakub Dereano, ktorý si ju prenajal od Likavského panstva. Podnikal však na viacerých miestach a tak dal hubovskú krčmu do prenájmu Jánovi Antoškovi a jeho manželke Magdaléne Muskuliovej. Tí do polovice roku 1805 „podle kartičky trugovej“ odobrali tovar, víno a pálenku za 2594 zlatých a 19 grajciarov. Sumu sa zaviazali zaplatiť do osem dní, v opačnom prípade by museli dať k dispozícii svoj hnutelný a nehnuteľný majetok.³⁹

Chotár Hubovej bol už oddávna rozdelený na hony. Role v polovici 19. storočia mali názvy Lazy a Repiská, Nižná dolina, Pod Nižnou dolinou, Lány, Kratiny, Za sypárňami, Kostolíky, Košariská, Pomedzi medze, Čutkova dolina, Do štítu, Na jamy, Mokrade, Diely, Ponad pole, Na Kutnom vrchu, Sekaniny, Pod Veľký Smrekovec, Gombášska dolina, Ľubochňianska dolina, Zhora Fatry, Franková, Turecká, Slatín a iné. Role sa rozkladali celkovo v 43 honoch. Lúky boli situované v susedstve rolí a mali rovnaké názvy. Iné ležali na rozličných miestach a mali osobitné názvy: Mlynová, Homolky, Hlboká, Rudno, Balcová, Bystrô, Kľak, Javornisko, Hlinová, Raková, Rebrová, Lipová, Krivá, Blatná, Jarabiská, Veľký a Malý Rakitov, Suchá a iné. Lúky sa nachádzali celkovo na 68 miestach.⁴⁰

V súpise vlastníkov kopaníc v chotári Hubovej z roku 1863 je uvedených 129 obyvateľov dediny. Žilo tu viacero rodín s rovnakým priezviskom, na rozlíšenie používali prímená. Bol to Ondrej Chovan – Bebeň, Ondrej Durdiak – Medved', Ondrej Durdiak – Bočkaj, Adam Balco – Kaša, Ján Balco – Rehák, Ján Balco – Dudák, Ján Baleja – Bekeš, Martin Baleja – Pšikula, Ondrej Bulej – Hlina, Ondrej Buma – Maďar, Ján Chovan – Lopeň, Ján Kútnik – Chovan, Ján Matis – Plavý, Ondrej Sider – Pútnik, Ondrej Sider – Balich, Ondrej Žiara – Brdo a Tomáš Žiara – Punčo. Okrem Hubovčanov kopanice v chotári obce vlastnili aj obyvatelia zo Švošova. Bolo ich celkovo 79, na niektorých kopaniciach však boli dvaja-traja hospodári. Podiely na kopaničiarskej pôde mali tiež obyvatelia zo susedných Stankovian, a to v počte 43 ľudí. Z Hrboltovej pochádzal len jeden vlastník.⁴¹

Aj po zrušení poddanstva a zániku feudalizmu si urbárske usadlosti v Hubovej zachovali svoje starodávne názvy, aj keď sa od čias urbárskej tereziánskej regulácie mnoho zmenilo a pribudli noví vlastníci. V roku 1863 bolo v dedine 24 sedliackych usadlostí, podobne ako v roku 1771 pri zavádzaní nového urbára do života. Na Jarošovskom grunte (usadlosti) hospodáril 7 rodín s priezviskami Hruďa, Okal, Matis, Skander, Pasternák, Paparčík a Jaroš. Na Michalovskej usadlosti bývalo tiež 7 sedliakov. Aj Sikorovská usadlosť bola rozdelená medzi 7 vlastníkov. Na starej Kevekovskej usadlosti žilo až 9 rodín. Prevažne Okalovci gazdovali na Okalovskej usadlosti, ale medzi spoluvlastníkmi nachádzame aj rodiny s priezviskami Hrončo, Belko, Šušorený, Babala a Obhorok. Hrončovská usadlosť bola rozdelená medzi 10 spoluvlastníkov, Matačovská zasa medzi 8 rodín. Ako spoluvlastník Bumovskej usadlosti je na prvom mieste uvedený Ondrej Buma s prímenom Maďar. Žilo tu celkovo 9 rodín. Na Chovanovskej usadlosti sa stretávame so 6 sedliakmi, medzi nimi bol Žihlavník, Kútnik, Počtár, Chrenko a Chovan. Kuricovská usadlosť patrila 4 gazdom, na Bulejovskej nachádzalo obživu 8 sedliakov. Ostatné usadlosti mali názvy Lackovská, Dančovská, Balejovská, Olosovská, Tomajkovská, Kičovská, Burošovská, Hribočovská, Tomkovská, Šušorenovská, Jarinovská, Nechajovská a Galanovská. Každá usadlosť, čo sa týka kvality, je označená ako osminová, ale podiely jednotlivých vlastníkov sa líšili. V Hubovej okrem toho v roku 1863 bývalo 18 želiarskych rodín, ktoré sídlili na dvoch bývalých želiarskych dvoroch.⁴²

Práce súvisiace s agrárnou reformou v obci **Švošov** mali na starosti stoliční konskriptori Ján Svätójánsky, Alexander Demke, Ján Andaházy a Wolfgang Pongrác. Obec pri prieskume na deväť bodov 18. júna 1770 zastupoval richtár Juraj Baran a boženici Ján Dzur, Juraj Sidor a Ondrej Kulich. Boli negramotní a dokument signovali krížikom. Panstvo Likava vyslalo na miesto exaktora Františka Ján Vyšného. Dedina bola na začiatku druhej polovice 18. storočia osídlená, opustené usadlosti sa tu nenašli. Obyvatelia patrili k večným poddaným, „odjiti podle sve vule a libosti“ nemohli. V minulosti nebývalo zvykom a pravidlom, aby poddaní z liptovských dedín mali v rukách urbár, ten bol vždy uschovaný u zemepána ako dôležitý účtovný doklad. Tak to bolo aj v prípade Švošova, ktorý bol oddávna poddanskou obcou Likavského panstva. Dedina nemala ani nijaký kontrakt, na základe ktorého by plnila urbárske povinnosti voči pozemkovej vrchnosti. Švošov sa riadil podľa starodávnej obyčaje. Asi od roku 1755 sa poddaným zvýšili nielen peňažné poplatky (cenzus, činža), ale aj robota. Švošovčania z peňažných poplatkov odovzdávali Likavskému panstvu 70 uhorských zlatých ročne, ktoré sa asi od roku 1755 premenili na rýnske zlaté, čo bolo oveľa

viac. Finančne prispievali na činnosť panského súdu sumou 1 zlatý a 17 a pol denára. Od sto „nesmrteľných“ oviec platili po 1 zlatom, spolu 100 zlatých. Boli to panské ovce, ktoré chovali poddaní, brali z nich úžitok, za čo zemepánom platili. Kedysi dávali vrchnosti 40 meríc ovsa, počas urbárskej regulácie platili za každú mericu 60 denárov, spolu 24 zlatých. Dedina mala prenajatú hoľu Klak (Klag) za 4 zlaté a 36 a pol denára ročne. Väčšina naturálnych dávok a viktualií, vybraných v minulosti, sa premenila na peňažný ekvivalent. Poddaní platili namiesto bryndze 3 zlaté, za salašného barana 1 zlatý a 20 denárov, pri popisovaní oviec zasa 25 denárov, namiesto teľatá 1 zlatý, ale iba každý tretí rok. Odovzdávali aj ovčiu dežmu 1 zlatý za každých desať oviec, za úl včiel 20 denárov. Z naturálnych dávok pretrvávalo odovzdávanie dvoch hrúd syra za každý salaš, ktorý bol v rukách poddaných. Obyvatelia okrem toho dávali panstvu 200 obručí, „anebo viac“.

Švošovčania spolu s dedinami Stankovany a Hrboltová do roku 1753 vykonávali všetky poľnohospodárske práce na pansom majeri v Rybárpoli. V rámci roboty sa tu starali tiež o stavby a opravy panských hospodárskych objektov. Od roku 1754 až do roku 1768 ich vrchnosť zamestnávala pri rúbaní a odvoze dreva v Ľubochni. Štvrtinová usadlosť poskytovala zemepánovi 80 robotníkov ročne. V tomto období v Rybárpoli nerobotovali. V roku 1769 sa situácia opäť zmenila. Panstvo ich z Ľubochni odvolalo a poslalo robotovať na rybárpoľský majer. Štvrtinový sedliak bol povinný robotovať 15 dní ročne so štvorzáprahom. Pracovali však aj ručne, pri priaznivom a peknom počasí dávala usadlosť dvoch robotníkov, v čase nepohody aj viacerých. V lete sa dvaja pastieri starali o jahňatá a teľatá v Rybárpoli, každý tretí rok sa však striedali s poddanými zo Stankovian a Hrboltovej.

Tým sa však pracovné povinnosti obyvateľov Švošova nevyčerpávali. Na potoku Revúca zachytávali splavené drevo a odvážali ho do panských skladov vedľa pivovaru v Ružomberku, kde ho aj ukladali. Na štvrtinového sedliaka pripadalo 6 dní odvážania s vlastným záprahom ročne. Poddaní pomáhali tiež pri prácach v ružomerskom pivovare, každý sedliak asi 12 dní ročne. Každý druhý alebo tretí rok odvážali na plti do Žiliny „provent, to je kralovske penize“, v zime zasa na saniach. Cesta na panské a domov sa im do pracovnej povinnosti nepočítala.

Chotár Švošova nebol rozsiahly, tretina bola neúrodná, pozemky ležali na vrškoch a bokoch. Dve tretiny rolí sa však rozkladali na roviny, ľahko sa hnojili a obrábali. Chotár dediny však často postihovali lejaky a povodne, ktoré odnášali úrodnú pôdu. Štvrtinový sedliak mal v troch kalkatúrach 25 kusov zeme. Vysieval okolo 10 meríc zrna. Nasušil 1 voz sena, mláďa sa však v obci nekosila. Švošov mal spoločné pasienky so susednými dedinami

Hubová a Stankovany, pre dobytok spoľahlivo stačili. Palivové a stavebné drevo dostávali od vrchnosti.

Obyvatelia Švošova si privyrábali obchodom s dobytkom. Predávali ho na trhoch v Ružomberku, Sučanoch, Martine a Dolnom Kubíne. Cesta sem trvala tri až päť hodín. Mimo urbárskych povinností rúbali v panských horách drevo a odvážali ho vlastným záprahom, za čo dostávali peniaze v hotovosti. Najímali sa aj ako pltníci. Kedysi mala dedina obecné lesy, ktoré obyvatelia už dávnejšie vyrúbali, vlastné drevo im kedysi prinášalo veľký zisk.⁴³

Z predurbárskeho súpisu z roku 1770 vyplýva, že vo Švošove trvale žilo 38 sedliackych rodín. Všetky využívali rovnaký intravilán s možnosťou výsevu na 2 bratislavské merice. Žili tu prevažne štvrtinoví sedliaci, niektorí mali k dispozícii po dve časti z usadlosti. Našli sa aj bedári, ktorí gazdovali na 1/32 usadlosti (sessie). K štvrtinovej usadlosti patrila orná pôda s výsevom na 10 meríc zrna a lúky na jeden voz sena. Podľa tejto konskripcie v dedine bolo 5 celých sedliackych usadlostí s intravilánom na 10 meríc, ornou pôdou na 200 meríc a lúky na 17 a pol kosca. Počet obyvateľstva doplňovalo 5 želiarskych rodín bez vlastného domu s príslušenstvom. Bývali pri lepších sedliakoch alebo na panských majetkoch.⁴⁴

Niektorí poddaní zo Švošova hospodárili na kopaniciach. Obilie tu však nepestovali, kosili len lúky. Bolo to 39 obyvateľov a iba traja z nich mali lúky na 1 kosca, ostatní vlastnili menšie časti. Všetci trvalo bývali v dedine. Dvaja želiari si na kopaničnej pôde postavili vlastné domy.⁴⁵

Nový tereziánsky urbár zaviedli vo Švošove do života 20. januára 1771 v prítomnosti celej dediny a konskriptorov Jána Svätójánskeho a Alexandra Demkeho. Obyvatelia nový urbár neprivítali s nadšením, o čom svedčí dodatočný záznam zo 7. augusta 1772 o nesprávnom vymeraní a vyznačení usadlostí. Podľa pôvodného urbára bolo v dedine 9 celých a jedna 6/8 usadlosť. Domy, hospodárske objekty na dvore a záhrady v intraviláne sa rozkladali na pozemkoch s výsevom na 19 a 4/8 merice. Na ornú pôdu v extraviláne bolo možné zasieť 234 meríc zrna. Sedliaci mali k dispozícii lúky na 78 koscov. Panstvu Likava bezplatne poskytovali 507 dní roboty so záprahom, prípadne dvojnásobný počet ručnej roboty. Odpracovávali aj deviatok, a to 117 dní so záprahom alebo 234 dní ručne. Každý sedliak bol povinný pracovať jeden deň v týždni s dvojjáprahom a vlastným vozom. V období nárazových poľnohospodárskych prác, najmä počas orby musel priviesť na roľu vlastný štvorzáprah, pluh alebo brány. V prípade, že by poddaný nevlastnil dostatočný počet dobytká,

bolo povolené spriahanie. Medzi pracovné povinnosti sa rátal aj porub a dovoz palivového dreva. Bolo to 9 a 6/8 siahy. Z naturálnych dávok sedliaci dávali takmer 10 holieb topeného masla, po 20 kureniec a kapúňov a 117 vajec. Cenzus bol spolu 39 zlatých ročne.

Vo Švošove bývalo 39 sedliackych rodín s priezviskami Sidor, Holik, Fokor, Škoda, Kivoň, Brokuta, Bražina, Dzur, Kulich, Žiara, Baran, Blahuta, Ladnik, Mihálka a Kahanec. Najrozšírenejším priezviskom bolo Kivoň a honosilo sa ním až 8 rodín. Šesť rodín malo priezvisko Sidor. Každý sedliak hospodáril na dvojosminovej usadlosti, iných v dedine nebolo. K intravilánu patrila pozemok s výsevom na 4/8 merice, orná pôda v extraviláne mala kapacitu 6 meríc zrna. K usadlosti patrili lúky na 2 koscov. Dvojosminoví sedliaci robotovali po 13 dní so záprahom ročne, alebo dvojnásobný počet dní ručne. Deviatok sa na želanie vrchnosti odpracovával, a to tri dni so záprahom, respektíve 6 dní ručne. Každý sedliak platil ročne cenzus 1 zlatý, dával 2/8 siahy palivového dreva, 2/8 holby topeného masla, po 4/8 slipek a kapúňov a 3 vajcia. Tieto dávky sa dávali v určenom termíne spoločne.

Vo Švošove bývalo po agrárnej reforme 5 podželiarskych rodín (hofieri) bez vlastného domu. Museli bývať u niektorého zo sedliakov alebo na panskom. Boli nimi Matej Kulich, Juraj Tusch, Ondrej Fokor, Michal Kubanec a vdova po Matejovi Sidorovi. Dane neplatili, dávky a naturálie neodovzdávali, spolu robotovali 60 dní manuálne do roka.⁴⁶

V katastri Švošova podľa celostoličného súpisu lesov sa v roku 1792 nachádzal na ploche 298 jutier lesný komplex Podskalie (Pod Skalia). Rástli tu prevažne buky.

Chotár Švošova bol v porovnaní so susednými dedinami veľmi úzky a poddaným chýbali pasienky. Švošov bol oddávna poddanskou obcou Likavského panstva, ale menší majetkový podiel tu mal v roku 1793 zeman Ján Thuranský. Richtárom bol v tomto čase Tomáš Chyla. Ten sa zase zastal spoluobyvateľa Jakuba Majzela, ktorému Thuranský zajal voly, hoci sa pásli na obecnom pozemku. Zámienkou bolo, že poddaný zbieral haluzinu v okolí mlyna, ktorý bol situovaný na Švošovci. Richtár a obyvatelia štyrikrát navštívili Thuranského a prosili ho, aby voly vrátil. Ten nereagoval ani na list direktora Likavského panstva, ktorý sa rovnako zastal obyvateľov Švošova, ani na svedectvo richtára z Komjatnej ako nestranného, ktorý „to mesto opačoval“. Potvrdil, že zabavená haluzina tiež patrila spomínanému Jakubovi Majzelovi. Pozemok bol totižto v chotári Švošova na základe už dávnejšie uzatvorenej hraničnej dohody s Hrboltovou.⁴⁷

Keďže chotár Švošova nebol príliš úrodný, tak obyvatelia hľadali doplnkové zdroje obživy, ktoré nesúviseli s poľnohospodárskou činnosťou. Na okolí dediny boli bohaté lesy, a tak niektorí bohatší Švošovčania sa zaoberali ťažbou a obchodom s drevom vo väčšom

meradle. V roku 1797 sa ako chýrni obchodníci spomínajú Ondrej a Matej Sidorovci, ktorí si zjednávali pltníkov zo Švošova, ale aj z Černej a Stankovian. Dopravovali plte a drevený materiál aj do vzdialenejších oblastí a predávali ho. Medzi pltníkmi zo Švošova sú uvedení: Michal Bokruta, Juraj Škoda, Matej Fokor, Ján Bražina, Pavol Ondrus, Ján Javorka a Ján Sidor. Po transporte pltní do Hlohovca sa domov do Švošova vracali pešo cez územie Turčianskej stolice. Medzi nimi bol aj Michal Ladník starí, tiež zo Švošova, ktorý zahynul nešťastnou náhodou pri meste Slovenské Pravno. Neskôr sa zistilo, že príčinou úmrtia bola absolútna vyčerpanosť pri prechode vrchu Vlčie (Wlčwo).⁴⁸

Živelné pohromy neobchádzali ani Švošov. Zhubný požiar postihol obec na jeseň roku 1802. O pohrome informovali richtár a celá obec Liptovskú stolicu 10. októbra 1802. Vyhořela celá dedina, oheň zničil príbytky obyvateľov a hospodárske objekty. Poddaným sa podarilo zachrániť niekoľko kusov dobytky. Nebolo ho však čím kŕmiť, a tak požiadali vrchnosť o pomoc, aby mohli dobytok prezimovať v Turčianskej a Oravskej stolici, čo mnohí obyvatelia už urobili a zjednali sa s tamojšími gazdami. Žiadali, aby Liptovská stolica vydala svedectvo, že dobytok je zdravý, inak ho nemohli presťahovať. Stolica sa zaoberala situáciou a pomermi v Švošove na generálnej kongregácii v dňoch 15. – 17. novembra 1802 a potrebné svedectvo vydala. O celkový pomeroch v dedine informovala Kráľovskú miestodržiteľskú radu v Bratislave, ktorá už 14. decembra 1802 povolila peňažnú zbierku v prospech švošovských pohorelcov. Požiar podľa týchto dokumentov vypukol 19. septembra 1802 a zničil celú obec (...die 19. septembris a.c. fatali incendio ex integro absuntae...). Celkové škody dosiahli výšku 27.166 zlatých.

Situácia pohorelcov bola zúfalá, nemali kde bývať, čo si všimla začiatkom roku 1803 aj Uhorská kráľovská dvorská komora. Dedina bola síce malá, pred požiarom tu bolo sedem urbárskych usadlostí, ale nároky na stavebné drevo, ktoré malo poskytnúť Likavské panstvo, boli veľké. Obyvateľom preto odporúčali, aby si vybudovali domy z pevného, kamenného materiálu (e solidis materialibus), ako to vraj bolo zvykom v iných požiarom postihnutých dedinách. Kameň a piesok potrebný na stavby dostali Švošovčania zadarmo. Panstvo im poskytlo drevo na strechy, obloky a dvere. Materiál si zaobstarali v panských lesoch na pokyn lesného prefekta. Domy si vybudovali z kamenného materiálu alebo z nabíjanej hliny (...ex lapidus, neque vero etiam ex terra contusa...). Mohli to však byť aj nepálené tehly. Hospodárske objekty, najmä sýpky a maštale bolo povolené vystavať z dreveného materiálu. Dvorská komora požiadala stolicu o sledovanie rekonštrukčných prác vo Švošove, čo bolo konštatované na generálnej kongregácii v Liptovskom Mikuláši 1. júla 1803.⁴⁹

Výstavba domov a hospodárskych objektov v Švošove pokračovala aj v roku 1804, ale poddaní sa stretávali s veľkými ťažkosťami zo strany vrchnosti. Niektorí sa pokúšali stavať tradičné drevené domy. Problémami stavebníkov sa znova zaoberala Kráľovská miestodržiteľská rada, ktorá prípisom číslo 28.543 z 27. decembra 1803 oznámila Liptovskej stolici, že trvá na tom, aby nové domy v Švošove boli vybudované z kameňa. Na generálnej kongregácii 3. marca 1804 v Liptovskom Mikuláši poverili zástupcu slúžneho Jozefa Jóba Fančalyho z Prosieka, aby na mieste zistil skutočný stav. V jeho relácii z 29. mája 1804 sa uvádza, že rekonštrukčné práce pokračovali pomaly, hoci boli k dispozícii stavebné plány. Väčšinu domov si však obyvatelia napriek zákazom vybuďovali z dreva.⁵⁰

Píla fungovala v **Ľubochni** už od 17. storočia. Novú miestnosť pri píle vybudovali v Ľubochni v roku 1787. Murárske a stavebné práce mal na starosti majster Augustín Pavelka. Pôvodný rozpočet bol na 317 zlatých a 41 denárov. Miestnosť slúžila na ubytovanie piliara. Piliari zamestnaní na Likavsko-hrádockom panstve skladali služobnú prísahu, v ktorej sa zaväzovali k poctivej práci a k poslušnosti.⁵¹

Zdrojom príjmov panstva bola výroba a predaj alkoholických nápojov, čo patrilo medzi menšie panské regálne práva. Jedna z panských krčiem existovala v **Ľubochni** už v minulosti. Panstvo tu nehospodáril vo vlastnej réžii, ale výčap alkoholických nápojov prenajímalo. Od konca 18. storočia tu boli árendátormi Ján Krička a Jakub Dereano z Ružomberka. Na základe kontraktu z 21. novembra 1796 podárendátormi podniku sa stali za stanovených podmienok ružomerský mešťan František Jančo spolu s manželkou Teréziou, ktorí používali vlastnú rodinnú pečať. Podľa dokladu z 22. novembra 1799 celkový účet za prenájom bol 1837 zlatých a 6 a pol denára. Sumu podárendátori mali odovzdať pôvodným prenájomcom, zaplatili však iba 340 zlatých, takže ostali dlžní 1497 zlatých. Jakub Dereano si na tri roky znova krčmu zobral do vlastných rúk. Napokon ju opäť dal do prenájmu až do roku 1805. František Jančo spolu s manželkou „podle krčmarskej knižky“ ostali dlžní celkovo 2343 zlatých, ktoré sa zaviazali vyplatiť na štyri splátky do 30. apríla 1807. V prípade insolventnosti ručili svojim domom a majetkom v Ružomberku. Obligáciu podpísali v Ľubochni 11. januára 1806 v prítomnosti Antona Galusa, ktorý bol panským lesným účtovníkom a svedka Františka Jakubíka.⁵²

Lesné komplexy, ktoré patrili na začiatku 19. storočia Likavskému panstvu v Ľubochnianskej doline a na okolí boli bohaté a už v minulosti boli zdrojom finančných príjmov panstva. Medzi povinnosti poddaných panstva v jednotlivých dedinách patrila ťažba a vývoz dreva. Na prelome 18. a 19. storočia sa v **Ľubochni** postupne usadzovali ľudia, ktorí sa

profesionálne zaoberali drevárstvom a výrobou dreveného uhlia, potrebného pre remeslo a rozvoj najmä železiarskeho priemyslu. Stále bydlisko v Ľubochni mali v roku 1828 uhliari (carbonarius-uhliar) a drevári (Lignicida, liquicidarus). V konskripcii je uvedených 10 uhliarov, poddaných Likavského panstva. Boli to Jozef Riša, Matej Žitko, Tomáš Neubauer, Karol Neubauer, Matej Babjak, Pavol Krajčar, Matej Lovas, Tomáš Žiško (Zsisko), Juraj Olas a Ondrej Laco.

Žili a pôsobili tu tiež 8 drevorobotníci na čele s majstrom (magister lignicidarum) Michalom Lojdalom. Medzi nimi sú uvedení Ondrej Hraban, Matej Lovas starší, Matej Lovas mladší, Ignác Lovas, Ján Lovas mladší a Ján Lovas starší.

Súpis na základe zákonného článku VII z roku 1827 vykonali 4. augusta 1828 nezávislý konskriptor Jozef Danči, prísediaci súdu v Užhorodskej stolici a Marek Okoličáni, poverený Liptovskou stolicou.⁵³

Podľa školskej kroniky školy v **Stankovanoch** bola v roku 1813 najstrašnejšia povodeň akú si ľudia dovtedy pamätali. V dňoch 25. - 27. augusta 1813 voda z Váhu sa rozliala po Stankovanoch, Hubovej a usadlostiach v Ľubochni. Osada Rojkov bola celá pod vodou a voda so sebou strhávala nielen drevené chalupy, ale aj murované domy. V týchto dňoch dosahovala na niektorých miestach v Stankovanoch až 1 meter. Učiteľ Kubáni do kroniky zaznamenal, že voda siahala až po školské obloky až do 30. augusta. Po tomto dátume voda začala pomaly upadať. Výšku jej najvyššieho bodu ešte niekoľko desaťročí označovala pamätná čiara na východnej stene školskej budovy v Stankovanoch.⁵⁴

V roku 1831 postihla celý Liptov, iné oblasti Uhorska a celú Európu dovtedy nevídaná epidémia cholery. Epidémia sa do Liptova začala šíriť z Turca, aj napriek tomu, že po hrozivom náraste prípadov v Turčianskej stolici, boli hranice stolíc uzatvorené. Obilie a viaceré dôležité potraviny boli dodávané práve cez Turiec do Liptova a Oravy. Toto zásobovanie bolo v tomto roku obzvlášť dôležité, pretože po predošlých neúrodných rokoch boli vlastné zásoby tunajších sedliakov minimálne. Po uzatvorení hraníc zakrátko situácia dospela ku hladomoru. Vo farskej kronike Stankovian vtedajší farár Jozef Stankovič zaznamenal, že ľudia v tejto oblasti boli nútení dva týždne sa živiť trávou a lesnými plodmi. Po zostrení situácie bola na hraniciach s riekou Oravou umiestnená vojenská jednotka a svoju činnosť začali vykonávať stolicou ustanovení inšpektori čistoty a komisári. Bolo vyubnovaných viacero usmernení ako predchádzať cholere, či chovať sa počas vypuknutia choroby. Pod hrozbou trestu 12 palíc bolo zakázané sa opiť, alebo jesť nezrelé zemiaky. Aj napriek všemožným opatreniam sa cholera objavila v Stankovanoch už na začiatku augusta.

Údajne vypukla v dome Ondreja Kleníka. Do 8. augusta jej podľahlo 14 dovtedy zdravých ľudí, medzi ktorými bola aj pôrodná baba s hrobárom. Epidémia sa začala šíriť veľkou rýchlosťou. V priebehu dňa umierali desiatky ľudí tak rýchlo, že ich mŕtvy ležali aj niekoľko dní v domoch či na poliach, kým boli odvezené a pochované. Keďže v Stankovanoch cholera dosahovala najväčšiu úroveň, bola dedina uzatvorená. Medzi obyvateľmi sa šíril strach a panika. Aby sa urýchlilo pochovávanie a zamedzilo sa ďalšiemu šíreniu choroby farár spolu s richtárom Stankovian Jurajom Pekárom vyznačili miesto pre pochovávanie mŕtvych v Záhradnom. Keď sa to rozzúrení ľudia dozvedeli napadli richtára, ktorí prišiel pozemok vyznačiť. Ten si holý život zachránil len útekou. Potom sa vydali na faru a nevedeli pochopiť, prečo musia mŕtvi ležať mimo cintorína, keďže to neboli samovrahovia. Ľudia neposlúchli svojho dušpastiera a ďalších 24 mŕtvych pochovali do spoločného hrobu na cintoríne. Epidémia trvala v Stankovanoch do 21. septembra a vyžiadala si 137 obetí.

Liptovský župný lekár doktor Ignác Rumpléki sa do Hubovej dostavil v ranných hodinách 12. augusta 1831. V o svojom liste Liptovskej stolici oznámil, že v Hubovej v krátkom čase ochorelo 14 osôb a z nich 3 osoby zomreli. Ako dôkaz zhubnosti choroby uviedol prípad 40-ročného Juraja Galana, zavalitého muža, u ktorého sa prvé príznaky prejavili 12. augusta 1831 o 18. hodine. Trpel zvracaním a hnačkami a rôznymi kŕčmi a zomrel v takomto trápení o 22. hodine toho istého dňa. Na základe tohto žiadal stolicu, aby urobila potrebné opatrenia na zabránenie šírenia nákazy. Vzápätí na túto reakciu sa aj richtár z Hubovej župnému lekárovi sťažoval na akútny nedostatok zdravotníckeho materiálu a liečebných prostriedkov.

Bilancia cholery v tomto regióne bola podľa správy župného lekára otrasná. V Hubovej z 1042 obyvateľov ochorelo od 12. augusta 1831 spolu 166 ľudí a zomrelo 62 obyvateľov, v Komjatnej z 952 obyvateľov ochorelo od 14. septembra 202 ľudí a zomrelo 99, v Ľubochni ochorelo zo 412 obyvateľov od 11. septembra 1831 18 obyvateľov a zomrelo 8, v Švošove zo 470 obyvateľov ochorelo od 9. augusta 22 obyvateľov a zomrelo 13, v Stankovanoch podľa tohto zdroja z 805 obyvateľov ochorelo od 3. augusta 199 a zomrelo 124 obyvateľov.

Ľudia v Stankovanoch, ktorí prežili vyčíňanie cholery na znak vďačnosti urobili medzi sebou zbierku 6 grajciarov od každého obyvateľa a postavili v roku 1832 na dolnom konci kaplnku zasvätenú Sedembolestnej Panne Márii.⁵⁵

Podľa starších prameňov choroba zvaná **cholera** má svoj pôvod v Ázii. V minulosti bola známa aj pod pomenovaním aziatická alebo indická cholera, ktorá bola v minulosti vážnym epidemiologickým ochorením. Ochorenie sa prejavovalo výraznými hnačkami a zvracaním, ktoré bez znalosti infúznej liečby spôsobovali následne úplné odvodnenie organizmu a zlyhanie základných životne dôležitých orgánov. Preto najviac boli postihnuté nižšie a vyššie vekové skupiny obyvateľstva, teda deti a starší. Na rozdiel od morových epidémií, ktorých hlavným prenášaťelom boli hlodavce (prvá a najväčšia morová epidémia si v roku 1601 v Liptove vyžiadala stovky obetí a posledná je zaznamenaná v roku 1739), sa cholera šírila najmä zlou hygienou a bola preto nazývaná aj chorobou "špinavých rúk".

Najväčšia a zároveň prvá epidémia cholery sa ku nám dostala po veľkých epidémiách v Ázii v rokoch 1826 a 1829. Odtiaľ prenikla v roku 1830 do Ruska a v auguste roku 1831 sa masovo prejavila už aj v Rakúsku, Uhorsku, Nemecku a Francúzsku. V roku 1832 sa dokonca rozšírila aj do Ameriky.

Liptov postihli v 19. storočí tri veľké epidémie cholery. Najväčšia v rokoch 1831 a menšie v rokoch 1855 a 1873. Posledné menšie epidémie boli v Európe a aj v Uhorsku zaznamenané v rokoch 1882-1887 a 1892-1893.

V roku 1831 postihla celý Liptov a iné oblasti Uhorska dovtedy nevidaná epidémia cholery. Už pred vypuknutím epidémie v Liptove bolo 15. júla 1831 vydané krajiniské nariadenie, ktoré malo zamedziť šírenie cholery. V mestách boli ustanovení komisári, ktorí mali dozor nad prichádzajúcimi z Haliča a stolic postihnutých epidémiou. Zvláštny dozor mali mať nad skupinami, ktoré žili kočovným životom ako napríklad zobráci Rómovia či Židia a mali prísne zakázané premiestňovať sa. Ak by však aj napriek tomu vyskytli skupiny, ktoré by príkaz porušili, mali byť takýto jedinci uzavretí na 20-42 dní v zvláštnych kolíbách až do ich presunu do stolice, či krajiny odkiaľ prišli. Podozrivé prípady chorôb sa mali okamžite hlásiť lekárom. Obce sa mali zaopatriť príslušnými liekmi a v každej malo byť vyčlenené miesto pre zhromažďovanie chorých na ich potrebné ošetrovanie. Aj pltníci mali prepravu po Váhu prísne zakázanú. Ak by sa však našiel pltník, ktorý by zákaz porušil, mal byť strážnym oddielom okamžite na mieste zastrelený. Bol zamedzený aj dovoz soli z Marmarošskej stolice a poľskej Vieličky. Aby po tomto nariadení neostali ľudia bez soli, bolo liptovským soľným skladom zakázané soľ predávať kupcom. V júli bol zakázaný pravidelný jarmok v Liptovskom Trnenci a Sielnici. Po vypuknutí cholery v auguste 1831 sa nariaďovalo v postihnutých obciach zavrieť školy, kostoly a krčmy a zakázať jarmoky. Domy kde sa nachádzali chorí alebo mŕtvi mali byť uzavreté a strážené. Chorí ani zdraví ich nemohli opustiť. Mŕtve telá mali byť na miesto pochovania odvezené zvláštnym vozom a do hrobu mali byť spúšťané bez dotknutia štyrmi železnými hákmi. Mŕtve telá v hromadných hrobách mali byť zasýpané vápnom, pieskom a skalami. Takéto miesto malo byť potom obkované priekopou. Veci z postihnutých domov mali byť všetky spálené a prísne bolo zakázané predávať obnosené šatstvo.

Epidémia sa do Liptova začala šíriť z Turca, aj napriek tomu, že po hrozivom náraste prípadov v Turčianskej stolici, vymenovaný komisár barón Jozef Pongrác nariadil uzavrieť hranice Liptova. Obilie a viaceré dôležité potraviny boli dodávané práve cez Turiec do Liptova a Oravy. Toto zásobovanie bolo v tomto roku obzvlášť dôležité, pretože po predošlých neúrodných rokoch boli vlastné zásoby tunajších sedliakov minimálne. Po uzatvorení hraníc zakrátko situácia dospela ku hladomoru. Ľudia boli nútení dva týždne sa živiť trávou a lesnými plodmi. Po zostrení situácie bola na hraniciach s riekou Oravou umiestnená vojenská jednotka a svoju činnosť začali vykonávať stolicou ustanovení inšpektori čistoty a komisári. Bolo vybudovaných viacero usmernení ako predchádzať cholere, či chovať sa počas vypuknutia choroby.

Cholera sa v Liptove prejavila prvýkrát 25. júla 1831 a trvala až do 15. januára 1832. V týchto rokoch v Liptove žilo spolu 75.957 ľudí. Podľa dobových štatistík počas epidémie ochorelo spolu 12.494 ľudí, z ktorých zomrelo 4.508. Počas epidémie bolo najviac úmrtí zaznamenaných vo väčších aglomeráciách akými boli Nemecká Ľupča, kde zomrelo 294 ľudí, v Hybiach 149 ľudí a v Ružomberku 158 ľudí. V neskorších zápisoch v mestských protokoloch Ružomberka je záznam, že počas epidémie sa v meste na nákup dezinfekčných prostriedkov borovičky a červeného vína minulo 365 a 410 rýnskych florénov.

V lete roku 1834 postihli túto oblasť veľké suchá. Orná pôda bola vyschnutá, slnko spálilo trávu a nasledovala neúroda a hlad. Najviac týmto suchom boli postihnutí obyvatelia dedín pod Západnými Tatrami. Keď na jar nasledujúceho roku bol nedostatok krmiva pre hospodárske zvieratá, ľudia strhávali slamené strechy a takouto slamou kŕmili dobytko.

Na jar roku 1838 prišli nevidané mrazy. Ľady dosahovali hrúbku niekoľkých desiatok centimetrov. Pri topení ľadu 3. marca 1838 ľadové kryhy vychádzali až na breh Váhu. Tu vyvrátili stankoviansku kaplnku svätého Jána aj so základmi.⁵⁶

V lete roku 1846 naopak prudké dlhotrvajúce dažde a ľadovec úplne zničili dozrievajúcu úrodu na poliach. Už v tomto období boli zemiaky (hovorovo krompele) hlavným zdrojom výživy obyvateľov Liptova. Vlhko v tomto období spôsobilo, že zemiaky aj iné plodiny rýchlo podliehali skaze, čomu nasledoval nedostatok potravín a z toho vyplývajúci hladomor.

Revolučné udalosti roku 1848 našli svoj ohlas aj v Liptove, a takisto aj nasledujúci rok 1849 priniesol obyvateľom Liptova nečakané udalosti.

Už na zasadnutiach Rakúskeho snemu v rokoch 1832 a 1836 sa uvažovalo o železničnom prepojení dopravných uzlov Rakúskeho cisárstva. V roku 1867 vznikol projekt na stavbu Košicko-Bohumínskej železnice s odbočkou do Prešova a k hraniciam Haliče. Najväčším podnetom na začatie stavby boli záujmy arcikniežaťa Albrechta Habsburgského, ktorý vlastnil Třinecké železiarne, viaceré železnorudné bane aj drobné hámre na Spiši a Liptove (Maša, Ľubochňa). Z týchto podnikov sa ruda alebo predspracovaná surovina vozila po hradskej do Liptovského Hrádku (z Ľubochne odchádzala priamo) a odtiaľ na pltiach po Váhu až do Žiliny. Odtiaľto putovala surovina na vozoch po hradskej do Sliezska na konečné spracovanie. Snaha o čoraz väčšie zlacnenie výroby podporila stavbu železnice. Po projektových prácach sa začalo vykupovanie pozemkov pod stavbu železnice, ktoré prinieslo nemalé úskalia. Neskôr sa prišlo k vymeriavaniu a zemným prácam. Stavba pokračovala rýchlym tempom, a tak bol prvý úsek z Košíc do Prešova odovzdaný do prevádzky 1. septembra 1870. Druhý úsek od moravsko-sliezskych hraníc po Žilinu odovzdali do prevádzky 8. januára 1871. Úsek zo Žiliny do Popradu bol odovzdaný 8. decembra 1871, mal dĺžku 138 kilometrov. No úsek trate Liptovský Mikuláš – Liptovský Hrádok – Kráľova Lehota bol dokončený už v októbri 1871 a prvý vlak tadiaľ prešiel pravdepodobne v druhej polovici októbra.

V matrikách zomrelých farnosti v Stankovanoch sa zachovalo viacero záznamov o úmrtí stavebných robotníkov počas prác na stavbe železnice. Sú tu zachované talianske, poľské aj české priezviská ako napríklad: Ľudovít Sioni, Juraj Malench, Markus Betto, Pavol Rudnický, Jozef Cechovský a iné. Úsek trate od Liptovského Mikuláša cez Ružomberok do dolných častí Liptova bol otvorený až v roku 1872.⁵⁷

V roku 1873 začala v Kráľovanoch svoju činnosť vozová pošta. K jej územnému obvodu, kde doručovatelia doručovali korešpondenciu boli pričlenené obce: Hubová, Komjatná, Ľubochňa, Švošov, Stankovany a osady Stankovian Rojkov, Laz, Fedorov a Podšíp. Od 1. novembra 1880 bol pre obce Hubová, Švošov a Ľubochňa zriadený poštový úrad v priestoroch železničnej stanice v Ľubochni.

Staré sedliacke usadlosti vo **Švošove** pred zánikom feudalizmu sa dedením rozdrobili. Na usadlosti Kubovská v polovici 19. storočia stálo 8 domov. Hospodárili tu Juraj Fokor – Krajník, Ondrej Fokor – Pukaj, Ján Mala, Ondrej Mala, Juraj Škoda – Široň, Ján Sidor – Pompáš a iní. Užívali od 2/24 do 4/24 usadlosti (sessie). Sidorovská usadlosť bola v rukách Škodovcov a Sidorovcov. Škodovci mali na rozlíšenie prímenná Parada, Rapoš, Gonos, Prídavok. Sidorovci zase Olej, Cipák a Longoš. Treťou v dedine bola Bražinová usadlosť. Tu bývali vo vlastných domoch príslušníci rodín Žiara, Maga, Chila, Bražina, Kratka a Gerec. Hospodárili každý na 1/12 usadlosti. Ladníkovská usadlosť sa delila na 10 dvanástinových častí. Žili tu sedliaci s priezviskami Záhora, Koma, Mikulka, Rošteck, Ondruš, Sidor-Mesjar, Hamarka a Javorka. Kutašová usadlosť bola rozdelená medzi 10 gazdov. Stretávame sa tu okrem už známych s priezviskami Hatiar, Babec, Švindra a Piroch. Jednou z najrozšírenejších bola Darilovská sedliacka usadlosť. Žili tu Džúrovci, Vrlikovci, Ján Červený – Šunga, Ján Cickan a iní. Usadlosť s názvom Kulichovská obývalo 8 rodín, ktoré využívali po 1/8. Každá rodina mala vlastný dom. Bývali to Ondrej Flocha, Matej Rošteck, Juraj Ondrus, Ondrej Bražina – Kulich, Tomáš Gerec, Ondrej Švindra, Ondrej Široň a Ondrej Kratka.

Na prelome 19. storočia a 20. storočia bolo vo Švošove 8 dvorov: Fokorovský, Bražinovský, Škodovský, Kulichovský, Darillovský, Ondrušovský, Kutašovský a Ladníkovský.

Orná pôda v chotári bola v roku 1863 rozdelená do desiatich honov. Mali názvy: Nižovec, Dolinky, Nad Dolinky, Nad brehy, Roveň, Vtáčnik, Šošovec, Pod Hrdoš, Pod skaly a iné.⁵⁸

V rokoch 1872-1874 opäť vyčíňala v Liptove epidémia cholery. V týchto rokoch dosiahla také rozmery, že na zvládnutie situácie bola vytvorená pri župe mimoriadna inštitúcia - permanentná deputácia. V hornom a strednom Liptove bola umiestnená stotina vojakov, ktorá mala tvrdo potlačiť akékoľvek prejavy nespokojnosti. Najviac boli postihnuté dediny: Jakubovany, Závažná Poruba, Liptovská Kokava, Hybe, Važec a Štrba. V dolnom Liptove to boli dediny: Turík, Lúčky, Lisková, Stankovany a Liptovská Štiavnica.⁵⁹

Na území **Lubochne** sa už v 16. storočí spomína akási sklárska huta a v 17. storočí tu existovali dve pily hradného panstva Likava spolu so spomínanou sklárskou hutou, neskôr aj trvalejšie sídelné jednotky sa tu začali vytvárať až okolo roku 1774. V tom čase tu stáli hostinec a domy rybárov a hájnikov. S pomenovaním Lubochňa sa prvý krát stretávame až v rokoch 1797 a 1808. V roku 1806 mala Lubochňa 24 domov a 173 obyvateľov, v roku 1828 mala už 47 domov a až 262 obyvateľov. Väčšina z nich sa živila prácou v panských lesoch a v drevárskej výrobe.

Lubochňa ako významné centrum priemyslu sa začala budovať na prelome 18. a 19. storočia. Snaha urobiť z osady Lubochne druhý priemyselný komplex v Liptove po Liptovský Hrádok bola podnietená vtedajším

Likavsko-hrádckým prefektom Františkom Wissnerom z Morgensternu (*1740 + 1808). V úrade prefekta v roku 1795 vystriedal Jána Xavera Girsíka. Aj keď sa traduje, že bol synom pastierky a cisára Jozefa II., v skutočnosti bol synom dôstojníka. Do roku 1768 bol kapitánom delostrelectva. Neskôr pôsobil v cisárskych službách ako lesný prefekt na panstvách v Bukovine a Sedmohradsku. Od roku 1774 bol lesným prefektom v Arade v Marmorošskej župe. V rokoch 1785-1786 zachránil Arad pred veľkými povodňami. V roku 1789 zabránil vzbure sedmohradských Valachov a na jeho podnet a pod vplyvom jeho úsilia bola v Temešvári postavená nemocnica a zriadená mestská škola, ktorá niesla jeho meno ešte aj v polovici 19. storočia. Prefektom panstva v Liptovskom Hrádku sa stal v roku 1795, keď v úrade vystriedal staručkého Jána Girsíka. Wisnerove reformátorské a zakladateľské úsilie neustávalo ani v Liptovskom Hrádku. Mal zásluhy aj na postavení vodných hatí v Malužinej v roku 1799, vo Svaríne v roku 1800, na zriadení lesníckej školy v Liptovskom Hrádku v roku 1796, ktorá bola prvá v Uhorsku, na budovaní mostov, rímsko-katolíckeho kostola v Liptovskom Hrádku a aj s jeho pričinením bol Liptovský Hrádok cisárom povýšený v roku 1805 na komorské mestečko. Pričinil sa aj o kultúrne pozdvihnutie rodiaceho sa mestečka. Bol iniciátorom divadelných predstavení v priestoroch lesníckej školy a v roku 1798 inicioval zakúpenie nového organu do kostola v Liptovskom Hrádku. Organizoval tu zároveň prvé koncerty chrámovej hudby v liptovskom kontexte. Z manželstva s Gertrúdou Metznerovou sa im narodili deti Juraj a Katarína. Katarína sa ako 22-ročná vydala 6. septembra 1827 v Banskej Bystrici za 30-ročného Mateja Štilinca (Stilinetz), ovdovelého obuvníckeho majstra v Banskej Bystrici. Osudy Juraja Wisnera zatiaľ nie sú známe. V roku 1791 cisár František I. povýšil Františka Wissnera do šľachtického stavu, povolil mu používať prídomek z Morgensternu a udelil mu erb, ktorý pozostáva zo štvrtého štítu. V 1. a 4. modrom poli je dolu otočené strieborné obrnené rameno so strieborným kordom s napichnutým zeleným vencom. V 2. a 3. zlatom poli je na zadných nohách kráčajúci červený lev držiaci v predných labách modrú šestšćipú hviezdú. Prikrývadlá sú zlato-červené a strieborno-modré. Klenotom je červený lev držiaci modrú šestšćipú hviezdú vyrastajúci zo zlatej koruny medzi dvoma čiernymi krídlami.⁶⁰

V roku 1805 bol v Ľubochni postavený aj hámor so skujňovacou vyhňou na spracovanie železnej rudy, ktorá sa sem dovážala na vozoch a pltiach od Liptovského Mikuláša a Liptovského Hrádku. Postavil ho Karol Solus, perceptor kráľovského soľného skladu v Ružomberku. Spracovaná surovina sa odtiaľto odvážala do Třineckých železiarní.⁶¹

Hámre v Ľubochni a Liptovskom Hrádku patrili v polovici 19. storočia do piatej oblasti na severozápadnom Slovensku, kde sa vyrábalo najmenej železa z menej kvalitnej železnej rudy. Vyrábalo sa tu tyčové železo, ktoré nachádzalo najväčší odbyt v Oravskej, Trenčianskej a Turčianskej župe.⁶² Do revolúcie v rokoch 1848/1849 veľké množstvo železa zo závodov na Pohroní a z Ľubochni pohltil trh v Haliči. Odbyt tohto železa bol spôsobený aj tým, že erárne železiarske podniky mohli vyvážať kované železo bez cla, zatiaľ čo súkromné železiarne mohli takto od roku 1842 vyvážať len surové železo.⁶³

Posledným správcom železiarskych podnikov v Maši, spolu s hámrami v Ľubochni, sa od roku 1854 stal arciknieža Albrecht Habsburský (1817-1895). Uvedomoval si dôsledky úverovej krízy tohto obdobia a vedel, že existenciu železiarne môže zachrániť len rekonštrukcia celého zariadenia a zdokonalenie výroby. Preto sa snažil o pozdvihnutie tunajších podnikov. Priemerný zárobok jedného robotníka v hámroch v Ľubochni v roku 1858 bol 180 zlatých. V roku 1858 boli takéto ceny základných potravín: 0,5 kg bravčového mäsa stálo 35 grajciarov, 0,5 kg masti 1 zlatý a 30 gr., 1 l mlieka 5-6 gr., vajce 2 gr., 0,5 kg soli 14 gr., peceň bieleho chleba 31 dkg, alebo čierneho 47 dkg 3 gr. V roku 1858 hámre a železiarsky priemysel v Ľubochni zamestnávali 25 robotníkov.⁶⁴

Výroba železa sa v Lubochni nemala zastaviť ani v nasledujúcom období. Nasvedčuje tomu aktivita Pohornádskej železiarskej spoločnosti v rokoch 1895-1923 pri hľadaní ložísk železnej rudy v rôznych oblastiach Liptova, v chotároch obcí: Važec, Bobrovec, Bobrovček, Vyšné Matiašovce, Hrboltová a Švošov.

Lubochňa bola akýmsi priemyselným centrom oblasti. Na konci 19. storočia sa začal jej najväčší rozmach. V miestach, kde bola neskôr postavená hydrocentrála existovala mala fabrika na výrobu drievok zápaliiek. Pracovalo tu asi 10 zamestnancov. Polotovar sa potom posielal do Pešti na namáčanie do síry. Ešte v polovici 19. storočia sa v Lubochnianskej doline aj v bočných dolinách páliło drevené uhlie. Ako majstri tam pracovali Rusi, Poliaci, Maďari, dokonca aj Srbi. V niektorých oblastiach Lubochnianskej doliny sa páliło aj vápno a vyrábala sa pálená tehla. Tento materiál bol potom lacnou surovinou pri stavbe ľubochnianskych víl. Na urýchlenie prepravy vyťaženého dreva boli v roku 1812 postavené na Lubochnianke v dnešnej oblasti Nižného a Vyšného Tajchu dve sypané priehrady (tajchy, sypané vodné priehrady).

Tajchy postavil údajne cisársky kráľovský strojvodca Kuska, rodák z Prosieka. Býval v Lubochnianskej doline na Salatíne. Jeho syn František bol známy ružomerský zubár. Vodné priehrady stáli na hornom toku potoka a voda v nich nazbieraná po vypustení slúžila na splavovanie dreva. Steny tajchov boli drevené a z dreva boli aj ich bočné steny. Tieto sa volali chyžky. Boli to vlastne drevené zrubové steny, v ktorých boli dlhé kmene pospájané s kratšími smerujúcimi na vonkajšiu stranu koryta rieky. Z vonkajšej strany boli dreva zasypané skalami a zemou a vytvoril sa tak pevný drevený breh rieky. Pred plavením dreva sa muselo v takejto priehrade nahromadiť veľké množstvo vody. Na jej vypúšťanie slúžili stavidlá. Na Vyšnom Tajchu boli dve a na Nižnom až tri. Voda natekala obyčajne celú noc a stavidlá sa potom otvárali až medzi deviatou a desiatou hodinou. Spolu s plavenými klátmi, išli po brehu aj 10 chlapi, ktorí so svojim náradím: sekerou, kolom a griecpalom (dlhá 5 metrov dlhá tyč s hrotom a hákom) odtlačali vo vode skrížené kláty dreva. Ak to nebolo možné urobiť z brehu, museli vstúpiť do vody a pomáhať odstrániť prekážku priamo z vody. Keď boli splavené väčšie kmene – kláty, splavovala sa metrovica z listnatého dreva. Splavené drevo sa zachytávalo na vráta, na nich boli prichytené priečne kmene, ktoré tvorili hrable. Pri vrátach pracovalo okolo 50 chlapov (najčastejšie Revúčanov), ktorí griecpalmi vyťahovali z vody kláty a ukladali ich na kopy vysoké až 4-5 m. Vráta sa nachádzali povyš mlyna (horná časť parku) a v dolnej časti parku boli situované dve píly. Krátka metrovica sa zachytávala na Uhlisku, kde boli tiež vráta. Dlhšie drevo sa nakoniec splavovalo prostredníctvom plti. Tieto sa po Lubochnianke splavili až do Váhu, kde sa z nich robili nové plte, spôsobilé na plavbu až do Komárna. Pltenie dolu Lubochniankou podľa tradície zabezpečovali dve rodiny z Hubovej: Burošovci a Matisovci. Pltenie zaniklo v roku 1909, aj napriek tomu, že lesnú úzkokolejnú železnicu postavili už v rokoch 1903-1904. Po zániku pltenia sa doprava dreva úplne presunula na lesnú železnicu.⁶⁵

Vodnú silu využili hubovskí urbarialisti, keď v roku 1898 požiadali Liptovskú stolicu ako spravovateľku tzv. Vodnej knihy o vodné oprávnenie využívať tunajšie vody na pohon mlyna a mletie obilia. V tomto roku postavili novú budovu mlyna poniže kostola. Prvý mlynár bol Rataj, druhý Jelšič. Poslednými mlynármi tu boli Ondrej a Jozef Chovanovci.⁶⁶

Požiare boli v minulosti najväčšími pohromami pre mestá a dediny, a preto bola v každej dedine zriadená funkcia nočného strážcu, hlásnika, ktorého povinnosťou bolo dozeranie nad verejným poriadkom a pokojným spánkom obyvateľov obce. Povinnosťou hlásnika pri zistení požiaru bolo vyhlásiť poplach, či už hlásnou trúbou alebo na miestnej zvonici. V malých obciach bol hlásnik jeden, vo veľkých obciach aj dvaja. V mestách Ružomberku a Hybiach bola zriadená funkcia vežových vachtárov, v Liptovskom Mikuláši boli ustanovených päť dvojíc požiarnych inšpektorov, ktorí mali za úlohu kontrolovať protipožiarne opatrenia v meste. Nedodržanie protipožiarnych opatrení sa v každej obci aj meste stihalo peňažnými pokutami a telesnými trestami. Jedným z

opatrení, ktoré malo častým požiarom v dedinách a mestách s hustou zástavbou zabrániť, bolo nariadenie stavať domy z tehál alebo z kameňa. Dňa 26. júna 1788 vydal cisár Jozef II. protipožiarny poriadok, ktorý bol zverejnený aj v obciach v Liptove. Pozostával zo štyroch kapitol. Prvá sa zaoberala preventívnymi opatreniami, v druhej kapitole sa predpisoval spôsob organizácie strážnej služby a burcovania na poplach, v tretej bol návod ako požiar lokalizovať a v štvrtej boli pokyny na odstraňovanie následkov a vyšetrovanie príčin požiaru.

Na základe uvedeného dokumentu vydal 29. júla 1788 hlavný župan Liptovskej stolice „Požiarny poriadok stolice liptovskej“. Nariadenie obsahovalo 16 bodov, v ktorých sa prikazovalo: udržiavať vzdialenosť medzi domami na 2 - 3 siah, stavať humná ďalej od obytných domov, nesušiť ľan a konope na pôjdoch, nestavať domy v lese, nechodiť s fajkou v budovách, nepoužívať sviečky a fakle v maštali a na pôjde, opatrne zaobchádzať s pecou pri pečení chleba, stavať kováčske dielne sto krokov od dediny alebo najbližšieho domu, udržiavať pri domoch požiarne studne alebo sudy naplnené vodou, v každom desiatom dome držať železný hák, vydržiavať nočnú stráž a v prípade požiaru zhodiť zo susedných domov strechu z dôvodu nešírenia ohňa. Požiarny poriadok dokonca stavebníkom hrozil, že ak neuposlúchnu nariadenie o zákaze stavby drevených domov, budú musieť ich asanovať. V roku 1857 komisár Liptovskej župy Jozef Kučera vydal rozsiahly protipožiarny poriadok a na jeseň roku 1859 Liptovská župa nariadila všetkým majiteľom domov zadovážiť si železný hák, rebrík a pred dom umiestniť sud s vodou. Aj napriek týmto opatreniam a predpisom, ktoré mali požiarom zabrániť, sa nepodarilo bilanciu tohto živlu obmedziť.

Významným medzníkom v dejinách protipožiarnej ochrany bolo vznikanie dobrovoľných hasičských zborov. Napomohlo tomu aj nariadenie Uhorského ministerstva vnútra číslo 5388 - II. z 12. augusta 1888 podľa ktorého bola každá obec povinná založiť si útvar hasičstva, či už platený (väčšinou v mestách), dobrovoľný na spolkovom základe, alebo povinný z mužov vo veku medzi 20 - 40 rokov, pod vedením predstavenstva obce. Zákonný článok číslo XXII z roku 1886 o obecnom zriadení v celom Uhorsku upravil pôsobnosť obcí v protipožiarnej ochrane a určil im povinnosť vydržiavať si vlastné požiarne zbory z obecných prostriedkov. Prvý takýto dobrovoľný hasičský zbor vznikol v Uhorsku už v roku 1870. Prvý dobrovoľný požiarny zbor v Liptove vznikol v Ružomberku v roku 1874. Za ním v krátkom čase nasledovali ďalšie - v Liptovskom Hrádku v roku 1880, v Bobrovci v roku 1881, v Liptovskom Trnenci v roku 1881, v Liptovskom Mikuláši v roku 1888, v Palúdzke v roku 1884 a v Liptovskej Sielnici v roku 1891. V roku 1893 Liptovská župa vydala protipožiarny poriadok, ktorý celé územie Liptova rozdelil na tridsať požiarnych obvodov, združujúcich niekoľko obcí. Tento rok sa preto považuje za začiatok organizovanej požiarnej ochrany v Liptove.

Najväčší požiar v histórii obce postihol Stankovany 8. augusta 1887. Vypukol v prvom dome Jozefa Pekára Zrnika (neskôr tu stála drevenica Zuzany Mamáčovej a jej manžela, ktorého volali Gerebí) za jarkom, ktorý tečie popri starej škole a šíril sa rýchlo na dolný koniec. Nakoniec ničivému živlu podľahlo až 90 domov. Slúžnovský úrad v Ružomberku po požiaroch nariadil, aby bola zástavba menej nahustená, pretože pred požiarom v jednom dvore bývalo 5 - 18 gazdov. Tak si obyvatelia Stankovian začali svoje nové príbytky stavať pozdĺž cesty vedúcej na železničnú stanicu, povyššie fary. Dňa 16. marca 1890 vypukol veľký požiar aj v Rojkove. Živel zničil 19 domov. Našťastie okrem 4 majiteľov boli všetci poistení. Nepoistení dostali od dobrodincov spolu 630 zlatých na stavbu nových domov. O dva roky na to, 19. januára 1892, bol v Stankovanoch ďalší väčší požiar. Podľahlo mu 13 sýpok. Pri vyšetrovaní sa zistilo, že požiar založil jeden z majiteľov sýpok, za čo bol zaistený, odsúdený a uväznený.⁶⁷

Na základe zákonného ustanovenia z roku 1888 bol aj v Stankovanoch, ako druhej dedine v okolí po Hubovej, založený v roku 1907 obecný hasičský zbor. Iniciátorom založenia zboru bol notár Anton Húska a richtár obce Matej Zrník. Prvými členmi zboru boli Matej Zrník – Kolej, Matej Buliak, Ján Buliak, Ján Chorvát – Husár, Jozef Chorvát, Jozef Hadač –

Mamáč, Jozef Karas, Alojz Gašper a Ondrej Šimo – Svrček. Vyzbrojení boli veľmi jednoduchou ručnou striekačkou s nádržou do ktorej sa voda dopĺňala ručne. Neskôr získali ručnú striekačku s priamym čerpaním zo zdroja vody. Prvý krát zbor zasahoval pri požiari skladu dreva na píle v Ľubochni. Veliteľom zboru bol až do vypuknutia prvej svetovej vojny Ján Hadač – Borčan.⁶⁸

Na podnet farára Martina Pazúrika bol 1. apríla 1895 založený v Stankovanoch Gazdovský potravný a úverový spolok, ktorý začal prevádzkovať v obci Konzum, predajňu potravín. Založenie spolku sa však nepáčilo miestnemu obchodníkovi židovi Laknerovi, ktorý vo svojej predajni predával tovar v priemere o ¼ drahšie ako v novom konzume. Prvým obchodovúčim a predavačom Konzumu v jednej osobe sa stal Pavol Rončák, roľník. Jedna podielová akcia v spolku a konzume mala zo začiatku hodnotu 5 zlatých. Obyvateľstvo zo začiatku nechovalo voči takejto novote prílišnú dôveru, ale neskôr sa ľady prelomili a spolok úspešne pôsobil v Stankovanoch niekoľko desaťročí. Podobné spolky boli neskôr založené aj v ostatných okolitých obciach ako napríklad v roku 1912 vo Švošove.⁶⁹

Každoročným povodňami Váhu mala zabrániť jeho regulácia najmä v oblasti Stankovian. Obec na tieto účely požiadala 26. februára 1906 Ministerstvo orby v Budapešti o štátnu subvenciu. Ministerstvo žiadosti vyhovel a ešte v tom istom roku poukázalo obci na tento účel 20 tisíc korún a vyslalo Ing. Vojtecha Oláha, ktorý s predstaviteľmi obce dohodol konkrétne súvisiace s konkrétnymi prácami. Lámaním skál bol poverený Ondrej Trasoň, stavebný podnikateľ a obyvateľ Stankovian. Zmluvne sa zaviazal nalámať až 1123 kubických metrov skál za čo mu mala byť vyplatená odmena vo výške 2358,30 korún. Za to sa zaviazal, že potraviny a nápoje pre robotníkov bude nakupovať výlučne v miestnom potravnom družstve a krčme. Na určené miesto musel pripravený materiál dopraviť do dvoch rokov. Za dovoz dostával 26 korún. Na toto financovanie prispieval každý dom obce po 6.60 korún. Každý obyvateľ, ktorý vlastnil záprah mohol materiál voziť aj samostatne.⁷⁰

V roku 1909 postihlo Komjatnú nešťastie. V priebehu 11. júla 1909 vypukol v obci veľký požiar. Zhorela stará škola, zhorela aj strecha vtedajšej fary, ktorá bola pokrytá dreveným šindľom. Požiar pohltil takmer pol dediny a údajne vznikol u Ševčíkov oproti fare. Na pomoc domácim prišli hasiť aj zo susednej oravskej dediny Žaškov. Požiaru padlo za obeť asi 40 domov aj so zadnými stavmi.⁷¹

PhDr. S. Churý, PhDr. P. Vítek

---

1 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Process., IX, č. 15, 1628

- 2 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Fass, XI, č. 16, 1656
- 3 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Ocul., I, č. 38, 1689
- 4 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Inqu., XI, č. 17, 1698
- 5 ŠA Bytča, tamže, Protest., XXI, č. 55, 1703
- 6 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Prot., XII, č. 22, 1711
- 7 ŠA Bytča, Liptovská župa I, inv.č. 199, 221, 224, 774, 1291, 1533, 1823, Horváth, P.: Poddaný ľud na Slovensku v prvej polovici 18. storočia, SAV, Bratislava 1963, s. 230
- 8 tamže, Protest., XXVII, č. 41, 1734, Varia, inv.č. 1815
- 9 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Proces, XXX, č. 1, 1727, tamže, prvý krát sa mýto pri Hubovej pokúšal vyberať v roku 1647 úradník panstva Krištof Šustrík, ktorý tam postavil mýtnika, ale po protestoch mesta Ružomberok, muselo panstvo ešte v tom istom roku mýto zrušiť, Húska, M., A.: Slovenskí pltníci, Osveta, Martin 1972, s. 44-45, Hýroš, Š.N.: Zámok Likava a jeho páni, Martin 1876, s. 402, Okál', K.: Objavné rozpamätávanie, Národná osveta 17/2000
- 10 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Inqu., XVIII, č. 32, 1743
- 11 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Act. Et commiss., XIII, č. 15, 1720
- 12 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Protest., XXIII, č. 36, 1721
- 13 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Test. II, č. 8, 1723
- 14 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Inqu., XVIII, č. 2, 1742
- 15 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Inqu., XXVII, č. 30, 1759
- 16 ŠA Bytča, Liptovská župa I, kongregačné 20.2.1747, K 53
- 17 ŠA Bytča, Liptovská župa I, kongregačné 21.2.1747, K 53
- 18 ŠA Bytča, Liptovská župa I, kongregačné 20.2.1747, K 53
- 19 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Prost., XXXVIII, č. 7, 1762, Okál', K.: Objavné rozpamätávanie, Národná osveta 17/2000
- 20 Tagányi, K. Magyar erdészeti oklevéltár II, Budapest, s. 74, č.74, 264, č. 97, Húska, M., A.: Slovenskí pltníci, Osveta, Martin 1972, s. 50
- 21 ŠA Bytča, Krajský súd Ružomberok, urbársko-komasačné spisy, inv.č. 351, v r. 1770-1912, K 168, Fassiones colonorum possessionis Komnyatna.
- 22 tamže, inv.č. 351, 1770-1912, K 168, Conscriptio possessionis Komnyatna
- 23 tamže, inv.č. 351, r. 1770-1912, K 168, Osady Komnyatna urbarska tabela, r. 1771
- 24 ŠA Bytča, Liptovská župa I, daňové, inv.č. 500, 1759, K 483
- 25 ŠA Bytča, Krajský súd v Ružomberku, urbársko-komasačné, inv.č. 1162, 1770, K 288, Fassiones colonorum possessionis Sztankovan
- 26 tamže, Conscriptio possessionis Sztankovan, 1770
- 27 tamže, Conscriptio extirpaturarum possessionis Sztankovan, 1770
- 28 ŠA Bytča, Liptovská župa I, daňové spisy, inv.č. 501, 1771, K 483
- 29 ŠA Bytča, Krajský súd Ružomberok, urbársko-komasačné, inv.č. 1126, 1771, K 288, Urbar osady Sztankovan
- 30 ŠA Bytča, Liptovská župa I, urbárske, inv.č. 848, 1776, K 655
- 31 ŠA Bytča, Krajský súd Ružomberok, urbársko-komasačné, inv.č. 1162, K 288, Sztankováni úrbéres gazdák özszveirás, 1863
- 32 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Daňové, inv.č. 500, 1759, K 483
- 33 tamže, inv.č. 815, urbárska zápisnica 1770-1773, s. 60
- 34 tamže, daňové, inv.č. 501, 1771, K 482
- 35 ŠA Bytča, Krajský súd Ružomberok, urbársko-komasačné spisy, inv.č. 459, 1771, K 152, Urbarium possessionis Gombás. Prieskum na deväť bodov sa nezachoval, ale z drobných poznámok urbári sa dá usúdiť, že sa uskutočnil v prítomnosti exaktora –pokladníka Likavského panstva Františka Vyšného. Prítomní boli richtár a zástupcovia dediny
- 36 ŠA Bytča, Liptovská župa I, Privil., III, č. 18, 1771
- 37 ŠA Bytča, Liptovská župa I, urbárske, XXX, č. 1-3, 1772
- 38 ŠA Bytča, Panstvo Likava-Hrádok, III e, 1787, K 10
- 39 ŠA Bytča, Liptovská župa I, kongr. 24.3.1806, č. 24, K 232
- 40 ŠA Bytča, Krajský súd Ružomberok, urbársko-komasačné, inv.č. 459, 1863, K 152, Kimutatás határbéli dülöknek osztályozatásról Gombáson
- 41 ŠA Bytča, Krajský súd Ružomberok, urbársko-komasačné, inv.č. 459, 1863, K 152, Gombás határban letező irtványbirtokosok özszveirása
- 42 tamže, súpis bývalých sedliackych usadlostí v Hubovej, roky 1862-1863
- 43 ŠA Bytča, Krajský súd v Ružomberku, urbársko-komasačné, inv.č. 1195, 1770-1902, K 299, Fassiones colonorum possessio Sóssó, r. 1770
- 44 tamže, Conscriptio extirpaturarum possessionis Sosó, rok 1770

- 45 tamže, Conscriptio extirpaturarum possessionis Sosó, rok 1770
- 46 tamže, Urbar osady Sósó k slavnemu kralovsko komorovskemu panstvu Likava prinaležajicej, rok 1771
- 47 ŠA Bytča, Liptovská župa I, kongr. 5.4.1793, č.60, K 175
- 48 ŠA Bytča, Liptovská župa I, kongr. 28.3.1797, č. 37, K 196
- 49 ŠA Bytča, Liptovská župa I, kongregačné 15.-17.11.1802, č. 58, K 219, tamže, 14.2.1803, č. 34, K 220, tamže, 30.6.1803, č. 55, K 221
- 50 ŠA Bytča, Liptovská župa I, kongregačné 19.11.1804, č. 66, K 227
- 51 ŠA Bytča, Panstvo Likava a Liptovský Hrádok, 1787, K 10
- 52 ŠA Bytča, Liptovská župa I, kongregačné 24.3.1806, č. 23, K 232
- 53 ŠA Bytča, Liptovská župa I, daňové súpisy, inv.č. 543, 1827, K 487, Conscriptio regnicolaris stabilium carbobariorum et lignicidarum in diverticulo Lubochna
- 54 Základná škola v Stankovanoch, Školská kronika 1804-1981, s.5
- 55 Školská kronika 1804-1982, s. 7-11, citované slová sú z farskej kroniky Historia domus parochia Stankovanensis, ktorá sa dnes nachádza v rukách farára v Liptovských Matiašovciach, ŠA Bytča, Liptovská župa I, inv.č. 333, 1831, ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Vrbický Hušták, kurentálny protokol, s. 2
- 56 Obec Stankovany, Obecná kronika 1945-1990, s. 24
- 57 Školská kronika 1804-1982, s. 12
- 58 tamže, inv.č. 1195, 1860, K 299
- 59 Zprávy Liptovského múzea, Ružomberok 193 , s. 38
- 60 Teschler, B.: Visszapillantás a Lykavai M. Kir. Kincstári uradalom multjába, Liptovský Mikuláš 1918, Teschler, B.: A Liptóujvári kincstári uradalomra vonatkozó chronologiai adatok, separátny výtlačok týždenníka Liptó, rok neuvedený, č. 23, Vitek, P.: Dejiny hradu a panstva v Liptovskom Hrádku, rukopis
- 61 ŠÚBA Banská Štiavnica, Hlavný komorský- grófsky úrad v Banskej Štiavnici, č. 669, 1882/1848, Hapák, P.: Dejiny železiarskeho priemyslu na Slovensku v rokoch 1848-1867, SAV, Bratislava 1962, s.46, 81, Okál, K. Monografia obce Hubová 1425-1995, Obec Hubová 1995, s.24-25
- 62 tamže, s. 112
- 63 tamže, s. 195
- 64 dobová tlač, Hapák, P.: Dejiny železiarskeho priemyslu na Slovensku v rokoch 1848-1867, SAV, Bratislava 1962, s.262
- 65 Okál, K., Lovás, E.: Doprava dreva z ľubochnianskej doliny, Ľubochňa, spravodaj obce, august 1997, s.5-6
- 66 Okál, K. Monografia obce Hubová 1425-1995, Obec Hubová 1995, s.24-26, Okál, K.: Ľubochnianski pltníci, Ružomberský hlas 29.7.1994, č. 15, r.V.
- 67 Základná škola v Stankovanoch, Školská kronika 1804-1981, s. 13
- 68 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Kufčák, E.: Z dejín hasičstva v okrese Liptovský Mikuláš, materiály
- 69 Obecný úrad Stankovany, Obecná kronika 1945-1990, s. 27
- 70 tamže, s.31-32
- 71 Obecný úrad Komjatná, Obecná kronika

Kúpele v Ľubochni

Kúpele v Ľubochni boli založené na konci 19. storočia. Začiatky kúpeľov možno presnejšie zaradiť do roku 1890, keď tu dal erár postaviť niekoľko viliek s úmyslom využiť Ľubochňu ako krásne miesto pre letovisko svojich vyšších úradníkov. Iniciátorom tejto akcie bol vtedajší riaditeľ lesnej správy, lesmajster Albert Bodó. Jeho pričinením a tiež na podnet grófa Andreja Bethlena v roku 1894 otvorili Ľubochňu ako štátne letovisko pre svojich vyšších úradníkov. V tom istom roku spojili dreveným mostom Ľubochňu s vlakovou stanicou za Váhom. Po roku 1897 sa letovisko zmenilo na klimatické kúpele. Po tomto v krátkom čase postavili na ľavom brehu Váhu päť budov štátnych hotelov, kúpeľnú dvoranu, reštauráciu a vodoliečebný ústav, v ktorom podávali ihličnaté vaňové kúpele. Bol postavený vodovod,

elektrické osvetlenie a okolie bolo upravené na park, či lesopark. Úžitková a minerálna voda bola v roku 1894 zachytená z prameňa potoka vo Vrátočnej a neskôr aj z prameňov Satoris a Korbelka. Tento spôsob sa však neskôr ukázal nedostatočný najmä v prípade suchých období.¹

Návštevnosť kúpeľov vzápätí po tomto utešene vzrastala. Od 26. júna do 25. augusta 1899 sem prišlo 357 hostí a pacientov. Klientelu tvorili predovšetkým štátni zamestnanci, stredoškolskí profesori, obchodníci, továrnici a iní podnikatelia, ale aj dôstojníci a advokáti. Ľubochňa bola obľúbeným výletným miestom a kúpeľným strediskom hlavne pre návštevníkov z Budapešti. Spolu s 12 člennou rodinou sem pricestoval 6. júla 1899 obchodník Július Steinschneider. V júli sa tu liečil minister Július Vlašič (Vlassics). Medzi prominentných hostí patrila aj generál J. Branik a univerzitný profesor R. Rapaič.

V Ľubochni sa liečilo a zabávalo 225 osôb od 7. júna do 11. júla 1901. O rok neskôršie kúpele navštívilo celkovo 328 hostí, z nich bolo 27 zo zahraničia. Návštevnosť sa zvýšila v sezóne roku 1903, keď sem zavítalo 517 pacientov a výletníkov. Klientela sa v podstate nemenila, veľké percento hostí tvorili obyvatelia židovského pôvodu.²

Prudký rozvoj kúpeľov v Ľubochni dokumentuje aj údaj, ktorý hovorí, že už v roku 1905 tu bolo k dispozícii 130 hosťovských izieb a v rámci sezóny od júna do októbra ich v tomto roku navštívilo 750 stálych hostí. Liečebné prostriedky v Ľubochni v tom čase tvorila zdravé podhorské podnebie, vzdušné a slnečné kúpele a terénna liečba. Liečila sa tu chudokrvnosť, blednička, poruchy krvného obehu, chronické katary dýchacích ciest a celková duševná a telesná vyčerpanosť. Pre pacientov a rekreantov sa dovážala minerálna voda spod Rakytova, nachádzajúcej sa 19 km od Ľubochne. Až v roku 1929 sa studnička upravila a voda sa plnila do fliaš.³

Slovenské kúpeľníctvo je zastúpené v diele lekára, politického a verejného činiteľa a publicistu Dr. Vavra Šrobára. V dnes už ťažko dostupnej čítanke, ktorú vydala moravsko-sliezka Beseda v roku 1910, uverejnil článok Lázenské mestá na Slovensku. Cieľom článku bolo zvýšiť návštevnosť kúpeľných stredísk a klimatických miest aj z radov domáceho obyvateľstva. Šrobár považoval Ľubochňu za jedno z najkrajších klimatických stredísk na celom Slovensku.

Kúpele v Ľubochni zriadené uhorskou vládou, prevzal v roku 1919 československý štát. Počas svetovej vojny tu návštevnosť prudko klesala a po jej skončení sa len pomaly zvyšovala. Návštevníci, ktorí sem prišli v rokoch 1922-1925 bývali v piatich komfortne zariadených menších hoteloch a bolo tu viacero súkromných víl, obývaných celoročne. V Ľubochni v tomto období fungoval moderne zariadený vodoliečebný ústav, v ktorom sa

podávali kúpele elektrosvetelné a uhličité. V dôsledku objavenia rašeliny na okolí sa počítalo aj s kúpeľmi rašelinovými. Hostia a pacienti využívali tiež kúpele slnečné aj pieskové na brehoch riečky Ľubochňanky, ktorá pretekala celým areálom. Ľubochňa pritom ležala uprostred krásnej prírody na južnom úpätí Fatry, pri sútoku s Váhom. Ľubochňanska dolina, dlhá 27 km umožňovala výlety elektrickou železnicou trikrát týždenne. O vybavenie kúpeľov a kvalitu zariadenia sa v roku 1923 zaujímala bratislavská expozitúra ministerstva zdravotníctva. V roku 1923 bol zrekonštruovaný vodovod a kanalizácia, ktoré už boli v nevyhovujúcom stave. Napriek povojnovej depresii návštevnosť sa postupne zvyšovala. V roku 1920 sem prišlo 1271 hostí, v roku 1922 sa ich počet zvýšil na 1325. Vedúcim lekárom tu vtedy bol Dr. Jaroslav Holeka, ktorého vymenovalo pražské ministerstvo zdravotníctva.

V roku 1927 si správa kúpeľov prenajala pramene v Rojkove. Obec Stankovany súhlasila s tým, aby správa kúpeľov postavila chodník z Ľubochne od vily Dr. Tausika popod vrch Kopa až ku minerálnym prameňom. Rovnako obec súhlasila s tým, aby správa kúpeľov dala vyčistiť v Rojkove jazierko zvané Morské oko a vydláždiť jeho brehy. Pramene na lúke zvanej Madách pri Rojkove boli vyčistené, vybetónované a odkanalizované. Miesto upravili, ohradili, vystavali sa tu kabíny a vzniklo provizórne kúpalisko pre pacientov a rekreantov. Pozemky ostali však aj naďalej vo vlastníctve obce, všetky stavby boli majetkom správy kúpeľov.⁴

Kúpele Ľubochňa za predmníchovskej republiky patrili Ministerstvu verejného zdravotníctva a telesnej výchovy v Prahe, ktoré poverilo v roku 1927 ich správou Ing. Juraja Országha. Vedúcim odborným lekárom bol vtedy Dr. Karol Burian, ktorému pomáhal lekár nemocenskej pokladnice Dr. Vladimír Tausik. V kúpeľoch pracovali chýžné, ošetrovatelky, maséri a iné osoby. Hostia boli ubytovaní v kúpeľných domoch Bratislava, Havran, Šíp, Kollárov dom, Hviezdoslavov dom, Kriváň. Kúpeľnú osadu dotvárali aj súkromné domy, vily, hostince a kaviarne. Na ubytovanie slúžilo celkovo 343 host'ovských izieb. Liečebné prostriedky tvorila vodoliečba, elektroterapia a zdravá horská klíma. Pre pacientov tu boli bazény s riečnou a minerálnou vodou a plaváreň. Na pitnú liečbu sa používali štyri minerálne pramene, ktoré boli chemicky preskúmané 28. mája 1927. Liečili sa tu katary dýchacích ciest, málokrvnosť a neurasténia. V sezóne 1927, ktorá trvala od júna do októbra, kúpele navštívilo 1501 hostí a pacientov, z toho 312 zo zahraničia. Denné stravovanie vyšlo na 30-35 korún, izba na 17-47, riečny kúpeľ na 2 a minerálny kúpeľ na 4 koruny. Kolorit kúpeľov dokresľovali upravené promenády a parky. Návštevnosť kúpeľov v tomto období dosvedčujú viaceré

prestavby a stavby ubytovacích zariadení v obci. V roku 1928 Ústredné riaditeľstvo štátnych kúpeľov so sídlom v Prahe financovalo nadstavbu jedného poschodia na vile Nezábudka. V roku 1931 Mária Eiselová, Ing. Ján Eisel a Ing. Ján Klein postavili v Ľubochni poschodový hotel. V roku 1932 Erich Godál pristavil k vile Godál host'ovské izby a v roku 1934 so spoločníkom Emilom Rügenthalom nadstavili ďalšie poschodie. Stavebné práce si vyžiadali náklad 25 tisíc korún. Stavbu realizoval Jozef Rihák z Varína. Izidor Holzmann v roku 1933 nákladne prestaval hotel Fatra v Ľubochni. Stavebný dozor vykonával a prestavbu projektoval Ján Záchenský z Ružomberka. Celá prestavba stála 140 tisíc korún.⁵

Kúpele v Ľubochni v malebnej doline pri sútoku riečky Ľubochnianka a Váhu blízko hlavnej železničnej trate Žilina-Košice sa dobre osvedčili na liečenie dýchacích katarov, anomálií a rozličných iných vnútorných chorôb. Podnebie, vzduch nasýtený ozónom, pokoj a pohodlie sem priťahovali hlavne rekonvalescentov. Hostia, ktorí v rokoch 1938-1942 navštívili Ľubochnu, zväčša prekonali ťažšie choroby. Kúpeľný ruch tu vrcholil v roku 1938 pred rozpadom predmnichovskej republiky. Vtedy sa tu liečilo 2322 osôb z tuzemska a 694 zo zahraničia, spolu 3016 ľudí.⁶

Od roku 1939 štátne kúpele spravovalo Ústredné riaditeľstvo štátnych kúpeľov v Bratislave.⁷ Najnižšia návštevnosť tu bola vzhľadom na politické udalosti v roku 1939, keď sem prišlo len 671 osôb, z toho 556 z tuzemska a 121 z cudziny. V roku 1940 sa v Ľubochni vystriedalo 1055 domácich a len 33 zahraničných hostí, spolu 1118. Rok 1941 znamenal opätovný pokles návštevnosti. Kúpele vyhľadalo 565 ľudí z domova a 542 zo zahraničia, spolu 1107. Napokon v roku 1942 zaevidovali druhú najvyššiu návštevnosť, a to 1280 hostí, z toho 1178 z domova a 102 z cudziny. V rokoch 1938-1942 krásy kúpeľov v Ľubochni obdivovalo celkovo 7192 návštevníkov, z toho 5700 a 1492 zo zahraničia.⁸

V roku 1937 Krajský úrad v Bratislave hromadne pridelil hostinskú a výčapnícku koncesiu pre Štátne kúpele v Ľubochni, ktoré prevádzkovali tieto zariadenia: Kollárov dom, vila Bratislava, vila Havran, vila Hviezdoslav, Biela vila, vila Nezábudka, vila Šíp a vila Kriváň. Tieto zariadenia mohli ubytovávať cudzincov, pripravovať a vydávať pokrmy, čapovať liehové nápoje, pivo víno, podávať kávu, čaj a čokoládu, prevádzkovať hry. V niektorých zariadeniach boli dané podmienky, aby mohli byť bez problémov prevádzkované. Vo vile Bratislava bolo potrebné upraviť kúpeľne, aby vyhovovali hygienickým požiadavkám, vo vile Šíp sa mali vymeniť drevené priečky v podkroví za nehorľavé, v objektoch Kriváň a Biela vila sa mali všetky miestnosti náležite upraviť a pri

záhrade Kollárovho domu sa mala umiestniť tabuľka s textom: “V dobe koncertu kúpeľnej kapely prístup voľný“.

V roku 1943 naprojektoval Ján Švábenský z Ružomberka úpravu ciest v kúpeľoch Ľubochňa. V roku 1944 projekty ako vyhovujúce aj s vypočítanými nákladmi schválil Župný úrad v Ružomberku, stavebno-technické oddelenie, no pre vojnové udalosti sa projekt vôbec nerealizoval.⁹

Po oslobodení bola situácia vo väčšine slovenských kúpeľov veľmi ťažká. Počas Slovenského národného povstania a ťažkých oslobodzovacích bojov v zime a na jar 1945 boli veľmi poškodené. Ani Ľubochňanske kúpele bez rekonštrukcie, prípadne nových investícií nemohli obnoviť kúpeľnú liečbu. Situáciu do istej miery zjednodušoval fakt, že kúpele v Ľubochni patrili medzi tých osem zariadení, ktoré už vlastnil a spravoval štát.¹⁰

PhDr. P. Vítek

-
- 1 Mulík, J.: Dejiny kúpeľníctva a kúpeľov na Slovensku, Osveta, Martin, 1981, s.102, ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Obvodný notársky úrad v Hubovej, nesign. 1944 – rekonštrukcia vodovodu a kanalizácie v Ľubochni
  - 2 ŠA Bytča, Liptovská župa II, Podžupan, č. 115/1906, K 2127, Súpisy a fragmenty súpisov kúpeľných hostí 1899-1906
  - 3 c.d. 1, s. 103, Ľubochňa 1921, OV KSS pri príležitosti osláv 40. výročia založenia KSČ, Lipt.Mikuláš 1961, s. 6
  - 4 ŠA Bytča, Podtatranská župa, IV c, č. 264/1925 adm., ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Obvodný notársky úrad v Hubovej, inv.č.7/b, s. 7, In. Ľubochňa 1921, OV KSS pri príležitosti osláv 40. výročia založenia KSČ, Lipt.Mikuláš 1961, s. 7
  - 5 ŠA Bytča, Župa Podtatranská, IV c, č. 26680/1923 adm., K 272, IV c, č. 73-8727/1928 adm., K 434, ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Okresný úrad v Ružomberku, inv.č. 85, 5/1928, inv.č. 86, 270/1931, 10/1932, 134/1933, 27/1934, 769/1933 adm., 5.251/1934 adm., 8.076/1934 adm.,
  - 6 Slovák 27.11.1943
  - 7 c.d. 1, s. 124
  - 8 Slovák 27.11.1943
  - 9 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Okresný úrad v Ružomberku, č. 1291/1937 adm., Obvodný notársky úrad v Hubovej, nesign. 1944 – rekonštrukcia vodovodu a kanalizácie v Ľubochni
  - 10 c.d. 1, s. 134-135

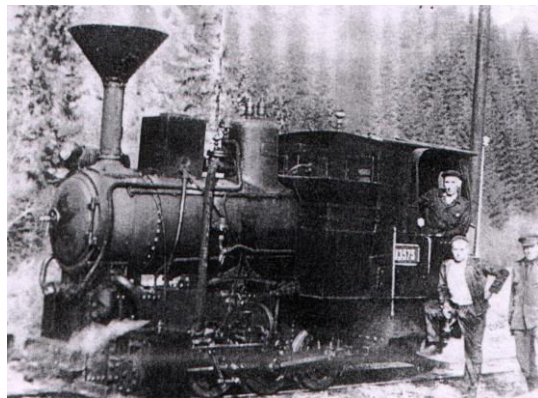
Lesná železnica v Ľubochni

Ľubochňanska lesná železnica patrila medzi najstaršie na Slovensku, bola v prevádzke 62 rokov a od začiatku svojej prevádzky mala k dispozícii elektrickú trakciu, ktorá neznečisťovala čisté a zdravé horské ovzdušie. Pre túto výhodu bola raritou nielen u nás, ale aj v celej Európe.

Bola postavená v rokoch 1903-1904 a mala erárnej lesnej správe vyriešiť všetky problémy so zväzanim vyťaženého dreva z Ľubochňanskej doliny. Slávnostne bola do prevádzky uvedená

dňa 9. júna 1904. Trať železnice viedla od skladu dreva pri železničnej stanici v Ľubochni, cez most prechádzala ponad Váh a pokračovala hlavnou kúpeľnou ulicou až ku kúpeľnému parku. Tu sa stáčala doprava a popri Ľubochnianke viedla na horný koniec obce k píle a depu pre lokomotívy. Odtiaľto pokračovala cez Ľubochniansku dolinu na Vyšný Tajch, až na koniec Ľubochnianskej doliny, po zlomok pod Čiernym kameňom. Pôvodná dĺžka hlavnej trate merala 19,692 metrov a s bočnými dolinami až 28 km. Na trati boli výhybky do dolín: Krátke, Kračkov, Salatín, Jarovisko-Kľak, Rebrová, Blatná a Vyšný Tajch. V dolinách Čierňavy a Rakytov nebola trať elektrifikovaná a dopravu dreva zo začiatku zabezpečovali kone, neskôr lokomotíva s benzínovým motorom Gebus, vyrobená vo firme Ferrovia-Radotín. Železnica slúžila najmä na odvoz dreva, ale aj na osobnú prepravu robotníkov. Od roku 1921 bola využívaná aj na prepravu turistov, hubárov, zberačov lesných plodov aj kúpeľných hostí. V letných mesiacoch premávali dokonca odkryté lavicové vagóny. Každé ráno prichádzal do doliny malý osobný vozeň - malá búda, ktorým sa deti horárov a lesných robotníkov žijúcich v doline vozili ráno do školy a popoludní zo školy. Na dopravu lesných robotníkov sa používal veľký krytý vagón - veľká búda. Vo vagónoch sa kúrilo malými pieckami na drevo. Počas Slovenského národného povstania železnicu využívali partizáni z brigády Sečanského a povstaleckí vojaci z ružomerskej posádky kapitána Gondu.

Na začiatku prepravu na železnici zabezpečovali dve elektrické lokomotívy vyrobené firmou Ganz és Tárza v Budapešti. Mali výkon 23,5 kW a prepravovali hore do doliny prázdne klanicové vozíky na odvoz dreva. Dole hlavnou dolinou a aj z bočných dolín boli posúvané naložené vagóny samospádom, obsluhovali ich len brzdári (brendzeri). V roku 1944 bola z Nemecka dovezená ešte jedna menšia elektrická lokomotíva značky AEG s výkonom 15 kW. Väčšinou premávala medzi stanicou Československých štátnych dráh a pílou. Slúžila aj pre prípad posunu na píle, ale aj ako sanitka pre rýchlu zdravotnícku pomoc obyvateľom

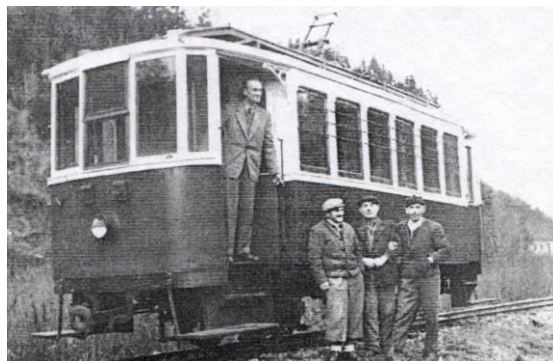
Ľubochnianskej doliny. Elektrinu pre potreby trate dodávala vlastná vodná elektráreň. Ak však počas zimy voda zamrzla, alebo v lete bol nedostatok vody, prepravu zabezpečovala

parná lokomotíva a neskôr aj dieselový lokotraktor. Parná lokomotíva bola z radu 106 s označením U 35 75 a vyrobili ju v Budapešti. Mala výkon 50 konských síl a miestni obyvatelia ju volali Anča. Neskôr do vybavenia železnice pribudli aj lokomotívy Silvia a Ferdinand nemeckej výroby. Krátko pred zrušením trate tu premávali aj diesel hydraulické lokomotívy vyrobené v maďarskej firme Rába. Tieto však boli veľmi ťažké a prispeli veľkou mierou k zhoršeniu stavu trate. V 50-tych rokoch boli dovezené dva elektrické vozne z Trenčianskych Teplíc, ktoré slúžili na dopravu turistov.

V 60-tych rokoch po obrovskom rozmachu automobilovej dopravy, sa vedúci pracovníci Štátnych lesov rozhodli, že železnicu ako nerentabilnú zrušia. Prevádzka na trati sa skončila v roku 1966. Vtedajší prevádzkovateľ všetko zariadenie rozobral a odovzdal do šrotu. Tu skončili ešte aj unikátne lokomotívy, takže sa z unikátneho zariadenia nezachovalo takmer nič. Podobne skončila aj len o tri roky mladšia lesná železnica vedúca z Ružomberka do Korytnice v roku 1974.¹

V súvislosti s dejinami elektrickej lesnej železnice v Ľubochni je potrebné spomenúť, že niekedy v rokoch 1937 alebo 1938 prišiel do Ľubochne Jozef Cíger-Hronský, jeden z velikánov slovenskej medzivojnovkej literatúry. Bol vlastne na návšteve u básnika Jána Okáľa, vtedajšieho učiteľa v Hubovej. Spolu s Jánom Okáľom a Jánom Derekášom – Dubovským sa lesnou železničkou vybrali na malý výlet do Doliny, kde si na Rakytove opekali slaninu. Z tohto výletu sa zachovala aj unikátna fotografia Jozefa Cígera – Hronského spolu s účastníkmi výletu a rušňovodičom pred lokomotívou lesnej železnice.²

PhDr. P. Vitek

1 Lovás, E.: Ľubochňianska lesná železnica, Ľubochňa, december 1997, s. 5-7, História žaluje, In. Okresný vestník, 2/2002, s.16-18, Okresný úrad v Ružomberku, 2002, Dítě, D.: Vláčik, ktorý odišiel do minulosti, Liptov 17.9.1997, č. 49-50, r. 48

2 Okál, J.: J.C.Hronský a Ján Okál', In. Ľubochňa, spravodaj obce, 2/96, október 1996, s. 4

Obyvateľstvo

Obec **Komjatná** mala v roku 1715 spolu 36 daňovníkov. V roku 1784 tu už stálo 93 domov, v ktorých žilo 641 obyvateľov. V roku 1828 tu stálo 131 domov a žilo tu 764 obyvateľov. V roku 1828 bolo v Studničnej, časti Komjatnej, ktorá sa prvýkrát spomína v roku 1600, 9 domov a 82 obyvateľov.¹ Podľa schematizmu Spišskej diecézy z roku 1885 žilo v Komjatnej 656 osôb rímsko-katolíckeho vierovyznania, iba 4 evanjelici augsburského vyznania a 6 židov. Školopovinných detí bolo 90. Vo filiálnej obci Studničná bývalo až 60 katolíkov, v prédiu Magovce 9 katolíkov a v mlyne Podiel 3 katolíci. Žili tu iba Slováci. Farárom bol v tom čase Jozef Tomík. Počet obyvateľstva v Komjatnej vzrástol začiatkom 20. storočia. V roku 1902 v sídle farnosti žilo 745 katolíkov, 1 evanjelik, 3 židia a 114 školopovinných detí. V Magovciach bývalo 13 katolíkov, v mlyne Podiel 6 katolíkov. V roku 1908 už v Komjatnej žilo len katolícke obyvateľstvo a 4 židia. V sídle farnosti bývalo spolu 786 katolíkov a v Studničnej 72.

Podľa Vlastivedného slovníka obcí na Slovensku mala obec **Stankovany** v roku 1625 2 šoltýske usadlosti s 9 rodinami, 5 sedliackych usadlostí so 14 rodinami a 7 želiarskych domov s 9 rodinami. V roku 1715 spolu s osadou Rojkov mlyn tu žilo 31 daňovníkov. To je zároveň prvá písomná zmienka o Rojkove. V roku 1828 mala osada 15 domov a 101 obyvateľov. Ďalšia osada patriaca k Stankovanom Podšíp sa spomína prvýkrát v roku 1808. V roku 1828 mala 6 domov a 38 obyvateľov. V tom istom roku sa spomína prvýkrát aj osada Federov. V roku 1828 mala 8 domov a 61 obyvateľov. Osada Holdoš(plan) sa prvýkrát spomína tiež v roku 1808 a v roku 1828 tu bolo 5 domov a žilo tu 26 obyvateľov.

V roku 1784 bolo v Stankovanoch 71 domov a 730 obyvateľov a v roku 1828 138 domov a 756 obyvateľov, ktorí sa väčšinou zaoberali ovčiarstvom a poľnohospodárstvom.² Podľa zemepisného slovníka E. Fényeša z roku 1851, ktorý zohľadňuje výsledky všeobecného sčítania obyvateľstva v Uhorsku z roku 1850, v Stankovanoch bývali iba katolíci v počte 765 ľudí. V. Hornyánsky uvádza, že v roku 1858 v dedine bývalo 760 katolíkov, takže počet obyvateľstva nepatrne poklesol. V roku 1877 tu podľa M. Kollerffyho stálo 104 domov, v ktorých bývalo 1015 ľudí. Chotár obce sa rozkladal na 3216 katastrálnych jutrách. Spoločným prameňom pre zistenie počtu obyvateľstva sú schematizmy Spišskej diecézy. Pokles obyvateľstva nastal v dedine v 80-tych rokoch 19. storočia. V roku 1885 tu žilo len 735 katolíkov a 9 židov, evanjelici tu nebývali. Zaevidovali tu 93 školopovinných detí. V roku 1902 počet obyvateľov trochu vzrástol, žilo tu 752 katolíkov, židia sa z dediny odsťahovali.

Podľa schematizmu v roku 1908 tu bývalo 854 ľudí rímsko-katolíckeho vierovyznania a bolo tu 129 školákov.³

Podľa Vlastivedného slovníka obcí na Slovensku mala v roku 1625 **Hubová** 4 sedliacke usadlosti s 11 rodinami, 18 želiarov s domom a 3 želiarske rodiny bez domu. V roku 1715 tu žilo 29 daňovníkov. V roku 1784 tu bolo 65 domov, v ktorých žilo 836 obyvateľov a v roku 1828 už 129 domov a 976 obyvateľov, ktorí sa väčšinou zaoberali pltníctvom, chovom oviec, furmančením a poľnohospodárstvom.⁴ V roku 1851 žili v Hubovej len Slováci, a to 996 katolíkov. Vtedy tu ešte pracovali dve sklárske huty. Miestopisný slovník z roku 1858 uvádza, že v Hubovej žilo 1000 obyvateľov a všetci sa hlásili k rímsko-katolíckemu vierovyznaniu. V roku 1865 bývalo v Hubovej 1212 ľudí a bolo tu 187 ohnísk. Obyvatelia vtedy chovali 232 volov, 166 kráv, 136 jalovíc, 22 koní a 580 oviec. Zo 187 domov (ohnísk) bolo iba 13 murovaných. Bývalému panstvu Likava v Hubovej patrila krčma s výsekom mäsa, ako aj mlyn na dva kamene. Rybačka, poľovačka, lapanie vtákov a brehové právo patrili bývalému feudálnemu panstvu. Právo šenkovania piva, vína a pálenky taktiež. Obec mala však právo, ešte na základe zákonného článku VI z rokov 1832/1836, paragraf 2, šenkovať víno od Michala do Vianoc. V chotári Hubovej bol v roku 1865 kameňolom „na ľavej strane cesty fatrianskej do Turca vedúcej“. Tu lámali tuž, kopali hlinu na pálenie tehly a ťažili tu piesok, výlučne však pre potreby dediny. Pálilo sa tu aj vápno.⁵ Podľa miestopisného slovníka tu v roku 1877 stálo 95 domov, v ktorých bývalo 995 obyvateľov. Chotár obce sa vtedy rozkladal na 21.712 katastrálnych jutrách.

Schematizmus Spišskej diecézy z roku 1885 uvádza, že farnosť v Hubovej vznikla v roku 1787 a odvtedy sú vedené aj matriky. V sídle farnosti bývalo v roku 1885 1022 katolíkov, 3 evanjelici a 9 židov. Školu navštevovalo 110 žiakov. Okrem farského kostola dedinu krásnila kaplnka svätého Róchusa. Podľa schematizmov z neskorších rokov počet katolíkov v Hubovej v roku 1902 vzrástol na 1131, okrem nich tu bývali aj 2 evanjelici a 14 židov. Školopovinných detí bolo 140. Počet obyvateľov vzrastal. V roku 1908 tu zaevidovali 1273 katolíkov, 7 evanjelikov, 8 židov a 197 žiakov školy.

Podľa údajov Vlastivedného slovníka obcí na Slovensku bolo v roku 1625 vo **Švošove** 5 sedliackych usadlostí s 15 rodinami a 3 želiarske rodiny. V roku 1715 žilo v Švošove 17 daňovníkov a 14 v roku 1720. V roku 1784 tu stálo 30 domov, v ktorých bývalo 321 obyvateľov a v roku 1828 63 domov so 437 obyvateľmi. Obyvatelia sa v tomto období zaoberali poľnohospodárstvom, pltníctvom a drevorubačstvom.⁶ Podľa zemepisného lexikonu Eleka Fényveša v dedine Švošov bývalo v roku 1851 437 ľudí rímsko-katolíckeho

vierovyznania. Viktor Hornyánsky uvádza, že v roku 1858 tu žilo 510 ľudí, všetci katolíci. Podľa M. Kollerffyho v roku 1877 vo Švošove stálo 56 domov, v ktorých bývalo 491 ľudí. Chotár obce sa rozkladal na 717 katastrálnych jutrách. Podľa schematizmov Spišskej diecézy, ktoré sú veľmi presné a spoľahlivé, v roku 1885 v dedine malo trvalé bydlisko 540 katolíkov a 6 židov, evanjelici tu vôbec nežili. Bolo tu zaevidovaných 79 školopovinných detí. Používaným jazykom bola slovenčina. Zo sakrálnych pamiatok obec krásnila kaplnka svätého Matúša apoštola. Schematizmus z roku 1902 uvádza, že tu bývalo 591 katolíkov, 4 židia a bolo tu zaevidovaných 67 školopovinných detí. V roku 1908 tu napočítali 634 katolíkov, 5 židov a 107 školopovinných detí.

V roku 1828 podľa Vlastivedného slovníka obcí na Slovensku stálo v **Ľubochni** 47 domov, v ktorých bývalo 262 obyvateľov. Živili sa najmä prácou v lesoch, drevárstvom a prácou v miestnych hutách.⁷ V zemepisnom slovníku Eleka Fényvesa z roku 1851 je Ľubochna označená ako slovenská dedina, ktorá leží na ľavej strane rieky Váh. V dôsledku tlačovej chyby sa počet obyvateľov v tomto roku nedá zistiť, v každom prípade tu žili aj evanjelici. Podľa Viktora Hornyanského v roku 1858 tu bývalo 320 katolíkov, 20 evanjelikov a 8 židov. Rozvíjal sa tu drevospracujúci priemysel. M. Kollerffy vo svojom miestopise uvádza, že v roku 1877 v Ľubochni stálo 49 domov a žilo tu 382 obyvateľov, všetko katolíci. V roku 1865 bývalému feudálnemu panstvu Likava v Ľubochni patrila krčma s výsekom mäsa, dve píly a jedna píla v chotári lokality Bystrá (Bystrô, Bystré).⁸

Podľa schematizmov Spišskej diecézy počet obyvateľstva v Ľubochni kolísal. V roku 1885 tu malo stále bydlisko 337 katolíkov, 10 evanjelikov a 10 židov. Bolo tu 35 školopovinných detí. Na železničnej stanici žili 2 katolíci a 4 evanjelici. Zo sakrálnych pamiatok dedinu v tom čase krásnila kaplnka Svätej Trojice. V roku 1902 v dedine napočítali 307 katolíkov, 5 evanjelikov, 12 židov a 35 školákov. Behom niekoľkých rokov sa Ľubochna značne rozrástla. V roku 1908 tu evidovali 634 katolíkov, 8 evanjelikov a 12 židov, ako aj 60 školopovinných detí.

V roku 1913 Ľubochna (maď. Fenyöháza), bola osadou (miestnou časťou) Hubovej. Po vzniku prvej Československej republiky ostala spolu s horárňami Blatná, Bystrô, Čierňavy, Huty, Salatín, Nižný Tajch, Vyšný Tajch osadou Hubovej. V politickej obci Hubová stálo 281 domov a bývalo tu 1419 ľudí. Hubová bola síce sídlom notariátu a matriky, ale poštový a telegrafný úrad, železničná a četnícka stanica sídlili v Ľubochni.

V roku 1922 bola železničná stanica Ľubochna súčasťou politickej obce Stankovany. Fungoval tu poštový a telegrafný úrad a četnícka stanica. Kúpele Ľubochna však patrili obci Hubová. Osadami obce Hubová boli v roku 1927 horárne Blatná, Huty, Salatín, Nižný Tajch a

Vyšný Tajch, samota Bystré s dvoma domami, skupina domov Čierňavy, Píla s horárňou a roľnícka kolónia Ľubochňa, kde stálo 53 domov.

Komjatná

Rok	Počet domov (usadlostí)	Počet obyvateľov
1536	11	?
1588	16	?
1596	13	?
1600	34	?
1715	36	?
1784	93	641
1828	131	764
1869	?	857
1880	118	699
1890	111	800
1900	146	835
1910	164	744
1921	171	751
1930	171	804
1950	200	828
1961	240	1129
1970	275	1281

Stankovany

Rok	Počet domov (usadlostí)	Počet obyvateľov
1551	7	?
1588	5	?
1596	3	?
1715	31	?
1784	71	730
1828	138	756
1858	?	760
1869	?	1015
1880	98	1038
1890	120	1079
1900	173	1155
1910	241	1225
1921	252	1216
1930	294	1424
1950	329	1715
1961	363	1667
1970	399	1700

Hubová

Rok	Počet domov (usadlostí)	Počet obyvateľov
1551	6	?
1715	29	?
1784	65	836
1828	129	976
1858	?	1000
1869	?	995
1880	92	878
1890	134	1258

1900	264	1299
1910	303	1428
1921	267	1619
1930	320	1607
1950	245	1167
1961	265	1333
1970	305	1351

Švošov

Rok	Počet domov (usadlostí)	Počet obyvateľov
1551	6	?
1600	6	?
1715	17	?
1784	30	321
1828	63	437
1858	?	510
1869	?	491
1880	54	518
1890	52	507
1900	55	527
1910	112	585
1921	117	502
1930	113	573
1950	94	659
1961	144	847
1970	168	915

Ľubochňa

Rok	Počet domov (usadlostí)	Počet obyvateľov
1828	47	262
1858	?	348
1869	?	382
1880	46	349
1950	108	904
1961	149	944
1970	182	994

9

-
- 1 Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II, Veda, Bratislava 1977, s. 50
  - 2 Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III, Veda, Bratislava 1978, s.81-82
  - 3 Schematizmy Spišskej diecézy 1885, 1902, 1908
  - 4 Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I, Veda, Bratislava 1977, s. 469-470
  - 5 ŠA Bytča, Krajský súd Ružomberok, urbársko-komasačné, inv.č. 459, 1865, K 152
  - 6 Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III, Veda, Bratislava 1978, s.149
  - 7 Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II, Veda, Bratislava 1977, s.194-195
  - 8 ŠA Bytča, Krajský súd Ružomberok, urbársko-komasačné, inv.č. 459, 1771-1949, 1865, K 152
  - 9 Retrospektivní lexikon obcí 1850-1970, II, s. 988-992

Správa obcí

Šoltýske dediny vznikali v Liptove už od druhej polovice 13. storočia. Do polovice 15. storočia ich vzniklo okolo 13. Vznikali väčšinou na podnet miestnych zemanov na pôvodne

zalesnenom území, pri okrajoch vtedajšieho osídlenia. Nový druh osídľovania sa šírila od východu na západ. Najstaršími dedinami v Liptove založenými na nemeckom (zákupnom) práve boli Važec a Štrba. Z listín týkajúcich sa týchto dedín poznáme potom aj práva a povinnosti tak šoltýsov, ako aj sedliakov v týchto dedinách. Najväčšiu iniciatívu pri zakladaní nových dedín v Liptove prejavil šľachtic Bohumír a jeho synovia. Títo štedro poskytovali novým osadníkom územie vhodné na vybudovanie sídliska a na kultivovanie polí a pasienkov. Na nové územia priviedol osadníkov šoltýs - lokátor (umiestňovateľ). Neskôr sa pre nich používali aj pojmy škultét, či fojt. Až po usídlení obyvateľov na vytýčenom mieste, mohol užívať práva a povinnosti šoltýsa ako dedičného richtára dediny. Šoltýsom patrila v dedine pozemok s výmerou dvoch lánov (cca 50 ha) na ornú pôdu a lúky. Šoltýs mal právo založiť si vlastný mlyn, pivovar, krčmu, či jatku. Jeho práva boli dedičné, preto šoltýs mohol prediť buď celé šoltýstvo, alebo len časť jeho príjmov. Bol to človek s osobnou slobodou (homo liberae condicionis) a mal právo slobodného sťahovania sa (ius migrationis). Nebol to však zeman. Len niektorých šoltýsov neskôr panovník povýšil do zemianskeho stavu (napr. Párnickovci). Potomkovia šoltýsov zo Stankovian však neboli povýšení do šľachtického stavu. Potomkovia šoltýsa boli obyčajne aj dedičnými richtármi. V najstarších liptovských dedinách založených na nemeckom práve boli šoltýsmi mešťania spišských miest. Nie je jasné ani pôvod nových osadníkov, ale je viac ako pravdepodobné, že nepatrili medzi pôvodných obyvateľov Liptova.

Richtár-šoltýs bol na čele obecného zhromaždenia a viedol celú obecnú samosprávu, ktorú aj navonok reprezentoval. Predsedal aj obecnému súdu, do ktorého kompetencie patrili všetky prečiny okrem ťažkých trestných činov. Počas výkonu funkcie bol jeho majetok oslobodený od feudálnej renty a poddanských povinností. Bol do funkcie volený obecnou pospolitosťou na určité obdobie, ktorého dĺžka bola zo začiatku asi jeden rok. Do jeho pôsobnosti patrila nielen správna, ale aj súdna právomoc. Pri dôležitejšom rozhodovaní mu pomáhala celá obecná pospolitosť, alebo niektorí jej členovia, ktorí najčastejšie pôsobili ako prísediaci na richtárskom súde. Podľa prísahy, ktorú museli skladať, sa nazývali prisažní. Ich funkcia sa postupne menila a do svojej funkcie boli tiež volení na jeden rok. Ich počet sa pohyboval podľa počtu obyvateľov. Spolu s richtárom tvorili obecnú radu a zúčastňovali sa na správe obecných vecí.

Prvé usadlosti v novozaložených dedinách boli podľa nemeckého (zákupného) práva oslobodené od povinností voči zemepánovi na vopred dohodnutý počet rokov (tzv. lehota). Táto bola spravidla určená obdobím pokiaľ si nepostavili vlastné obydlia a nepripravili

pozemky na poľnohospodárske využitie. Dĺžka lehoty bola závislá väčšinou od prírodných podmienok daného územia a mohla trvať najviac 25 rokov. Po uplynutí lehoty každá usadlosť bola povinná platiť daň zemepánovi, kráľovi a farárovi. Daň zemepánovi sa platila väčšinou na Veľkú noc, na Jána a na Vianoce. Okrem týchto pravidelných daní obec musela platiť aj mimoriadne dane, ktoré sa vyrubovali najmä v čase vojny a zemepán musel postaviť jednotku, ktorá bola včlenená do kráľovského vojska. Kráľovská daň bola vyrubovaná od jednej brány (porty), od celej usadlosti. Povinné boli aj cirkevné dane.¹

Funkcia richtára bola zakotvená v IX. bode tereziánskeho urbára z roku 1767 a neskôr v zákonom článku IX z roku 1836. Od roku 1850 richtári v obciach aj mestách a mestečkách stratili súdnu právomoc a boli zaradení do systému štátnej správy. S malými zmenami bolo ich postavenie zachované aj v rámci municipiálneho zriadenia podľa článku 42/1870 a zákonného článku 22/1889 o obecnej samospráve. Po vzniku Československej republiky v roku 1918 sa ustanovil v mestách názov starosta (od roku 1923), ale v obciach ostal richtár. Od roku 1939 boli na čele miestnej samosprávy starostovia až do roku 1942, keď boli na miesto nich ustanovení vládni komisári, menovaní vládou na odporúčanie okresných úradov. Funkciu vládnych komisárov v roku 1944 znovu prevzali starostovia a po roku 1945 predsedovia miestnych národných výborov. Od roku 1990 sa vrátilo k pomenovaniu starosta.²

Správu obce mal v Komjatnej už od stredoveku na starosti richtár, ktorý bol voleným zástupcom obce pred stoličnou vrchnosťou aj pred zemepánom. Richtárov v Komjatnej máme však doložených len od polovice 18. storočia.

Po roku 1425, keď šoltýs Peter, syn Stanka dostal šoltýske výsady v Stankovanoch a Hubovej, sídlil dedičný richtár, šoltýs obidvoch obcí v Stankovanoch. Až do začiatku 19. storočia funkciu dedičného richtára zastávali potomkovia Stanka, Stankovianskovci. Na začiatku 19. storočia však pravdepodobne po meči vymreli a ich funkciu prevzali zrejme ich potomkovia po praslici.

Stankovany s Hubovou boli administratívne spojené od počiatkov svojej existencie pravdepodobne až do konca 18. storočia. Dokazuje to vznik pečatidla samostatnej Hubovej a to, že obec prestala overovať svoje písomnosti pečatidlom Stankovian. Hubová sa však od 80-tych rokov 19. storočia administratívne spojila so susednou Ľubochnou a až do roku 1918 bol spojený názov "Gombás a Ľubochna". Ľubochna sa osamostatnila v roku 1951.

Sídlom Ľubochnianskeho obecného úradu bola budova zvaná Šíp. Bola postavená na začiatku 19. storočia a jej najstaršia podoba sa zachovala až z roku 1863. V tom čase to bola ešte prízemná budova s mohutným podpivničením a mohutnou sedlovou strechou, typickou architektonickou zložkou prelomu 18. a 19. storočia. Pôvodný účel budovy nie je známy, ale je veľmi pravdepodobné, že slúžila na administratívne účely či už obci alebo eráru. O tom svedčí aj jej lokalizácia v centre obce. Po roku 1890, keď sa začala veľká prestavba obce na

letovisko a kúpele, bola budova na prelome 19. a 20. storočia prestavaná do takej podoby, aby „štýlovo ladila“ s architektúrou okolitých, novopostavených kúpeľných budov a penziónov. Aj na začiatku 20. storočia slúžila ako administratívna budova správy kráľovských majetkov v Lubochni a časť slúžila ako poštový úrad. Na poschodí bola už vtedy hotelová časť. Pred budovou bol stĺp elektrického osvetlenia na elektrinu z vlastnej elektrocentrály. V období 1. Československej republiky sa budova volala Hotel Šíp a v prízemnej časti bol obchod s obuvou Baťa, holičstvo a do postavenia novej poštovej budovy aj pošta. Na začiatku 60-tych rokov 20. storočia bola budova prestavaná do dnešnej podoby. Bola nadstavaná o jedno poschodie s rovnou strechou. Na prízemí ostali obchody a služby, v hornej časti bolo zriadené kino, knižnica a úradovňa Miestneho národného výboru v Lubochni.³

Švošov bol administratívne samostatný až od polovice 18. storočia, aj keď občinní predstavitelia overovali dokumenty obce až do začiatku 19. storočia pečatidlom Hrboltovej. Richtári Švošova sú doložení od polovice 18. storočia. Najdlhšie v dejinách obce, ale aj tohto regiónu pôsobil v richtárskom úrade vo Švošove Juraj Škoda, rovných 40 rokov. Na voľbu richtára a obecného zastupiteľstva si na stránkach Slovenských ľudových novín v roku 1914 postťažoval Ján Bražina zo Švošova: „...Výbor sa u nás takto volí do obce. Pán richtár ráčia napísať na kartičku mená tých, ktorí sa mu páčia za obecných výborníkov a odovzdá to potom notárovi, a už je voľba prevedená. Výborník sám nezná, že je vyvolený, len keď ho volajú k richtárovi podpísať, vtedy sa pýta, odkedy je on výborníkom. Kedy a kto nášho richtára vyvolil, o tom sa z nás málokto pamätá. Lebo je už 40 rokov richtárom, nuž keď príde richtárska voľba pán slúžny ráčia povedať, že ešte pán Jurko poslúžia ctenej obci. Obyčajne pán richtár so slovom poslúžim zakýva hlavou a je po voľbe...“⁴

Už od stredoveku významné miesto v obecnej samospráve zastával notár, ktorý mal na starosti všetku písomnú agendu obce, prípadne mesta. Robil správy zo zasadnutí obecnej rady, viedol súdne a kurentálne protokoly. V malých obciach funkciu notára vykonával zväčša učiteľ. Od roku 1785 podľa vydannej inštrukcie podžupana Liptovskej župy, musela mať každá liptovská obec notára. Zákonný článok XVII z roku 1871 stanovil, že veľké obce majú samostatného notára a niekoľko malých obcí sa združuje do notárskych obvodov.

Notári sa v spomínanom systéme postupne stali štátnymi úradníkmi. Boli členmi obecného zastupiteľstva, rady a komisií s hlasovacím právom. Ich široká právomoc bola zvýraznená aj tým, že proti uzneseniam a rozhodnutiam obce a obecných orgánov mohli použiť právo veta. Podľa zákonného článku číslo XVI z roku 1894 vznikli v Uhorsku štátne matriky. Na základe tohto článku od roku 1895 pribudla obvodnému notárovi aj matričná agenda, v rámci ktorej evidoval všetky narodenia, sobáše a úmrtia do osobitných matričných kníh. Uhorskú prax obecných a obvodných notárov prevzala aj Československá republika po roku 1918. V marci roku 1920 bol schválený a uvedený do života zákon číslo 211/1920 Sb.z. a n. o obecných a obvodných notároch na Slovensku. Nadriadenými úradmi notárskych úradov boli slúžnovské úrady a neskôr okresné úrady. Notárov menoval v tomto období minister vnútra. Obecné a

obvodné notárske úrady zanikali pri oslobodzovaní územia Slovenska sovietskou a československou armádou v roku 1945. Nahradili ich Obvodné úrady miestnych národných výborov, ktoré zakrátko v roku 1950 tiež zanikli.⁵

Od konca 18. storočia notárske služby pre obce Hubová, Stankovany, Švošov, Ľubochňa a aj Komjatná, zabezpečoval učiteľ z Hubovej. Z jeho funkcie sa neskôr asi v polovici 19. storočia vytvoril v Hubovej samostatný notársky obvod so spomínanými obcami. Na čele úradu stál notár. Prvým známym notárom v Hubovej bol Tomáš Gallo, obyvateľ Komjatnej, ktorý sa ako predstavený tohto úradu spomína prvý krát v roku 1868. V roku 1873 ho vystriedal Ján Okál z Hubovej.⁶

V roku 1906 s platnosťou od 7. apríla 1906 sa vytvoril z obcí Komjatná, Hrboltová a Švošov nový notársky obvod vo Švošove. Nový Notársky úrad vo Švošove umožňoval priblížiť úrad bližšie k ľuďom, keďže pričlenené obce ležali na druhej strane Váhu a ďalej od pôvodného sídla úradu v Hubovej. V 30-tych a 40-tych rokoch boli notármi vo Švošove Jozef Karol Považan a Anton Kubek. Notársky úrad vo Švošove existoval, rovnako ako všetky obvodné notárske úrady, až do roku 1945. Žiaľ, spisy z jeho úradnej činnosti sa nezachovali, takže je veľkým problémom zrekonštruovať život v obciach Komjatná, Hrboltová a Švošov v medzivojnovom a vojnovom období.⁷

Vývoj pomenování obcí

Komjatná

1330	Komnatha
1492	Kowethna
1560	Komnathna
1596-1600	Kownetna, Komnetna, Komyatnia, Komnyetna
1786	Komyatna
1808	Komjätna cum Studnična
1863	Komjatno
1873-1913	Komjatna
1920	Komjatná

Stankovany

1425	villa Stankowan
1469	Stankowany
1550	Ztankowen
1588-1600	Stankowen, Stankowani
1771	Sztankowan, Stankowan
1808	Stankowany, Sztankovány
1863	Sztankovan

1873-1913 Sztankován
1920 Stankovány
1927 Stankovany

Hubová

1425 villa Combas
1550 Gombas
1771 Gombás, Gombas, Gombass
1786 Gombasch
1863-1913 Gombás
1920-1948 Gombáš
1948 Hubová

Švošov

1551 Zwossow
1581 Swosow
1600 Ssossow, Sswuossow
1629 Šuošova ves, obec Šuošova
1770 Sóssó, Sósó
1773 Svossov, Swossov
1786 Schwoschow
1808 Svossó, Suossó, Sswossow
1863 Sóssó
1873-1913 Sósó
1920 Šošov
1927 Švošov

Lubochňa

1786 Lubochna
1827 Lubochna
1863 Lubochna, Libochnia
1867 Fenyöháza
1873-1882 Lubohna
1951 Lubochňa ⁸

Richtári, starostovia, predsedovia MNV, vládni komisári v obciach:

Komjatná

1770-1771	Matej Gallo	1873-1874	Tomáš Gallo
1848-1849	Juraj Babic	1879-1881	Jozef Zopko
1850-?	Ondrej Krajčí	1883-?	Juraj Ondřík
1868-?	Ján Ondřík	1934-1938	Ondrej Babic
?-1873	Ján Remený	1938-?	Ondrej Štrba

Stankovany

okolo 1400	Stanko	1927-1931	Ján Hadač
1425-1426	Peter Bither	1931-1938	Alojz Adamec
1549-1551	Ján	1938-1945	Peter Palovič
1770-1771	Ján Kvant	1945-1945	Alojz Adamec
1781	Ján Rak	1945-1945	Vojtech Tulinský
1785-1790	Ján Gavura	1945-1946	Peter Zrník
1830-1831	Matej Pudiš	1946-1946	Ľudovít Matula
1831-1832	Juraj Pekár	1946-1948	Karol Domský
1848-1849	Tomáš Lopko	1948-1949	Anton Prídavok-Hrkút
1849-1852	Michal Bulička	1950-1951	Juraj Pečko-Červeň
1852-1853	Jozef Hello	1951-1952	Vendelín Malcho
1862-1897	Ján Buljak	1952-1955	Jozef Krúpa
1897-1899	Ján Janiga	1955-1960	Anton Kottek
1899-1903	Ján Buljak	1960-1964	Anton Švábik
1903-1904	Jozef Karas	1964-1969	Matej Janík
1904-1905	Ján Buljak Jakubov	1969-1971	Anton Straka
1905-1906	Jozef Karas	1971-1986	Matej Janík
1906-1916	Matej Zrník	1986-2002	Peter Lacko
1916-1918	Ondrej Prídavok-Hrkút	2003	Ing. Ján Tatár
1918-1919	Ján Buljak		
1919-1919	Jozef Brveník		
1919-1920	Jozef Chyla		
1920-1927	Ondrej Prídavok-Hrkút		

Hubová

1847-?	Ondrej Hrončo	1927-1934	Ondrej Olos
1855-1857	Ján Zubaj	1934-1938	Ondrej Galan
1857-1858	Ján Chrenko	1938-1945	Ján Húska Hamaj
1858-1862	Ján Okál	1945-1947	Ondrej Hruďa
1862-1863	Juraj Olos	1947-1948	Jozef Jarina
1864-1880	Ján Okál	1948-1950	Ján Bočka
1881-1882	Ján Hičik	1950-1951	Jozef Paulíny
1882-?	Ján Okál	1951-1953	Alojz Holík
1892-1895	Ondrej Koškár	1953-1954	Alojz Maďara
1895-1897	Jozef Janki	1954-1957	Ján Bražina
1897-1898	Jozef Okál	1957-1960	Vincent Olos
1899-1904	Jozef Pupiak	1960-1981	Jozef Cuper
1905-1906	Ján Zaľko	1981-1985	Štefan Chovan
1914-1918	Ján Hamaj	1985-1989	Stanislav Durdiak
1919-1923	Jozef Kyjo	1990-2003	Zdenka Jarošová
1923-1927	Ján Okál Tomášov		

Švošov

1770-1771	Juraj Baran	1848-1854	Ondrej Kulich
1793-1798	Tomáš Chyla	1855-1864	Ondrej Široň
1830	Ján Piroh	1874-1914	Juraj Škoda
1846-?	Tomáš Maga	1921-1926	Ondrej Kratka

1926-1934	Ondrej Mikulka	1956-1961	Peter Pukaj
1934-1935	Ondrej Franko	1962-1964	Emil Kratka
1935-1936	Anton Javorka	1964-1968	Jozef Sidor
1936-1938	Ondrej Mikulka	1968-1975	Peter Pukaj
1939-1945	Anton Javorka	1976-1986	Ladislav Roštek
1946-1947	Ondrej Mikulka	1986-1990	Rudolf Bražina
1947-1948	Ondrej Kratka	1990-2006	Ing. Andrej Kostilník
1949-1955	Peter Pukaj		
1955-1956	Jozef Javorka		

Lubochňa

1951-1954	Ján Feketík
1954-1965	Jozef Šoltýs
1965-1972	Alojz Maďara
1972-1990	Ladislav Lovás
1990-2002	Karol Ondrúš
2003-2006	Ing. Peter Dávidík

Notári vo Švošove

1906-1920	?
1921-1924	Michal Mihályfi
1924-1933	Štefan Gál
1934-1936	Anton Kubek
1936-1941	Jozef Mikuša
1941-1942	Gágor
1942-?	Jozef Karol Považan
1945-1947	Jozef Mikuša

Notári v Hubovej

1864	Ján Okál	1925-1928	Rudolf Bliesner
1865	Andrej Króner	1930-1942	Pavol Sebestyén
1868-1873	Tomáš Gallo	1942-1943	Ernest Botorče
1873-1895	Ján Okál	1943-1945	Štefan Gágor
1895-1897	Štefan Millan	1945-1945	Ján Veselý
1897-1900	Štefan Mózer	1945-1946	Štefan Bačkor
1900-1904	Jozef Heretík	1946	Ján Hora
1904-1925	Anton Húska	1946-1950	Karol Bobula

1 Sokolovský, L.: Dedina na Slovensku v 14. a 15. storočí – správna organizácia a jej pôsobnosť, In. Historica, Zborník Filozofickej fakulty a Ústavu marxizmu leninizmu Univerzity Komenského, XXXV-XXXVI, SPN, Bratislava 1988, s. 62-72

2 Encyklopédia Slovenska V., SPN, Bratislava 1981, s. 96

3 Lovás, E. Z histórie obce Lubochňa, In. Lubochňa, občasník, marec 1997, s.5

4 Švošov (liptovská stolica), In. Slovenské ľudové noviny, č. 2, 1914, s. 4-5

5 Kufčák, E. a kol.: Notárske úrady z obvodu Okresného úradu v Ružomberku (Dolný Liptov), skupinový inventár, Liptovský Mikuláš 1965, skupinový inventár - strojopisná verzia, s.2-6

6 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Obec Komjatná

7 c.d. 3, s. 5

Prvá svetová vojna

Potom čo 28. júna 1914 v Sarajeve zasiahla guľka vraha následníka trónu Františka Ferdinanda a jeho manželku, celosvetové udalosti dostali rýchly spád - vypukla 1. svetová vojna. V nedeľu 26. júla 1914 bola nariadená čiastočná mobilizácia mužov do 37 rokov. Narukovaní žili v presvedčení, že vojna dlho nepotrvá a vrátia sa rýchlo späť do svojich domovov, podobne ako v rokoch 1908 a 1912, keď bola vyhlásená čiastočná mobilizácia pre nepokoje na Balkáne. Rakúsko-Uhorsko vypovedalo 28. júla 1914 Srbsku vojnu. Touto udalosťou sa začala strašná, krutá a ničivá vojna, ktorá mala predovšetkým pre Európu nesmierne následky. Vypovedanie vojny Srbsku vyvolalo reťazovú reakciu a do vojny vstúpilo postupne viac ako 30 štátov s niečo vyše 1,5 miliardou obyvateľstva. Vlaky dňom i nocou odvážali transporty vojakov na srbský front.

V nedeľu 26. júla 1914 o polnoci prišli vojaci aj do Komjatnej, aby k svojim plukom odviezli starostu obce Juraja Horvátha a ďalší štyroch mužov. Ráno nato bola vybuchovaná čiastočná mobilizácia aj v Komjatnej a okolitých obciach. Krátko potom dostali mobilizačný lístok aj ďalší muži z obcí. Všade bola nariadená rekvirácia koní pre vojenské účely a museli ich povinne na vlastné náklady odvieť do Liptovského Mikuláša.¹

Dňa 1. augusta 1914 bolo vo všetkých v obciach dolného Liptova, tak ako aj v iných dedinách oznámené vypuknutie vojny so Srbskom a nariadená všeobecná mobilizácia. Synovia, otcovia i mládenci z mnohých rodín sa museli do 24 hodín hlásiť pri svojej jednotke. Muži sa museli hlásiť na veliteľstve 67. pešieho pluku v Prešove, odkiaľ boli potom odvelení väčšinou na východný front. Len zo Stankovian narukovalo k svojim jednotkám 280 mužov. Aj pôsobenie viacerých učiteľov v oblasti Komjatnej, Švošova, Hubovej a Stankovian v roku 1914 prerušila mobilizácia. Manželky, ktorým živiteľov rodín odvelili na front, dostávali od Slúžnovského úradu v Ružomberku vyživovací príspevok - dennú podporu 85 halierov.

Vojnovými udalosťami na území Slovenska trpel najviac vidiek. V prvých rokoch vojny zmizli z obehu všetky drobné mince a boli nahradené papierovými bankovkami.

Keďže štátnom poverení úradníci rekvirovali aj všetky potraviny a dobytok, nastal akútny nedostatok potravín a ich ceny sa neustále zvyšovali. Neskôr bol zavedený lístkový systém a začalo sa s rekvirovaním obilia. V nasledujúcich rokoch sa začal prejavovať aj nedostatok potravín a šatstva, ktorý sa vystupňoval v rokoch 1917 a 1918. Ale život v obci sa ani cez kruté vojnové udalosti nezastavil.

Roky vojny vyčerpávali rakúsko-uhorskú vojnovú výrobu ale aj ľudské zdroje, pretože už v roku 1914 museli vojaci monarchie bojovať na dvoch frontoch: srbskom a ruskom. Na ruskom fronte mala rakúsko - uhorská armáda už v roku 1914 katastrofálne straty (250 tisíc mŕtvych a 100 tisíc zajatých). Front sa dlhodobo ustáli v Haliči a v Karpatoch. V týchto bojoch padlo aj veľké množstvo mužov z Liptova, ktorí narukovali k 67. pešiemu pluku alebo boli neskôr pridelení k 9. honvédskeму pešiemu pluku, prípadne k inej jednotke.

Roky prehlbujúcej sa vojnovnej potravinovej krízy v zázemí, donútili vládu, aby nariadila povinné rekvirácie zvonov pre vojnovú výrobu v roku 1916 a rekvirácie obilia, múky, krmovín aj dobytky v roku 1918. V Liptove bolo pre tieto účely zobratých okolo 150 zvonov. Na rekvirovanie boli vyčlenené špeciálne jednotky, o činnosti ktorých sa však nezachovali nijaké písomné správy. Presný obraz o počte a veku rekvirovaných zvonov nám dáva len porovnanie dnešného stavu s kanonickou vizitáciou z roku 1825, ale pri skoro 100-ročnom odstupe môžu nastať v porovnaní aj iné odchýlky.

V Komjatnej sa zvony v kostole podarilo tamojšiemu farárovi Alojzovi Králikovi zachrániť, pretože rekvirátorov na základe vo farskom archíve nájdených dôkazov presvedčil o tom, že zvony majú rovnaký pôvod ako budapeštianske zvony. V Hubovej boli zrekvirované dva zvony: veľký zvon uliaty vo Viedni v roku 1723 v dielni Ján Baptistu Divala a malý zvon uliaty v roku 1743 v banskobystrickej dielni Františka Zechentera. V Stankovanoch odobrala rekviračná komisia jeden zvon preliaty zo staršieho zvona v roku 1825 vo zvonolejární Anny Christellyovej. Stankovian sa dotkla aj rekvirácia píšťal organov na jeseň roku 1918. V októbri tohto roku prišli do obce vojaci, demontovali z organa kovové súčasti píšťal, znehodnotili ich polámaním, ale odviesť ich nestačili. Vojna sa totižto medzitým skončila.²

V posledných vojnových rokoch chýbalo v domácnostiach skoro všetko: tuk, petrolej, cukor, mydlo, ryža, káva. Pre nedostatok petroleja sa svietilo karbidom v podomácky zhotovených kahancoch. Ceny bežných potravín stúpili v rokoch 1914-1918 viac ako 20-násobne. Odpor voči monarchii rástol zo dňa na deň. Za hranicami v štátoch Dohody: Rusku, Taliansku, Francúzsku a USA sa formovali československé légie a pripravoval sa vznik nového československého štátu.

Vojna sa skončila v roku 1918 s nesmiernymi obeťami na životoch. V rokoch 1918 a 1919 sa muži, ktorí ostali nažive, vracali do svojich domovov. Legionári z Ruska sa do vlasti vrátili po strastiplnej ceste naprieč celým Ruskom alebo po mori až v rokoch 1920-1921. Niektoré rodiny však márne čakali na svojich živiteľov, aj napriek tomu, že nedostali oficiálne úradné oznámenie o úmrtí. Väčšina mužov padlých v druhej polovici vojny ostala nezvestnými. V rokoch 1919 - 1927 mali preto krajské sudy plné ruky práce s vyhlasovaním nezvestných za mŕtvych, aby vdovy a rodiny po padlých mohli dostávať aspoň skromnú podporu od Úradu pre válečných poškodencov v Bratislave a vlastnícky si vysporiadať pôdu.

Padlí v prvej svetovej vojne

Hubová

	Meno a priezvisko	Dátum smrti	Miesto	Jednotka
1.	Ondrej Baleja	15.8.1914		9. honvédskeho pluku
2.	Matej Baleja Pšikula	23.4.1916		32. praporec horských myslivcov
3.	Ondrej Bražina	16.7.1918		9. honvédskeho pluku
4.	Ondrej Baleja	15.8.1916		67. peší pluk
5.	Ján Durdiak	20.9.1914		67. peší pluk
6.	Ondrej Húska	9.7.1915		9. honvédskeho pluku
7.	Jozef Kamenský	2.10.1918		9. honvédskeho pluku
8.	Ján Kutník	1.2.1916		67. peší pluk
9.	Karol Lovás	12.3.1916		67. peší pluk
10.	Jozef Matis	10.5.1915		32. praporec horských myslivcov
11.	Ondrej Ondruš	9.3.1917		67. peší pluk
12.	Ján Okál	1914		67. peší pluk
13.	Jozef Okál	12.9.1915		9. honvédskeho pluku
14.	Karol Okál	25.10.1918		9. honvédskeho pluku
15.	Ondrej Okál Bobko	15.9.1915		9. honvédskeho pluku
16.	Matej Paulíny	11.11.1917		9. honvédskeho pluku
17.	Ján Penciak	26.8.1914		67. peší pluk
18.	Štefan Sroka	19.3.1918		11. honvédskeho pluku
19.	Ján Švindra Víťaz	21.1.1920		9. honvédskeho pluku
20.	Ján Žihlavník Chovan	?	nezvestný	9. honvédskeho pluku
21.	Ján Žihlavník	3.8.1917		9. honvédskeho pluku
22.	Ondrej Žihlavník	21.3.1915		67. peší pluk

Komjatná

	Meno a priezvisko	Dátum smrti	Miesto	Jednotka
1.	Ján Babic			
2.	Jozef Babic			

3.	Karol Buroš Ondrik			
4.	Andrej Drapáč			
5.	Juraj Drapáč			
6.	Peter Drobul			
7.	Vendelín Gallo			
8.	Adalbert Gejdoš Muka			
9.	Ján Krajči			
10.	Andrej Krajči			
11.	Štefan Leščinský			
12.	Karol Pekár			
13.	Vendelín Pekár			
14.	Adalbert Salamun			

Lubochňa

	Meno a priezvisko	Dátum smrti	Miesto	Jednotka
1.				
2.				

Stankovany

	Meno a priezvisko	Dátum smrti	Miesto	Jednotka
1.	Rudolf Ambróz	?	nezvestný	
2.	Jozef Baláž	9.8.1918		32. prápor horských myslivcov
3.	Anton Belko	?	nezvestný	67. peší pluk
4.	Jozef Babala	4.3.1918		67. peší pluk
5.	Matej Buliak	3.6.1916		9. honvédske pluk
6.	Jozef Domský	5.9.1914		9. honvédske pluk
7.	Jozef Dvorštiak	30.8.1914		67. peší pluk
8.	Jozef Ficko	5.6.1916		67. peší pluk
9.	Alojz Gašper	22.12.1914		9. honvédske pluk
10.	Alojz Gavura	10.3.1915		67. peší pluk
11.	Jozef Hadač	2.10.1914		9. honvédske pluk
12.	Pavol Chorváth	7.3.1915		9. honvédske pluk
13.	Karol Janiga	2.8.1915		9. honvédske pluk
14.	Ján Krúpa	30.9.1914		9. honvédske pluk
15.	Peter Karas	27.1.1919		9. honvédske pluk
16.	Ondrej Lacko	15.6.1916		67. peší pluk
17.	Ondrej Lacko	18.3.1915		9. honvédske pluk
18.	Pavol Lacko	5.10.1918		67. peší pluk
19.	Jozef Marko	8.6.1917		67. peší pluk
20.	Matej Pečko	30.10.1914		9. honvédske pluk
21.	Ján Smoliar	8.12.1917		9. honvédske pluk
22.	Peter Šimo Adamec	12.6.1916		67. peší pluk
23.	Ján Škuta Bulička	8.6.1916		9. honvédske pluk

24.	Matej Škuta	16.9.1916		32. prápor horských myslivcov
25.	Ondrej Škuta	10.12.1914		9. honvédskeho pluku
26.	Marián Švábik	10.6.1919		námorná flotila
27.	Anton Trasoň	13.11.1917		67. peší pluk

Švošov

	Meno a priezvisko	Dátum smrti	Miesto	Jednotka
1.	Ján Babec			
2.	Andrej Javorka			
3.	Ján Javorka st.			
4.	Andrej Javorka ml.			
5.	Andrej Koma			
6.	Jozef Kulich			
7.	Andrej Maga			
8.	Juraj Močilan			
9.	Jozef Piroch			
10.	Andrej Rošteľ Hizák			
11.	Andrej Sidor			
12.	Jozef Široň			
13.	Andrej Vrlík			

PhDr. P. Vítok

-
- 1 In. Komjatná 1330-2000, Obecný úrad Komjatná 2000, s. 8
  - 2 Spiritza, J.: Staré zvony v okrese Liptovský Mikuláš, In. Liptov 4, Osveta, Martin 1977, s.138-144, Obec Stankovany, Obecná kronika 1945-1990, s. 35
  - 3 Liptovské múzeum v Ružomberku, Súpis padlých z 1. svetovej vojny z obcí a miest Liptova, č. 17/1932, Kronika Obce Hubová s. 109-115

Udalosti medzivojnového obdobia v obciach

Po skončení prvej svetovej vojny v roku 1918 vznikla Československá republika a v nových líniách sa začal uberať aj život bežného človeka. Domov sa postupne začali vracieť muži z vojnových bojísk, no niektoré rodiny márne čakali na svojich príbuzných, ktorí sa už nikdy nevrátili a v mnohých prípadoch sa ani nedozvedeli, kde zahynuli.

Vojnou vyčerpané civilné obyvateľstvo sa len postupne spamätávalo z útrap a vzápätí naň doľahli ďalšie – epidémie španielskej chrípky, či epidémie osýpok.

Zástupcovia obcí na svojich prvých zasadnutiach po Martinskej deklarácii, ktorá súhlasila so vstupom Slovenska do nového štátneho útvaru, sa pripojili k bodom deklarácie, tak ako ich o to požiadalo obecné zhromaždenie v Liptovskom Mikuláši. Podľa zachovaných zápisníc obecných zastupiteľstiev obcí Hubová a Stankovany sa prítomní jednohlasne

vyslovili za deklaráciu. Od týchto zasadnutí sa zápisnice obecných zastupiteľstiev viedli už dôsledne v slovenčine.

Na ďalších zasadnutiach zastupiteľstiev sa spisovali gazdovia, ktorí prišli pri vojnových rekviráciách dobyť o statok. V Hubovej to boli 14 gazdovia, ktorí si nárokovali škodu vo výške 15.643 korún. V Stankovanoch obecný výbor zasa schvaľoval vojnovú podporu, ku ktorej sa prihlásilo 56 rodín. Po prešetrení predložených žiadostí bola podpora priznaná postupne iba trinástim rodinám padlých a vojnových invalidov. V Hubovej sa o podporu prihlásilo 54 rodín a priznaná bola postupne 34 rodinám.¹

Ceny základných potravinových článkov po vojne rýchlo rástli, a tak boli aj zastupiteľstvá nútené zvýšiť platy obecným predstaviteľom a zamestnancom, prípadne im odsúhlasiť takzvaný „drahotný doplnok“. V Stankovanoch bol ročný plat richtára s platnosťou od roku 1921 zvýšený na 600 korún, podrichtára na 500 korún, prísazných na 50 korún, obecného sluhu aj hájnika na 1000 korún, obecného prievozníka na 1200 korún, zvonára na 100 korún., kancelárska sila 120 korún a notárovi 50 korún. Ďalej to boli denné príplatky richtárovi na 150 korún ročne. V Hubovej schválilo zastupiteľstvo spomínané príplatky. Richtárovi na 360 korún, podrichtárovi na 200 korún, prísazným 40 korún, zvonárovi 100 korún, kancelárskej sile na 320 korún a notárovi na výdavky 1000 korún.

V zápisnici obecného zastupiteľstva v Hubovej z 18. októbra 1919 je zaujímavý záznam o prijatí do zväzku obce Michala Deáka, strojevedúceho elektrocentrály v Ľubochni. Zastupiteľstvo konštatuje, že spomínaný Michal Deák prišiel do Ľubochni z Juhoslávie, je už dlhší čas stálym zamestnancom eráru, statočne sa správa, a preto obec jeho príslušnosť uznáva. Na nasledujúcej schôdzi zastupiteľstva 18. decembra 1919 sa zaoberali žiadosťou, ktorou sa žiadal prijať do zväzku obce Karol Hocker, bývalý strážnik dreva v Ľubochni a jeho dcéra Mária. Karol Hocker sa narodil v roku 1861 v Hubovej, ale jeho rodičia pochádzali z cudziny. Neskôr sa odsťahoval do Ostravy, kde žil až do smrti, obec mu domovskú príslušnosť nepotvrdila. Neskôr zastupiteľstvo rovnako odmietlo žiadosť Jána Hockera, bývalého zamestnanca štátnej lesnej správy v Ľubochni a jeho dcér. Naopak uznalo príslušnosť v obci Hubová Rudolfovi Felberovi, štátnemu horárovi v Ľubochni v rokoch 1889-1904, narodenom v roku 1865 v Ráztokách.

V roku 1921 bola na obecnom dome v Hubovej vymenená strešná krytina, ktorá spolu s materiálom, prepravou škridle a plácou nádenníkom stála 9965 korún. V tomto roku mal v prenájme erárnu píl v Ľubochni Michal Schmidt, ktorý platil ročný nájom 201 240 korún. Z tohto nájmu dostávala obec Hubová do rozpočtu 3746 korún. Hubová z týchto poplatkov,

ale aj z iných utvorila základinu na elektrifikáciu obce, ktorá bola predbežne vyčíslená na 120.000 korún. Peniaze boli uložené v Priemyselnej banke. V roku 1925 sa ukladali už aj na fond hasičskej striekačky, fond udržiavania ciest a aj naďalej na elektrické osvetlenie.² V zápisnici obecného zastupiteľstva Stankovian v roku 1922 nachádzame zmienku o tom, že v Stankovanoch ešte v tomto období premávala obecná kompa. V roku 1922 ju dala obec opraviť. Generálna oprava stála 2843 korún a 80 halierov. V roku 1926 sa obec dohodla so školským inšpektorom, že daruje štátu budovu školy s príslušenstvom postavenú v roku 1914 v Rojkove. Štát dal veľmi zničenú budovu (drevené súčasti boli napadnuté plesňami, dlážka úplne prehnila, obloky boli rozbité) opraviť s nákladom 38 tisíc korún a zriadil tu jedno miesto učiteľa a vyučovanie v jednotriednej škole sa čoskoro mohlo začať. Obec Stankovany sa zároveň zaviazala, že každoročne prispeje na vecné náklady školy sumou 400 korún. Prvou učiteľkou šiestich žiakov v Rojkove sa stala Anna Labačková, absolventka učiteľského ústavu v Prešove.³

Po prvej svetovej vojne sa niekoľkonásobne zvýšil stavebný ruch aj na vidieku. Stavebné povolenia pre výstavbu rodinných domov vydával v rokoch 1923-1945 Okresný úrad v Ružomberku, XII. referát. Podľa zachovaných evidencií vydaných stavebných povolení sa v rokoch 1925-1936 najviac obytných domov postavilo v obci Stankovany 48, v obci Hubová 35, v Švošove 14, v Komjatnej 13 a v Ľubochni 4 (tu počet dopĺňa 6 veľkých stavieb a prestavieb miestnych víl a hotelov).⁴

V roku 1925 sa zastupiteľstvo obce Hubová rozhodlo, že dá oplotiť cintorín v Ľubochni. Ohrada mala mať rozmery 50 x 50 metrov s výškou 150 cm. Na každý druhý meter mal byť umiestnený kovový stĺpik. Vstup mal byť zabezpečený železnou brámkou. Odhadovaná suma bola 90 korún za bežný meter oplotenia. Na prácu bol zabezpečený František Millan, zámočník z Ružomberka s ktorým obec Hubová uzatvorila zmluvu dňa 11. júna 1925. Práca mali byť ukončené najneskôr do 30. októbra 1925 a suma mala byť podnikateľovi poukázaná na dva razy – 10 tisíc v roku 1925 a ostatok v roku 1926.

Dňa 3. augusta 1925 bola v Hubovej a Stankovanoch veľká povodeň, ktorá najväčšie škody zapríčinila na poliach a v Ľubochnianskej doline. Táto bola z väčšej časti zaplavená vodou. Príval vody odniesol všetky mosty, cesty a elektrická železnica bola na mnohých miestach popretfhaná. Na lúkach voda zanechala haldy dreva, piesku a štrku. Drevený most vedúci ponad Váh do Ľubochnie bol do polovice zničený. V Stankovanoch bol celý vyšný koniec zaplavený vodou. Na dvore pily v Ľubochni sa utopil jeden tamojší úradník drevárskej firmy Ofa a jeho telo našli až pri kompe v Stankovanoch.⁵

Obec Hubová, aj napriek tomu, že ukladala peniaze do banky na rôzne účely a najmä na zamýšľanú elektrifikáciu, sa v roku 1925 rozhodla, že časť peňazí použije na nákup novej hasičskej striekačky a dá opraviť veľmi opotrebovaný obecný dom a notársky byt.

Po prvej svetovej vojne vznikli pomaly v každej obci obecné knižnice. Hubová vynaložila v 20-tych rokoch 2 tisíc korún na nákup kníh. Aj napriek vynaloženým prostriedkom boli knihy len uložené v priestoroch úradu niekoľko rokov, pretože obec nemala zriadenú knižnicu. V roku 1926 sa členovia Čitateľského spolku v Hubovej usilovali presvedčiť zastupiteľstvo obce, aby im umožnilo využívať priestory vyčlenené pre knižnicu a zároveň zabezpečovať chod knižnice, registrovať prírastky, označovať ich pečiatkou, vyhotovovať zoznamy, vypožičiavať. Zastupiteľstvo s návrhom čitateľského spolku súhlasilo, zriadilo obecnú knižnicu a ustanovilo obecnú knižničnú radu zloženú z predsedu Rudolfa Bliesnera, obvodného notára, pokladníka Andreja Galana, tajomníka Jána Okála, starostu, knihovníka Jozefa Mato a jednatel'a Jozefa Kyju. Podľa kroniky obce Stankovian bola knižnica v obci zriadená od 28. marca 1926, teda približne v rovnakom období ako všetky okolité knižnice riadiace sa legislatívou z roku 1919 umožňujúcej takúto inštitúciu obci zriadiť.

V Ľubochni existoval v tomto období spolok s názvom Slovenský čitateľský a vzdelávací spolok v Ľubochni. Členovia spolku poriadali zábavy a divadelné predstavenia v obci. Spolok tiež spravoval v obci knižnicu a jeho členovia v roku 1926 žiadali zastupiteľstvo v Hubovej, aby im odsúhlasilo finančnú podporu na nákup kníh. Zastupiteľstvo pre rok 1926 odsúhlasilo 230 korún a prisľúbilo podobný príspevok dávať na knižnicu v Ľubochni každý rok.⁶

V Hubovej už v 19. storočí žili v blízkosti župnej cesty Cigáni (Rómovia). V roku 1926 boli ich drevené príbytky v rámci rozširovania cesty zbúrané. V tom čase tu bývali Ján Murgoš, Jozef Baláž a Ján Murgoš najstarší s rodinami. Obec sa preto musela postarať o Rómov bez príbytkov. Obec však nedisponovala v to čase nijakým nehnuteľným majetkom, a tak starosta obce požiadal predsedu urbárskeho spolku Jozefa Kyju, aby na tento cieľ sprostredkoval vyčleniť nejaký pozemok. Urbársky výbor žiadosť starostu prejednal a Rómom bezplatne pridelil do užívania pozemok v lokalite Príboj pri Studienkach, pričom vlastníctvo spoločenstva urbárikov bolo aj naďalej zachované. Rómske chatrče mali byť potom prenesené z miest, kde sa rozširovala cesta na nový pozemok. Rómovia však nechceli byť umiestnení mimo obce, a tak sa sťažovali aj na Okresnom úrade v Ružomberku. Urbár ani obec však iným voľným pozemkom nedisponovali, a tak trvali na pôvodnej ponuke.

Gazdovský-potravný a úverový spolok v Stankovanoch existoval od roku 1895. Zákonné nariadenie z roku 1925 však ustanovilo, že podobné spolky musia oddeliť bankovníctvo od obchodníctva. Z tohto dôvodu bolo v roku 1926 v Stankovanoch založené Úverové družstvo s ručením neobmedzeným, ktoré zabezpečovalo výlučne bankovnícke služby pre svojich členov. Prvým predsedom družstva sa stal Ján Mišík a účtovníkom učiteľ Leonard Blaha.⁷

V roku 1927 zastupiteľstvo Hubovej dalo súhlas k zakúpeniu motorovej hasičskej striekačky a pre tieto účely vyčlenilo na prvú splátku z fondu na údržbu ciest 16 tisíc korún. Bola uzavretá zmluva s firmou Ján Fláder z Fliel-Sorgenthálu na nákup dvojkoľosovej motorovej striekačky vzor II na 25 HP s príslušenstvom (110 metrov hadíc) za 53 tisíc. Stará nevyhovujúca buda postavená okolo roku 1867, kde bola dovtedy garážovaná stará striekačka patrila obci aj s pozemkom. Obecné zastupiteľstvo v roku 1927 rozhodlo, že pozemok aj so stavbou sa predá za 2 tisíc korún Žofii Burošovej, s ktorou pozemok susedil. Pre umiestnenie novej striekačky sa mala opraviť iná stavba, na ktorú sa vyčlenilo 1500 korún.

Aj notársky úrad sa koncom 20-tych rokov začal modernizovať, a tak bol pre potreby rýchlejšej a kvalitnejšej administratívy v roku 1927 kúpený pre potreby notariátu nový písací stroj značky Remington za 4 tisíc korún.⁸

V 20-tych rokoch bola v Hubovej obecnou doručovateľkou Žofia Babalová. V roku 1928 sa pre nemoc služby vzdala a obecné zastupiteľstvo zvolilo za doručovateľa Jána Cupera s ročným platom 2 tisíc korún.

V 20-tych rokoch 20. storočia začali intenzívne vznikať v obciach dobrovoľné hasičské zbory.

Najstarší hasičský zbor vznikol v Hubovej. V obecnom protokole z 20. septembra 1897 je uvedený záznam, v ktorom sa okrem iných položiek uvádzajú aj tri položky týkajúce sa striekačiek, hasičov a veliteľa: „č. 23 – reparácia striekačiek a olej, 4 zlaté, č. 30 – na podporu hasičského zboru 4 zlaté a č. 31. – plat veliteľa spolku 20 zlatých.“ V roku 1907 boli do spolku zvolení: Jozef Gracz, vedúci hydrocentrály v Ľubochni ako veliteľ hasičského zboru, hubovský kováč Jozef Marschalko, zástupca veliteľa a hubovský notár Anton Húska ako tajomník. Keď v tomto roku ochorel Gracz, prevzal velenie jeho zástupca Jozef Marschalko.

V tomto období mala obec 3 ručné štvorkolesové striekačky, ktoré boli rovnomerne umiestnené na troch miestach v obci. Boli to drevené, šindľom pokryté budy (12 m²). Vráta a dvere boli latkové, takže bolo aj zvonku vidieť na garážovanú striekačku. Jedna z ručných striekačiek sa inventarizovala ešte k 1. januáru 1947. V zápisoch hasičského zboru sa hovorí,

že už v roku 1908 mal zbor cvičné uniformy, helmy a opasky. Dňa 13. februára 1927 kúpila obec od firmy Ján Fláder z Pleil – Sorgenthalu dvojkoľesovú striekačku a umiestnili ju v kováčovej hospodárskej budove. Striekačka stála 53 tisíc korún. Krstnými rodičmi pri jej posvätení boli: krčmár Jozef Kyjo a manželka miestneho notára pani Blieznerová. Striekačku pokrstili menom Eva.

V Stankovanoch existoval hasičský zbor od roku 1907. V rokoch 1914-1923 bol veliteľom zboru Tomáš Pavel. V období jeho pôsobenia zbor v spolupráci s obcou nadobudol novú veľkú ručnú striekačku aj s príslušenstvom a v Stankovanoch bola vydaná 1. februára 1922 „Úprava ohňopolicajná“. Na základe nej bol z obecného zastupiteľstva ustanovený „požiarový referent“, ktorý mal dohliadať nad udržiavaním striekačky, nad dodržiavaním zákazu fajčenia a manipulovania s otvoreným ohňom v stodolách, humnách a kôlnach, stávaním slamenných stohov menej než 500 metrov od posledného domu v dedine a 100 metrov od lesa. Podľa tejto úpravy mal byť v každom dome požiarne rebrík a počas suchých období pri každom dome, kde nie je studňa mala byť dostatočne veľká vodou naplnená nádoba a iné ustanovenia. Do roku 1926 bol veliteľom zboru Alojz Adamec. Jeho pričinením sa dobrovoľný zbor stal registrovaný v Zemskej hasičskej jednote. Po ňom boli v rokoch 1926-1945 veliteľmi zboru Peter Zrník, Ľudovít Švábik, Ondrej Surový Dubovec, Ondrej Zrník a Vojtech Tulinský. V roku 1931 bola v Stankovanoch kúpená prvá motorová striekačka v Telči na Morave.

V Hubovej sa obecný hasičský zbor reorganizoval na dobrovoľný na ustanovujúcom zhromaždení 15. augusta 1926. Stanovy zboru boli vytvorené 6. septembra toho istého roku. Jeho prvým tajomníkom sa stal Jozef Herzog. Dobrovoľný hasičský zbor v Komjatnej vznikol na ustanovujúcej schôdzi, ktorá sa konala v roku 1931. Prvým predsedom sa stal Vendelín Kubas a tajomníkom Jozef Sýkora. V Švošove vznikol prvý organizovaný dobrovoľný hasičský zbor už v roku 1912. Jeho činnosť sa po vojne obnovila opäť v roku 1932 a prvým predsedom sa stal Jozef Marschalko.

Na žiadosť Obecného zastupiteľstva v Komjatnej bola v roku 1933 Krajiniským úradom v Bratislave udelená pre obec podpora 10 000.- Kč. Tieto prostriedky obec použila na nákup motorovej striekačky, ktorá stála 21.000.- Kč a od obyvateľov sa vyzbieralo 3.000.- Kčs, ostatné prostriedky poskytla obec.⁹

V roku 1928 sa začala opäť otvárať otázka elektrifikácie obcí. Najviac bola prerokovávaná v Hubovej, pretože tu sa už roky zhromažďoval kapitál na tento účel. Na účte sa postupne zhromaždilo až 140 tisíc, ale nestabilitou banky obec prišla o 96 tisíc a zbytok

na elektrifikáciu nestačil. Preto obec vyrúbila mimoriadne 200% daňovú prirážku na účel získania prostriedkov na elektrifikáciu obce. V prvej fáze prieskumu a záväzného prihlasovania sa na elektrifikovanie rodinných domov sa ešte v roku 1928 na zavedenie elektriny prihlásilo 75 majiteľov domov s vyše 230 lampami. Preto sa obecné zastupiteľstvo rozhodlo, že dá vypracovať riadny rozpočet stavby, aby sa mohla skutočne začať.

V roku 1928 zastupiteľstvá obcí Hubová, Stankovany a Švošov protestovali, že Váh je znečistený ružomerskými továrňami natoľko, že sa voda nedá využívať na napájanie dobytká a zároveň ohrozuje zdravie všetkých obyvateľov. Členom zastupiteľstva Hubovej ležal na srdci aj stav vôd v kúpeľoch v Ľubochni a preto do rozpočtu na rok 1929 zapracovali aj finančné prostriedky na stavbu kanalizácie v Ľubochni.¹⁰

V roku 1929 sa začali prvé úvahy o stavbe novej školy v Stankovanoch. Pri návšteve školského inšpektora Jozefa Klimku bol vyčítaný nevhodný stav starej školskej budovy. Na adresu obce a Riaditeľstva štátnych lesov a statkov v Liptovskom Hrádku ako udržiavateľovi budovy prišli viaceré vládne napomenutia, ktoré podal referát Ministerstva školstva a národnej osvety

(posledné z 19. novembra 1933 č. 84.293/1933-I-4). Pri obhliadke pozemku 25. októbra 1929, kde stála stará škola sa zistilo, že je pre novostavbu nevyhovujúci. Obvodný notár preto navrhol a obecné zastupiteľstvo rozhodlo, že novostavba bude stáť v osade Holdoš Plán. Do diskusie sa však prihlásil člen zastupiteľstva Ján Mišík a navrhol predsa len stavbu realizovať v blízkosti starej budovy školy z roku 1804 a ako dôvod udal, že pozemok je v centre obce a proti tejto možnosti neboli ani zástupcovia Štátnych lesov a statkov v Liptovskom Hrádku ako udržiavateľ školy a majiteľ pozemku. V hlasovaní zvíťazil návrh Jána Mišíka. Pozemok bola treba zväčšiť prikúpením susednej parcely, ktorá patrila miestnym urbarialistom. Pozemok v osade Holdoš Plán bol nevhodný aj preto, lebo ležal mimo obce a v bezprostrednej blízkosti potoka Lesová a rieky Váh. Navyše nebol o nič väčší ako pozemok pri starej škole.

V roku 1930 Riaditeľstvo štátnych lesov a statkov v Liptovskom Hrádku požadovalo od obce, aby do pokladne previedlo sumu 59 tisíc korún na stavbu novej budovy školy a aby dalo k dispozícii stavebný pozemok. Obec však nedisponovala pozemkom, a tak si musela vybaviť na jeho kúpu pôžičku, alebo starú školu asanovať a na jej mieste postaviť novú budovu školy.

Aby boli získané nejaké prostriedky na stavbu školy, začala sa vyberať v obci od roku 1929 200 % obecná daňová prirážka.

Aj napriek určitému posunu vo veci financovania stavby školskej budovy, bola viditeľná nechuť riaditeľstva lesov ku novostavbe (rovnako ako k predtým zamýšľanej prestavbe starej budovy). V roku 1933 Riaditeľstvo štátnych lesov a statkov prípisom z 12. januára 1933 (1327-V/16-1933) oznámilo, že definitívne odstupuje od stavby školskej budovy v Stankovanoch. Rímsko-katolícka školská stolica sa chcela vyhnúť tretiemu vládnemu napomenutiu a hroziacemu zrušeniu školy z hygienických dôvodov. Školu v tom čase navštevovalo 182 žiakov, ktorí sa pre malú kapacitu vyučovacích priestorov učili na smeny.

Rímsko-katolícka školská stolica po skonštatovaní daného stavu okamžite prišlo ku kúpe pozemku s názvom „Matkovie mlyn“ za 11 tisíc korún a vlastníčku zmenu dala zaznačiť do pozemkovej knihy obce. Dala vyhotoviť plány na novostavbu školy, ktoré vyhotovil Ondrej Janček úradne oprávnený staviteľ v Ružomberku. Schválené boli 17. apríla 1935 Krajským úradom v Bratislave (č.111.622/1935). Nová budova školy mala podľa tohto pozostávať z 3 učební, 1 knižnice, 1 miestnosti pre správcu, 1 zborovne, 1 kabinetu, 1 miestnosti pre rekvizity a 1 bytu pre správcu - učiteľa a 1 izby pre druhého učiteľa. Po schválení plánov a rozpočtu bola vyhlásená v Krajskom vestníku verejná súťaž, z ktorej ako najlacnejší dozor vyšiel už spomínaný staviteľ Ondrej Janček z Ružomberka. Stavba sa vykonávala v réžii rímsko-katolíckej školskej stolice. Práce sa začali 20. mája 1935 a trvali do 15. novembra toho istého roku. Palierom bol Martin Bazela z Liptovského Mikuláša –Vrbice. Denne tu pracovalo 26 murárov a 44 pomocných robotníkov. Posviacka základného kameňa sa konala 22. mája 1935. Písomnú agendu okolo stavby vybavoval správca školy, učiteľ Leonard Blaha, kurátor Marian Poliak zaobstarával vozy, robotníkov, stavebný materiál. Odborné práce vykonali: K.Švento, tesárske práce, Trnovský a Stano, okná, J. Michalek, dvere a vernada, F. Neumann klampiarske práce, Stanovský a Hanes, zámočnicke práce, F.Kvietik, kamenárske práce, A. Mikeska, natieračské práce, F. Pivko, sklárske práce, Štefan Horváth, vymaľovanie, Jozef Áchimovský, stavba drevární a sociálnych zariadení, Daniel Sýkora za kachliarske práce a Marcel Sliacky za montáž elektrorozvodov. Celá stavba mala podľa predbežných rozpočtov stáť 334 tisíc korún. Príjmy na stavbu boli realizované aj z darov a milodarov vo výške 43.226,55 korún, pôžičiek od obyvateľov a obecných organizácií vo výške 98 tisíc, cirkevnej dane 12.090,25 korún z lotérie 523 korún, z kostolnej pokladnice 31.487,65 a príspevok od Krajského úradu v Bratislave vo výške 72.366,45 korún, aj napriek tomu, že sa zástupcom tohto úradu zdal na začiatku tento rozpočet príliš vysoký.¹¹

Na začiatku 30-tych rokov sa obec Stankovany usilovala získať peniaze na kúpu novej motorovej hasičskej striekačky. Kúpa sa realizovala v roku 1931. Zastupiteľstvo bolo vystrašené z katastrofálneho požiaru obce Važec, navyše keď Stankovany v tom čase pozostávali z 2/3 drevenej zástavby. Hasiči s novou striekačkou zasahovali prvý krát 31. januára 1932, keď v nočných hodinách vypukol požiar v mlyne Jána Michaleka, ktorý mal v prenájme Matej Belko – Buvala. Aj keď sa v krátkom čase podarilo oheň zlikvidovať padol mu za obeť mlyn aj hospodárske budovy. Príčinou požiaru bol neznámy podpaľač. Aj po poučení touto udalosťou v roku 1934 obec na návrh obvodného notára prikróčila dokonca k ustanoveniu nočných strážnikov, ktorí mali včas obyvateľov varovať pred prípadným požiarom.¹²

V roku 1931 sa zastupiteľstvo obce Stankovany začalo zaujímať o elektrifikáciu. Spojené elektrárne severozápadného Slovenska začali pre tento účel vybavovať štátnu podporu (subvenciu), tak ako to ustanovovala legislatíva z roku 1926. Zastupiteľstvo jednohlasne s vybavením podpory súhlasilo a poverilo starostu obce a obvodného notára konať v tejto veci. Pretože obec bola zamestnaná prípravou stavby školy a inými problémami, nakoniec bola elektrifikácia odložená a jej otázka sa otvorila opäť až v roku 1934. Spojené elektrárne v tomto roku predložili obci záväznú ponuku. Na stavbu transformačnej stanice a sekundárnou sieťou pre verejné osvetlenie požadovali preddavok od obce vo výške 70 tisíc korún. Domové prípojky do vzdialenosti 40 bežných metrov od stĺpa po elektromer si platili domácnosti od 200 do 400 korún za prípojku a k tomu štátna podpora. Ak by sa však v rámci elektrifikácie zriaďovalo naraz 200 prípojok do domácností, boli zástupcovia elektrární priznať zľavu na jednej prípojke okolo 30 korún. Členovia zastupiteľstva skonštatovali, že obec nemá prostriedky požadované elektrárnami a je ochotná elektrifikovať obec len na úver, ktorý by elektrárnam splácala obec aj obyvatelia spolu s pravidelnou úhradou za odber elektriny. Elektrárne však na tieto podmienky nechceli pristúpiť. Nakoniec obec vôbec nepodala žiadosť o štátnu podporu na elektrifikáciu.¹³

V roku 1935 sa začali snahy osady Rojkov o osamostatnenie od Stankovian. Hranicu mal tvoriť Váh a kataster Rojkova by potom pozostával z honov: Pleše, Hliny, Tepličné, Močiar, Vrch, Rojkov, Korbelka, Holdošpláň, Vyšné Hrady, Nižné Hrady, Laz a Sihot'. Zastupiteľstvo obce s osamostatnením na začiatku rokovania súhlasilo len s podmienkou, že Rojkov bude platiť každoročne 20 tisíc korún materskej obci ako náhradu za prirážky a dane o ktoré rozpočet Stankovian pripraví. Ďalej zastupiteľstvo Stankovian v prípade osamostatnenia žiadalo vydeliť Rojkovu katastrálne územie čisto len z pozemkov vo vlastníctve rojkovských

obyvateľov. Nakoniec pri hlasovaní členov zastupiteľstva Stankovian sa obec rozhodla nesúhlasiť s osamostatnením osady Rojkov, pretože by to finančne ochromilo existenciu obce Stankovany, ale aj novoutvorenej osady. V roku 1936 však Krajský úrad v Bratislave rozhodol o osamostatnení Rojkova od Stankovian. Zastupiteľstvom ustanovená komisia mala zabezpečiť spravodlivé rozdelenie majetku.¹⁴

V roku 1933 sa oproti roku 1932 znížila denná mzda lesným robotníkom pracujúcim v Ľubochianskych lesoch z 18,50 korún na 14,50 – 16 korún denne. Úpadok miezd bol spôsobený problémami s odbytom a zvýšením ceny dreva. Hrozilo úplné zastavenie ťažby a hrubého spracovania dreva. Toto však nebolo možné, pretože z obcí Švošov, Hubová a Stankovany by prišlo o prácu okolo 270 lesných robotníkov. Keďže lesy boli štátnym podnikom, nechceli sa podieľať na ďalšom zvyšovaní nezamestnanosti v regióne. Keď prvotné vyjednávanie nemalo úspechy, 14. júna 1933 o 12. hodine robotníci demonštratívne zastavili prácu a sústredili sa v Ľubochni na demonštráciu. Účasť však nebola vysoká, pretože si vopred nezabezpečili od správy lesov zvláštny vlak na dopravu robotníkov z doliny. V nasledujúcich dňoch vyslaná deputácia robotníkov navštívila v Liptovskom Hrádku riaditeľa Štátnych lesov a statkov, ale nezastihla ho doma, preto bolo na 20. júna 1933 zvolané rokovanie zástupcov robotníctva, zástupcov obcí a zástupcov zamestnávateľa do Ľubochne. Za robotníkov sa dostavil Jozef Bradiak, tajomník odbočky kresťansko-sociálneho odborového združenia v Ružomberku a František Houdek, zo strany Československej národne socialistickej a za zamestnávateľa Ing. Jozef Sosík, lesný radca a Ing. Robert Binder, lesmajster. Na rokovaní zástupcovia lesov prisľúbili zvýšenie dennej mzdy o 70 halierov, ale zástupcovia robotníkov s týmto nesúhlasili a žiadali ďalšie rokovanie.

V roku 1935 sa situácia medzi Správou štátnych lesov v Ľubochni a robotníkmi z Hubovej, Stankovian a Švošova vyhrotila a vyústila do sporu, ktorý za robotníkov zastrešovalo Slovenské kresťansko-sociálne odborové združenie, resp. jeho odbočka v Ružomberku. Mzdový spor sa pre veľmi nízke zárobky získavané pri živote nebezpečných lesných prácach pokračoval vo februári roku 1935. Odborní lesní robotníci v tom čase denne zarobili aj pri najvyššom úsilí od 7 do 16 korún. Mesačne lesný robotník zarobil od 180 do 200 korún, čo bolo minimálne v porovnaní s platom štátneho lesníka vo výške 1.000 až 1.300 korún. To bolo veľmi málo. Robotníci z Hubovej zastúpení Jánom Kyjom a Štefan Okálom, za obec Švošov Ondrej Škoda a Matúš Vrlík žiadali, aby ku vyjednávaniu boli prizvaní aj starostovia z Hubovej, Švošova a Stankovian, ktorí veľmi dobre poznali ťažkú situáciu chudobných obyvateľov obcí, pracujúcich v obvode Správy štátnych lesov v Ľubochni. Ďalej žiadali, aby

sa jednania zúčastnil aj zástupca Riaditeľstva štátnych lesov a statkov v Liptovskom Hrádku a zástupca priemysleného inšpektorátu v Spišskej Novej Vsi. O intervenciu robotníci požiadali aj poslanca Dr. Mikuláša Pružinského, ale márne. Zvolané rokovanie na 21. februára 1935 v priestoroch notárskeho úradu v Hubovej v poslednej chvíli odvolal ružomerský okresný náčelník Dr. Vojtech Kállay. Po vysvetlení priamo za náčelníkom prišla skupina poverených robotníkov spolu s Dr. Pružinským. Okresný náčelník žiadal však bližšie konkretizovať požiadavky lesných robotníkov, aby vôbec mohlo byť začaté rokovanie. Situácia sa skomplikovala, keď s podobnými požiadavkami prišli aj robotníci z Liptovskej Tepličky a Šuňavy, pracujúci na Čiernom Váhu. Napriek všetkým snahám sa rokovanie neuskutočnilo ani v máji aj napriek veľmi konkretizovaným požiadavkám zo strany lesných robotníkov v Ľubochni. Spor postupne utíchol v lete 1935 po navýšení dennej mzdy v priemere o 2 koruny. Opäť sa však nepokoje obnovili v roku 1936, keď začalo prepúšťanie lesných robotníkov a situácia začala byť vážna najmä pre nepokoje medzi nezamestnanými a zamestnanými robotníkmi. Nezamestnaní sa zo zúfalstva tým, ktorí ešte boli zamestnaní vyhrážali násilím. Podľa hlásenia notárskych úradov bolo v roku 1936 v Hubovej 74 nezamestnaných, z toho 59 živiteľov rodín, v Stankovanoch 100 nezamestnaných, z toho 70 živiteľov rodín a v Švošove 70 nezamestnaných, z toho 47 živiteľov rodín.¹⁵

O stavbe novej kaplnky v Ľubochni sa rokovalo prvý krát na zasadnutí obecného zastupiteľstva Hubovej 16. novembra 1935. Obvodný notár Pavol Sebestyén na podnet starostu Andreja Galana zdôraznil potrebu postaviť novú kaplnku nielen pre potreby tunajších obyvateľov, ale aj pre potreby kúpeľných hostí. Vzhľadom na to, že kaplnka mala byť postavená na brehu Ľubochnianky, obec žiadala dotáciu od Krajiniského úradu v Bratislave vo výške 10 tisíc korún na reguláciu potoka. Obecné zastupiteľstvo v Hubovej 1. augusta 1936 súhlasilo z rozpočtu obce uvoľniť čiastku 10 tisíc korún na stavbu kaplnky. V roku 1936 na stavbu vyhotovil plány Ján Záchenský z Ružomberka. Stavbu iniciovali aj Dr. A. Škrábik, neskorší banskobystrický biskup a Dr. E. Nécsy, neskorší nitriansky biskup, ktorí sa v Ľubochni liečili. V roku 1937 posvätil základný kameň a v roku 1938 kaplnku benedikoval Andrej Hlinka. Toto bol zároveň jeho posledný cirkevný úkon na verejnosti. Na čelnej stene nad oltárom kaplnky akademický maliar Vladimír Droppa namaľoval Madonu slovenských hôr. (V roku 1983 obraz zabilili a akademická maliarka Erna Hollá tu namaľovala svätého Cyrila a Metoda.¹⁶

V roku 1936 sa Robotnícka telocvičná jednota v Ružomberku rozhodla postaviť výletnú chatu v doline Bystrô v katastrálnom území obce Švošov. Pozemok bol vzdialený od

hlavnej cesty 5 km a viedla k nemu lesná cesta. Budova mala byť postavená z guľatiny na kamennom základe. Mala pozostávať z jednej izby a kuchne. Obec Švošov, zastúpená starostom Ondrejom Mikulkom a notárom Antonom Kubekom nemala žiadne námietky voči stavbe. Stavebný dozor na stavbou budovy mal mať Jozef Pudiš stavitel' z Liptovskej Teplej a stavba mala stáť 5 tisíc korún.¹⁷

Na deň 22. februára 1937 bola vypísaná verejná dražba na horu Hrdoš, ktorú podnietil farár Arvay, pretože drevo bolo staré 140 rokov a stávalo sa nepoužiteľným. Na výrub stromov bolo asi 10 záujemcov. Na verejnej dražbe získal právo ťažiť v tejto lokalite Ján Hammaj z Hubovej.

Dňa 11. marca toho istého roku bol vyslaný Ústredným úverovým družstvom v Bratislave referent, ktorý mal na valnom zhromaždení dohliadnuť nad utvorením Úverového družstva v Komjatnej. Na zhromaždení boli zvolení členovia do výboru a predsedom sa stal Vendelín Kubas. Za podpredsedu a členov boli zvolení: Štefan Ondřík, Ján Brnoliak Lukáč st. a Metod Krajčí. V dozornom výbore bol predsedom: vdp. Daniel Arvay, za podpredsedom Ondrej Štrba, členmi Ondrej Babic Keveš, Ondrej Krajčí Bukový a Ladislav Babic. Účtovníkom sa stal Ján Gazda a za jeho zástupcom Koloman Jánoš.

Na deň 29. júna 1938 na bolo zvolané novozvolené obecné zastupiteľstvo v Komjatnej, ktoré malo po voľbách zložiť sľub do rúk starostu. Starostom sa stal Ondrej Štrba a podstarostom Juraj Gallo.¹⁸

Dozor nad hospodárením v štátnych lesoch mali predovšetkým horári. V Ľubochianskej doline bolo postavených viacero horární. V roku 1938 sa riaditeľstvo rozhodlo postaviť ďalšiu v údolí Perušín, v Lipovej doline, neďaleko od horárne Čierňavy pri Ľubochianke. Horáreň mala byť celoročne obývatelná. Bola postavená z dreva na kamenných základoch. Projekt na stavbu vyhotovil Stavebný oddiel Riaditeľstva štátnych lesov v Liptovskom Hrádku v marci roku 1937. Išlo o pomerne veľkú budovu, ktorá pozostávala z pracovne, pivnice v suteréne, dvoch izieb, kuchyne, predsiene, komory a príslušenstva na prízemí a jednej izby v podkroví. Na východ od horárne boli postavené hospodársky objekty, kde bola umiestnená maštal', stajňa, dreváreň a senník.¹⁹

V roku 1938 sa opäť ozvali Spojené elektrárne severozápadného Slovenska účastiná spoločnosť v Žiline o vyjadrenie stanoviska vo veci podania žiadosti obce Stankovany o štátnu subvenciu na elektrifikáciu obce. Stanovisko zastupiteľstva obce bolo však rovnaké ako v roku 1935 a požadovalo od elektrární úver, ktorý by sa splácal v jednej sume spolu s inkasom za spotrebu energie. Elektrárne nakoniec čiastočne na podmienky Stankovian

pristúpili a zastupiteľstvo na svojom zasadnutí 2. júna 1938 s elektrifikáciou obce jednohlasne súhlasilo. V tomto roku bola v Stankovanoch v priestoroch Potravného družstva zriadená telefónna hovorňa.

Stankovany mali byť podľa projektu elektrifikácie pripojené na vysokonapäťové vedenie Ružomberok – Vrútky. Elektrifikácia bola vykonávaná spolu s obcou Švošov. V Stankovanoch, ale aj vo Švošove mala byť umiestnená transformovňa a do rozvodov v obci mal byť distribuovaný prúd s napätím 380 V a 220 V. V Stankovanoch malo byť umiestnených 70 stožiarov so 17 (25 W) lampami a v Švošove 16. V obidvoch obciach bola projektovaná 22 kV primárna prípojka. Námietky proti umiestneniu vedenia na pozemkoch obyvateľov Hubovej v k.ú. Švošov Ondreja Galana, Jána Chovana Žiačina, Márie Olosovej, rodenej Zajacovej a Ľudovíta Penciakova neboli rešpektované. V prípade Stankovian 48 tisíc bola povinná zaplatiť obec, štátny príspevok Krajinského úradu v Bratislave bol 30 tisíc a príspevok okresu bol schválený vo výške 18 tisíc.

Obec Švošov na čele so starostom Ondrejom Mikulkom a notárom Jozefom Karolom Považanom sa však so zástupcami elektrární dohodli o niečo inak ako susedia zo Stankovian. Obec Švošov sa mala elektrifikovať s pomocou spojených elektrární iba z prostriedkov dodaných podpôr štátu a okresu, pričom sa zároveň zaviazala odstrániť všetky fyzické prekážky pri stavbe, na verejné osvetlenie bude každoročne prispievať sumou do 600 korún, a sama si určí počet a umiestnenie žiaroviek verejného osvetlenia (nakoniec ich bolo 11 kusov 15 wattových žiaroviek). Proti elektrifikácii sa v obecnom zastupiteľstve Švošova zdvihli 3 hlasy z 12 hlasov. Podľa dohôd sumu 45 tisíc za obec zaplatili Spojené elektrárne severozápadného Slovenska, Krajinský úrad prispel sumou 20 tisíc a okresný úrad sumou vo výške 25 tisíc korún.²⁰

Bieda a nezamestnanosť ešte aj v roku 1938 nútila obyvateľov Stankovian a Švošova k čoraz viac k väčším lesným priestupkom. V Stankovanoch a Švošove v urbárskych a šoltýskych lesoch ťažili na čierno najmä tí, ktorí tu vôbec nemali vlastnícke podiely. Nepomáhali ani upozornenia starostov obcí a lesnej správy v Ľubochni. Situácia sa ešte viac skomplikovala, keď asi 150 obyvateľov Stankovian na čele so starostom obce Petrom Palovičom, podstarostom Jozefom Krúpom a členom zastupiteľstva Imrichom Palovičom žiadali v Ľubochni osobne od hlavného lesného radcu Ing. Antona Broža prehlásenie, podľa ktorého by mohli brať drevo z lesov, ktorých pozemnoknižným majiteľom je síce lesná správa, ale sú predmetom sporu medzi štátom a urbárnikmi a šoltýsmi zo Stankovian, pretože títo ich užívali slobodne spolu s právom lovu a rybolovu až do roku 1918. Ďalej žiadali

vydanie peňazí a dokladov potrebných na odpredaj dreva, ktoré bolo vyrúbané obyvateľmi Stankovian v zime 1937/1938 v hore zvanej Babalov Laz a Dierová. Toto drevo bolo na príkaz Krajského súdu v Ružomberku zabavené, odpredané a súd ustanovil lesného radcu Broža za núteného správcu týchto dokladov a financií. Na jednaní boli prítomní aj policajti a notár z Hubovej, ale obávajúc sa tlaku spomínaného davu ľudí, nakoniec prehlásenie vydali a peniaze vyplátili na potvrdenku starostovi Palovičovi (v hotovosti 4.455 a na vkladnej knižke 40 tisíc). Sprievod obyvateľov Stankovian odišiel spievajúc hymnickú pieseň Hej Slováci.

V novembri 1938 žiadal vrchný lesný radca Riaditeľstva štátnych lesov a statkov v Liptovskom Hrádku Ing. Barna, aby boli urobené opatrenia proti vydávaniu povolení na ťažbu dreva v spomínaných sporných lokalitách a zvlášť proti starostovi obce Stankovany, ktorý je zároveň predsedom tzv. „potomstva šoltýsov“ a vydáva neoprávnene preukazy na ťažbu palivového dreva. Na jednaní v priestoroch Okresného úradu v Ružomberku 6. decembra 1938 sa starosta Stankovian bránil, že poukážky na ťažbu palivového dreva sa vydávajú už 20 rokov a doteraz nemala lesná správa voči tomu námietky. Starosta tvrdil, že spor o hraničné pozemky sa vedie skoro 60 rokov a po roku 1924 dochádzalo v čoraz väčšej miere k okliešťovaniu územných práv stankovianskych urbárikov a šoltýsov. Preto starosta na rokovaní žiadal, aby riaditeľstvo štátnych lesov splnomocnilo správu lesov v Ľubochni na dohodu vo veci pridelovania palivového dreva a úžitkového dreva podľa práva obyvateľov Stankovian zakotveného už v listine z roku 1425. Spor sa skončil trestným pokračovaním proti starostovi obce Stankovany v nasledujúcich rokoch.²¹

V máji 1939 vypukol požiar v Stankovanoch v dome Jána Buvalu. Pohotoví domáci hasiči oheň veľmi rýchlo uhasili. Vzápätí na to obecné zastupiteľstvo schválilo 23. júna 1939 a vydalo požiarno-policajný štatút obce a požiarno-policajný poriadok, kde sa nachádzali prísne opatrenia na zamedzenie vzniku požiaru.²²

Do roku 1939 bola hasičská striekačka v Stankovanoch uschovávaná v humne patriacom k fare a škole upravenom na tento účel. V roku 1939 bol postavený drevený hasičský sklad na kamenných základoch medzi budovou starej školy a urbárskeho hostinca. Stavbu projektoval Štefan Dutka, úradne oprávnený murársky majster z Bešeňovej. Predpokladaný stavebný náklad bol 5 tisíc korún.²³

V roku 1939 bola od lesnej správy v Liptovskom Hrádku do vlastníctva cirkvi získaná stará budova školy v Stankovanoch a na podnet Pavla Adamca, správcu farnosti v Stankovanoch sa začala jej prestavba na kultúrny dom. Na začiatku júla bola z budovy z roku 1804 strhnutá strecha a rozobraté vnútorné steny. Povožníci bezplatne navozili materiál

získaný z financií z verejnej zbierky. Stavbu javiska a nadstavbu stien urobili murárski učni Peter Švábik zo Stankovian a Jozef Pail z Hubovej. Lešenárske a pomocné práce robili Ján Ovsák a Jozef Halama. Keďže po nadstavaní múrov neostávali peniaze na ďalšie práce, stavba bola provízorne zakrytá až do jari roka 1940. Na jar bol urobený železobetónový veniec. Na strešnú väzbu poskytol materiál miestny spolok urbarialistov na čele s vtedajším predsedom Marianom Poliakom. Väzbu postavil tesársky majster Jozef Kolárik zo Štiavničky s päťčlennou čatou robotníkov. Zakrátko bola strecha pokrytá škridlou kúpenou v Istebnou z tehelne bratov Čillaghovcov. Jej dovoz zo stanice z Ľubochne a pokrývanie sa však diali za snehovej víchrice, a tak sa množstvo materiálu znehodnotilo. Nakoniec chýbalo okolo tisíc kusov, ktoré sa museli dodatočne kúpiť. Strechu pokryli a hrebeňové válovcy založili Ján Sokol a Ján Víťaz zo Švošova. V novembri bola novostavba omietnutá a aj zvnútra vymaľovaná. Okná a dvere vyhotovil miestny stolár Ján Michalek, zasklenie okien urobil J. Polóni, sklenár z Ružomberka. Kultúrny dom bol dokončený s celkovým nákladom na stavbu vo výške 44.356,95 korún a slávnostne otvorený 25. novembra 1940 s bohatým kultúrnym programom. Miestni ochotníci zahrli pod režijným vedením Pavla Adamca hru Ferka Urbánka Pani richtárka.²⁴

Od svojho dokončenia až do roku 1945 bol kultúrny dom dejiskom 19 divadelných predstavení aj počas vojny. Všetky boli nacvičené pod režijným vedením správcu farnosti Pavla Adamca. Napriek tomu, že ochotnícka tradícia v Stankovianoch nebola, na začiatku 40-tych rokov si do svojho repertoáru ochotníci vybrali aj náročnejšie predstavenia. Ich zoznam uvádzame:²⁵

	Dátum	Názov	Organizácia
1.	13.2.1938	Oklamaní klamári	Katolícka mládež Slovenska
2.	26.12.1938	Trikrát svadba	Katolícka mládež Slovenska
3.	26.12.1939	Nové časy idú	Slovenská katolícka mládež
4.	20.2.1940	Truc na truc	Slovenská katolícka mládež
5.	25.3.1940	Oklamaní klamári	Slovenská katolícka mládež
6.	24.11.1940	Pani richtárka	Slovenská katolícka mládež
7.	26.12.1940	Maryša	Slovenská katolícka mládež
8.	16.2.1941	Pán Tomáš	Slovenská katolícka mládež
9.	13.4.1941	Staň sa Bože vôľa tvoja	Slovenská katolícka mládež
10.	6.10.1941	Jozefka z malej krčmy	Slovenská katolícka mládež
11.	20.1.1942	Bačova žena	Slovenská katolícka mládež
12.	18.4.1942	Testament	Slovenská katolícka mládež
13.	26.12.1942	Hriešnica	Slovenská katolícka mládež
14.	26.4.1943	Hrob lásky	Slovenská katolícka mládež
15.	14.11.1943	Sedliak zo zlatého dvora	Slovenská katolícka mládež
16.	26.12.1943	Kliatba	Slovenská katolícka mládež
17.	6.1.1944	Charleyova teta	Slovenská katolícka mládež
18.	13.2.1944	Ženský zákon	Slovenská katolícka mládež
19.	10.4.1944	Svedomie	Slovenská katolícka mládež

V tomto období sa konštituoval aj divadelný ochotnícky krúžok vo Švošove. Jeho účinkovanie bola od začiatku ambiciózne. V roku 1940 sa pod režijným vedením Terézie Országhovej zúčastnili v dňoch 28. novembra – 1. decembra 16. celoslovenských divadelných závodov v Martine, kde sa v kategórii začínajúcich súborov umiestnili na štvrtom, predposlednom mieste.

Krátko po druhej svetovej vojne postihla Švošov ďalšia katastrofa v podobe veľkého požiaru. Oheň vzbĺkol 6. októbra 1946 okolo 4 hodiny ráno v humne Ondreja Cickana, 70-ročného obyvateľa obce. Bol úmyselne založený na dvoch miestach humna plného slamy, Cickanovou ženou. Svoj čin urobila v zúfalstve za to, že ju rodina odvrhla a musela žiť v drevárni pri obytnom dome. (Potom ako zapálila humno, utiekla do Rybárpoľa, kde ju chytili a odovzdali príslušníkom Národnej bezpečnosti v Lubochni. Bola uväznená vo vŕznici v Ružomberku, kde o 5 dní umrela. O tri týždne na to zomrel aj jej manžel.)

Požiar sa rýchlo šírila najmä zásluhou výdatného východného vetra a náramného sucha, pretože viac ako mesiac nepršalo. Ľudia si z horiacich dvorov stihli zachrániť len holé životy, keď narýchlo povyskakovali z horiacich domov. Miestni hasiči začali okamžite hasiť, ale voda z vodovodu a uličného potoku sa zakrátko vyčerpala. Na pomoc prišli aj hasičské zbory z Hubovej, Hrboltovej, Stankovian a Ružomberka, ktoré využívali vodu z Váhu. Ich úsilie bolo však márne. Z 2 hodiny boli už dve tretiny obce v plameňoch a bez strechy nad hlavou ostalo 400 obyvateľov. Keď sa rozvidnelo, objavil sa otrasný obraz. Ohorené časti komínov a trémov z dreveníc, obhorené domáce zvieratá a vzduch zmiešaný s dymom. Pršať začalo až po troch dňoch. Bilancia požiaru bola žalostná. Zhorelo 62 obytných domov a 73 hospodárskych budov. Tí, ktorí o svoje príbytky neprišli poskytl ubytovanie ľuďom bez strechy nad hlavou. O stravovanie a oblečenie sa staral červený kríž, ktorý zriadil v miestnej škole kuchyňu a tu si chodili pohorelci pre potraviny a šatstvo. Pomohla pomoc z USA z programu UNRA. Hneď v prvých dňoch po požari prišla na prehliadku poškodenej obce okresná komisia z Ružomberka a za ňou štátna komisia z Bratislavy vedená poverenikom financií Dr. Joskom. Celková škoda bola odhadnutá na 21 miliónov korún. Koncom októbra prišla komisia ministerstva pôdohospodárstva na čele s ministrom Júliusom Ďurišom. Títo ponúkali pohorelcom odsťahovať sa do českého pohraničia na majetky po odsunutých Nemcoch. Žiadna rodina sa však neprihlásila. Neskôr Okresný národný výbor v Ružomberku zorganizoval v meste verejnú zbierku na pomoc pohorelcom vo Švošove. Roľnícka komora v Bratislave poskytla pohorelcom podporu vo výške 500 tisíc korún, ktoré boli rozdelené do rodín podľa počtu členov domácnosti (1130 korún na osobu). Poverenictvo vnútorného obchodu pridelo do obce asi 200 párov pracovnej obuvi a ľahkej plátenej obuvi.²⁶

PhDr. P. Vítek

-
- 1 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Obvodný notársky úrad v Hubovej, inv.č. 1/a, 7/a
  - 2 tamže
  - 3 Základná škola Stankovany, Školská kronika 1804-1981, s. 21, ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Národná škola v Rojkove, Kronika jednotriednej školy v Rojkove 1927-1948, s. 2-4
  - 4 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Okresný úrad v Ružomberku, inv.č. 85, 86
  - 5 Základná škola Stankovany, Školská kronika 1804-1981, s. 20
  - 6 Obec Stankovany, Obecná kronika 1945-1990, s. 39-40
  - 7 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Obvodný notársky úrad v Hubovej, inv.č. 1/a
  - 8 tamže
  - 9 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Kufčák, E.: Z dejín hasičstva v okrese Liptovský Mikuláš, materiály, Obec Komjatná, Obecná kronika
  - 10 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Obvodný notársky úrad v Hubovej, inv.č. 1/a
  - 11 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Obvodný notársky úrad v Hubovej, inv.č.7/b, Okresný úrad v Ružomberku, č.8.846/1935 adm., Základná škola v Stankovanoch, Školská kronika 1804-1981, s. 54-60
  - 12 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Kufčák, E.: Z dejín hasičstva v okrese Liptovský Mikuláš, materiály
  - 13 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Obvodný notársky úrad v Hubovej, inv.č.7/b, 7/c
  - 14 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Obvodný notársky úrad v Hubovej, inv.č. 7/c, Kronika obce Hubová, s. 375-378
  - 15 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Okresný úrad v Ružomberku, č. 2812/1935 adm., č. 6521/1936 adm.

- 16 Z histórie filie Ľubochne, Ľubochňa, občasník, december 1996, s. 7
 17 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Okresný úrad v Ružomberku, č. 18.143/1936 adm.
 18 Obec Komjatná, Obecná kronika
 19 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Okresný úrad v Ružomberku 11.659/1938 adm.
 20 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Obvodný notársky úrad v Hubovej, inv.č. 7/c, Okresný úrad v Ružomberku, č. 12.630/1938 adm., č. 15.187/1938 adm., Kronika obce Hubová, s. 162-166, 255, 261, 454, 489, Okál, K.: História a súčasnosť hubovských požiarnikov, požiar v roku 1882 je jeden z najväčších v dejinách obce, Liptov 19.8.1998, č. 31, r. 49
 21 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Okresný úrad v Ružomberku, č. 57/1941 prez.
 22 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Kufčák, E.: Z dejín hasičstva v okrese Liptovský Mikuláš, materiály, Obec Stankovany, Kronika obce 1945-1990, s. 59
 23 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Okresný úrad v Ružomberku, č. 7953/1939 adm.
 24 Obec Stankovany, Obecná kronika 1945-1990, s. 64-68
 25 tamže, s. 64-93
 26 Obec Švošov, Obecná kronika

Obce počas druhej svetovej vojny

Septembrové udalosti roku 1939 v Poľsku a vzťahy Slovenska s Nemeckom vyústili do vyhlásenia všeobecnej mobilizácie odvodových ročníkov 1922-1936 dňa 2. septembra 1939. Tých istých mužov, ktorí bojovali proti Poľsku za vrátenie zabratých území.

Vojnové udalosti sa slovenského vidieka nedotýkali do takej miery ako počas prvej svetovej vojny. Naopak slovenská ekonomika počas vojny prosperovala a kurz slovenskej koruny bol voči zahraničným menám dosť vysoký, aj keď s významným príspevom Nemecka. V roku 1943 sa začala znásobovať drahota. Zdražovanie najviac postihlo potraviny a textil, ktorý zdražiel postupne o 400-500 % (oblek stál 1600-2300 korún, zimník 2500-4000 korún, topánky 200-600 korún, čižmy 600-800 korún atď.) V obchodoch bola bravčovina nedostatkovým tovarom. Na Orave predávali sedliaci na čierno bravčovinu po 50 korún za 1 kg. Slanina sa predávala po 100-120 korún, 1 kg masla za 80-100 korún a múka 15-20 korún za 1 kilogram.

V 40-tych rokoch nastal rýchly rozvoj obcí. V Komjatnej boli v tomto období vykúpené pozemky pod stavbu novej školy, postavené boli tri rodinné domy (Magovci, Sihotskovci a Zúbekovci), bol oplotený cintorín. V roku 1940 firma Bratia Zikmundovci úč. spoločnosť v Žilne postavila na hlavnej ceste na území obce Hubová prvé benzínové čerpadlo. V novembri 1940 bratislavská firma G. Rumpel, účastinná spoločnosť pre stavbu vodovodov ukončila stavbu obecného vodovodu vo Švošove. Stavebný náklad bol 250 tisíc korún, z toho 82 tisíc uhradil zo svojich zdrojov krajský poradný zbor ešte na začiatku roka 1939.¹

Nepokoj umocňovaný vojnovými udalosťami ešte viac prehĺbila 21. augusta 1941 veľká búrka, ktorá sa prehnala ponad Stankovany, Ľubochňu, Hubovú a okrajom aj ponad Švošov spojená s veľmi silným vetrom. Keď sa vietor ako-tak upokojil, nasledoval prudký lejak -

príval vody. Za niekoľko minút sa potôčik tečúci poza starú školu v Stankovanoch stal riavou a jeho hladina sa každú minútu hrozivo dvíhala. Niekoľko hodinový dážď zdvihol aj hladinu Váhu. Všetky potoky v chotároch obcí narobili v okolí veľké škody najmä na poliach a poškodili viaceré mosty.

Podobná prietrž mračien s búrkou prišla aj v noci z 21. a 22. júla 1943, ktorá zdvihla hladiny potokov tak, že so sebou strhávala obrovské skaly, ktoré na niektorých miestach padali ponad železničnú trať. Na viacerých miestach opäť podmyla mosty, najmä železničný most a ochranný múr od potoka. Ešte v noci prišla do postihnutej oblasti pomáhať čata železničných odborníkov, ktorá odstránila zátaras navíšených balvanov pod železničným mostom a uvoľnila tak prietok. Ďalšie odstraňovacie práce trvali ešte dva týždne. Táto prietrž mračien bola už len lokálna, pretože v Ľubochni pršalo omnoho menej a s menšou intenzitou.

Ale počasie v 40-tych rokoch dosahovalo extrémny aj v zimnom období. V januári 1940 dosahovali mrazy intenzitu až $-33\text{ }^{\circ}\text{C}$. Dňa 27. októbra 1941 napadlo až 1,5 m snehu a pre veľké mrazy zamrzli zemiaky. V roku 1942 v januári stúpili mrazy až na $-36\text{ }^{\circ}\text{C}$, v školách sa nevyučovalo, všetky potraviny uskladnené v komorách pomrzli.

Požiar v Stankovanoch vypukol 1. mája 1944, keď neznámi páchatelia v noci o 1 hodine úmyselne, údajne z pomsty založili oheň v humne Ondreja Zrníka v bezprostrednej blízkosti kostola. Práve sa v kultúrnom dome konala hasičská zábava. Hasiči nič netušili a majiteľia, keď požiar zistili, už bolo neskoro a oheň sa rýchlo rozširoval na ďalšie budovy, z ktorých sa narýchlo podarilo zachrániť len hospodárske zvieratá. Neskoršie prišli hasiči aj so striekačkou, ale patrične „potúžení“ zábavou nemohli striekačku spojzduť. V okolitých domoch nastal zmätok a ľudia vynášali z ohrozených domov čo sa dalo. O ďalšiu hodinu prišli aj hasiči z okolitých dedín a Ružomberka. Týmto sa oheň podarilo lokalizovať a len bezvetrie zachránilo vyšný koniec dediny od vyhorenia. Do základov pri požiari zhoreli hospodárske budovy Viktora Poliaka, Alojza Poliaka, Ján Karasa, Ondreja Zrníka, Ondreja Škutu, Jána Ficku, Ondreja Lacku a Antona Kotteka. Z rodinných domov bol čiastočne poškodený len dom Eugena Škutu. Celková škoda bola vyčíslená na 175 tisíc korún, z toho poisťovne uhradili 32 tisíc korún.²

Prenasledovanie Židov neobišlo ani tento región a aj tu sa dôsledne uplatňovali ustanovenia rasových zákonov vtedajšej legislatívy. Podľa ustanovení zákona číslo 203/1940 Sl. zákonníka sa v tomto období vykonal súpis židovského majetku, ktorý prostredníctvom notárskych úradov zhromaždili a Štátnemu štatistickému úradu v Bratislave predložili

vtedajšie okresné úrady. V obvode notárskeho úradu v Hubovej žilo 28 židovských obyvateľov.³

	Meno a priezvisko	Dátum narodenia	Miesto narodenia	Bydlisko	Povolanie
1.	Izidor Holzmann	23.3.1879	Tri Dvory	Lubochňa	obchodník v.v.
2.	Hedviga Holzmannová, rodená Scheerová	19.4.1879	Považ.Bystrica	Lubochňa	domáca
3.	Pavol Holzmann	12.5.1910	Lubochňa	Lubochňa	hostinský a hoteliér
4.	Jolana Buknová, r. Begerová	19.2.1919	Iršava	Hubová	domáca
5.	Samuel Spielberg	8.2.1896	Malý Bysterec	Lubochňa	mäsiar
6.	Jolana Spielbergerová, rodená Hexnerová	2.5.1907	Ružomberok Biely Potok	Lubochňa	domáca
7.	Zelma Spielbergerová	30.12.1929	Ružomberok Biely Potok	Lubochňa	žiačka
8.	Dr. Eugen Reimann	30.10.1899	Topoľčany	Lubochňa	lekár
9.	Móric Langfelder	8.7.1874	Tvrdošín	Lubochňa	úradník v.v.
10.	Gizela Langfelderová, rodená Zimmermannová	17.4.1878	Hranovnica	Lubochňa	domáca
11.	Ernestína Langfelderová, rodená Fischerová	14.2.1849	Varín	Lubochňa	domáca
12.	Adalbert Langfelder	26.3.1906	Spišská Nová Ves	Lubochňa	obch.zástupca
13.	Eugen Strelinger	28.3.1905	Švošov	Lubochňa	mäsiar
14.	Žofia Strelingerová, rodená Hilbertová	6.4.1915	Kocierz, Poľsko	Lubochňa	domáca
15.	Arnold Marmorstein	17.3.1894	Horzná Hlota	Stankovany	pekár
16.	Frida Marmosteinová, rodená Strassbergerová	16.3.1900	Chrzanov	Stankovany	domáca
17.	Eva Marmorsteinová	27.2.1932	Petřvald	Piešťany	žiačka
18.	Henrich Marmorstein	5.11.1933	Žilina	Žilina	žiak
19.	Maximilián Rosenberg	20.1.1908	Hnojmy	Stankovany	pekársky pomocník
20.	František Bodó	?	?	Lubochňa	obchodný pomocník
21.	Arnold Gold	?	?	Lubochňa	hotelový sluha
22.	Ing. Ján Eisel	?	?	Lubochňa	majiteľ penziónu
23.	Mária Eiselová, rodená Kleinová	?	?	Lubochňa	domáca
24.	Anton Juraj Eisel	?	?	Lubochňa	žiak
25.	Leopold Klein	?	?	Lubochňa	obch.zástupca
26.	Jolana Kleinová, rodená Strelingerová	?	?	Lubochňa	domáca
27.	Magdaléna Kleinová	?	?	Lubochňa	žiačka
28.	Vd. Valéria Šarlota Drangová, rodená Strelingerová	?	?	Lubochňa	domáca

Postupne sa upokojujúce obdobie začiatku 40-tych rokov narušila správa o prepadaní Sovietskeho zväzu Nemeckom 21. júna 1941. Keďže Slovensko bolo spojencom Nemecka, bola aj u nás vyhlásená čiastočná mobilizácia a muži z Komjatnej, Hubovej, Švošova, Stankovian aj Lubochne narukovali do vojny.

V máji roku 1942 drevorobotníci v Ľubochni prejavili nespokojnosť so zásobovaním a výškou miezd. V nasledujúcom období 25. augusta 1943 vstúpilo 44 robotníkov na píle v Ľubochni do štrajku a v júni roku 1944 sa utvoril ilegálny Revolučný národný výbor v Ľubochni. Jeho predsedom sa stal Ján Bražina, tajomníkom Ladislav Grandtner, členmi Jozef Ambróz, Ondrej Dorociak a Alojz Janík.

Počas prechodov transportov so sovietskymi zajatcami sa mnohým podarilo ujsť a už na prelome rokov 1943-1944 sa skrývali v okolitých horách. Jedlom ich zásobovali drevorubači, ktorí ich zároveň informovali o vojnovej situácii. V tomto období sa v Ľubochni vytvoril aj prvý revolučný národný výbor na čele s Rudolfom Strechajom a Viliamom Smrečanským. Členmi výboru boli aj Jozef Ambróz, správca píly, Andrej Dorociak, obchodník, Jozef Bražina, mlynár v Švošove a Štefan Gábor, notár z Hubovej.

Na sklonku vojny v roku 1944 sa začali aj na Slovensku zoskupovať viaceré skupiny domáceho odboja a začalo sa formovať aj partizánske hnutie. Skupiny partizánov sa čoraz viac začali objavovať v dedinách. Z ružomerskej nemocnice sa dostal na slobodu väzeň – pacient stotník Daniel Gonda, ktorý sa po úteku ujal formovania a neskôr aj velenia pešej jednotky. Súčasne zabezpečoval spojenie s veliteľstvom 1. československej armády na Slovensku v Banskej Bystrici.⁴ V noci z 23. na 24. augusta 1944 vyhodili partizáni v kráľovnianskom tuneli nákladný vlak. Vojaci srážiaci tunel sa k nim pridali.

Po vypuknutí Slovenského národného povstania prišla bojová povstalecká skupina Gonda do Hubovej 27. augusta 1944 a medzi Hubovou a Ľubochnou si vybudovala obranné postavenie. Jej úlohou bolo zabrániť vstupu nemeckých jednotiek do Kraľovian smerom na Ružomberok a po obsadení Ružomberka znemožniť prístup fašistom od Ružomberka na Kraľovany.

Nemci, ktorí boli umiestnení v oblasti vycítili, čo sa deje a zvýšili svoju ostražitosť. V nedeľu 27. augusta ráno odišlo asi 40 nemeckých detí z Ľubochni, kde boli na prázdninách v tunajších zariadeniach. Na železničnej stanici v Ľubochni ich posadili do mimoriadneho vlaku, ktorý ich spolu s účastníkmi iných letných táborov odviezol do Nemecka. V ten istý deň prišlo z Ružomberka plné auto povstalcov a pri útoku na Ľubochniansku vilu Andrej premohla jednotka kapitána Daniela Gonda v súčinnosti s partizánskym oddielom Michala Sečanského 14-člennú skupinu esesákov. Strieľalo sa celú noc a z Ružomberka bolo na tieto účely dovezené protitankové delo. Vila bola pri bojoch do rána zdemolovaná a v pivnici brániaci Nemci sa nadržanom o 6.30 hod. vzdali. Všetci šesťnásť vojakov a jedna vojačka-spojárka boli odvedení nad „Hotel Palace“ a tu boli zastrelení. Nemeckí vojaci boli potom

pochovaní na dočasnom cintoríne a na každom hrobe bola tabuľka s menom, hodnosťou a jednotkou v ktorej slúžili. Pri bojoch padli dvaja povstalci František Vojnarovský z Ružomberka a vojak Nankyn. Všade bolo plno vojakov a aj obyvateľov obcí, ktorí sa húfne pripájali k povstaniu. Čoskoro bolo z Banskej Bystrice vyhlásené prostredníctvom rozhlasového vysielania celoslovenské povstanie. Na obecných budovách a školách zaviali slovenské a československé zástavy.⁵

Už 5. septembra prišli nemecké jednotky do Ružomberka. Povstalecké jednotky očakávajúce útok Nemcov sa stiahli ku cintorínu v Hubovej, na Turnisko, Bánik, popod Lazy, až do Grúnika. Potom čo 9. septembra prišli nemecké jednotky od Ružomberka, povstalecké jednotky ich začali zo svojich palebných postavení ostreľovať. Nemci však v okolí rozmiestnili mímometry. Po mímometnej paľbe museli povstalci ustúpiť.

Kapitán Daniela Gonda tragicky zahynul 14. septembra 1944 pri Rojkove, blízko domu Strakovcov, pri prieskume na motorke. Nepriateľskí vojaci ho zasiahli z guľometu obrneného auta a jeho spolujazdec bol tiež ranený. Ťažšie raneného Gondu odviezol na káre Karol Straka, Peter Haľama a František Popovič do Ľubochne, kde ho pri moste naložili na vozeň elektrickej železnice a odviezli do doliny, do osady Salatín. Lekár MUDr. Reiman a medik Vladimír Jansik už však život Danielovi Gondovi zachrániť nemohli. Zomrel na následky priestreľu brušnej dutiny. Bol pochovaný na Rakytove, kde je dnes postavený malý pomník. Po vojne bolo jeho telo prevezené do rodných Žemberoviec.

Bojovej skupine SS Schäffer sa definitívne podarilo prelomiť obranné postavenie v oblasti Ľubochne až 12. septembra 1944. Nemecké jednotky prišli z dvoch strán od Ružomberka a od Kľačian. Pri bojoch 12. septembra bol nemeckým granátom zabitý Ján Ficko Putaj, železničný robotník vo výslužbe. Nemci postupne prenikali aj do Ľubochnianskej doliny, ktorú mali celú pod kontrolou od 26. októbra, keď celú prešli na obrnených transportéroch a vrátili sa späť. Po neúspešnej obrane boli povstalci nútení ustúpiť do Ľubochnianskej doliny. Tu sa členovia Gondovej skupiny stali základom tvoriaceho sa 54. pešieho práporu (s krycím názvom Lasica) VI. taktickej skupiny. Prápor ustúpil do Ľubochnianskej doliny 26. októbra 1944.

Mnohí z tých, ktorí sa ukryli v horách pred nemeckými jednotkami sa na výzvu slovenskej vlády vrátili po 30. októbri 1944 z Ľubochnianskej doliny. Aj napriek vyhláseniam, že sa nikomu nič nestane, tých čo sa vrátili, čakali ma púle v Ľubochni nemeckí vojaci a gardisti. Ženy a deti poslali domov. Chlapcov odviezli na veliteľstvo v Ľubochni. Narukovaných vojakov odviezli ako zajatcov do Ružomberka a odtiaľ na práce do Nemecka. Ostatných

pustili domov. V Hoteli Šíp si Nemci zriadili Orstkomando a pre obyvateľov okolitých obcí Ľubochňa, Hubová, Stankovany a Švošov tu vydávali priepustky.

V rámci bojov bol 14. septembra 1944 pred 12 hodinou podpálená Hubová. V dedine bolo vypálených 19 domov a 41 hospodárskych budov. (V monografii Hubová 1425-1995 sa uvádza 36 hospodárskych budov a 10 domov)⁶

Pred ústupom do hôr povstalci podpálili most na hradskej v Kraľovanoch a drevený most v Ľubochni. Tým znemožňovali pohyb nemeckým jednotkám a zásobovanie muníciou. V Rojkove si nemeckí vojaci zriadili palebné postavenia, odkiaľ ostreľovali pozície povstalcov smerom na Kraľovany.⁷

V blízkosti Komjatnej bola 16. septembra 1944 vysadená osemčlenná sovietska partizánska organizátorská skupina. Jej veliteľom bol pplk. Alexander Šarapov - Šarov. Skupina sa potom stala základom diverzno-špionážneho partizánskeho oddielu Signál. Pôvodne bol výsadok smerovaný do oblasti medzi Brnom a Olomoucom, ale nad Ružomberkom sa lietadlá dostali do prudkej paľby nemeckého protiletadlového delostrelectva. Prvé lietadlo potom vysadilo 7 sovietskych dôstojníkov a 2 radistov. Druhé lietadlo sa z obáv, aby sa potom výsadok nedostal do rúk Nemcom, vrátil späť na materské letisko. Celá vysadená skupina sa zišla 20. septembra v Komjatnej.⁸

Vysadeným partizánom v mnohom pomáhal starosta Komjatnej, ktorého dom stál na kraji lesa. Parašutisti preoblečení do civilných šiat pomáhali starostovi na gazdovstve. Starosta im v krátkom čase zaobstaral slovenské doklady. Presun do Žaškova však nebol možný, pretože sa tam objavili Nemci a začalo sa zatýkanie. Starosta z Komjatnej vymyslel lešť, podľa ktorej ukryli zbrane a rádiostanicu pod hnoj do voza, zbrane pod slamu a oblečení v krojoch kráčali popri dvoch záprahoch, konskom so slamou a kravskom s hnojom. Bez nejakých ťažkostí tak prešli Žaškovom a brodom cez rieku Oravu. Komjatňanskí gazdovia nechali slamu v Párnici a hnoj zhodili na nejaké pole za Párnice. Neďaleko Párnice, v Lučivnej sa stretli s členmi 14. partizánskeho oddielu majora Jaromova.⁹

Zo 150 členov partizánskeho oddielu Vpred a spomínaného výsadku sa utvoril v novembri 1944 oddiel Signál so 150 členmi. Utáboril sa v Malatinskej doline a jeho veliteľom sa stal Alexander Šarapov – Šarov a politickým komisárom Peter Platonovič Lucenko (na Orave a v Liptove známy ako „komisár s bradou“). Tu sa k nim pridali ešte slovenský partizánsky oddiel pod vedením npor. Emila Kováča. Veľký partizánsky oddiel Signál potom operoval na Orave, v Chočských vrchoch a neskôr aj v Západných Tatrách. Jeho hlavným poslaním bolo získať čo najviac utajených vojenských údajov o nepriateľovi a vykonávať diverznú

činnosť proti fašistom na dôležitých strategických miestach, čo najďalej od frontovej línie.¹⁰ Po vyhlásení mobilizácie povstaleckej armády z Komjatnej narukovalo 40 mužov. Po obsadení Ružomberka sa povstalci stiahli k Liptovskej Osade a čiastočne na Brestovú nad Valaskou Dubovou. Brestovú Nemci obsadili 13. septembra 1944 a 24. októbra 1944 sa rozpadla obrana Liptovskej Osady. Väčšina mužov sa vrátila domov. Čoskoro do Komjatnej a okolitých obcí prišli ruskí partizáni. V Komjatnej sa skrývali u správcu školy asi 10 dní a potom sa stiahli pod Choč. Pri prevoze boli však prepadnutí nemeckou hliadkou. Dvaja prevádzajúci ruských partizánov z Komjatnej Ján Bernolák Lukáč mladší a Ján Maťokár Polata boli preto zatknutí a väznení päť dní.

Podľa povojnových hlásení miestnych národných výborov a obvodných úradov MNV sa v povstaní zo Švošova angažovalo 7 ilegálnych pracovníkov. Aktívnych účastníkov SNP zo Švošova bolo 41. Z toho bolo 38 povstaleckých vojakov a 3 partizáni.¹¹

Aktívnych účastníkov povstania z Hubovej bolo 51. V boji proti okupantom prišlo o život 10 ľudí. Nemci na sklonku vojny 2. marca 1945 zastrelili v katastri Hubovej 8 partizánov, rodákov z Lúčok a ich mŕtve telá hodili do Váhu.¹²

Z Komjatnej sa v boji proti fašistom zúčastnilo 30 ľudí. Väčšina z nich bojovala v rôznych partizánskych oddieloch.¹³

Z Ľubochne sa povstanie zúčastnilo 38 osôb, z toho 28 vojakov a 12 partizánov a medzi nimi aj tri ženy. Vojnové škody v Ľubochni spôsobené vojnou boli vyčíslené na 16,6 milióna korún.¹⁴

Počas povstaleckých mesiacov sa aj v Stankovanoch utvoril Revolučný národný výbor na čele s jeho predsedom Alojzom Adamcom. Na základe povstaleckej mobilizačnej vyhlášky vstúpilo do povstaleckej armády 69 záložníkov. K povstalcom sa pridalo aj 18 dobrovoľníkov. Po potlačení povstania sa 9. októbra v dedine usadili nemecké jednotky a 20. októbra jednotky slovenskej domobrany verné režimu v kultúrnom dome a škole na dolnom konci.

Pri postupe frontu na východe krajiny začali do obcí prúdiť prví evakuanti z východu, zo začiatku najmä Rómovia. Jedna časť bola ubytovaná v škole v Rojkove a druhá časť v dolnej škole v Stankovanoch. Keďže sa chovali veľmi nevhodne, predstavenstvo obce zariadilo, aby boli po troch dňoch odvezení na iné miesto. V nasledujúcich dňoch, najmä 25. novembra 1944 prišlo len do Stankovian asi 300 evakuantov, ktorí boli ubytovaní tak v Stankovanoch, ako aj v Rojkove. Vývarovňa pre evakuantov bola zriadená najprv v záhrade mäsiara Ondreja

Lacku, neskôr v záhrade pod kultúrnym domom. Neskôr, 26. decembra boli všetci evakuanti z oblasti Hubovej a Stankovian premiestnení do Žaškova, Párnice a Veličnej.¹⁵

Po porážkach nemeckej armády na východe s blížiacim sa frontom bola železnica doslova preťažená nemeckými nákladnými vlakmi, Nemci odvážali všetko, čo sa odvieť dalo. Aj po hlavnej hradskej dňom aj nocou prúdili celé čriedy rožného dobytká, oviec aj koní. Rovnako tadeto prechádzali celé kolóny automobilov, motocyklov a tankov. Po prelomení frontu Nemci ubytovaní v škole v Stankovanoch naložili svoje veci na vozy Mariana Poliaka, Jána Buliaka a Jozefa Zrníka a povozníci ich museli zadarmo odvieť až do Hričova pri Žiline.

V noci zo 4. na 5. apríla ustupujúce nemecké oddiely zničili cestný most pri Ľubochni, železničný most pri Kraľovanoch a celú stanicu v Ľubochni, sklad a zvláštnym strojom zničili železničnú trať až po Kraľovany. Poodrezávali stĺpy a tým zničili aj telefónne spojenie.¹⁶

Oslobodzujúce vojská po obsadení Ružomberka 5. apríla 1945 o 8. hodine rannej pokračovali údolím Váhu smerom na Ľubochnu a Kraľovany. Nemecké oddiely aj tu využívali výhodný terén na zdržanie postupu 4. úderného práporu, 2. práporu samopalníkov a prieskumnej roty 3. československej brigády, ktoré boli s nimi v stálom styku. Pripravovali sa zastaviť postup oslobodzujúcich jednotiek v záchytnom pásme, ktorý vybudovali na východných svahoch ľavého brehu Váhu, konkrétne na lúkach Sekaniny a Borice v chotári Hubovej. Dobrý taktický ťah delostrelcov z 3. československej brigády zmaril Nemcom tento úmysel a umožnil vojakom 4. úderného práporu splniť uloženú bojovú úlohu.

Po oslobodení Ružomberka major Ivan Janko odhadol možnosti nepriateľa a so súhlasom štábu brigády utvoril rýchlu skupinu s jednou batériou húfnic s kalibrom 122 mm, čatou protitankových kanónov s kalibrom 76 mm a s čatou veľkokalibrových guľometov. Skupina pod jeho velením podnikla rýchly a odvážny presun cez Likavku, Valaskú Dubovú a Komjatnú smerom na Švošov. Týmto utajeným presunom po poľných cestách sa skupina delostrelcov dostala až ku švošovskému mlynu do blízkosti hlavnej cesty, po ktorej po pravom brehu Váhu ustupovali nemecké oddiely.

Poručík Tešner, veliteľ batérie húfnic s kalibrom 122 mm, spomínal ako ich obyvatelia jednotlivých dedín vítali. Veľmi srdečne ich pozdravovali aj v Komajtnej, kde rómska kapela vyhrávala v tunajšej krčme až do roztrhania. Vojsko sa však nikde nesmelo dlhšie zdržiavať, pretože pred ním boli ďalšie úlohy.

Rýchla skupina zastala na krytej poľnej ceste pod Bukovcom nad švošovským mlynom. Dostala sa až do tyla nepriateľa, ustupujúceho od Ružomberka a ocitla sa zoči-voči v

Nemcami obsadenom pásme na východných svahoch ľavého brehu Váhu. Pre Nemcov to bolo celkom nečakané, prekvapení však boli aj delostrelci oslobodzujúcich jednotiek.

Neskôr hliadka, ktorú vyslali k Váhu, zistila, že na poľnej ceste vedúcej do Švošova stojí nepriateľská húfnica a strieľa smerom na Ružomberok. Na ľavej strane Váhu, na hlavnej ústupovej ceste a v záchytnom pásme sa nič netušiaci nepriateľ správal normálne a bol pripravený zadržať postup 4. úderného práporu. Major Ivan Janko dal rozkaz podporučíkovi Tešnerovi obkľúčiť a zajať nemeckú húfnicu. Medzitým sa jedno protitankové delo oslobodzujúcich vojsk predsunulo pred skupinu a vystrelilo na nepriateľa na druhej strane Váhu. Obsluha nemeckej húfnice nemeškala a okamžite sa vzdialila k Švošovu. Rýchla skupina bola presunutá bližšie a začala paľbu na nepriateľa na ľavej strane Váhu. Nik nemohol tušiť, že popri švošovskom mlyne prechádza po okraji lesa ustupujúci nemecký peší prápor. Hliadka, ktorá uvedený smer pozorovala, upozornila na pohyb nepriateľa. Vtedy húfnice z pravej strany Váhu spustili paľbu na nemecké jednotky. Medzi ustupujúcimi zavládol zmätok, mali padlých a ranených. Ostatní zahadzovali všetky prebytočné veci, aby sa im ľahšie utiekalo. Vtedy sa objavili vojaci z prieskumnej roty 3. československej brigády, ktorí postupovali v stopách ustupujúceho nepriateľa.

V tom istom čase sa na ľavej strane Váhu dostala úderná skupina rotmajstra nadporučika Lukáča nepozorovane lesnou strmou úbočou k odkrytému boku nepriateľskej obrany a využila moment prekvapenia na útok na jej opevnenie. Tento moment vytvoril podmienky úspešného útoku 4. úderného práporu na záchytné miesto nepriateľa. Nemecké jednotky mali v týchto bojoch veľké straty a osemdesiat z nich padlo do zajatia. Roty 4. úderného práporu a práporu samopalníkov museli bojovať o každý oporný bod v teréne. Takto sa bojovalo od Švošova, cez Hubovú až po Stankovany. Bojová morálka vojakov bola dobrá a v bojoch pri údolí Váhu prejavili obrovskú odvahu a hlavne rozhodnosť.¹⁷

Pri týchto bojoch padlo a bolo ranených 250 nepriateľských vojakov, bolo ukoristených 20 ťažkých a ľahkých guľometov a pušiek, zajatých bolo 40 nepriateľov. Na strane oslobodzujúcich vojsk boli 4 padlí a 48 ranených.¹⁸

Ráno 6. apríla 1945 zlikvidovali vojaci 3. československej brigády definitívne nepriateľskú obranu v priestore Hubová a Švošov a 7. a 8. apríla obsadili Ľubochňu, Rojkov, Stankovany a dosiahli sútok rozvodnenej Oravy s Váhom, kde krátko pred tým Nemci zničili obidva mosty. Dňa 6. apríla 1945 medzi prvými vojakmi prišiel do Hubovej tunajší rodák kpt. Bernard Bražina, nositeľ mnohých vojenských vyznamenaní.

Pri bojoch v Stankovanoch bolo poškodených viacero budov. Ľudia sa skrývali v pivniciach. Pri pokračujúcej strelbe 8. apríla 1945 jedna strela zasiahla aj dom železničiara vo výslužbe Karola Adamca. Dom bol vážne poškodený a Karol Adamec bol ťažko ranený a po prevoze na ošetrovňu do Ľubochnie umrel. V ten istý deň strela poškodila aj budovu fary a farára Pavla Adamca zasypala padajúca sutina. Zranený však na šťastie nebol.¹⁹

Fašisti po ústupe od Hubovej a Ľubochnie zaujali vopred vybudované obranné postavenie na vrcholoch Veľkej Fatry. Oporné body im tvorili okolité výšiny a Ľubochnianske sedlo, ktorým prechádzala najvýhodnejšia cesta cez hrebeň Veľkej Fatry do Krpelian. Na ľavé krídlo postupu z Ľubochnianskej doliny smerom na kótu Kľak bola nasadená 4. československá brigáda. S neoceniteľnou pomocou tunajších obyvateľov ako sprievodcov prenikali jednotky brigády do boku a tyla oporných bodov nepriateľa a s využitím momentu prekvapenia ho ničili. Ešte v ten istý deň jednotky 4. československej brigády zlikvidovali odpor fašistov na vrchole Magury a na Kľaku a časť brigády prenikla až na západné svahy Veľkej Fatry. Prechodom československých jednotiek cez Veľkú Fatru a dobytím Kľačian 9. apríla 1945 sa skončili oslobodzovacie boje o Liptov.²⁰

Vojnové škody v obciach, kadiaľ prešiel front boli veľké. V Stankovanoch Nemci pred odchodom odviezli kompu a pri oslobodzovaní obce bolo zničených 5 mostíkov. Urbársky hostinec mal zničenú strechu, poškodené múry a rozbité obloky. Na budove fary boli rozbité okná a zničená strecha a hospodárske budovy boli skoro úplne zničené. Rímsko-katolícky kostol bol ťažko poškodený strelbou a mal rozbité okná. Na hasičskom sklade bola zničená strecha, múry a rozbité okná. Rovnako bola poškodená aj budova Štátnej školy. Celkovo boli vojnové škody na verejných budovách v Stankovanoch odhadnuté na 280 tisíc korún.

Hubová bola poškodená najmä požiarom v roku 1944. Celkovo však v rámci vojnových škôd Miestny národný výbor v Hubovej v roku 1946 vykázal 12 vyhorených domov, 40 hospodárskych budov, 15 domov poškodených oslobodzovacími bojmi. Týmito bojmi bola poškodená aj škola, obecný dom, obecná knižnica, hasičský sklad a kostol. Škody neboli presne vyčíslené. Škody na 201 rodinných domoch a hospodárskych budovách boli spolu vyčíslené na 10 736.321 korún.

V Ľubochni Miestny národný výbor v prípise z 22. marca 1946 hlásil Okresnému národnému výboru v Ružomberku škody spôsobené nemeckým vojskom vo výške 16 451.762,25 korún.²¹

Obete 2. svetovej vojny

Hubová

	Meno a priezvisko	Dátum nar.	Dátum úmrtia	Miesto
1.	Vincent Durdiak	18.7.1922	?	koncentračný tábor Nemecko
2.	Peter Chovan	9.11.1924	5.10.1944	pri Kremničke
3.	Ján Javorka	24.4.1925	5.10.1944	pri Kremničke
4.	Karol Kamenský	5.9.1926	21.9.1944	Brusno, Sv. Ondrej n. Hronom
5.	Ján Kútnik	1921		
6.	Ján Jozef Majka	10.5.1897		
7.	Karol Paulíny	12.7.1926	9.9.1944	Martin – Vrútky
8.	Jozef Surový Dubovec	28.8.1901	5.10.1944	Žiar nad Hronom
9.	Jozef Šušorený	5.2.1928	27.1.1945	pri Liskovej
10.	Marian Šušorený	27.1.1926	27.1.1945	pri Liskovej
11.	Karol Penciak	1919	7.1941	Pri Sanoku, ZSSR
12.	Jozef Pekarčík	1919	12.1941	Pri Jasovke ZSSR
13.	Ján Chovan – Žiačin	28.6.1922	3.6.1944	Carsoli, Taliansko

Ľubochňa

	Meno a priezvisko	Dátum nar.	Dátum úmrtia	Miesto
1.	Ján Ficko Pukaj		12.9.1944	Ľubochňa
2.	Daniel Gonda	12.1.1909	14.9.1944	Ľubochňa
3.	Jozef Surový	28.8.1907		
4.	Anton Vaňoch	12.4.1908		Ľubochňa
5.	František Vojnarovský	14.9.1924	27.8.1944	Ľubochňa

Stankovany

	Meno a priezvisko	Dátum nar.	Dátum úmrtia	Miesto
1.	Karol Adamec		8.4.1945	Ľubochňa
2.	František Chorvát	31.1.1924	?	Nezvestný
3.	Matúš Huntata	21.9.1914	8.9.1944	Martin – Vrútky
4.	Július Kováč	31.8.1917	6.9.1944	Lipt. Revúce
5.	Ondrej Kučeriak	19.10.1906	?	Telgárt
6.	Anton Letko	18.10.1923	27.10.1944	?
7.	Dominik Poliak	14.7.1924	?	Sklabiňa
8.	Karol Sopko	6.12.1922	nezvestný	?
9.	Jozef Taraba ml.	4.11.1925		

Švošov

	Meno a priezvisko	Dátum nar.	Dátum úmrtia	Miesto
1.	Jozef Ondruš Hrkút	9.12.1922	5.4.1945	vrch Fatra

2.	Anton Urmín	17.1.1926	4.9.1944	Martin-Priekopa
3.	Ján Pukaj Fokor	10.10.1893	5.9.1944	Ružomberok
4.	František Videmus		december 1944	Mírov, ČR
5.	Jaroslav Videmus		5.5.1945	Praha, ČR

22

PhDr. P. Vítek

- 1 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Okresný úrad v Ružomberku, č. 7640/1940 adm.
- 2 Základná škola v Stankovanoch, Školská kronika 1804-1981, s. 147, 179, 205-206, Obec Stankovany, Obecná kronika 1945-1990, s. 80-81
- 3 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Obvodný notársky úrad v Hubovej, č.2276/1940 prez.
- 4 Vaněk, O.: Vojsko v Liptove, VVTŠ Liptovský Mikuláš 1993, s. 47, Lovás, E.: SNP v Ľubochni, Ľubochna, spravodaj obce, august 1998, s. 7-8
- 5 Základná škola v Stankovanoch, Školská kronika 1804-1981, s. 211-212
- 6 In. Ľudia Liptova v boji proti fašizmu, Liptovský Mikuláš 2000, s.174, Slovák 17.11.1944
- 7 Základná škola v Stankovanoch, Školská kronika 1804-1981, s. 212
- 8 Droppa, A. A kol.: Protifašistický odboj a oslobodenie Liptova, Osveta, Martin 1984, s.102
- 9 Lucenko, P., P.: Komisár s bradou, Dolný Kubín 1979, s. 18-20
- 10 Droppa, A. a kol.: Protifašistický odboj a oslobodenie Liptova, Osveta, Martin 1984, s.102, 103
- 11 In. Ľudia Liptova v boji proti fašizmu, Liptovský Mikuláš 2000, s.231-232
- 12 In. Ľudia Liptova v boji proti fašizmu, Liptovský Mikuláš 2000, s.174
- 13 In. Ľudia Liptova v boji proti fašizmu, Liptovský Mikuláš 2000, s.177
- 14 In. Ľudia Liptova v boji proti fašizmu, Liptovský Mikuláš 2000, s.211
- 15 Základná škola v Stankovanoch, Školská kronika 1804-1981, s. 213-214
- 16 Základná škola v Stankovanoch, Školská kronika 1804-1981, s. 216, Obecná kronika Hubovej, s. 356-358
- 17 Faglic, A.: Návraty do rodného kraja, Pravda, Naše vojsko, Bratislava 1988, s.170-172
- 18 Dočkal, J.: Oslobodenie Ružomberka I. československým zborom, Bojovník, 7. apríl 1946, s. 4
- 19 Základná škola v Stankovanoch, Školská kronika 1804-1981, s. 217-218, Obecná kronika Hubovej, s. 356, 357, 407
- 20 Droppa, A. A kol.: Protifašistický odboj a oslobodenie Liptova, Osveta, Martin 1984, s.114
- 21 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš, Okresný národný výbor v Ružomberku, č.391/1946 prez., č. 2038/1945 prez.
- 22 ŠA Bytča, pobočka Lipt.Mikuláš, Okresná pamiatková správa Liptovský Mikuláš, Pamätníky SNP, I. a II. svetovej vojny v okrese Liptovský Mikuláš, Okresný národný výbor v Ružomberku, č. 1502/1947 adm.

Rybárstvo

Osobitnú úpravu rybolovu v Liptove môžeme nájsť v niektorých privilegiálnych a zakladacích listinách miest a obcí. Panovník si v nich vyhradzuje dôchodky plynúce z rybolovu v riekach Váh, Ľupčianka, Revúca, Teplá a Sestrč a kladie poddaným za povinnosť, aby mu ryby v týchto riekach hájili. Napríklad v zakladacej listine Nemeckej Ľupče /dnes Partizánska Ľupča/ z r. 1263, sa výslovne udeľuje právo loviť ryby na rieke Revúcej a vo všetkých vodách v hraniciach chotára mesta. Podobne panovník upravil právo rybolovu a poľovné právo v donačnej listine mestečka Hybe v r. 1265. Tu však panovník výslovne zakázal rybolov v rieke Váh.

V roku 1340 vydal Karol Róbert z Anju, uhorský panovník, výsadnú listinu pre mesto Ružomberok, kde v rámci mestského chotára udeľuje mestu právo rybolovu na rieke Revúca. Toto privilegium potvrdil aj Žigmund

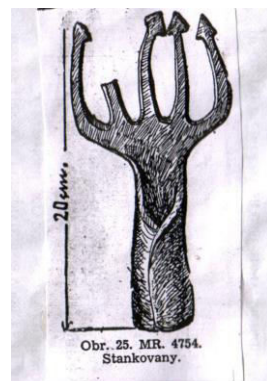
Luxemburský v roku 1405, zakazuje im však rybolov v rieke Váh. Podobné ustanovenia sú aj v donačných listinách Trnovca, Sielnice Palúdzky, ktoré už pochádzajú z XV. storočia.

Z tohoto obdobia je aj osobitné rybárske právo šoltýsov zo Stankovian. Udeľuje im ho v roku 1425 kapitán likavského hradu Ján Mešpet, alias Hluk. Okrem iných práv a povinností povoľuje šoltýsovi Petrovi, synovi Stanka v hraniciach usadlostí Gombáš a Stankovany akékoľvek rybárčenie v riekach Váh, Ľubochni a Orave. Právo rybárčenia je obmedzené tým,

že menovaný Peter, smie chytať ryby iba pre svoju potrebu, „pro mensa sua“, no toto právo sa udeľuje aj jeho potomkom. Prvýkrát sa tu dáva právo rybolovu na rieke Váhu, ktoré medzi výsadami v starších mestských donačných listinách nebolo, alebo bolo výslovne vyňaté. Táto listina ešte neobsahovala povinnosť odovzdávať vrchnosti ryby, ako špeciálny poplatok od rybárskeho práva. Tieto povinnosti sa objavili až v urbároch (súpisoch poddanských povinností).

Urbáre boli typickou ukážkou panskej svojvôle voči poddaným, ktorí sa celý rok museli starať, aby panská kuchyňa mala každý piatok čerstvé ryby. Najťažšie rybárske povinnosti mali práve obce v západnej časti Liptova. Urbár z r. 1549 – 1551, pre tieto obce predpisuje povinnosť chytať ryby pre panstvo v rieke Ľubochnianke a vo Váhu bez uvedenia množstva rýb a bez určenia času, teda celkom podľa ľubovôle cudzej panskej vrchnosti. Švošovcom, Gombašanom a Stankovcom, sa nakazovalo chytať pstruhy v potoku Ľubochnianke a pre Stankovcov boli povinnosti ešte ťažšie tým, že sa im predpisovala povinnosť dodávať pre pána živé pstruhy. Všetci rybári z obcí Švošov, Gombáš, Stankovany, boli teda povinní Ľubochnianke chytať pstruhy, kedykoľvek boli zavolaní a potom ich dopraviť na hrad Likavu.

Nové rybárske povinnosti obsahuje ďalší likavský urbár z roku 1625. Má viac takých ustanovení, ktoré predošlý urbár neobsahoval. Napríklad obciam stanovuje držať strážnika warowczika na stráženie rybných vôd. Doslovne sa v ňom udáva toto:

„Voda totissto potok Lubochna, ponevadž jest hojna na pstruhy a lipnie, ustaviczne ma se varovati skrz nektereho prisažneho varowczika a najvice okolo pamatky Svateho Michala, kdi pstruhi sa spusťiaji v ten czas jdu do menszej

vody k warowczikovi majú pridani biti tri prisazny komornici, aby v ten czas jako se to i stava valassi a jiny sskodu neczinili v ribach, zapovidase pod pokutu florenov 40 a pod straceny desiti ovcziho dobitka, aby valassi v ten czas do dolin nechodili z ovcamy, nebo to ne pre jinu vec czinieavaju ne skrz rib. V takovy pak czas ani k potrebe panskej nemaji se pstruhi lapati, ponevadz dosti jiného prihodneho czasu ku lapany ryb byva.“

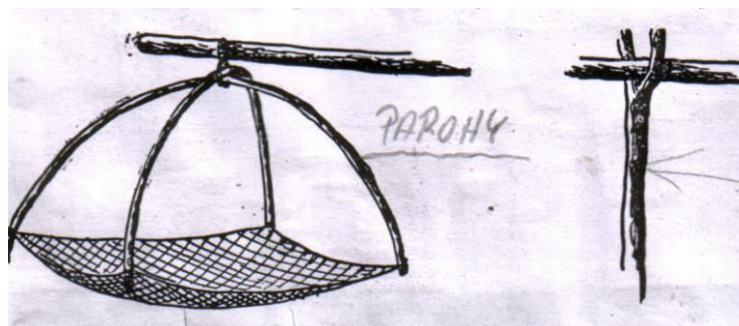
Ďalej sa uvádza: „Siti /siete/ sve majú vždicky pohotove míti s kterimi czasu podzimniho majú ribi lapati vo Waze pocnuc od Kralovian.“

Urbár okrem rýb uvádza aj povinnosť odovzdávať raky a drobné ryby jako hláče a lejšovky-doktorky.

V tomto urbári máme teda doklad o veľkom množstve pstruhov a lipňov v Lubochňanke. Najväčšie nebezpečenstvo rybám hrozilo za trenia rýb, tj. v období keď sa ryby rozmnožujú. Vtedy ryby tiahli hore tokom do najplytších vôd. Tieto okolnosti poznali aj valasi usadení v obciach Stankovany, Švošov a Gombáš. Títo pásli ovce na okolitých kopcoch Lubochnianskej doliny. Spúšťali sa do doliny v čase trenia a chytali ryby, aby si narobili zásoby rýb ich sušením. Sankcie za porušenie zákazu rybolovu boli veľmi prísne, trestali sa pokutou 40 florenov a stratou desiatich oviec. Aby však ani dedinčania nemali zámienku a výhovorku, že lovia ryby pre panské potreby, zakazoval sa v čase trenia rybolov aj pre panské potreby.

Rybárske nástroje a spôsoby chytania rýb

Z rybárskych nástrojov sa spomínajú najmä siete. V starších listinách je to val, vval, úval atď, z neskoršieho obdobia je to trávenie rýb gebuľou, ktorú kupovali v lekárni. Bol to prášok

z durmanu /datura stramonium/, ktorý sa pomiešal z cestom alebo bryndzou a za pol hodiny už otrávené ryby leteli dole vodou. Ryby sa omračovali aj nehaseným vápnom, ktoré sa nasypalo do fľaše a zalialo sa vodou, potom sa fľaša zazátkovala a hodila do vody.

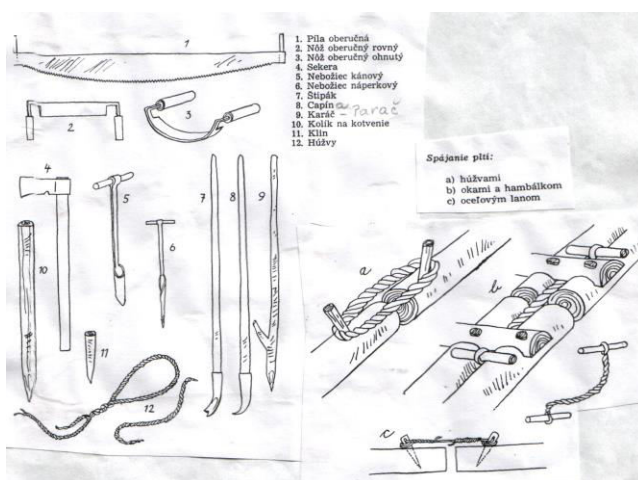
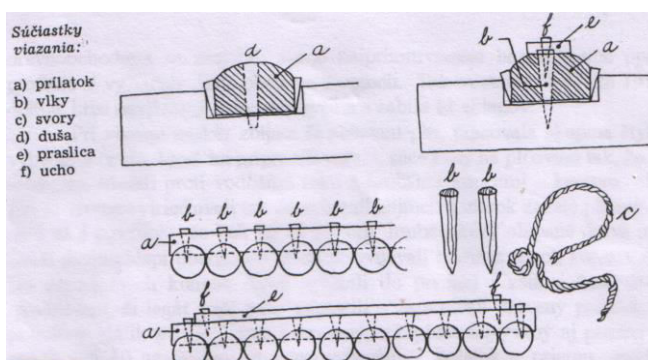
Najstarším rybárskym nástrojom na území Liptova, ktorý sa v dochovanom listinnom materiály spomína už v roku 1265 je **vval**. Historici ho prepisovali rôzne, napríklad ako val, iní zase ako úval alebo vaal. Val ako rybársky nástroj sa objavuje aj u iných slovanských národov. Mal rôzne podoby, napríklad na Zakarpatskej Ukrajine to bol z prútia upletený pás široký asi 1 meter a dlhý podľa šírky koryta rieky. Slúžil na prehradenie koryta rieky. Val ako zväzok prútia sa posúval po vode a je dokladom najstaršieho spôsobu rybolovu. Predchádzali mu ešte rôzne chumáče a viazanice prútia, a krovia, a podobne, do ktorých sa ryby postupne zamotali. Lov valom sa mohol konať iba v plytkejších vodách a výsledok nebol veľmi výdatný. Do prútia či haluzia sa nazbieralo pomerne málo rýb a aj to iba drobnejšie ryby,

alebo ryby strednej veľkosti. Tým možno vysvetliť to, že uhorský panovník Béla IV., keď si už v roku 1265 vyhradil právo rybolovu v liptovských vodách pre seba, dovolil liptovskému ľudu loviť ryby valom, lebo tento lov nemohol ohroziť rybné bohatstvo Liptova.

Ďalším spôsobom rybolovu, ktorý je v literatúre opísaný ako charakteristický pre dolné obce Liptova sú **kolesá**, v Stankovanoch sa nazývali **košäre**. Boli to hrádze – jasy, postavené v koryte riek z väčších skál. Robievali sa v plytkej vode, asi 5 až 6 metrov od brehu, mávali tvar štvorca, ale najčastejšie koleša. V dolnej časti vzdialenejšej od brehu sa nechal malý otvor – dvere, ktorými ryby postupujúce hore tokom vojdú do koleša. Keď rybár zbadal, že v kolese je už viac rýb, pomaly sa priblížil k otvoru koleša, aby ho ryby nezbadali a zatarasil otvor čím zabránil rybám v úniku. Do košárov sa chytalo najviac v lete, keď bolo zamračené. Košäre patria medzi staré známe spôsoby rybolovu. Robili sa v potokoch a tokoch riek, kde bola plytkejšia voda a kamenisté dno.

V súvislosti s rybolovom v košároch, prichádza do úvahy použitie ako ďalšieho rybárskeho nástroja, ktorý sa nazýval **sak**. Jeho základ tvorila zo špagátu upletená sieť v podobe vreca so širokým otvorom.

Otvor saku bol vystužený oblúkom, čo zabezpečovala do polkruhu ohnutá liesková tyč, pripevnená špagátom na okraj hrdla saku. Spodná časť ovoru napínala do oblúka zahnutú tyč a bola spevnená hrubším špagátom, ktorý sa nazýval *obr*. Konce obrvy boli uviazané o konce oblúka lieskovej tyče. Uprostred oblúka nad otvorom saku je prichytená rúčka, čo bola drevená tyč, ktorou sa sak nastavoval, dvíhal sa za ňu, alebo držal. Rúčka bola na dolnom konci vidlicovito zakončená., tvorila *rásoski*. Konce rásosiek boli pripevnené o obrv. Sieť sa smerom od otvoru k opačnému koncu zužovala a zúžený koniec sa nazýval

chvost, alebo chobot. Sakom sa lovilo v kolesách – košároch, na voľnom toku, pri brehu keď sa časť rieky zahradila a podobne. Upravená forma saku sa nazývala aj prievlačník, úprava

spočíva v tom, že rúčka 4 – 5 metrov dlhá, sa nepripevnila naprieč cez otvor smerom nahor, ale kolmo na otvor v rovnakom smere s vrecom v smere k rybárovi. Prievlačníkom sa lovilo z brehu. Veľkosť saku bola rôzna, obvykle 2 aj tri metre a priemer otvoru bol asi 1 meter. Pri love sakom, bolo teba niekedy ryby poduriť – popohnať. Na durenie sa používali drevené žrdky 3 až 4 m dlhé, ktorými sa udieralo na dno rieky o kamene, aby sa ryby vyplašili. Spodný hrubší koniec drúčika býval okovaný kusom železa, aby lepšie štrkotal a narobil viac hluku. V Liptove sa tento drúčik nazýval **durjak**, durjač, duridlo. Úlovok si rybár dával do kapsy z domáceho plátna, ktorá mala na stranách traky, tzv. *frumbie*, za ktoré si ju rybár prehodil cez plece, posunul pod pazuchu a tak nosil v nej ryby.¹

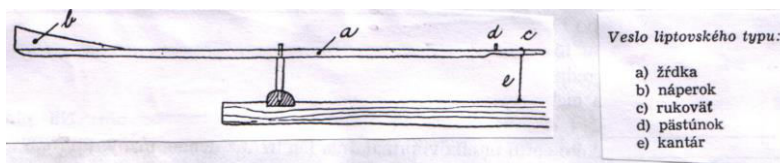
V západných obciach Liptova sa používal aj ďalší spôsob lovenia rýb a to pomocou **osna** osti. V inventári Liptovského múzea v Ružomberku, sa zachovali trojzubé a viaczubé železné osti. Menšie sa používali na drobnejšie ryby, ktoré sa nazývali *osná*, a veľké sa používali na veľké mreny a hlavátky a nazývali sa *vili*. Aby sa na ne napichnutá ryba neskĺzla, hroty zubov mali spätné háčiky a vrúbiky - *záseki*. Dolný koniec osna bol upravený na tulaj, do ktorej sa vsunula drevená žrdka – rúčka dlhá až do 5 m, a osno sa k rúčke pripevnilo klincom cez dierku v tulaji. Osnami sa ryby napichovali a dalo sa nimi úspešne loviť v zime i v lete, vo dne i v noci. Na hlavátky sa chodilo v apríli, keď išli na trlá. Jarný ťah rýb oznamovala už sama príroda. Prvým znamením boli rozkvitnuté jelše a vrbiny. Vtedy hlavátky už tiahli hore vodou do plytších vôd. Keď kvitli šípky, vtedy sa najlepšie lovili mreny, v polovici apríla podustvy a v ústiach potokov s Váhom, sa zdržovali najmä lipne a pstruhy. V čase trenia dali sa na osná chytať aj lipne, inokedy nie. Na mreny bolo potrebné osno s dlhou žrdkou, lebo sa zdržiavajú v hlboknej vode.² V zime sa chodilo s osnom na mreny.

Do rybolovu osnami patrila aj tzv. **zimná rybačka na hajovci**. V Stankovanoch sa používal na rybačku jeden čln, 6 – 7 m dlhý a asi meter vysoký. Zimná rybačka z hajovca sa robila v noci a musela sa vybrať taká, keď sa po hladine plavili srježiki, čiže keď sa po nej plavia drobné ľady.³ Na nočnej rybačke sa muselo svietiť, aby rybár videl napichávať ryby. Počet rybárov v hajovci sa riadil veľkosťou člna, ale obvykle lovili štyria, z nich dvaja riadili čln a klali, jeden len klal a štvrtý pozoroval ryby a dbal na oheň, ktorým osvetľovali hladinu.⁴ Zvláštnosťou tejto plavby bolo, že hajovec postavili mierne šikmo krížom cez tok - /prječno, poprječki/. Priečne postavenie hajovca malo opodstatnenie v tom, že keďže sa vo vode plavilo množstvo ľadov, širšia strana člna zadržiavala ľady, tieto sa odrazili a plavili sa po dvoch

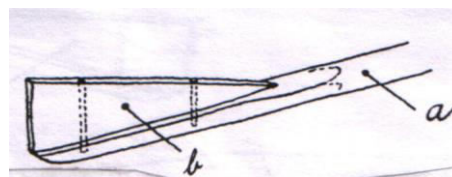
koncoch člna. Na opačnej strane člna vznikla čistá hladina, ktorá sa osvetľovala a v nej na lovilo. Zvesť o rybách dávali aj pltníci, ktorí sa začali plaviť v apríli a dávali informácie rybárom.

Kolektívnym spôsobom rybačky, ktorý sa vyskytoval v dolných obciach okresu Ružomberok, bol aj **pohon**. Zúčastňovala sa ho skupina chlapov v počte 30 aj 40 a vykonával sa hlavne v lete obvykle od júna do začiatku septembra /do 8. septembra/. Mreny sa však týmto spôsobom lovili aj neskoršie. Na pohon sa určilo také miesto kde je voda tichá a kde nebolo kríkov. Pohon sa vykonával hore tokom a smeroval do uzavretého priestoru, kam chlapi durjakmi ryby vohnali a tam ich vylovili napríklad sakmi. Konečný úsek pohonu uzavreli šikmou hrádzou z kamenia. Výsledok lovu pohonom býval dobrý, bežne sa vraj ulovilo 6 až 7 q rýb.⁵

Medzi individuálne spôsoby lovu ešte v polovici 20. storočia patrila aj lov

dražiakom. Pretože tok Váhu je v tomto úseku dosť prudký a nie je tu dostatok prirodzených tíšin vhodných pre lov dražiakom, rybári si robili hata tak, že do dna rieky nabili 4 – 5 kolov a okolo nich splietli hať z vrbiny,

alebo neskôr aj z dosák. Na druhej strane vznikla v rieke tíšina, *zátiša*, kde sa dalo loviť dražiakom. Samotný lov sa nazýval **chytat za hatou**. Hať sa stavala asi 3 – 4 m od brehu a rybár smerom k tíšine položil dosku, lavičku - stolec, ktorý vo vode stál blízko tíšiny na nôžkach a druhým koncom bol položený na brehu a zaťažený väčšou skalou. Rybár sa postavil na stolec a z neho spúšťal dražiak do tíšiny. Takto pripravené miesto na lov dražiakom a nazývalo *plac*. Dražiak sa skladal zo **sieťoviny**, **oblúkov** ktoré nazývali *parohy*, a z **rúčky**, nazvanej *socha – kobilina*. Sieťovina bola veľkosti 250x 250 cm, táto bola obrúbená hrubším špagátom. Na štyri rohy siete sa pripevnili lieskové tyče ohnuté do oblúkov a skrížené. V mieste, kde sa oblúky križovali, bola na dražiak pripevnená 7 m dlhá rúčka položená do rovnováhy na kobiline /rázsoche/, ktorá bola položená na zemi. Na nej sa dražiak pohyboval. Štvorcová sieť dražiakova sa dala použiť aj tak, že sa krížom preložila a spravilo sa z nej vreco na sak, ktorým sa potom chytalo v košároch.⁶ Menším nástrojom ako dražiak, ale jemu podobný bol **čerenec**, ktorý mal rozmery asi 60x60 cm. Dali sa ním chytat ryby aj vo väčšej a prudšej vode.

V západnej časti Liptova sa vyskytoval aj rybársky nástroj, inde v Liptove nepoužívaný – **podimač**.⁷ Mal tvar veľkej lyžice. Kostru tvoril oválne ohnutý lieskový prút, na ktorý boli pripevnené rebrá, ktoré tvorili smerom nadol do oblúka ohnuté lieskové prúty a tvorili lyžicovitú priehľbeň podimača. Celá kostra bola obtiahnutá sieťovinou. Ku koncu oblúka bola drôtom pripevnená asi 4 m dlhá žrd' **paralo**, ktoré slúžilo ako držadlo. Pri love podymačom rybár išiel po brehu a vkladal ho otvorom šikmo do vody dole tokom a načieral /hrieboľ/. Po dvoch troch krokoch, rybár podymač vyzdvihne a znova ponára zahrabuje. Podymač patril do rybárskeho inventára Oravy a stredného Považia, jeho výskyt v Liptove, bol ojedinelý.

Medzi najmladšie rybárske nástroje používané v Liptove dnes patrí udica. Nemožno presne určiť, kedy sa udica objavila v Liptove. Údajne ju priniesol nejaký Weiler z Tyrolska asi v druhej polovici 19. storočia, ktorý bol zamestnaný ako lesník v horárni v Liptovskej Kokave. Udica je však starý rybársky nástroj, ktorého stopy siahajú ďaleko do minulosti. Nie je preto vylúčené, že v dávnejšej minulosti bola známa a používaná aj v Liptove. Zatiaľ však nemáme pre toto tvrdenie žiadne písomné správy ani iné doklady a nálezy.⁸

Ulovené ryby sa v západnej časti Liptova väčšinou sušili a údili. Najskôr sa vypitvali, očistili a zasolili. V rôsole mohli stáť i celý týždeň. Potom sa boky vypitvanej ryby rozťahli a vyplli sa krížom postavenými dvoma, troma drierkami. Potom sa na povale prevesili cez žrdku, alebo sa navliekli na drôt nad komínovým otvorom. Konzervácia pozostávala z toho že ryby sa vysušili a súčasne aj zaúdili. Takto zakonzervované vydržali aj dva až tri roky. Najčastejšie sa takto zakonzervované ryby varili v kapustnici.

Po zrušení poddanstva v roku 1848 bolo rybárstvo v Uhorsku upravené XIX. zákonným článkom Uhorského zákonníka z roku 1888. Tento v § 14 prikazoval zakladať rybárske spoločenstvá. Dedinskí roľníci takéto spoločenstvá nezorganizovali, lebo rybársky lístok stál 2 zlatky a preto ich rybné vody, potom vrchnosť dávala z úradnej moci na šesť rokov do prenájmu iným rybárskym spolkom z miest. Uvedený zákonný článok ostal v platnosti počas celého trvania ČSR a Slovenského štátu až do roku 1945.

Mgr. Vladimír Urban

---

1 Belko, J.: Národopisný sborník Slovenskej akadémie vied a umení, XI, Separátny výtlačok, Slovenská akadémia vied a umení, 1952, s. 177.

2 tamže, s. 147.

3 tamže, s. 150.

4 tamže, s. 151

5 tamže, s. 165

6 tamže, s. 173.

7 tamže, s. 173

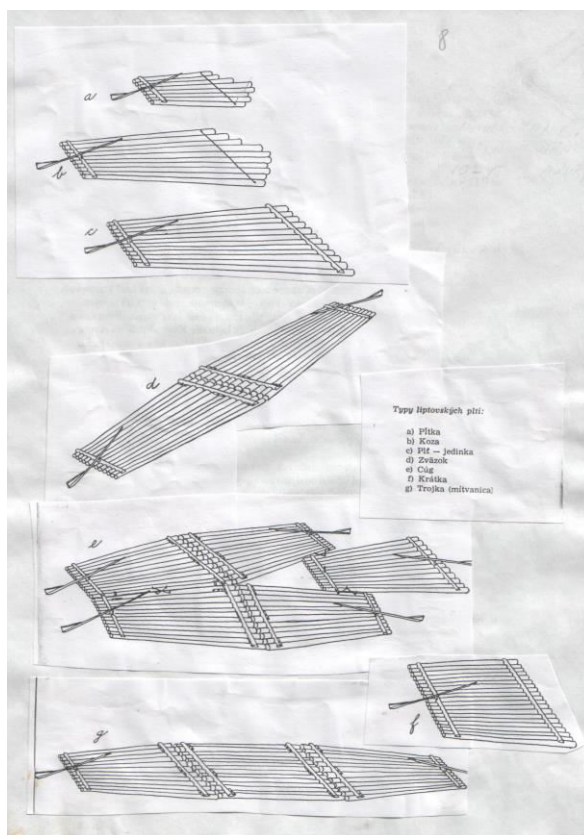
8 Huska, A., M.: Slovenskí pltníci, Osveta, Martin 1972, s. 129 spomína pltnícku udicu a popisuje ju nasledovne: Miesto prúta sa udica skladala z dvoch do seba zavesených rázsošiek. Hrubšia rázsocha stála na nohe, zastoknutá do plte, a slabšia rázsoška bola na väčšej hákovite zavesená. Na jej dlhšom konci visela priviazaná súkaná niť s háčikom, kým na kratšom konci bol pripevnený spiežik. Keď sa ryba napichla na háčik, trhala niťou a rázsoškou. V spiežiku sa rozhojdalo srdce a zacengalo. To prebudilo aj driemajúceho pltníka a rybu vytiahol.

Pltníctvo

Horné povodie Váhu už svojim prírodným charakterom sa stalo dôležitým činiteľom pri vzniku pltníctva, ktoré prekonalo viaceré stupne vývoja. Historické začiatky pltníctva na Slovensku sa nedajú vymedziť presným letopočtom. Konkrétne historické materiály a dostupné pramene umožňujú však ohraničiť vývojové stupne slovenského pltníctva.

P r v ú vývojovú fázu môžeme vymedziť začiatkom 11. až koncom 15. storočia. Je to obdobie pastiersko-roľníckeho a pastiersko-drevorubačského osídľovania horských oblastí stredného Slovenska. Náhly vzrast poddanského obyvateľstva a nedostatok ornej pôdy, nútil obyvateľstvo horských oblastí, aby vyhľadávalo vedľajšie pracovné príležitosti a tak zlepšilo svoje životné podmienky, sformoval sa preto obchod s drevom.

Možno povedať, že už pred 11. storočím i skôr, naši predkovia určite poznali pltenie, i keď nie sú na to písomné, ani iné hmotné dôkazy. Liptov sa po rozpade Veľkomoravskej ríše len postupne začleňoval do Uhorska, jeho trvalou súčasťou sa stal až v polovici 12. storočia a potom skoro do polovice 13. storočia bol ako konfínium výlučne kráľovským majetkom, na ktorom na nevykonávali majetkovoprávne zmeny – donácie, preto nie sú k dispozícii žiadne listiny, ktoré by pojednávali o ťažbe a obchode s drevom. Ale vzhľadom na priaznivé prírodné podmienky pôvodné slovienske obyvateľstvo určite poznalo techniku pltenia dreva.

D r u h o u fázou je obdobie medzi 16. a 17. storočím, ktoré bolo ovplyvnené skoro 150-ročnou okupáciou dolného Uhorska Turkami. V tomto období, hoci sa na Slovensku upevnil obchod s drevom, slovenské pltníctvo bolo pod vplyvom konkurenčného boja medzi rakúskym a uhorským obchodom s drevom. Pltenie sa vykonávalo väčšinou len po Sereď respektíve po Komárno.

T r e t i a vývojová fáza zahŕňa 17., 19. až začiatok 20. storočia a je charakterizovaná veľkým významom pltníctva ako diaľkovej dopravnej cesty aj mimo hraníc Uhorska.

Š t v r t ú fázou predstavujú roky 1915 až 1935, ktoré sú poznamenané tým, že prevahu začala nadobúdať železničná nákladná doprava, čo pre pltníctvo malo za následok postupný zánik.¹

Vo svojej prvej vývojovej fáze, pltníctvo na Váhu spĺňalo predovšetkým komunikačnú funkciu. V 13. storočí preberá úlohu obchodného transportu. Väčšina osád v Liptove pred 12. storočím ležala po oboch brehoch Váhu a osadníci rúbali blízky prales na úžitkové drevo, čím súčasne rozširovali plochu ornej pôdy a pasienkov. Na transport dreva použili tok Váhu.

V 13. a 14. storočí kráľ postupne porozdával majetky v Liptove šľachte a už v 14. storočí bol feudálny systém natoľko upevnený, že zemepáni začali lesy devastovať na obchodné účely a čiastočne narušili aj slobodnú poddanskú pltnicu vyberaním mýtnych poplatkov a za používanie brehov tzv. b r e ž n é . Poddaní sedliaci museli feudálom a výsadným mestám zdarma odpracovať v rámci poddanských robôt pri dreve a pltení 3 – 6 až 10 dní v roku. S prvým narušením poddanskej slobody pltenia zemepánmi sa dokázateľne stretávame v XVI. storočí. Prefekt zemepána Likavy Štefana Illésházyho, Ján Rakovský z Rakova, spolu s likavskými úradníkmi a ružomerskými mýtnikmi 12. mája 1587 zastavili v Ružomberku pltníkov s piatimi plťami na ktorých viezli víno a iné tovary, ktoré boli majetkom Ladislava Pongráca z Liptovského Mikuláša. Plte a tovar zhabali, pltníkov zbili a odohnali. Rakovský bol totižto v nepriateľstve s mikulášskymi Pongrácovcami.²

V roku 1647, majiteľ hradu Likavy bol Gašpar Illésházy, ktorý poveril svojho úradníka Krištofa Schustrika, aby zastavil pri Hubovej slobodný prechod plťí na Váhu a postavil tam hradného mýtnika. Proti tomu protestovalo mesto Ružomberok, takže gombášske mýto sa muselo ešte v tom roku zrušiť. Mesto malo však v tomto prípade na zreteli len svoj vlastný zisk, lebo zdaňovalo pltníkov a tak zveľaďovalo svoj príjmový účet. Poplatky od plťí rada mesta Ružomberka nariadila vyberať už v r. 1596 a takisto sa spomína „brežnô“, to znamená poplatok od prenájmu brežného priestranstva pre potreby pltenia.

Na pltníkoch sa samozrejme priživilí aj cirkvi, a to tak katolícka ako aj evanjelická. Napríklad 15. apríla 1647 boli pltníci v kaštieli sv. Žofie na suplikácii u hradnej panej Heleny Thurzovej, ktorá im nariadila, že sú povinný dávať na chrám Boží ružomerský. Z kanonickej vizitácie z 8. októbra 1647 vysvitá, že ružomerská evanjelická cirkev, brala nájom či poplatok od pltníkov plaviacich sa dolu Váhom.³

Druhý pokus o vyberanie mýta likavsko-hrádockým panstvom v Gombáši je zaznamenaný v uznesení liptovského stoličného zboru z roku 1712, ktorým sa povoľuje zaviesť mýtny poplatok vo výške 5 grošov, ktoré mali pltníci platiť. Uznesenie sa neuskutočnilo pre opätovný protest mesta Ružomberok. Likavské panstvo však v roku 1754 postavilo pri Gombáši ďalší slopec – mýto a svojho mýtnika, aby vyberal mýtné poplatky od pltníkov. Protestácie mesta Ružomberok na župnom úrade v tomto prípade už nemali účinok, preto mestská rada podala žalobu u uhorskej kráľovskej dvornej komory, ktorá rozsudok vyniesla až v roku 1790 a zrušila gombášske mýto.⁴ Keď po toľkých ťahaniciach likavské panstvo muselo zrušiť mokré mýto, uzavrelo na Gombáši cestu a vyberalo suché mýto, z čoho vznikol s mestom Ružomberkom ďalší spor.

V 16. storočí je na Ľubochňanke doložený osobitný druh splavovania dreva na vhodné brežné miesta, na tzv. šmýkance. Bolo to pltkárenie, ktoré pozostávalo z toho, že skupina chlapov zoťaté, očistené ihličnaté kmene spojovala do pltok. Udržalo sa až do roku 1909, keď tento transport celkom prevzala úzkokoľajná Ľubochňanska lesná železnica, postavená v rokoch 1903-1904. V hornom toku rieky Ľubochňanky postavili za účelom splavovania dreva hate - *tajchy*. Spočiatku boli drevené, kamenné priehrady sú na Ľubochňanke doložené od r. 1812.⁵ Na Vyšnom tajchu boli dve stavidlá a na Nižnom tajchu tri stavidlá vody. Uzavretím stavidiel, spravidla od večera do rána, sa v tajchoch nahromadilo dostatok splavnej vody. Plavba začala už od apríla. Najskôr sa voľne splavovali kláty dreva dlhé 3 až 5 metrov, potom prišla na rad metrovica a až po jej odplavení sa plavili plte z dlhých kmeňov dreva. Na pltiach išiel doprovod až do 10 chlapov, aby odstránili prípadné zahatanie splavu rieky. Ich pracovným náradím bola sekera a *griecpal*, ktorým odtískali vo vode skrížené kláty. Griecpal sa skladal zo železnej časti, ktorá mala hák a hrot – *špic*, a z drevenej rúčky dlhej aj 5 metrov. Asi hodinu po otvorení stavidiel odbili plte, ktorými sa pltilo dlhé drevo. Plte sa skladali vrchovcami dopredu a na ich konce sa pribila priema dlhá až 3 m. Priema sa o kláty pripevnila klinmi z tvrdého dreva. Zadné konce plte – *územky* sa iba stiahli húžvou. Tieto plte mávali až tri veslá, a to v predu dve a jedno vzadu, takže plte viedli traja pltníci. Na jednom mieste sa v riečisku Ľubochňanky spomína skok (asi tam kde je veľký vodopád) a tu musel

byť pltník veľmi opatrný. Už pred skokom zaťal do dreva silno sekeru, jednou rukou sa držal poriska a druhou nadvihol veslo, aby sa pri skoku plte nezlomilo. Plte sa tu vnorili do hĺbočiny a pltníkov voda dobre ošľahala. S plťou sa šlo až ku mlynu na *Zábave* a pribila sa na brehu Váhu. Z týchto plti sa na Váhu robili nové plte, ktoré šli až do Komárna i ďalej. Voľne splavované drevo sa zase zastavovalo na vráta, ktoré sa robili z hrubých silných kusov dreva. Prechádzali z jedného brehu na druhý a na ne boli pribité silné priečne drevá, vytvorili sa tak akési hrable. Vráta boli na Uhlisku i a nad mlynom v hornej časti dnešného parku, kde je dnes plaváreň, lebo v jeho dolnej časti boli dve pily. Robievalo pri nich asi 50 chlapov, najmä z Lipt. Revúc, Krpelian a iných dedín, ktorí griecpalmi vyťahovali z vody kláty a ukladali ich na veľké hĺby. Z gombášskych rodín na Ľubochnianke pltničili len dve rodiny a to Burošovci a Matisovci.^{5a} V 17. storočí je v Ľubochni doložená komorská vodná píla.

Nedostatok písomných prameňov, nám neumožňuje presne zistiť, čo sa na pltiach z Liptova dopravovalo. V predmoháčskom období to bola hlavne guľatina a iné stavebné drevo, dosky, laty, ale aj solené mäso z diviny, kožušiny atď. V 17. storočí to bola aj pálenka, ktorú vozili najmä z Pribyliny do Bratislavy a do Viedne. V tomto storočí sa vyvážali aj poľnohospodárske produkty, zo Stankovian najmä kapusta.⁶ Od začiatku 16. až do polovice 19. storočia podstatný obsah liptovského plťového transferu na Váhu tvorila bryndza, oštiepky, ovčí syr, maslo atď. Bryndza sa za účelom prepravy nabíjala do veľkých jedľových sudov, ktoré sa v Ružomberku vyrábali už od roku 1701. V Sereďi pltníci sudy vyložili a ďalší prevoz do Bratislavy a Viedne prebrali furmani. Vo Viedni sa bryndza predávala pod názvom „Käsestecher“. Od r. 1806 sa na bryndzu začali vyrábať menšie jedľové vedierka – geletky. Z Liptovského Hrádku sa prepravovali liate rúry na kanóny a pušky, z Hýb strelný prach. V druhej vývojovej fáze pltníctvo na Váhu malo ráz vodnej komunikácie a slúžilo predovšetkým na dopravu výrobkov a tovarov všetkých druhov. Využívali to predovšetkým zemepáni. Liptovskí pltníci museli v rámci poddanských povinností pltiť aj v službách stolice. Tak 4. marca 1650 liptovský dedičný župan Gabriel Ilešházy žiadal od stoličného predstavenstva Liptova plte a pltníkov, na odvezenie tovaru uloženého v zámku Likava do Trenčína. Plťové transporty sa pre župana uskutočnili aj v rokoch 1660 až 1662. V roku 1662 je zaznamenaná veľká povodeň, a to 6. augusta.

Nebezpečenstvo povodní hrozilo najmä v čase jarného topenia snehu (apríl), alebo po prudkých dažďoch (jún – september). Pri povodniach na Váhu je badateľná určitá cyklickosť v tom, že zvýšená vodná hladina Váhu zapríčiňovala záplavy v časových intervaloch piatich rokov, kým povodňové katastrofy sa opakovali skoro každých 20 až 25 rokov.

Najnebezpečnejšie povodne sa zaznamenali na Váhu v rokoch 1602, 1625, 1662, 1683, 1710, 1736, 1760. Na majetkoch a na životoch obyvateľov narobila najviac škôd povodeň v roku 1813, v dôsledku ktorej okrem troch - štyroch domov, načisto zmizla osada Rojkov. Materiálne škody v Liptove boli také veľké, že na návrh grófa Balašu krajinský snem musel obyvateľov postihnutého povodia oslobodiť od daní a poskytnúť im z verejných skladov potraviny a zrná bezplatne ako aj stavebné drevo. Nový **Rojkov** bol potom postavený na bezpečnej vyvýšenine nad krajinskou cestou. Z neskorších povodní na Váhu treba spomenúť ešte tie najväčšie a to v rokoch 1898, 1914, 1923, 1935, a 1957.⁷

Okrem prepravy tovaru na pltiach, nemenej významná sa javí aj osobná doprava na pltiach po Váhu. V začiatkoch pltníctva práve táto komunikačná činnosť bola asi najpodstatnejšia. Cestovanie povozmi v tom čase bolo zlé, lebo neboli poriadne cesty. Cesty nemali pevný podklad, boli mäkké, močaristé, úzke, kľukaté a na spevnenie sa vystieľali stromovými kmeňmi. Taká bola aj prvá transverzálna (krajinská) cesta vedúca povodím Váhu cez Liptov, vybudovaná na rozkaz uhorského kráľa Ľudovíta I. v roku 1364 medzi Žilinou a Košicami. Na jej údržbu sa vyberalo mýto napr. v Kraľovanoch, Gombáši, v Ružomberku atď. Mýtné poplatky však zemianska vrchnosť použila na neznáme ciele a o údržbu cesty sa nikto nestaral. V 15. storočí boli bežné aj prepady cestujúcich lúpežnými skupinami. Pre tieto príčiny sa osobná pltná doprava považovala za vyhovujúcejšiu nielen pre obyvateľov, ale aj pre úradné osoby. Ale ani osobná doprava plťami po Váhu nebola celkom bezpečná. V období stavovských povstaní koncom 17. a začiatkom 18. storočia po zlikvidovaní rákocziho povstania, ani preprava na pltiach nebola bezpečná, keďže z vojenských zbehov sa rozmnožili lúpežné tlupy, ktoré prepadávali aj cestujúcich na pltiach. Aj z procesu s Jurajom Jánošíkom v Liptovskom Mikuláši 16. marca 1713 vyplynulo, že Jánošík pod Strečnom ozbíjal oravského farára z Dlhej, cestujúceho plťou dole Váhom. Neskôr so svojou družinou pri Sokole poniže Kraľovian, zastavil transport plťí a ozbíjal farárovu ženu so Svätého Jána v Liptove, ktorá sa plavila na plti taktiež dole Váhom.

Ako jeden z prvých, transport plťami použil aj uhorský palatín (kráľovský miestodržiteľ) František Wešelén a to v rokoch 1656, 1663 a 1666. Východiskom plavby jeho sprievodu bol Ružomberok. Aj vyslanstvá liptovských miest, ako napr. Ružomberka v sporoch s likavským panstvom, odchádzali na pltiach dole Váhom a Dunajom na súd do Pešti, do Jedľova atď. V roku 1807 sa z Ružomberka do Hlohovca plavil aj osobný plťový transport cisárskeho generála Bradyho. Od mesta Ružomberok dostal do daru dve plte.⁸

Napokon osobný plťový transport sa zapísal aj do slovenských kultúrnych dejín. V auguste roku 1847 nasadli vo Vrbici (dnes súčasť Lipt. Mikuláša), na dve plte poprední slovenskí vlastenci, aby sa po Váhu dostali na valné zhromaždenie literárneho spolku Tatrín v Čachticiach, na ktorom sa rozhodli zaviesť nový slovenský spisovný jazyk. S opisom tejto plavby sa stretneme u Michala Miloslava Hodžu v jeho Rozpomienkach i u Jána Francisciho. K rekreačnej plavbe plťou na Váhu sa vrátil Klub československých turistov v Lipt. Mikuláši v rokoch 1928 a 1931, keď vystrojil štyri plte z Liptovského Hrádku do Ľubochne. Liptovský plťový obchodný transfer sa definitívne skončil v roku 1942. Poslednú prepravu dreva uskutočnil pltník Gejza Šavrnoch z Lúčok v okrese Ružomberok, ktorý nájomcovi píly Ing. Szomolányimi splavil hrubé drevo do Serede. Bol to posledný rok dlhších plavieb. Pri Púchove v Kočkovciach, postavili vodnú priehradu a tá urobila koniec pltníctvu na Váhu.

Pltnícka práca

Až do konca 19. storočia bolo pltníctvo v Liptove celoročným pracovným procesom, lebo počas zimných mesiacov boli pltníci zamestnaní najmä pri ťažbe a príprave dreva v dolinách. A tak vlastne pltník musel účelne prerozdeliť svoj čas medzi domáce práce a prácu na príprave dreva a na plťovisku. Plťoviská boli miesta na brehu, štrkovité rovné, na ktoré furmani zo skladov v dolinách zväžali drevo určené na viazanie a zbíjanie plťí.

Deň na plťovisku sa pre pltníkov začal v jarnom až jesennom období o 6. hodine rannej a trval do súmraku, asi do 19. hodiny. Od mája do konca augusta plťovisko ožívalo pracovným ruchom už od 4. hodiny rannej a práca trvala do 21. hodiny večer. Pracovné náradie - riady ako sekeru, capín, sochor, pílu, si pltníci denne nosievali z domu. Úlohou najmladšieho z pltníkov bolo hneď ráno naklásať oheň v ohnisku a do drevených krhiel doniesť čerstvú studničnú vodu, lebo pltníci riečnu vodu nepili. Popri studničnej vode nesmela samozrejme chýbať pálenka, ktorú kupovali na spoločný účet. Okolo 10. hodiny, bola krátka prestávka, kedy sa pltníci posilnili kusom domáceho chleba so slaninou a s cibuľou. Potom v práci pokračovali do obeda do 12. hodiny, kedy si spravili polhodinovú prestávku na obed. Obed pltníkom donášali z domu chlapci, a to na jar a v jeseni to boli husté zeleninové a zemiakové polievky so zavareným trhaným cestom, alebo s geršňou či lohazou, ako volali domáce jačmenné krúpy. Obed bol každý deň iný, polievku nahradila na druhý deň napr. kulaša s kyslým mliekom, hádzané halušky s kyslou kapustou - strapačky, pirohy plnené zemiakovou kašou premiešanou s posekaným kôprom a tvarohom, niekedy aj s bryndzou, zemiaky s kyslou kapustou. Časť obeda otcovia rozdelili chlapcom, ktorí obed priniesli.

Matka obed poslala vždy zaviazaný v čistom bielom ľanovom obrúsku v rajnici, alebo hľbokej hlinenej miske.

Na olovrant si pltníci zajedli chleba s cibuľou a zapili žajdlíkom pálenky. Potom si zafajčili. Starší chlapi fajčili zo *zapekačiek* – čo boli malé hlinené fajky, ktoré sa dávali zohriať – zapieť do pahreby, mladší chlapi fajčili vlastnoručne ušúlané cigarety - *šúlanec*.

Pltníkov pracovný deň, sa skončil oddychom pri vatre a rozprávaním pltníckych príhod. Kým chlapi počkali na ženy, ktoré prichádzali, aby v plachietkach – vrecovkách, odniesli domov kresanice, za ten čas skonzumovali po žajdlíku pálenky. Pltníci si mohli vziať domov aj krátke odpílené konce drier – kániky. Po roku 1925, však manipulanti toto palivové drevo dovolili odnášať už iba za určitý poplatok.

Hotové, tovarom naložené plte čupeli pribité pri brehoch plťoviska a čakali na let. Na jar pred prvou pltnicou, sa pltníci zhromaždili aj s rodinami na plťovisku pri zväzkoch plťí. Bola tam celá dedina aj s farárom. Pltníci sa zhromaždili pod zástavou sv. Klimenta, ktorý bol patrónom pltníkov. Kňaz posvätil pltníkov i plte. Potom si všetci posadali, ženy vybrali kapustníky, tvarohové pirohy, halušky a všetci jedli. Faktor potom ponalieval pálenky, najskôr pltníkom, potom aj ich ženám. Zvyšky jedál zvykli vysypať duchom do Váhu. Potom skúsenejší spomedzi zadných pltníkov požiadal faktora i predníkov, aby ho uznali za predného pltníka. Ak súhlasili, žiadateľa prevalili cez klát a palicou ho udreli toľkokrát, koľko bolo nebezpečných miest na Váhu. Takto mu pripomenuli, kde si má dávať pozor pri pltení. Nový predník počastoval všetkých pálenkou. Nebezpečné miesta boli najmä bralá Margitá a Besná pri Strečne, potom rôzne plytčiny, ktoré sa často menili, tiež rôzne vodné stavby ako mosty, hate a mlyny.

V pltníckej terminológii plte neplávali, ale *leteli*. Odlet mal špeciálny termín-*odprava*. Pltníci si poukladali do koliby tanistry a pracovný riad, rozlúčili sa s príbuznými. Potom si zadní stali k veslám a prední odviazali plte od brehov, keď zaznel faktorov povel *odbíjaj*. Potom prední naskočili na plte a začali plte, ktoré stáli predkom oproti toku Váhu obracať. V krdli letelo vždy 10-20 zväzkov, takže ich *kärovalo* 20-40 chlapov. Plte viedol faktor. V starších časoch pltníctva si faktora vyberali majitelia lesov a obchodníci s drevom zo starších svedomitých a najskúsenejších pltníkov. V polovici 19. storočia sa funkcia faktora zmenila a faktor sa stáva sprostredkovateľom–podujímateľom, ktorý sa obchodníkom zmluvne zaväzoval, že zabezpečí zostavenie určitého počtu plťí a s tovarom ich splaví na určené miesta. Na tieto práce faktor najímal pltníkov za mzdu. Pltníkov na prácu podľa staršej kroniky obce Stankovany str. 11, faktor zjednával už na Vianoce a to tak, že chlapi sa zišli popoludní v krčme. Tu faktor

vysvetlil chlapom vyhliadky na celoročnú prácu a dohodol podmienky práce a výšku zárobkov. Podľa staršej kroniky obce Stankovany, každý zverbovaný pltník dostal jednu zlatku závdavku ako *Vianočné*. Týmto závdavkom sa zaviazal na celú pltnícku sezónu. Zmluvu potom potvrdili vypitím oldomáša – *rukovieho* /podanie ruky/. Vyúčtovanie - *rácie*, faktor robil na Michala (29. IX.).⁹ Zo stankovských faktorov bol známy najmä Ján Pekár prezývaný Anco, bol to veľmi vysoký chlap, podľa spomienok starších občanov mal niečo cez dva metre. Z posledných pltníckych rodín to boli Chovancovci, Jandovci, Holdoš –Fujko, a ďalší. Jedným z posledných faktorov, bol Jozef Straka prezývaný Turbäk. Faktor mal vraj remenný opasok ako Jánošík a v ňom mal peniaze. Plte sa plavili z Lipt Hrádku, z Lipt. Teplej, z Ružomberka, z Lubochne, a Turian do Komárna, Budapešti, ba niekedy až po Pančovu a Zimúnu (staršia kronika obce Stankovany str. 10).

Plte viedli dvaja pltníci, predný – *predník* a zadný – *zadník*, pri ťažkých pltiach pomáhal ešte tretí – *pohon*. Predníkom býval starší skúsený pltník, tento plť viedol, zadníkom býval starý pltník, alebo často aj 14-15 roční chlapani z rodiny, ktorí si s otcom a staršími bratmi odbavovali roky pltníckeho učňovstva. Na pltiach – jedinách, alebo ľahších zväzkoch bola neraz zadníkom aj mladšia žena, manželka alebo odrastená dcéra pltníka. Skúsené pltničky boli aj z Gombáša, Švošova i zo Stankovian.

Predník *vykároval* plť na *vrkôč* vody, tj. na hrebeň rieky, po ktorom bola plavba najrýchlejšia a najbezpečnejšia. Na vode sa pltníci dorozumievali slovne i posunkami. Napríklad, keď pltník hodil hlavou naľavo, zadný musel odťahovať naľavo. Ak hodil rukou, bolo treba zadnú časť mocne *odťahovať* – veslovať. Ak pritom predník aj zakričal, už bolo zle, vtedy zadník musel riadne pritiahnuť – veslovať. Zo slovných povelov to bolo napríklad *käruj*, *kärmenuj* – čo bolo silne vesľuj, *válaj zadok* – znamenalo to silne zaberáť zadným veslom. *Odtáhuj* - bol varovný výkrik, aby zadník silne vesloval od víru, alebo od skál. *Pribíjaj* – bol povel pre predníka pri nútenom pristáť. *Pribíjanie* – čiže kotvenie plti si vyžadovalo od pltníkov dlhší výcvik a bola tu nevyhnutná súhra predného a zadného pltníka. Pltníci si vyhliadli plytký breh, na ktorý nechali letiacu plť vybehnúť. Náročnejšie bolo kotvenie pomocou svorov, ktoré robili zo zaparenej liesky a odmäknutú ju skrúcali – *húžvili*. Na jednom konci vzniklo oko na druhom menšie ucho. *Svory* boli dlhé asi 5 m a keď pltník vymanévroval predok plte k brehu vyskočil na breh a cez oko navliekol *príboj* (špárink) a vbil ho do zeme. Plť sa pomaly obrátila a ostala ticho čupieť pri brehu. V poslednej fáze pltníctva, pribíjali plte pomocou tenkých drôtených lán. Pribíjala sa už zadná časť plte. Zadný pltník odopol veslo, vyhodil na breh lano s *paráčom* zastoknutým do oka. Potom vyskočil na breh a

ostrý koniec paráča s napichnutým lanom zatlačil do zeme. Napokon zabil *príboj*, na ktorom plť kotvila. Křmíme – bol posmešný výkrik, keď plť vybehla na námeľ /mielok/ a na ňom sadla.

Podľa staršej kroniky obce Stankovany, pltníci pribíjali plte po prvý raz pri Žiline. Tu si nakúpili solenej baraniny a tu si vypili i pálenky. Mäso v lete vyložili na slnko, aby vyschlo. Z mäsa varili polievku. Po Žiline pribíjali v Krivokúte, Piešťanoch, Maduniciach, v Seredi, v Šali a v Komárne. To boli pravidelné stanice odpočinku. Okrem pálenky kupovali na Dolniakoch aj víno, s ktorým vraj dobre nehospodárili, ale si dožičili. Zo Šale sa zadníci vracali domov a faktor už len sám viedol plte do Komárna. Faktor im dal na cestu po jednej, alebo po dvoch zlatkách.

Pltníci pltili od svitu do mrku, výnimočne aj v noci za mesačného svitu. Po pristátí v teplejších mesiacoch spali vonku na brehoch rieky, v chladnejších mesiacoch u krčmárov, na statkoch v maštali a pod. Mzda predného i zadného pltníka bola rovnaká, preto pltníci pltili najradšej so svojimi synmi, prípadne manželkami a dcérami, aby zárobok zostal v rodine. Výška mzdy v období do prvej svetovej vojny bola určená od plte. Napríklad za splavenie plte zo Stankovian do Komárna, dostali pltníci 12 korún. V období predmníchovskej republiky sa platilo podľa množstva dreva. V roku 1919 vydal Župný úrad v Lipt. Mikuláši vyhlášku, v ktorej sa podľa dĺžky trasy určovala mzda od 1 m³. Napríklad z Vrbyce do Žiliny sa platilo 10 korún za 1 m³, do Trenčína a Serede 30 korún a do Komárna 48 korún.

Keď transport zväzkov doletel do Komárna, chlapi museli plte vytrieďiť. Časť plťí ostávala v Komárne drevárskym firmám a časť zväzkov sa prevážovala do cúgov, ktoré boli schopné na plavbu po Dunaji, lebo ich široká plocha lepšie odolávala nárazom vln. Chlapi museli aj poprekladať tovar a tak, aby cúg bol rovnomerne zaťažený. Cúgy leteli ďalej po Dunaji a viedli ich prední pltníci, kým zadní sa vrátili domov. Do roku 1870 pltníci spiatočnú cestu robili peši, na niektorých úsekoch ich previezli furmani. Pešia cesta z Komárna do Liptova trvala 3 až 4 dni a robili ju cez Nové Zámky, Zvolen a dolinou Revúcej do Ružomberka. Za takúto cestu pltníkovi prináležala len tretina dennej mzdy. Po roku 1870 už existovali železničné spoje a pltníci sa vracali vlakom. Polovičnú cestu mali zarátanú do mzdy. Po roku 1924 si pltníci prostredníctvom odborovej organizácie vymohli na železnici 33 % zľavu a cestovné hradil podnikateľ.¹⁰

Typy a konštrukcia plťí

Na plťovisku bola každá robota prísne zatriedená. Základnou prácou bol výber súceho dreva – brván na plť. Brvná naváľali válači. Válači pripravovali drevo v skladoch v dolinách, alebo na plťovisku. Bola to veľmi namáhavá a nebezpečná práca, lebo majitelia lesov ani drevoobchodníci sa nestarali ani o najprimitívnejšie bezpečnostné opatrenia. Práve táto profesia si vyžiadala časté obete na životoch. Tak sa stalo, že v roku 1910 v Ľubochianskej doline, hľba navlhnutého dreva zasypala a zabila 12 chlapov.

Pri viazaní neskôr zbíjaní či skladaní plťí, pracovala skupina štyroch chlapov. V Stankovanoch sa plte zbíjali na *Bielenisku*, bolo to na hornom konci, kde bola kompa, dnes je tam píla, ďalej tiež na *Mielku*, to je na dolnom konci. Dvaja chlapi vyberali z brván, ktoré im pripravili válači, súce kusy na plťovinu tak, že ich tenšími koncami–*hýčom*, triedili proti vodnému toku a hrubšími koncami–*kántom* po toku do rieky. Brvná vytriedľovali tak že vyberali najmenej už rok zoťaté plťové drevá, a ukladali ich na 2 až 4 *pováľky* – čo boli 20 až 30 cm hrubé z kôry olúpané drevá uložené blízko vody. Ďalší dvaja chlapi oberučnou pilou zarovnávali brvná z oboch koncov na predpísanú dĺžku. Do zarovnaných koncov drier vyhlbili do prednej i zadnej časti 20 cm široký *kadlub* /priehlbinu/, a do neho zapustili – zapasovali drevený *prílatok*, čo bol na polovicu prepílený klátik z dvoch strán zakresaný, v Liptove nazývaný aj *priema* – *priečnica*. Priemy osadzovali 30 až 50 cm od koncov brván. Prílatok – priemu zvykli teda zapustiť do kadlubov voľne, ku každému klátu ho potom pripevnili dvoma proti sebe priečne vbitými bukovými klinmi, tieto volali *vlky*, alebo *pastorky*. Okrem toho každý klát k prieme priviazali *svormi* – *húžvami*. Neskôr do priemy len navrtali diery zvané *duše* a cez ne priemu pribili ku každému klátu okrúhlymi bukovými klinmi. Aby priema pevne sedela, na oboch postranných drevách ju pribili železnými klinmi. Okolo roku 1900 vpredu na prílatok začali nadkladať hranol zvaný *praslica* ktorý do priemy upevnili dvoma klinmi – *uchami*. Neskôr plte zbíjali aj tak, že do brván vyvrtali diery, spojili ich lanom a ešte do bočných brvien z boku upevnili dlhú železnú tyč, zahnutú na koncoch

Do stredu prednej aj zadnej priemy vyvrtali otvor (dušu), do ktorého zapravili či zapasovali (zapustili) násadu vyrobenú z bukového dreva nazývanú *kužel* alebo *járom*. Kužel pozostával zo spodnej kolíkovej časti čiže nohy, strednej širšej časti zvanej sedlo a z hornej časti zvanej vreteno. Na kužel sa nasadilo (nastoklo) veslo (*kärmen*).

Veslo sa skladalo z týchto častí: - žrdka hrubá 10-15 cm a dlhá 6 –8 m. bez hrčí, *nápredok* (*náperník*), bol trojuholníkového tvaru z dvoch kusov jedľovej dosky dlhej 1 - 1,5 m a pri hlave vesla bol široký 30 cm

-*rukováť* (*rukovjatka*) bol to horný koniec vesla zakresaný na tenšie. Do rukovjatky bol zhora kolmo vbitý *pästúnok*, krátky kolíček na lepšie ovládanie vesla.

- *kantár*, bol zapravený do dreva v obvode rukováti, bol to drôtený, alebo súkaný obojok, ktorým sa veslo vyvažovalo počas pokojnej plavby z vody.

Na diaľkový transport si plť vyžadovala osobitné vystrojenie. Na prednej polovici zväzku postavili z dosák búdu–kolibu. Otvor koliby bol v smere plavby a jej boky tvorili naukladané stupne–štôsy dosák. Koliba mohla mať iba takú výšku, aby predný pltník videl na zadného a to kvôli nerušenému dorozumeniu. Koliba slúžila ako komora na ukladanie stravy–strovy, *merindy*. V kolibe opatrovali aj kuchynský riad, odev a pltníkom poskytovala aj útulok v daždivom počasí. Ďalším nevyhnutným zariadením na plti bolo ohnisko. Robilo sa pred kolibou. Malo kruhový tvar, spodok bol zo zemných plášťov, obložený riečnymi okruhliakmi–*zvaräkmi*. Počas dažďov stavali nad ohnisko striešku. Aby si pltníci chránili nohy pred premočením, predný i zadný pltník stáli na štvorhrannej doštenej podnoži, ktorá ich chránila. Tovar bol poukladaný na dvoch *pováľkach*, alebo hranoloch, aby ho odspodu voda nevlhčila. Kedy bolo tovaru dosť, sa dalo posúdiť podľa toho, že plťové dreva sa nad vodou držali iba spolovice.

V 17. storočí sa pri označení plti stretávame s pojmi ordinárka, plť a zväzok. Najväčšia typológia sa v pltníctve v Liptove vyvinula od 18. storočia, kedy poznávame tieto typy plti:

a/ **P í t k a** (i točka, alebo táčka) - bolo to spojenie 6 – 8 brvien o dĺžke asi 3 – 4 m. Šírka bola od 3,5 metra do 4,5 metra a kánová šírka do 7 m. Splavovali sa nimi po horských tokoch brvná z údolných skladov na plťoviská, alebo pre potreby píl . Pltku viedol jeden chlap – *pltkár*.

b/ **K o z a** (pouplť) - bolo to jednoduché plavidlo, ktoré pozostávalo z 10 – 15 brvien, vybratých v tvare prstov na ruke. Prednú časť kozy tvorili tenšie konce brvien, spevnené navzájom priečnym brvnom - priemou. Od r. 1910 priemu nahrádzali železným prútom, ktorý bol na koncoch ohnutý – ražeň. Zadná časť klátov bola previazaná navzájom len lanom - linou, bolo upevnené do oboch krajných klátov. Vzhľadom k tomu, že zadná čiže kánová časť bola voľná, dreva sa vo vode pohybovali voľne, pltníci hovorili, že *lapotali*. Kozy slúžili na prepravu dreva z údolných skladov na plťoviská, kde sa vzhľadom na ich jednoduchú konštrukciu rýchlo rozobrali. Kozu viedol jeden pltník, ktorý ju riadil veslom.

- c/ **P l ť** (jedinka) - bývala zbitá z 12 až 16 klátov rovnomernej dĺžky. Vpredu i vzadu mala pevnú konštrukciu (priemu mala vpredu i vzadu). Šírka plte sa pohybovala od 4 do 5 metrov a dĺžka od 12 do 15 metrov. Slúžila na prepravu dosiek, hranolov a iných tovarov. Odviezla okolo 30 až 40m³ tovaru. Viedli ju dvaja pltníci a to predný a zadný pomocou vesiel.
- d/ **Zväzok** spojenie dvoch plťí – jediniek, zviazaných hrubšími koncami tj. zadkami. Tento typ plte bol už dokonalým diaľkovým plavidlom, ktorým bolo možné preplaviť 50 až 60 m³ nákladu. Zväzok viedli dvaja pltníci. Od nového mesta nad Váhom aj traja pltníci – tretieho zvykli volať *bočný*, alebo *pohon*. Dĺžka zväzku bola od 27 do 34 m.
- e/ **C ú g** tvorili ho dva zväzky zviazané k sebe bokmi a do nožnicového priestoru medzi ich koncami bol voviazaný *polzväzok*. Cúgy sa preväzovali v Komárne, kde ich široká plocha lepšie odolávala nárazom vln Dunaja. Cúg viedlo sedem osvedčených pltníkov, dvaja vpredu, traja na zadných koncoch a dvaja na bokoch. Na výpomoc mali ešte dvoch náhradných pltníkov. Cúgy boli schopné prepraviť až 180 m³ nákladu.
- f/ **Krátka plť** bol to zdokonalený typ kozy, zviazaný z 20 klátov dlhých asi 4 m. Riadil ju jeden pltník, slúžila na splavovanie piliarskych klátov na kratšie vzdialenosti.
- g/ **Trojka /mítvanica/** v druhej polovici mája až v septembri, bolo na dolnoliptovskom toku Váhu a na Orave vidno zvláštny typ zväzku tzv. trojku – mítvanicu. Vznikla spojením dvoch samostatných plťí jediniek, medzi ktoré sa vložila plť štvorcového, alebo obdĺžnikového tvaru. Drevo na strednú časť trojky sa zbíjalo raz tenším, potom hrubším koncom, aby plť mala rovnakú šírku. Čiže drevá prekladali - *mítvali*, od toho bol odvodený jej názov. Viedli ju štyria chlapi. Z nich dvaja po bokoch prostrednej plte.

Výstroj pltníka

Pracovný odev pltníka tvoril valaský klobúk, *tanistra* – taška ušitá z domáceho konopného (zrebného) plátna, do ktorej si ukladal dve rezervné košele, chlieb aj slaninu. Až do konca 19. storočia nosili liptovskí pltníci kožené opasky a v nich *zapekačku*, *kresadlo*

šibalky (zápalky), nožík, tabak a peniaze. Opasok mal vraj aj ochrannú funkciu pred prechladnutím a pred prietržou (pruhom).

Na nohách mali približne do roku 1920 krpce, upevňované na lýtka remennými návlakmi dlhými 60-80 cm, tieto mali chrániť nohy pred presilením. Neskôr mali obuté bagandže, alebo čižmy. Oblečené mali biele súkenné nohavice, boli z domáceho ovčieho súkna, dole obtiahnuté a na bokoch ozdobené farebnými šnúrkami. Vpredu mali štylizované ozdoby – *pletence*. Košele boli z bieleho domáceho plátna, na ne si obliekali krátke kožuštek bez rukávov zo súkna, alebo z barančiny (*lajblík alebo kamizol*). V chladnejšom počasí nosili dlhý súkenný kabát - *halienu*. Z pracovných nástrojov to bola sekera, obručná píla, obojručné nože, nebožiece, jeden hrubý a druhý tenší – *náperníkový*, bukový kôl na hrubšom konci prične zakresaný na pätu a obtiahnutý plechom, *náperník* na veslo, *járom* - kužel, klíny, lano – *linu*, *húžvy*, ďalej *paráč* čo bol zaostrený kolík s navlečeným *svorom* alebo navinutým lanom a používal sa na pritiahnutie zväzku k brehu, a *príboj* čo bol kolík 1,20 m dlhý na pribitie plte k brehu.¹¹

Mokrý mýto – slopec na Váhu

Mýto bolo možné vyberať len pri zastavení plte – pribití k brehu na pltisku. V Hubovej bolo pltisko pred furmanskou krčmou, pretože Váh tu bol dostatočne široký na manévrovanie a pribitie plte. Slopec bol asi 100 metrov nižšie. K etymologickému pôvodu slova slopec možno zo Slovníka slovenského jazyka IV. SAV. Bratislava 1964 str. 118 čítať, že je to zastaralý archaický výraz a označuje pascu na medveďa. Ako asi slopec vyzeral? Dnes na túto otázku nevie s určitosťou nik odpovedať, no v časopise *Národná osveta* č. 17 z roku 2000 v článku „Objavné rozpamätávanie“, sa kronikár obce Hubová pán Karol Okál, pokúsil o kresbu slopca, ktorý znázornil na obrázku.

V článku autor ďalej uvádza: Pri uvažovaní o konštrukcii slopca, mi zišlo na um, že u nás v Hubovej trčali na jednom mieste na obidvoch brehoch Váhu dvojice drier z červeného smreka sklonené v smere toku Váhu, ktoré sa tam zachovali až do veľkej povodne v roku 1948. Boli to hrubé stĺpy účelovo vbité – zakopané po dva a dva na obidvoch brehoch Váhu (3), ktoré vytvárali dráhu ne vedenie drevenej závozy (5) – slopca. Medzi obidvoma stĺpmi bol nad vodou pevne vsunutý vymedzovač (6), ktorého výška zodpovedala najmenej hladine vody na Váhu. Stabilitu stĺpov vymedzovali dve vzpery (4). Hornú vzdialenosť stĺpov vymedzovala asi podložka (1) pevňovacej priečnice – prejmy (2). Drevená pohyblivá závora

– slopec (5) sa do potrebnej výšky nastavoval podľa hladiny vody Váhu a vo výške sa zaist'oval kolíkmi, alebo reťazou prevesenou cez prejmu.

Keby pltník nezaplatil pltné, závora – slopec by mu zlámalo járom držiaci veslo, a zmietla by jeho i všetok náklad uložený na plti. Ak zaplatil, mohol nerušene prejsť medzi stĺpmi slopca, lebo závora zdvihli obsluhovači, ktorí boli asi dvaja. Mýtnik im mohol dať silnejším hlasom pokyn z plťoviska, aby obsluhovači zdvihli závora.

Mgr. Vladimír Urban

-
- 1 Huska, M., A.: Slovenskí pltníci, Osveta, Martin 1972, str.39, 40
  - 2 tamže, str. 44
  - 3 tamže, str. 45
  - 4 tamže, str. 285, Karol Okál', Ružomberský hlas č. 15 z roku 1994 Ľubochniansky pltníci
  - 6 Huska, M., A.: Slovenskí pltníci, Osveta, Martin 1972, str. 89
  - 7 tamže, str. 21
  - 8 tamže, str. 54
  - 9 tamže, str. 127
  - 10 tamže, str. 132
  - 11 tamže, str. 132

Ovčiarstvo

Chov oviec sa v Švošove, Hubovej a Stankovanoch udomácnil už v polovici 16. storočia v súvislosti s valaskou kolonizáciou. Obyvateľstvo z poľských a ukrajinských oblastí, ktoré sem prichádzalo, sa chovom oviec zaoberalo už oddávna. V Liptove našli veľmi vhodné podmienky na túto činnosť. Aj napriek krajovým danostiam, ovčiarstvo zaniklo v Hubovej okolo roku 1930. V Stankovanoch a Švošove sa však udržalo dlhšie, hoci tunajší valasi pásavali väčšinou na cudzích salašoch. V Hubovej mávali okolo 400 oviec a 500-550 kusov baranov, jariek a jahniat. Na salaši sa ovce pásavali od Žofie (15. mája) do Michala (29. septembra).

Chov oviec bol veľmi významný. Hovorilo sa, že ovca dáva päťoraký úžitok. Bolo to mlieko, syr, z ktorého sa vyrábala bryndza, ďalej vlna, a keď sa ovca zarezala, bolo mäso, ktoré sa solilo do súdkov a koža, ktorá sa spracúvala. Vlna sa obyčajne spracúvala doma na priadzu, z ktorej sa tkalo súkno. Potom sa súkno valchovalo a šili sa z neho krojové nohavice, kapce, krpce, kopicia (súkenné papuče) a rukavice s jedným pulcom.

Určité oživenie chovu oviec nastalo po vzniku jednotných roľníckych družstiev, konkrétne v roku 1983 pod patronátom JRD v Ludrovej. V roku 1992 Poľnohospodárske družstvo v Ludrovej vrátilo pôdu majiteľom a družstvo v Hubovej sa rozpadlo. Po jeho rozpade sa ovce chovali len ojedinele a v lete ich dávali pásť sa na cudzie salaše. Niektorí

obyvatelia chovali ovce len doma, ale ich nedojili. Využívali z nich len mäso a vlnu. V ďalších rokoch chov oviec aj v takomto meradle poklesol najmä pre pokles ceny vlny, ktorá má menšiu hodnotu ako je cena za ostrihanie.

Na salašoch sa obyčajne chovali biele ovce – valašky a len ojedinele čierne ovce. Na pašu dávali ovciam na krk zvonce. V krdli bývalo až 60 oviec so zvoncom. Ich tóny boli tak vyladené, že ich bolo radosť počúvať. Salaše bez valaského psa si nikto nevedel predstaviť. Pes mal byť smelý, poslušný a na príkaz mal vedieť zavrátiť ovce.

Za pasenie dostávali pastieri k merinde (naturáliám) ešte aj výder – krpce a tabak. Gazdom dávali za každú ovcu približne 20 funtov syra. Pre zaujímavosť uvádzame postup pri jeho výrobe:

Nadojené mlieko sa z gelety precedilo do putiry. Na putiru sa dalo vego. Naň sa položilo plátno – cedidlo, na ktorom boli dve až tri halúžky z jedličky. Na jar sa na cedidlo dávala aj halúžka luchu (hluchu) aj s kvietkom. A to preto, aby sa mlieko pri cedení nerozlievalo a aby sa prípadne zachytili aj nejaké nečistoty.

Mlieko sa kľagalo v putire. Kľag býval v kľagovníku. Býval drevený a mal užší vrch ako spodok. Zavesený bol blízko ohňa, aby sa ohrieval. V ňom boli vložené teľacie žalúdky zaliate „žilovatou vodou“.

Na kľag sa používali len „želúdky“ (žalúdky) z teľaťa „cicäka“ (z toho, ktoré pilo len mlieko). Žalúdky si pripravovali mäsiari. Po očistení ich nafúkli a dali vysušiť. Predávali ich za syr. Za jeden suchý „želúdok“ dal bača aj dva kilogramy syra. Takýto žalúdok sa dal do kľagovníka a naň sa položil kavalček soli (asi 1 kg). Toto sa zalialo doplna studničnou žilovatou vodou. O dva dni sa vytvoril kľag, ktorý sa už mohol použiť na kľagovanie. Kľagovalo sa tak, že do precedeného mlieka (asi 80 litrov) sa vlialo pol litra kľagu. Odobraté množstvo v kľagovníku sa doplnilo zasa novou vodou. Žalúdok vystačil takto tvoriť kľag až dva týždne. Potom sa zahodil a používal sa nový žalúdok. Mlieko s kľagom sa rozmiešalo tiestikom a ostalo v putire, dalo sa naň vego a prikrylo sa handrou. Za 15 minút sa mlieko skľagalo a tak zhustlo, že ho bolo možné krájať. Potom ho bača tiestikom rozptrel na jemnejšiu kašu, aby bol kvalitnejší syr. Vybral tiestik a znova nechal všetko postáť asi 10 minút. Za ten čas syr sadol na dno a hore ostal len žinčičník. Potom sa bača umyl v teplej vode až po plecia ruky, aby mohol vybrať syr. Takto vybraný produkt sa zabalil do hrudárki, ľanového plátna, v ktorom sa nechal stieť. Ak bača nebol dost' zdručný, hrudu syra vytiahol podvlieknutím hrudiarky. Syr sa v hrudiarke zavesil v komore koliby na klin a podložil sa šechtár, do ktorého stekal žinčičník. Asi tak za dve hodiny stiekol, ale ešte z neho stále trocha kvapkalo.

Žinčica sa varila v kotli z toho, čo ostalo z zkl'aganého mlieka v putire a zo žinčičníka. Aby bol malý „kotál“ (kotel) nižšie, zavesil sa na drevenú kvačku. Aby sa žinčičník pri varení „neprismudol“ (nepripálil), musel sa miešať tiestikom. Keď sa žinčičník zohrial, vyšla na vrch „úrda“ (dobrá žinčica) a potom sa už prestalo miešať. Ak ostal v kotli kúsok syra, aj ten vyšiel na povrch a volal sa baran. Keď začalo vriieť a úrda gombičkovala, kotel sa odtiahol a z povrchu sa varechou do putiry zobrala úrda, ktorá dosahovala hrúbku až na jednu päť. Potom sa v putire znova úrda roztrepala. Až po ochladení sa žinčica mohla piť.

Zánikom ovčiarstva sa stratilo všetko, čo s ním súviselo. Zabudlo sa nielen na spôsob chovu oviec, pasenie, zvyky na salaši (valaská regul'a), valaské pesničky, rečňovanky, ale hlavne na bohatú ovčiarsku terminológiu. V našom nárečí (Hubová, Stankovany a Švošov) sa často vyskytuje samohláska „ä“ a dlhé „ä“. Pri výrobe syra sa vyksytovali nasledujúce termíny:

baran, m. – samec ovce, kúsok syra, ktorý ostal v žinčici pri zbieraní úrdy

cedidlo, n. – kus ľanového plátna na preciedzanie mlieka

cicäk, m. – zviera, ktoré ešte cicia materské mlieko

geleta, f. – drevená nádoba na dojenie oviec (10-12 litrov)

hrudärka, f. – kus ľanového alebo zrebného plátna (1 – 1,5 m) na odciedzanie syra po jeho skl'aganí

kl'äg, syridlo, m. – žalúdok mladého teľaťa používaný na prekysnutie mlieka

kl'ägovník, m. – drevená, na vrchu zúžená nádoba s dvoma ušami a s klobúkom na zavesenie.

Močili sa v ňom teľacie žalúdky, nádoba mala obyčajne 6 – 7 litrov.

kvačka, f. – krivý kus dreva na zavesenie nádoby

merinda, f. – naturália

päd, f. – dĺžková miera, vzdialenosť medzi rozťahnutým palcom a prostredníkom

psärka, f. – spodok zo žinčičníka po stiahnutí úrdy

putirä, f. – drevená nádoba na preciedzanie nadojeného mlieka, bolo malá aj veľká (40 a 80 l)

šechtär, m. – drevená nádoba, asi 5 litrov s jednou rukoväťou

tiestik, m. – drevené ohrebielko na miešanie, mieša sa ním pri varení aj žinčica, aby neprismudla na dno (neprihorela). Žinčica sa prestane miešať, keď vyplávajú na vrch kúsky syra a úrda.

úrda, f. – najlepšia žinčica

valaška, f. – plemeno (druh) horskej ovce

valäčki, pl. – zariadenie na valchovanie gazdovského súkna v mokrom stave pri jeho ubíjaní stupami

vego, n. – lieskový kruhový oblúk, na ktorom bolo medeným drôtom vytvorené sito (štvorčeky asi 5 cm), na vego sa dala handra cedárka a cez ňu sa precedilo nadojené mlieko

želúdok, m. – žalúdok (teľací)

žilovatá voda, f. – prevarená srvátka z ovčieho mlieka

žinčičník, m. tekutina, ktorá ostala po vyberaní mlieka

žinčičník, m. – tekutina, ktorá ostala po vyberaní syra zo žinčičníka sa varí žinčica

Karol Okál'

Ludový odev - kroj

Väčšine ľudí, dnes už kroj takmer nič nepovie. No pred druhou svetovou vojnou a na mnohých miestach ešte aj istý čas po nej, bolo možné v mestách a mestečkách, najmä počas konania trhov a jarmokov vidieť celé skupiny ľudí, na ktorých podľa oblečenia bolo možné spoznať odkiaľ prišli. Kroj veľa prezrádzal o svojom nositeľovi, napríklad z ktorej dediny prišiel, k akej spoločenskej vrstve patrí, čím sa zaoberá, či už vstúpil do manželstva, alebo je slobodný, aké náboženstvo vyznáva a v neposlednej miere poukazoval aj na vkus a zručnosť majiteľa a na jeho cit pre krásu.

Po všetkých letných a jesenných prácach nadišli dlhé zimné večery, vyplnené ďalšou usilovnou prácou. Každá žena, ktorá strávila toľko času a námahy pri zdĺhavých prácach so spracovaním ľanu, konopí, vlny, zhotovovaní plátna, vedela si každý kúsok látky, novej ale aj starej veľmi vážiť. Preto strihy základných súčiastok z domácich textílií boli veľmi jednoduché, takže prakticky neostávali nijaké odstrižky. Z nespradenej kúdele ušúľali motúzy a uplietli povrazy, no ani celkom zničené kusy odevu neodhadzovali. Plátené sa použili ako plienky pre deti, či jako onucky do obuvi, staré kožuchy alebo súkenné haleny ešte vždy bolo možné hodiť do voza, aby chránili cestujúcich pri dlhých cestách v chladných daždivých dňoch. Zvyšky súkenných odevných súčiastok sa použili do podrážok papúč a kapcov. A keď už oblečenie celkom doslúžilo, vyčistené a opraté čakalo v komore, aby ho ženy v zime postrihali na dlhé pásiky - strapce, z ktorých potom utkali pestré domáce koberce. Tie sa dávali na dlážky, ale aj do postelí – prikrývala sa nimi slama, ktorou sa posteľe vystielali, dávali sa do vozov pre pohodlie cestujúcich, zakrývali sa nimi kone pri dlhom čakaní na jarmokoch, pred krčmami, pri chystaní dreva v hore atď.

Základ oblečenia tvorila košeľa a plátené gate - gäty. Mužská a ženská košeľa sa odlišovali len dĺžkou. Dokonca aj deti do svojho piateho či šiesteho roku, kým nešli do školy, nosili rovnaké oblečenie bez rozdielu pohlavia takzvané kabanice, kabanky. Boli to sukničky približne po kolená, chlapcom k nim niekde dávali na hlavu klobúčiky, aby si ich niekto nepomýlil s dievčatami. Od začiatku školskej dochádzky, sa chlapci a dievčatá obliekali podobne ako dospelí. Tieto dve základné súčiastky, košeľa a gate nachádzame v mužskom oblečení na celom Slovensku. V zime sa k nim pripájali ešte súkenné nohavice a kabáty alebo kožušky a kožuchy, čiapky a pod. Ani pôvodné ženské staršie oblečenie nemalo viac základných súčiastok. Bola to košeľa, ktorá sa v slovenských krojoch nazýva rukávica alebo oplecko a sukňa - spodnica. Tieto dve základné súčiastky dopĺňala zástera – fertucha a vrchná sukňa, u vydatých žien ešte čepiec. V zime sa ženy chránili súkennými a kožušinovými kabátmi, a pred dažďom a padajúcim snehom plachtičkami, obrusmi a vlniakmi.

Trvalo viac storočí, kým k jednoduchému oblečeniu, ktoré zväčša pozostávalo z košele, gatí a prípadne haleny, pribudlo mnoho ďalších častí. Tie sa začali odlišovať strihom, materiálom, vzorom i výzdobou, takže sa napokon vytvorilo množstvo krojov a ich variantov. Asi pred 200 rokmi, tj. v 18. storočí, sa z pôvodne viac-menej jednotného odevu, začali oddeľovať osobitné formy oblečenia v jednotlivých oblastiach a obciach. Na Slovensku sa vytvorilo vyše 60 obmien krojov a krojových variantov, ktoré sa ešte odlišovali drobnejšími zvláštnosťami a osobitosťami. Neplatilo teda len *iný kraj iný kroj*, ale aj *iná dedina, iný kroj*. Dokonca poznáme i také obce (Čataj), kde príslušníci rôzneho náboženského vierovyznania nosili rôzne kroje.¹

Rozhodujúcu úlohu v tomto vývine zohralo zrušenie nevoľníctva a poddanstva, kedy roľník mohol odpredať to, čo dopestoval a dochoval a za získané peniaze kúpiť výrobky remeselníkov a manufaktúr. Kroje sa v jednotlivých oblastiach začali najväčšmi líšiť v 19. storočí. Množstvo rôznorodých materiálov, ktoré v tom čase ponúkali trhy, remeselníci, usadlí, ale i potulní obchodníci, to všetko umožňovalo každému vybrať si farby, látky, tkacie a vyšívacie priadze, stužky a šnúrky, flitre, korálky, stuhy podľa chuti a podľa peňazí. Prvé manufaktúry a neskoršie továrne na Slovensku, vyrábali lacnejšie druhy plátna i súkna a postupne odbremeňovali roľnícke ženy od namáhavých a zdĺhavých prác so spracovaním ľanu, konopí, vlny, takže mohli viac času venovať výzdobe odevu. Na tenšom strojovom bavlnenom plátne, mohli ženy uplatniť nové vyšívacie techniky, z bavlnených i hodvábných vyšívacích priadzí, robiť ornamentey od výmyslu sveta. Zároveň aj čipkárky a tkáči vymýšľali nové rôznorodejšie bohatšie vzory, podobne ako krajčíri mohli z jemnejších látok robiť

zložitejšie strihy. A tak nečudo, že na Slovensku koncom 19. storočia vyvrcholila rôznorodosť ľudového odevu, a že sa rodili nové krojové varianty a podvarianty.²

Kroje sú nielen u nás, ale i u mnohých ďalších národov v rôznych štátoch symbolom národnej príslušnosti a sú predmetom obdivu a úcty. Bohatstvo krojov je dokladom zručnosti a výtvarného nadania generácií našich predkov, je preto potrebné ich spoznávať.

Ľudový odev v Stankovanoch, Hubovej a vo Švošove, bol takmer rovnaký a udržal sa do roku 1945. Ojedinele najmä starší ľudia nad 60 rokov, ho nosili ešte aj v prvej polovici 60-tych rokov 20. storočia. Muži ho používali v ešte v zime a ženy na veľké sviatky, alebo slávnostné rodinné príležitosti, ako bola napr. svadba, krst a iné.³

Súčasť mužského ľudového odevu v Stankovanoch, Hubovej a vo Švošove

Základ mužského ľudového odevu tvorila košeľa, gate a súkenné nohavice.

Košela – Bola z domáceho ľanového plátna. Dobre sala pot, mala voľný strih a dĺžku poniže pásu. V horúčavách pri práci nebola zakasaná v nohaviciach, inak sa nosila zakasaná do nohavíc. Šila sa zo štyroch dielov – rovných obdĺžnikov a štvorcov, s otvorom pre hlavu a hrdlo – *rázporok*. Pod pazuchami bol všitý cvik tvaru štvorca si 7 x 7 cm. Rázporok siahal k hrdelnému výstrihu, ktorý bol obšitý 1 cm širokým pásikom plátna, zvaným *goriel*, na koncoch ktorého sa našivali biele keprové šnúrkky asi 5 cm široké na uväzovanie. Košele nemali výzdobu. Asi do roku 1930 boli na nich široké rukávy, nazývali ich slovenské košele. Približne od roku 1930 najmä mladší muži nosili do práce košele s rukávami, ktoré boli všité do manžet. Nazývali ich nemecké košele.⁴

Gate /gäty/ - Boli z hrubšieho - zrebného domáceho plátna a nosili sa ako vrchný odev iba v lete a na poľné práce. V zime sa obliekali pod vrchné nohavice z bieleho súkna. Gäty sa šili z rovných obdĺžnikov a s klinom štvorcového tvaru. Súkenné nohavice – zhotovovali sa z bieleho domáceho súkna, s dvoma rózporkami vpredu. Okolo nich našivali ozdobu zo zelenej vlnenej stužky, širokej 2 cm, ktorú nazývali *satin* alebo *zelená šnôra*. Zelená stužka bola umiestnená aj po bočnom švíku, ktorý prechádzal vodorovne cez zahnutú zadnú časť a uprostred bol vzadu polkruh zo stužky. Pri dolných rózporkoch, ktoré boli v bočných švíkoch, vedľa zelenej stužky bola ešte červená šnúrkka *paspulka*, nazývaná aj červené súkenko na obšívanie. Dolné rózporky sa zapínali na 5 párov kovových háčikov. Na dolnom okraji boli prišité 2 cm široké pásy súkna, na upevnenie okolo nohy, zvané *strmene*.⁵

Lajblík – Nazývali ho aj kabát cifrovaný.⁶ Bol ušitý zo súkna, zafarbeného na čierno, s malým, 2,5 cm vysokým golierikom. Lajblík sa vpredu zapínal na jeden háčik pri golieri. Okraje lemovali červeným súkenkom. Popri lemovaní vpredu i pri dolnom okraji bol vyšitý pestrou vlnou a šnúrami výzdobou z osmičiek, lístkov a rovných čiar. Chrbát bol členený 3 švíkmi, dolný okraj od švíkov prechádzal do 3 voľne stojacich uhlov, ozdobených lemom a výšivkami. Nad uhlami, nad pásom vyšili pestrý, rozvetvený tulipánový, hviezdicovitý kvet alebo srdce. Lajblík nosili chlapi a mládenci od Žofie (15. mája) do Michala (29. septembra). V zime si namiesto lajblíka obliekali kožúšok z baranej kože rúnom dovnútra, ktorý volali **kamizol**.

Halena - nazývali ju *haliena*, *i pazušný kabát*, bola vrchným odevom mužov i žien, bol to vlastne trojštvrťový kabát kimonovitého strihu z bieleho domáceho súkna, väčšinou iba prehodený cez plecia. Strih rukávov bol kimonový, so švíkom cez prsia po šírke a bočné švíky rozšírené s krídlami. Ľavý predný diel mal po šírke rovný okraj, pravý bol dole ukončený do špica. Golier bol stojatý 8 cm široký. Dĺžka na chrbte dosahovala 80 cm. Okraje halieny a všitie golierika bolo obšité čiernym súkenkom. Manžety, golier a rozstrihy na vrecká zase lemovali červeným, bielym a čiernym súkenkom, nazývaným obramok. Zapínanie bolo vpredu pod golierom na jeden kovový háčik. Pltníci nenesli halieny, ale dlhé kožuchy s rukávmi.⁷

Obuv - Liptáci sa obúvali do krpcov s remencami a v zime do nich obúvali *kopytcia* z bieleho domáceho súkna. V nedel'u sa bohatší obúvali do čiernych čižiem. V zime nosili aj súkenné kapce *jančärky*, boli ušité z čierneho, málokedy z bieleho súkna. Siahali do pol lýtka a mali malé podpätky. Približne na začiatku 20. storočia muži začali nosiť bagandže. V lete nohy do krpcov ovinovali onuckami (kus látky) a do polovice lýtka ich pripevňovali návlakmi – remencami širokými asi 3 cm.⁸ V krpcoch bola noha elastická a úzke súkenky ovinuté návlakmi, chránili nohy pred presilením najmä žíl. Preto vraj ani najstarší pltníci a drevorubači, nikdy netrpeli kľčovými žilami a trombózou.

Klobúky – V Stankovanoch, Gombáši a vo Švošove, nosili muži na hlavách široké čierne plstené klobúky.

Plsť bola hrubá až 3 mm, takže klobúk vraj nezriedka vážil aj 7 kg.⁹

Zápästky – boli z hrubšieho súkna, farebné s vyšívaným vzorom. Chránili zápestie pred chladom a presilením. Používali sa do košiel so širokými rukávmi – slovenské košele.

Ako doplnok k odevu, mali muži na hrdle čierne šatky, nazývané kosička. Ďalej nosili opasky, ktoré nazývali *opašnyk*. Opasok bol široký asi 6 cm a dlhý 170 – 200 cm, bol navlečený do súkenných nohavíc. Jeho koniec siahal popod chrbát a upevnili ho znovu v páse. V Stankovanoch tento dlhý koniec nazývali pod *zadkom koniec*.¹⁰

Počas prác chlapi robili iba v košeliach, len v zime si obliekali kožuštinové kamizole. Okolo roku 1910 nastáva v odevu Liptákov zmena v tom zmysle, že starší chlapi si ešte ponechali nedeľný čisto biely súkenný oblek, s jeho súčasťami, odložili však už halienu a krpce. Mladší chlapi a mládenci sa už začali odievať do konfekčných odevov, ale do práce napríklad v lese, ešte nosili súkenky pre ich trvácnosť a ochranu nôh. Krpce vymenili za hotové bagandže (hrubé topánky) a za čižmy.

Do konca 19. storočia chlapi nosili široký opasok. Nebola to iba ozdobná súčasť mužského odevu, ale opasok ochraňoval pred pruhom a pred prechladnutím ľadvín. Mladý zať a mládenci nosili na svadbu a slávnostné príležitosti pero zvané *kosa*, pripevnené na prsia na lajblíku, alebo haliene, a pero na klobúku, ktoré im viselo až do tváre. Gazda si na svadbu obliekol halienu a opásal ju provieslom zo slamy. Starejší bol opásaný vlnenou šatkou, nazývanou *šáfolka*. Mŕtvemu mužovi do truhly obliekali sviatočný odev a na nohy mu obúvali kopytca. Klobúk mu položili k nohám.¹¹

Súčasti ženského ľudového odevu v Stankovanoch, Hubovej a vo Švošove

Ľudový odev žien tvorili rukávica, spodná a vrchná sukňa, živôtik kosička a zástera.

Rukávica – bola slovanského typu. Rukávy, predný a zadný diel, tvorili rovné obdĺžniky. Pod pazuchami boli všité klíny, zvané *cviky*, mali tvar štvorca asi 17 x 17 cm. Predný a zadný diel sa nazývali *stany*, boli nadol od pása nadšité rubášom, ktorý nazývali *spodník*. Horný okraj rukávov a stan bol nazberaný do hrdelného výstrihu a obšitý rovným pásikom plátna, širokým 1 – 1,5 cm. Vpredu bol rázporok siahajúci k hrdelnému výstrihu a uviazaný bol šnúrkou. Rukávy boli dole nazberané. Na starších rukávniciach boli rukávy ukončené manžetkou, okolo roku 1930 ich začali sťahovať šnúrkou, čím sa vytvoril volánik – *rojtička*. Rojtička bývala ukončená bielym, strojovým vyšívaním nazývaným *štikeraj*, alebo čipka.¹²

Spodná sukňa – do roku 1930 nosili jednu spodnú sukňu, bola ušitá z tmavšej látky. Asi od roku 1930 nosili dve spodné sukne, a to z jemného bieleho plátna. Bola to široká sukňa zo 4 až 5 rovných dielov, ktoré sa nazývali *poly*, v páse bola sukňa nazberaná do opaska.

Vrchná sukňa –vrchná sukňa sa šila z modrotlače, tlačenej prevažne na domácom ľanovom plátne, ktoré nazývali *turčanina*, a to preto, že modrotlač farbili v Turci. Po roku 1935 používali zväčša kúpenú modrotlač, tlačenu na továrenskom plátne, zvanú *švehlová*. Modrotlač používali s jemným drobným bielym, zriedkavejšie so žltým vzorom, alebo bez vzoru. Sukňu šili z 5 rovných dielov, predný diel do začiatku 20. storočia býval z bieleho domáceho plátna, neskôr z modrotlače bez vzoru. Uprostred predného dielu bol v hornej časti rázporok. Sukňu na hornom okraji nazbierali do opaska – *goliera* a nazberkali do 2 do širokých ležatých záhybov. Takto skladanú sukňu nazývali *plátenica rančeková* Do opasku vtiahli šnúrky, na uviazanie v páse. Dĺžka sukne siahala 3 – 10 cm nad členky. Po roku 1930 mladšie ženy nosili trochu kratšie sukne.¹³

Živôtik - nazývali ho *kabat* cifrovaný i lajblík. Šili ho zo zamatu, alebo saténu, niekedy aj z modrotlače, alebo z glótu. Býval ušitý z tmavších látok zväčša jednofarebných, niekedy s drobným kvetinovým vzorom s oválnym výstrihom okolo hrdla. Zapínal sa vpredu na gombičky a vyšité dierky. Na chrbte pod pásom vyčnievali 2 výpustky jazykového tvaru – *hajtaše*. Okraje živôtika boli lemované farebnou stužkou.¹⁴

Kosička - bola to šatka štvorcového tvaru asi 140 x 140 cm, zhotovená pre mladšie ženy a dievčatá z bieleho plátna, pre staršie ženy z modrotlače na jemnom továrenskom plátne, s drobným vzorom uprostred a okrajovým vzorom po obvode. Kosičku nosili skríženú cez prsia a jej uhly uväzovali vzadu pod pásom.¹⁵

Zásterá - nazývali ju *šäta* alebo *fertucha*. Bola pôvodne z bieleho plátna pre mladšie ženy a pre dievčatá a najmä na slávnostné príležitosti. Pre staršie ženy bola z tenkého čierneho plátna zvaného *perkál* prípadne i z modrotlače. Mala jeden, alebo tri voľné švíky, ktoré nazývali *mreška*. Zástery bývali vyšité bielou i čiernou niťou po okrajoch, prípadne inou farbou. Horný okraj nadrobno nazberkali – *räncovali* a všili do opaska, zvaného *golier*, širokého asi 4 cm. Na koncoch opaska prišili farebné vlnené stuhy, ktoré nazývali *šafolovie šnúrky*, na Gombáši *harasovie šnúrky* tieto sa vpredu uväzovali na mašličku. Zásterá bola široká asi 30 až 40 cm a bývala naskladaná do 3 cm širokých záhybov.¹⁶

Jupka - bol to krátky kabátik, ušitý z tenkej vlnenej šatovej látky tmavej farby a siahal poniže pása. Vpredu bolo zapínanie na gombičky a dierky. Vedľa zapínaní sa nachádzala ozdoba zo zámkov. Chrbát bol s tromi švíkmi vypasovaný do drieku. Rukávy mal *šumkové* a golier nízky, strojaty – asi 1,5 cm. Krátky kabátik *servienku*, šili väčšinou z tenkého čierneho súkna, alebo inej tmavej vlnenej látky. Bol vatelínovaný, siahal až do bokov. Zapínal sa vpredu na gombičky a slučky zo šnúrok – *šujtáše*. V zime si obliekali hnedé kožuchy, krátke s rukávami, ktoré si dávali zhotoviť v Mošovciach. Proti dažďu sa zahaľovali do obrušteka, zhotoveného z domáceho ľanového plátna tvaru štvorca. Uprostred bol zošitý voľným švíkom nazývaným *mreška*. V zime neskôr proti snehu a chladu nosili prehodenú vlnenú prikrývku – *vlnäk* (vlniak).

Čepiec a šatky - Prednú časť čepca tvoril pás paličkovanej čipky. Bola ručne paličkováná z hrubej bielej priadze. Od roku 1930 používali aj háčkované čipky. Vzory čipiek bývali husté, geometrické. Široké okraje čipky obšivali 5 mm obrubou z farebnej tkaniny. Zadnú časť čepca ušili z jemnej bavlnenej, bielej alebo málo farebnej tkaniny ako bol kartún, batist a pod. Dolný okraj zadného diela bol zahnutý a obšitý, čím sa vytvoril obalok na navlečenie bielej šnúrkou asi 5 cm širokej. Stužky sa pripínali na čepiec hore nad tylom, hovorilo sa tomu *na obálku* a uviazali sa v tyle pomocou úzkej šnúrkou na mašličku s jednou slučkou. Mladá nevesta po svadbe nosila čepiec na robotný deň, po pol roku už len v nedeľu a vo sviatok, najmä do kostola. stužka. Ešte začiatkom 20. storočia staršie ženy si uväzovali na čepiec tmavú šatku zvanú *náčelník*. Šatka mala štvorcový tvar 70 x 70 cm, poskladali ju v uhlopriečke tak, že vytvárala asi 7 cm široký pás, položený na čipke a vzadu – v tyle ju uväzovali na uzol. Namiesto náčelníka, nosili na čepci aj šatky uviazané pod bradou. Mladšie ženy mali šatky v bledších a staršie v tmavších farbách.¹⁸ Svadobné čepce boli z jemného čipkovaného tylu.

Obuv - ženy si obúvali krpce, neskôr papuče z ovčieho súkna a v zime nosili kapce z ovčieho súkna. Bohatšie ženy od začiatku 20. storočia nosili čižmy, nazývané *boxovky* zhotovené z čiernej kože s mäkkými sárkami. Vpredu mali sáry zvýšený okraj, na Gombáši rovný okraj. Podpätky mali 3 až 4 cm vysoké. Čierne kožené čižmy, sa obúvali iba v nedeľu a vo sviatok. Staršie ženy celý rok nosili kapce z ovčieho súkna. Väčšinu roka však ženy chodili bosé, obúvali sa len pred kostolom, alebo pred mestom.¹⁸

Asi od roku 1860 boli dôležitým doplnkom ženského odevu „*kašmírky*“ – turecké šatky, živo kvetované, ktoré sa upevňovali pod živôtik a cez plecيا, takže spod živôtika splývali okrajové strapce – rance. Od roku 1910 sa slobodné ženy a dievčatá dolného Liptova obliekali už do odevov šitých z konfekčných, továrensky vyrobených látok.

Svadobný odev mladuchy a družic býval celý biely. Strihom a meteriálom i výzdobou sa nelíšil od sviatočného odevu mladých žien a dievčat. Nevesta mala na hlave veniec, tvoril ho diadém z myrty (*Myrtus communis*), z rozmairínu (*Rosmarinus officinalis*) a voskových kvetov. V tyle uviazali stuhy, ktoré nazývali *parta*. Nevesta mala ešte pôlku, bol to pás riedkej tkaniny asi 30 – 70 cm široký. V 19. stor. pôlku zhotovovali z plátna a zdobili čipkami a výšivkou. Pôlku nosili preloženú na ľavom pleci, cez hrud' na pravom boku pod pásom ju zviazali tak, že konce viseli po boku zástery. Družice pôlku nemali. Starejšia si pôlku upravila okolo čepca a uviazala v tyle. Mŕtvu ženu obliekali do rakvy ako mladú nevestu do odevu bez pôlky a na nohy jej obuli kapce. Staršej žene do rakvy dávali sviatočný odev.¹⁹

Novonarodeniarka začiatkom 20. storočia obliekali do košiel'ky, ktorú ušila matka zo staršieho, prepratého domáceho plátna. Strih mala rovný s rukávami a plecovými švíkmi, vzadu bola roztvorená, uväzovala sa šnúrkou. Aj plienky, vankúšiky a povojník ušila matka z domáceho plátna. Čepčeky šili z farebných tkanín a ozdobili stužkami. Od pol roka do 2 rokov obliekali dieťaťu košiel'ku z domáceho plátna – takzvaný slovanský strih. Ušili ju dlhú a postupne ako dieťa rástlo, tak ju skracovali. Od 2. do 12. roku dievčatká nosili košiel'ku podobnú ako v prvom roku, nazývala sa *rukávnica*. Rukávy mala dole nazberkané a upevnené cez rančeky šnúrkou. Na košiel'ku si dievčatá obliekali živôtik. v páse bol zošíty, s nazberkanou sukničkou, ktorá sa nazývala *kabaňa* či *kabanica*. Kabaňa bola ušitá z bielej, pestrej alebo tmavej bavlnenej látky. Živôtik sa zapínal vpredu, alebo vzadu na gombičky a dierky. Golier bol malý, stojatý, široký 3 cm. Rukávy košiel'ky vychádzali z pazuchových otvorov kabanky. Cez pás uviazali na košiel'ku farebnú stužku. Na živôtik uväzovali kosičku. Ako vrchný odev v chladnejšom počasí dievčatá nosili krátke kabátiky nazývané *jupky*. Kabátik bol z bavlnenej alebo vlnenej šatovej látky, podobný bol ako pre ženy. Chlapci od 2 do 12 rokov nosili plátené nohavice, ušité zo zrebného domáceho plátna, s rovným strihom a štvorcovým klinom v rozkroku. Košiel'ky šili podobne ako mužské košele.

Obuv deti do 12. až 14. roku takmer nepoznali. Niekedy im doma zhotovili krpčeky, alebo papučky, ktoré obúvali len v škole, cestou išli bosé. Úprava hlavy bola tiež jednoduchá. Dievčatám matka zaplietla jeden vrkôč a upevnila ho šnúrkou, na sviatok aj stužkou.

V chladnejšom počasí nosili šatku uviazanú pod bradou. Chlapcom strihali vlasy asi po ušil. Klobúky nosili len veľmi zriedkavo.²⁰

Súčasti ľudového odevu v Komjatnej ²¹

Ľudový odev v Komjatnej sa svojimi detailmi približoval k ľudovému odevu na Orave, aký nosili napríklad v obci Jasenová. Odev žien tvorili rukávce s rubášom, živôtik, sukňa, záster a kosička. Rukávce s rubášom nazývali **rukávnica**, podobne ako v Stankovanoch. Živôtik nazývali **bruslek**, a šili ho z plyšu alebo zamatu. Hrdelný výstrih bol malý, okrúhly. Zapínal sa vpredu na drobné gombičky a vyšité dierky. V 19. storočí niže pása našivali po celom obvode výpusťky jazykového tvaru a od začiatku 20. storočia našivali nazberaný obdĺžnik látky, ukončený čipkou. Takéto živôtky nazývali **bruslek s rojtkou**.

Vrchné sukne šili z modrotlačce a nazývali ich **zelené sukne** a to preto, že základ mali tmavomodrý, ale vzor bol drobný, zelený. Zásteru nazývali **šata**, ušitá bola z jemného plátna – *perkálu*. Záster sa v páse na ľavom boku uväzovala červenou alebo ružovou stužkou. Sukne a zástery nosili veľmi dlhé, podobne ako v ostatných skúmaných obciach. Kosičky mali z bieleho tenkého plátna, s bielym strojovým vyšívaním – *štikerajom*. Kosičky bývali aj z vlneného delénu so strapcami, nazývali ich **šafolka strapcovka**.

Vydaté ženy nosili na hlavách čepiec. Vlasy pod ním si upravovali na podložku, zvanú **kytka**. Zhotovená bola z konopí a plátna tvaru splošteného kolieska – výška 28 cm, šírka hore 11 cm a dole 7 cm, priemer vypchatia 7 –20 mm. Vlasy pripevnili pomocou tkaničky na podložku, ktorá tvorila rožky čepca. Prednú časť čepca tvorila široká ručne paličkovaná čipka, zvaná **čipky**, zadnú časť nazývali čepiec, na rozdiel od predošlých obcí bola v Komjatnej zdobená pestrou vlnenou výšivkou.

Mladá nevesta na druhú nedeľu po svadbe a mladé ženy na slávnostné príležitosti nosili na čepci šatku z bieleho naškrobeného tylu. Takéto šatky nazývali **tentuchové šatky**, spod ktorých boli viditeľné čepiec a jeho výšivka. Okrem tylových šatiek nosili šatky z modrotlačce, alebo farbotlačce na bavlnenej prípadne vlnenej tkanine.

Obuv žien ešte začiatkom 20. storočia bola veľmi skromná. Prevažne chodili bosé, len vo sviatok si obúvali krpce a v zime kapce. Bohatšie ženy od roku 1930 nosili čierne čizmy s 3 – 4 cm vysokými podpätkami.

V chladnom počasí si obliekali krátke kabátiky nazývané **vyzitky**, ktoré šili z rozličných šatových tkanín. Kožuchy nosili asi od roku 1920. Proti dažďu sa zahaľovali do

obrúska štvorcového tvaru z bieleho plátna, niekedy s vytkanými červenými pásikmi, alebo čipkou. Asi od roku 1930 používali v zime vlnené šatky 100 x 100 cm nazývané **ručníky tablavé so strapci**.

Mladá nevesta a družice mali na svadbu vence. Veniec bol diadém, 15 cm vysoký, z rozličných umelých kvietkov a ozdôb. Vzadu na ňom boli uviazané pestré stužky. Ako doplnky nosily dievčatá a mladé ženy na hrdle **perly, 5 až 10 radov sklenených okrúhlych perličiek**.

Muži si obliekali **košele so širokými rukávmi**, bez výšivky. Od roku 1930 nosili mladí muži aj vyšívané košele a **gate** podobne ako v spomenutých obciach. Súkenné nohavice zhotovovali z bieleho domáceho súkna a ozdobovali ich okolo dvoch rázporkov na bočných švíkoch zelenou a červenou šnúrkou. **Lajblík** používali z čierneho tenkého súkenka, s červenými gombičkami. Na chrbte ho zdobili vyšitým červeným kvetom, niekedy býval aj nezdobený. V chladnom počasí nosili **halienu** z bieleho domáceho súkna, ojedinele z čierneho súkna. vyzdobovali ju červenou, prípadne zelenou vlnenou šnúrkou. Na hlavách mali široké plstené **klobúky**. Obúvali si **krpce so závinkami** a do nich **kopytcá**. Asi od roku 1920 nosili muži bagandže.

Záver

Podľa opisu ľudového odevu, ktorý sa zachoval v dolnom Liptove, možno predpokladať, že Stankovany, Hubová, Švošov, Valaská Dubová a Komjatná sa detailmi približovali k odevu susednej Oravy. Svedčí o tom predovšetkým zelená výšivka na nohaviciach, výzdoba na lajblíku, používanie vzorov na modrotlačí. Obce ležiace bližšie pri Ružomberku si ľudový odev prispôbovali viac mestu, najmä používaním modrotlače bez vzoru a tmavých módných šatových tkanín na kabátiky. Odložili tiež čepiec s paličkovanou čipkou a nahradili ho malým mestským čepcom, pri rukávoch zanechali široký slovanský strih a nahradili ho nemeckým strihom.²²

Podľa dotazníka o ľudovom odevu z roku 1939, ktorý vypracoval pre celú oblasť Stankovian, Hubovej, Ľubochne a Švošova správca, učiteľ školy v Stankovanoch Leonard Blaha sa v 30-tych rokoch 20. storočia nosil v tejto časti dolného Liptova kroj už len zriedka. Kroj nosili starší chlapy a ženy – roľníci. Mládenci a dievky už kroj nenosili a rovnako ho nenosili ani ľudia zamestnaní v továrňach a podnikoch v okolitých dedinách a mestách či inteligencia. Podľa tvrdenia učiteľa Blahu sa kroj prestal nosiť z dvoch dôvodov. Jedným z nich bolo nedostatok klasických materiálov na ich zhotovenie (napríklad koncom 19. storočia sa v Stankovanoch chovalo okolo tisíc oviec, v prvej tretine 20. storočia už len okolo 50-60 kusov, chudobnejší namiesto oviec chovali radšej kozy; keďže v neďalekom Rybárpoli sa nachádzala textilka, plátno sa tkalo už len asi v 20 domácnostiach) a na druhej strane akási pýcha, či pocit hanby pri nosení kroja mladými ľuďmi po roku 1918. V dotazníku však

vyzýval k úcte ku kroju ako pamiatke na predkov. Rovnaký ľudový kroj sa nosil od nepamäti v Hubovej a Švošove.²³

Mgr. V. Urban

-
- 1 Nosáľová, V., Paličková, J., Naše kroje, Mladé Letá, Bratislava 1988, s. 8
  - 2 tamže, s. 17
  - 3 Kaňová, M.: Ľudový odev Dolného Liptova (II. časť.), In. Zborník Slovenského Národného múzea LXII, Etnografia 9, Bratislava 1968, s. 241
  - 4 tamže, s. 248
  - 5 tamže, s. 248
  - 6 tamže, s. 248
  - 7 tamže, s. 248 – 249
  - 8 tamže, s. 248
  - 9 tamže, s. 248
  - 10 tamže, s. 248
  - 11 tamže, s. 249
  - 12 tamže, s. 243
  - 13 tamže, s. 243
  - 14 tamže, s. 244
  - 15 tamže, s. 244
  - 16 tamže, s. 245
  - 17 tamže, s. 246
  - 18 tamže, s. 246
  - 19 tamže, s. 246
  - 20 tamže, s. 249
  - 21 tamže, s. 258
  - 22 tamže, s. 259
  - 23 ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš Školský inšpektorát v Ružomberku, č. 2763/1939

Vysvetlivky

Glot – bavlnená tkanina so saténovou väzbou, obvykle čierna.

Hajtáš – slovo maďarského pôvodu, znamená záhyb.

Jančärky – celé kožené topánky, ktoré sa na vnútornej strane zapínali na háčik a babku, alebo mali všité pružné textilné vložky *cúgovky*, ktoré umožnili ľahšie obúvanie.

Kabanä – *kabanka* – detské vrchné oblečenie, na ktorom je spodná časť pevne zošitá s hornou časťou a zapína sa na chrbte.

Kosička – bol to štvorcový kus tkaniny zložený v uhlopriečnom smere.

Malovanka – červená bavlnená šatka s potlačeným kvetovaným vzorom.

Mreška - ažúrovanie – jednosmerne vytiahnutá niť v smere osnovy alebo útku, rôzne obšitá, používala sa na zošívanie dvoch kusov tkanín..

Modrotlač – tkanina zafarbená indigom (modré farbivo rastlinného pôvodu). Vzorovaná tkanina sa pred zafarbením potlačila formou namočenou v látke, na ktorú indigová farba nechytá napr. vosk, papp. Po zafarbení a vypratí látky vzor zostáva biely, prípadne postupným farbením sa dosahujú vzory bledomodré, žlté, zelené, červené.

Náčelnik – zložená šatka, najčastejšie šáfolka, preložená cez čelo a uviazaná v tyle.

Onucä – kus látky, ktorá slúžila na omotnie chodidla nohy. Onuce sa používali namiesto ponožiek.

Perkál – veľmi jemná, hustá, bavlnená tkanina.

Plátno – ľanová (konopná i bavlnená) tkanina zhotovená základnou tkacou – plátňovou väzbou, podľa nej i pomenovanou.

Rojta – ozdobný volánik prišitý na rukáve z pásika látky.

Satén – lesklá pôvodne hodvábná tkanina s atlasovou väzbou, jednofarebná. Dnes sa vyrába zo syntetických vlákien.

Súkno – vlnená tkanina s plátňovou väzbou. Domáce súkno sa po utkaní ubíjalo pomocou vody na valche, čím sa zhustovala štruktúra tkaniny. Valcha bolo vodným kolesom poháňané zariadenie, ktoré pomocou drevených kladív, nazývaných stupy ubíjalo súkno, čím sa tkanina ležiaca vo vode, v koryte valchy zhustila - splstnila.

Súkenka – veľká vlnená šatka so strapcami, nosila sa v nepriaznivom počasi a v zime.

Šáfolka - farebná potlačená vlnená šatka bez strapcov alebo so strapcami.

Šäta – široká jednofarebná biela, alebo čierna zástera so širokými rancami a farebnými harasovými stuškami.

Štofka – šatka biela, alebo z farebnej vlnenej tkaniny s jemným prúžkom, nosila sa na hlave. Okrem spomínaných šatiek boli ešte tieto šatky:

- *haraska* - z tenkej drsnej vlnenej látky s vystrapkanými okrajmi, ktoré sa nosili k ženskej haliene, alebo na nej.

- *kultlouka* – hrubá, teplá šatka so strapcami 2- 3 cm dlhými. V zime ju dávali deťom okolo hlavy – zababušili ich.

- *ternouka* - šatka z čiernej hodvábenej alebo vlnenej tkaniny, dlhými strapcami, nosila sa na pohreb.

- *zahradnička* - šatka z bielej bavlnenej, alebo kartúnovej látky, mala jemný prúžok a okolo okraja jemnú potlačenú vzorku.

Štikeraj – strojovo vyšitý pás bielej a dierkovej výšivky na bielom plátne, okraj ukončený obvykle zúbkami..

Šujtáš – slovo maďarského pôvodu, bola to strojová tkanica z hodvábu, vlny, bavlny, ktorá sa používala na výzdobu šnurovaním.

Zamat – hodvábná (vlnená, bavlnená) tkanina s plátňovou, alebo keprovou väzbou, na líci so strihaným vlasom – zamatová stuha.

Zámik – prešitie zdvojenej tkaniny ručne alebo šijacím strojom, ktoré vytvára na líci platickú pásovú výzdobu.

Zrebné plátno – plátno utkané z konopných vlákien.

Bývanie a spôsob života na dedine

Bývanie

Všetky dediny, o ktorých táto publikácia pojednáva, predstavovali pôvodne tzv. ulicový typ. Domy boli stavané v rade pozdĺž obecnej cesty. Stáli čelom k ceste. Vo väčšine prípadov, boli domy stavané za sebou, viac domov v jednom dvore, boli to tzv. spoločné dvory a ďalej vo dvore boli hospodárske staviská ako maštale a humná. V staršej kronike obce Stankovany sa na strane 8 píše, že najstaršie typy dreveníc vidno v najstaršej strednej časti obce (dnes smerom od obecného úradu ku kostolu). Sú stavané dve a dve chrbtami k sebe, takže tvoria medzierky, ktoré kedysi slúžili miesto záchodov. Spolu s inou dvojicou domov postavených vo dvore oproti sa vytváral spoločný dvor, v ktorom bývala obyčajne studňa. Na strane 7 sa píše, že v jednom šiku domov utvárajúcich dvor, býva 4 až 5 rodín, ba v Študentovom dvore (dvor hneď za potokom pri kultúrnom dome) až 9 rodín, z ktorých

každá má obyčajne len jednu izbu a kuchyňu a potom za nimi zase v jednom šíku s obytnými staviskami sú humná a maštale. Tento princíp bol v Stankovanoch porušený na Babilone, čo je miestna časť hneď za potokom oproti kostolu. Tu boli maštale a humná postavené na brehu potoka oproti obytným domom, nie za nimi. Preto, že to bolo inak ako v celej dedine, táto časť dediny respektíve usadlosť, dostala meno Babylon.

Väčšiu časť dedín tvorili drevenice, okrem Ľubochne, kde bolo viac murovaných stavieb Lesnej správy Likavsko-hrádockého panstva. Pôdorys drevenice bol obdĺžnikového tvaru, s troma hlavnými miestnosťami – tzv. trojpriestorová drevenica. Do pôdorysu patrila izba, pitvor a komora. Rozmery domov boli približne 5 x 10 metrov. Svetelnosť obývacích priestorov 2 až 2,20 metra. Na frontálnej stene otočenej do ulice, mala drevenica 2 obloky rozmerov 60 x 80 cm a v nich v krížovom ráme – *somíku*, boli štyri sklenené tabuľky.

Na starších dreveniciach bol obločný rám len z vonkajšej strany. V zime sa zvnútra obloky na noc zabezpečovali drevenými okenicami a vkladáním suchého machu, aby teplo neunikalo. Tretie okno rovnakých rozmerov hľadelo do dvora, niekedy maličké okienko hľadelo do dvora aj z komory.

Architektonickou zvláštnosťou Gombáša – Hubovej bolo, že pre starý Gombáš boli typické drevené dvojdomy. Tradícia stavby dvojdomov v Gombáši a v Černovej bola veľmi stará a spomína sa už v záznamoch likavsko-hrádockého panstva v roku 1671. Dvojdom stavali pre dve a dve rodiny z každej strany dvora. Obyvateľov dvojdomu nespájala žiadna príbuzenská zviazanosť. Vstupom do manželstva sa z komory urobila izba pre nový manželský pár, a v celom dome tak mohlo bývať až osem rodín. V roku 1701 sa v Schurikovom diári spomína až dvanásť dvojdomov na Gombáši. Dôkazom o tom, že dedina bola kedysi postavená len z dvojdomov, by mohol byť obraz kaplnky sv. Róchusa, ktorú v roku 1831 obyvatelia dali postaviť ako vd'aku, že cholera nezničila celú obec. Dnes sa obraz nachádza v sakrestii kostola. Po veľkom požiari v roku 1882, pri ktorom zhoreli takmer všetky dvojdomy, sa začali stavať už len obyčajné jednodomy – drevenice. Posledný dvojdom postavený v roku 1827 bol zvalený v roku 1970. Je zaujímavé, že v roku 1871 v čase výstavby Košicko-Bohumínskej železnice, taliani na Gombáši postavili murovaný dvojdom.¹

Ako stavebný materiál sa dávno používalo listnaté drevo spočiatku nekresané. Asi od roku 1850 sa používalo tvrdé drevo, napr. červený smrek a ako stavebný postup sa používalo viazanie okresaných kmeňov v rohoch domu - *slak*. Päťu domu z dvoch strán a to z frontálnej - od cesty a čelnej - od dvora, vrúbila podstienka, vysoká 20 až 25 cm, nazývaná *prietos*. Prietos bol zhotovený z nasypnaného štrku zmiešaného z ílovitou hlinou a bol obitý z boku a

zvrchu doštičkami. Na ňom sedávali domáci počas dlhých letných večerov. Ak bola táto podstienka ešte obitá aj zvislou, zväčša drevenou priečkou, ktorá bola pribitá o drevené stĺpy siahajúce od podstrešia až k podstienke, čím vytvorila akúsi ohradku okolo domu, tak sa nepoužíval názov prietos, ale *gánok*.

Dvere domu viedli rovno do *pitvora*, ktorý slúžil ako kuchyňa. Z pitvora viedli dvere do izby a druhé do komory. V pitvore bolo otvorené polooblúkovité, čelust'ové ohnisko na ktorom sa varilo v hlinených hrncoch, ktoré volali *kozáre*, alebo *rimavice*, alebo v medených panviciach s dlhou rúčkou, taktiež v medených kotloch zavesených na reťazi visiacej z povaly. Gazdiná varila na ohnisku najprv na kruhu z troch kameňov – *zvariakov* (*zvaräkov*). Neskôr sa používala liatinová alebo kovaná trojnožka – *trajfús*. Pod ohniskom bola už okolo roku 1860 vybudovaná pec na pečenie chleba. Do podlahy pred pecou bol vyhlbený štvorec – *kadlub*, hlboký asi 40 cm, v ktorom sedela gazdiná pri manipulovaní s chlebom. Keď sa nepieklo, kadlub zakrývali doskami. Dym z ohniska odvádzali na pôjd už koncom 18. storočia dreveným lievikom – *dymníkom*. Nad ohniskom bol už spomínaný čelust'ový otvor, ktorým sa kúrilo do izbových kachiel. Koncom 19. storočia, otvorené ohniská nahradili murované sporáky. V stene oproti dverám pitvora, bývalo niekedy menšie okno, ktorým sa do pitvora dostávalo denné svetlo. Za pitvorovými dverami stál rebrík, v novších dreveniciach bol nahradený doštenými schodmi, ktoré viedli na *pôjd* štvorcovým otvorom v povale. Na pôjde sa sušilo narúbané mokré drevo a údievalo sa tam mäso, slanina a klobásy. Strecha domu bola pôvodne drevená – šindľová a mala slepé komíny – *dymníky*, takže dym sa rozplynul po celom pôjde. V starších dreveniciach boli podlahy len z udupanej hliny, neskôr, asi koncom 19. storočia, sa začali objavovať aj drevené podlahy.

Pod oknom pitvora, teda pri stene oproti dverám, stávala drevená truhlica asi 1,20 m vysoká, ktorá slúžila na ukladanie bežných zásob potravín - *strovky* a niekedy aj dve otvorené police vysoké asi 1,50 m. Na policiach boli uložené kuchynské riady. Vedľa police stával *žarnov* a *mažiar*, *dbanka* na mútenie mlieka, *šehtár* na dojenie mlieka a spočiatku drevné krhly na vodu, neskôr plechové vedrá – *kýble*. Keďže v liptovských dedinách boli časté požiare zavinené zväčša iskrami z primitívnych ohnisk (napr. Stankovany v r. 1888, Gombáš v r. 1882), vrchnosť nariadila, že pri výstavbe nových dreveníc, sa už musia dodržiavať požiarnebezpečnostné predpisy. V pitvore preto už stával v posledných dvoch deceniách 19. storočia murovaný sporák s pekárskou pecou, v ktorej sa piekol domáci chlieb na jeden týždeň. Dym sa už odvádzal cez krátky komín, ktorý bol vmurovaný do steny a prevyšoval hladinu pôjdu najmenej o 10 až 15 cm. Dym vychádzal na pôjd a odtiaľ vychádzal strešnými

otvormi – *dýmnikmi* von. Aj vnútorné zariadenie pitvora sa zúčelnilo tým, že kuchynské riady už boli uzavreté v drevených skrinkách a neskôr v *kredenci*.

V izbe, v pravom rohu za dverami, stál kamenný krb s rovným priestorom *peciskom*, na ktorom spávali deti. Ešte v 19. storočí okolo krbu stáli drevené lavice, ktoré slúžievali aj ako postele. Pozdĺž ľavej steny, hneď za dverami stávala široká posteľ. Ponad pecisko od pravej steny k ľavej, boli o povalu pribité drevené háky – *kluky*. Na nich bola žídka – *bidlo*, cez ktoré sa pevešovali nedeľné šaty – *háby*. Niekde kluky a bidlo boli nad posteľami. Ženské oblečenie sa odkladalo do truhly, ktorú každá dievka dostala od rodičov, ako výbavu pri výdaji.

Pri čelnej stene, (t.j. stene na ktorej bol vchod do domu), v ľavom kúte stávala drevená truhlica asi 1 meter vysoká. Pozdĺž frontálnej steny pod oblokmí, ktoré pri prvých domoch v spoločnom dvore hľadievali na ulicu, stála lavica – *kanap*, niekedy mala aj vyrezávané operadlo. Nad oknami bývali poličky, v ktorých bol ozdobný riad, krčiasky a maľovaná keramika. Pred kanapom stál dubový, alebo smrekový štvorcový stôl. Nad stolom už v druhej polovici 19. storočia, aspoň u bohatších gazdov, visela petrolejová lampa.

V pravom kúte pri frontálnej stene bol oltárik, alebo len jednoduchá polička, na ktorej stávala soška Panny Márie. V domoch pltníkov tu bývala ľudová, alebo neskôr sériová sádrová plastika patróna pltníkov sv. Klimenta, ktorého v polovici 19. storočia vystriedal kult Jána Nepomuckého. Pri vstupe do izby, sa každý návštevník uklonil smerom k domácejmu kútu. Pri pravej stene stál kratší kanap, prípadne aj druhá posteľ a za ňou stála drevená truhlica, do ktorej sa odkladali mužské šaty a maľovaná truhla na ženské šaty – *háby*. Truhlice koncom 19. a začiatkom 20. storočia, nahradili skrine – *kasne*. Na spávanie boli teda v izbe jedna, alebo aj tri postele. Ak bolo detí viac, tak spávali v *šuplódni*, ktorá sa cez deň zasúvala pod posteľ. Steny izby boli vyzdobené sériovými náboženskými obrazmi. Na ľavej zárubni dverí, v smere vstupu do izby, visela *svätenička* na svetenú vodu, s preveseným ružencom. Z pitvora, v stene oproti ohnisku, bol vchod do *komory*. V jednej časti komory stála drevená truhlica na potraviny a múku, ako aj na odkladanie väčších riadov, ktorá mala názov *štok*. Bola tu uložená aj ďalšia truhlica so šatstvom. V druhej časti mával gazda odložené náradie a pracovné riady. Pod povalou bola na klukách pripevnená žídka – bidlo, a na nej prevesené šaty obyvateľov domu. Neskôr sa druhá časť komory premenila na zadnú izbicu, v ktorej na *prični* (lôžko z dosák) spávali novomanželia, alebo slobodné dievky.

Strecha – *dach*, bola pokrytá ručne štiepaným šindľom, neskôr i plechom, alebo škridľou – *škriblou*.

Po požiaroch v roku 1798 stoličná vrchnosť nariadila stavať domy z nehorľavého materiálu. Vtedy sa začali objavovať aj murované stavby. Na stavbu sa používali kamene – štrk a tuf – vápencové kamene.

Leonard Blaha v národopisnom dotazníku o zástavbe v Stankovanoch a Hubovej píše: „Obec svojím menom menuje dedinou, obytný dom domom, všetky, budovy, jedného gazdovstva-stavy a celú usadlosť dvorom. Domy v obci sú postavené pozdĺž rieky Váhu v jednom rade, prerušené dvoma ulicami. Na hornom konci sú stavané po skupinách. V osadách Podšíp, Federovo, Strakov, Holdošplán a Laz sú roztrúsené. Väčšina domov je obrátená k ceste štítom. Čelá domov sa orientujú k juhu. Väčšina predvojnových domov u nás je stavaná z otesaného dreva, z vnútra opatrená vakovkou. Najstaršie domy sa stavali z dreva. Krytina strechy je zo šindľa, ktorú ľudia aj tak menuje. Otvorené ohnište v izbe u nás v žiadnom dome nemajú, ale majú ho v niekoľkých domoch v pitvore. Ľudia sa ešte pamätajú, že tieto ohnišťa v izbe obytnej boli a posledné zrušené boli v r. 1918. Nahradili ich kachľovými alebo železnými pecami. Kozuby u nás tiež boli. Sú ešte domy bez komínov vedúcich nad strechu. Sú u nás domy obytné, ktoré majú len jednu miestnosť a v nej býva celá rodina, ďalej domy s dvoma miestnosťami a domy s tromi miestnosťami. Podľa pripojeného pôdorysu predvojnové domy mali tri miestnosti. Prvá je izba, potom pitvor a naposledy komora. V izbe rodina býva a spí, v pitvori sa varilo a v komore boli uložené šaty, obuv, slanina, múka, kapusta atď. Dom obýva väčšinou len jedna rodina, avšak keď sa syn ožení, nasťahuje sa do komory, ktorá slúži potom za izbu. Podľa pripojeného nárysú hospodárske budovy sú od domu postavené oddelene. Sú pod jednou strechou a rozdelené sú na maštal, humno (holohumnica), vôdor, záčin. Chlieviki pre ošípané stoja oddelene. V maštali sú kravy, voly, ovce a kone. V humne dolu je zbožie a hore na vôdore seno, d'atelina. Dvor je z každej strany otvorený. Brána je len vo farskej budove, v urbárskom hostinci a v niekoľkých najnovších domoch. Starých sedliackych patrových (poschodových) domov tu vôbec niet. Dnes pri stavbe dedinského domu je novotou, že stavaný je len jeden na svojom dvore, aby sa nemusel často hádať so susedmi v spoločnom dvore. Bohatší stavajú radšej múrané domy, chudobnejší drevené. Poriadok a rozdelenie miestností v dome je zo starších dôb, novotou je len výška celej budovy, oblokov a dvier, ktorá sa riadi podľa moderných predpisov. Múraný dom je stavaný z tehly, ale toho roku používajú kvadry z cementu a trosky z uhlia. Tieto kvadry robia si sami doma. Pred domom je záhradka a za hospodárskymi budovami sú sadené ovocné stromy. Príklad navrhuje staviteľ, ktorý má v tom skúsenosť. Dom drevený uznáva sa za zdravší a lacnejší, múraný dom z tehly, alebo z kvadier je bezpečnejší proti ohniam, trvalejší. Dom chudobnejších ľudí je zpravidla postavený z dreva, je menších rozmerov, je menej miestností. V týchto domoch je zväčša len jedna posteľ, stôl, jedna lavica s operadlom a jedna lavica jednoduchá. Dom bohatších ľudí je obyčajne múraný, ale i drevený. Je priestrannejší a ozdobnejší. Okná a dvere majú väčšie rozmery. Izba bohatšieho občana má podľa množstva rodiny 2-5 riadne posteľe, stôl, stoličky, kasňu a truhly. V kuchyni má otvorenú policu, kredenc, stôl, stoličky, lavičku na vodu. Nové dosiaľ tu neobvyklé typy domov stavajú železniční zamestnanci, lebo majú istý zabezpečený príjem. Chudobnejší trvajú na starých zvyklostiach pri stavbe domu tým, že izba, pitvor, komora sú vždy v takomto poradí. Novšie typy domu sa stavajú od r. 1918. Stavbu dreveného domu prevádza majiteľ s tesárskym majstrom, múraného však murárskym majstrom a týchto pomocníkmi, ostatné ručné práce a dovoz materiálu s vlastnými ľuďmi. Požiar r. 1887 prinútil ľudí stavať domy, či už drevené, alebo múrané oddelene, takže každý má svoj dvor. Týmto sa obec i na hornom i na dolnom konci predĺžila. Pozemková reforma v našej dedine nebola. Vo všeobecnosti majetok podelí otec ešte za živa, lebo dneskajšia generácia násilne žiada toto rozdelenie. V niekoľkých prípadoch, majetok sa delí len po otcovej smrti. Testamenty sa robia. Po otcovi zpravidla dostane dom najstarší syn, alebo keď by tento zomrel, nasledujúci. Ostatných bratov a sestry musí vyplatiť. Avšak sú prípady, keď vo dvore sú 2 izby, mladší dostane vždy prednú izbu a starší dostane zadnú izbu. Keď niekto odpredá svoju časť cudziemu, vtedy i ostatní členovia tak urobia. Polnosti sa podelia na rovnaké časti, a každý gazduje samostatne na nej. U nás je viac gazdovstiev, kde v tom istom dvore býva niekoľko rodín. Každá rodina má potom svoj vlastný dom a tieto domy sú priamo pripojené na os prvého domu ako ulice. Takto sa u nás radia za sebou 3 domy, ale nájdú sa i 4 domy. Každá rodinná má najmenej 2 miestnosti, ale sú domy len s jednou miestnosťou, a v ojedinelých prípadoch 3 miestnosti. Hospodárske budovy, sú ďalej vo dvore, príčina tohoto usporiadania domov bol nedostatok stavebného pozemku. Každý dom je samostatne stavaný za sebou, nemajú spoločných stien. (ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš Školský inšpektorát v Ružomberku, č. 2763/1939)

Hospodárske stavby

Bývali ďalej od obytného domu vo dvore. Neskôr asi v 30-tych rokoch 20. storočia sa v tesnej blízkosti obytného domu pristavila dreváreň, alebo malá dielnička – *varšadt* ak dom stál samostatne nie v spoločnom dvore.

Najdôležitejšou hospodárskou stavbou bolo humno. Malo *holohumnicu a cieňu*. Cieňa bola zastrešená neuzavretá časť humna. Holohumnica bola uzavretá časť humna a slúžila na mlátenie obilia, stávala v nej *sečkovica* na rezanie suchého krmiva a dokonca sa v jarných a letných mesiacoch, používala aj na usporadúvanie svadobnej hostiny. Cieňa slúžila na odkladanie dreva a vozov, pluhov, na drevených klinoch boli povešané brány, rebriny na vozy atď. Vo vnútri humna bol *záčin*, a v podstreší *vôdor*, kde sa skladovalo suché krmivo, ako seno, slama atď. Pred humnom ešte bývala maštaľ, ktorá slúžila na ustajnenie dobytky. Na pôjde maštale, ktorý sa nazýval *šopa*, bola tiež uložená časť suchého krmiva. Pred maštaľou, alebo za ňou bývalo hnojisko.

Za humnom bola záhrada, v ktorej stávali sypárne na uskladňovanie zrna a rezervných potravín, ako bola údená slanina, solené a údené mäso, múka, boli v nich aj truhlice s bielizňou, plátnom a kobercami. Sypárne bývali často aj ďalej od obývanej časti dediny, to kvôli požiarom, aby sa zachovala strava a časť oblečenia v prípade, že obytný dom zhorel.

V staršej kronike obce Stankovany sa na strane 7 píše, že sypárne stavali z nedostatku miesta zvlášť oddelene za obcou. Boli to pôvodne senníky, pokryté šindlom, ktoré časom stratili svoju funkciu.

Strava

Na raňajky sa pripravovala rascová polievka so zavareným hádzaným cestom, ktorú nazývali *zamrvenka*. V zimnom období sa zvykla variť kyslá polievka zo sudovej kapusty. Do tejto polievky kládli zemiaky, niekedy krájané pozdĺž – *tuhé zemiaky*, niekedy aj *kulašu*. K polievkam zvykli podávať *kabáč* – čo bol tenký, nekysnutý chlieb, alebo aj domáci kysnutý chlieb. *Kapustník* sa pripravoval tak, že sa do cesta zamiešala kyslá kapusta a trošku škvariek, a toto sa upieklo na ťapši. Okrem toho sa spomínali ešte rôzne mliečne polievky alebo *lohaza*, čo bola polievka z jačmenných krúpkov.

Sladké mlieko a maslo v rodinách málo konzumovali, lebo sa predávali a slúžili ako zdroj peňažných príjmov pre rodinu. Taktiež domácu hydinu a vajcia predávali. Konzumovali *srvátku*, čo bola mliečna voda stečená z kravského tvarohu, pripravovali ju so *zátrepkom*, čo bola na horúcej masti s cibuľou rozmiešaná múka. V letnom období pili kyslé mlieko – *kýšku*,

ktorým zapíjali halušky, zemiaky a kulašu. V lete sa jedávali i pirohy, plnené kôprovanou plnkou z rozvarených zemiakov zmiešaných s bryndzou, ktoré tiež zapíjali kýškou.

V zime na raňajky bola mliečna zamrvenka, na obed baranina v kyslej kapuste, z ktorej sa nechalo niečo i na večeru. Na jar sa jedávali rôzne zeleninové polievky, pribudla bryndza, ovčí a kravský syr. V zime na večeru zvykli jedávať ovsenú kašu, neskôr pečené zemiaky, niekde ich piekli v kožke, zapíjali ich kyslým mliekom, alebo bylinným čajom z repíka, strezalky atď, alebo ich zajedali surovou kyslou kapustou. Ďalším zimným ľudovým jedlom bola *chudobnica*-bola to kaša z narajbaných surových zemiakov, posolená, ochutená cesnakom a majoránkou, niekedy sa pridávali aj škvarky. Masa sa roztrela na plech - *ťapšu* a upiekla.

Pri jedle mali za stolom miesto iba dospelí členovia rodiny. Za vrchstolom sedel starý otec, alebo otec. Matka priniesla jedlo na stôl, prvému naložila na misku otcovi a jemu odovzdala varechu. Otec potom jedlo podelil, najprv matke a potom ostatným členom rodiny. Deti jedli na osobitnom stolci, jedlo im delila matka. Počas jedla bolo pri stole vždy ticho. Tekuté jedlá jedli z misiek. Zemiaky, halušky a kapustu, jedávali z jednej misy. Neskôr každý jedával z vlastnej misky, alebo z taniera.

V zimnom období zdrojom vitamínov bola zelenina, ako petržlen, mrkva, zeler, cesnak, cibuľa, kôpor, repa, neskôr (asi od roku 1776) zemiaky. Tu treba upozorniť na krajoú zvláštnosť a to, že zemiaky v obciach Stankovany, Ľubochňa, Gombáš a Švošov nenazývali pojmom švábka, ako je to takmer v celom Liptove, ale dodnes sa používa sa pojem *krompele*. Zeleninu uchovávali čerstvú ukladaním do suchého piesku v komore, alebo v pivniciach, za ktoré slúžili kopané jamy v komore. Ako pivnice slúžili aj voľne kopané jamy ďalej od domov, vyložené kameňom, a prikryté prístreškom.

Zamestnanie a práca na poli

Lesné bohatstvo a nízka sociálna úroveň poddanského obyvateľstva Stankovian, Gombáša, Švošova a Komjatnej, predurčovali aj zamestnania obyvateľov týchto obcí. Muži siahali po dreve ako po základnej surovine na domácku výrobu všetkého, čo v domácnosti a v dennom živote potrebovali. Boli to šindle, drevené kuchynské riady, gazdovské riady a to čo sa dalo predat' obyvateľom nezalesnených krajov. Tieto drevené výrobky rozvážali na pltiach. Boli to najmä šindle, korytá, opálky, sitá, a riečice najmä zo Stankovianoch a Gombáša, a zo Švošova aj devocionálne drevené platiky.² Ďalšie stopy zanechala valašská kolonizácia, ktorá bola zameraná na rozvoj pašienkárstva a ovčiarstva. S drevárstvom, piliarstvom a pltníctvom

súvisí aj ďalšia početná sociálna vrstva obyvateľstva, a to boli *furmani*, ktorí s volským, alebo konským záprahom, zabezpečovali prepravu tovarov. Furmanka sa funkčne delila na tieto druhy:

- a) *vozárstvo* - išlo o diaľkové prepravy – tzv. dlhé fúry na veľkých krytých vozoch, kedy sa vozila najmä soľ, víno, obilie atď.
- b) *vozienska* - boli to príležitostné prepravy na kratšie vzdialenosti
- c) *vyvážka* - išlo o práce okolo dreva v dolinách. Bola týždňová, keď furman zostal v doline so záprahom celý týždeň, alebo denná.²

V druhej polovici 19. storočia sa veľa mužov zo Stankovian, Ľubočne, Gombáša a Švošova zamestnalo najmä na železnici. Okrem týchto prác, rodiny ešte roľníci – *gazdovali*. Rozvrh dennej práce mal pre každé ročné obdobie prísny plán. Na jar napríklad muži z pltníckych rodín odbavili prvú pltnicu do Komárna. Po návrate pripravili na pl'ovisku ďalšie plte a súčasne robili ťažšie práce na poli. Bola to hlavne jarná orba, sadenie zemiakov, upravili odvodnenie ciest, polí, opravili ploty a povymieňali poškodené šindle. Ženy pripravili osivo a zemiaky na sadenie, vyčistili oráčiny a pašienky i poľné studničky od kameňov a nánosov.

Zo staršej kroniky obce Stankovany sa dozvedáme na strane 9, že Stankovci boli pôvodne drevorubači a pltníci známi široko ďaleko a bolo tu aj niekoľko pastierov. Všetci okrem toho mali úzke pásiky rolí, takzvané ziemky a kúsky záhrad, kde pestovali najpotrebnejšie potraviny. Obyčajne to boli zemiaky /krompele/, jačmeň, niečo žita a kde tu ľan a konope. Táliky kapustnísk sa zachovali na strane Rojkova. Najnovšie sadia kapustu i na Močiaroch. Stráne a grúne vypásali hovädzím dobytkom a kedysi aj ovcami, ktoré dnes (okolo roku 1952) už nechovajú. Namiesto oviec chovajú kozy. Málo lúk dodávalo dobytku potravu na zimné obdobie. Postavením Košicko-bohumínskej železnice a postavením tovární v neďalekom Rybárpoli a Ružomberku, nastávalo pomalé, ale definitívne preskupovanie obyvateľstva čo do zamestnania. Po roku 1930 už drevorubači a pltníci vymierali. Až 90 % žiteľov rodín bolo v rokoch 1930 –1990 zamestnaných pri železnici ako robotníci, zriadenci a úradníci, kuriči a strojvodcovia. Dospievajúci chlapi šli sa učiť za elektrikárov, zámočníkov, maliarov, krajčírov. Ženy a dievčatá zase dochádzali do textilky v Rybárpoli a papierne v Ružomberku. V roku 1952 žilo v obci Stankovany ešte 5 pltníkov, ktorí pltnicu už nevykonávali, 1 drevorubač, 3 pastieri, 7 živnostníkov, 9 úradníkov, 2 učiteľia, 2 inžinieri a 4 roľníci, ktorí boli súčasne aj povozníkmi (staršia kronika obce Stankovany, str. 10).

Medzi ženské jarné práce patrilo aj bielenie ľanového a konopného plátna natkaného v zime. Na bielenisku, ako priestor na hornom konci pri brehu Váhu volali, rozprestrelí na šibeničkách zo žrdok plátno, ktoré polievali. Do bielenia plátna začleňovali aj deti od 8 rokov, ktoré súčasne na lúčnom brehu, strážili aj pasúce sa husi. Malé dievčatá museli tiež drobiť mladú žihľavu a podbeľ, ktorými krmili malé húsatá. Chlapci od šiesteho roku života mali za povinnosť zásobiť kuchyňu drevom, ktoré napílili a narúbali starší bratia, poukladať triesky pod cieňou do klietok, aby vyschli.

Medzi jarné práce na poli patrilo aj okopávanie zemiakov- krompelov, ktoré bolo ženskou záležitosťou. Do nej zapojili aj deti, ktoré museli pred ženami vytrhávať *burinu*. Letné práce začali v poslednej dekáde júna o *Jáne*, keď sa začali kosiť lúky a pokračovali až do júla keď začala žatva *ozimín* a v auguste letné práce pokračovali žatvou *jarín*. Žatva, viazanie obilia do snopov a zväžanie úrody bolo mužskou záležitosťou. Sušenie trávy, hrabanie a ručné mlátenie obilia *cepami*, bolo zase prácou žien. Na deti zostala opatera hydiny, vyzbieranie opadnutých klasov obilia na poli. Dni voľna medzi poľnými prácami odrastenejšie dievky a ženy využívali na zbieranie lesných plodov ako sú maliny, jahody, brusnice, čučoriedky a huby. Koncom augusta a začiatkom septembra, sa dokončila žatva oneskoreného jačmeňa a ovsa. Medzi jesenné poľné ženské práce, pri ktorých museli pomáhať aj detí, bola robota okolo ľanu a konopí na tkanie plátna. V čase keď ešte nebolo textilných fabriek, plátno sa tkalo doma. K zhotoveniu plátna potrebné vlákna priadli z ľanu. Určený bol jeden dom, v ktorom v mesiaci októbri sa začali *priastky*. Dievčatá sa s kúdeľami zhromaždili v tomto dome a pridali. Medzi detské jesenné práce treba uviesť aj vyčistenie zemiakových polí od vňate, ktorú spálili.

V zime sa rodina zamerala najmä na práce vo vnútri gazdovstva. Patrilo sem ručné mlátenie obilia *cepami*, opravy poľnohospodárskeho náradia, drvenie jačmenných krúp na mlynci. Chlapi počas zimy chodili aj do hôr rúbať a váľ at' drevo na plte. Keď veľký sneh prekážal prácam v hore, chlapi strúhali šindle, náperníky na veslá pltí, kužele z čistého dreva bez hrčí a priečných rastov, aby vydržali pracovný nápor atď.³

Mgr. V. Urban

---

1 Okál', K.: Škoda, že sa stráca zdravý lokálpatriotizmus, Príloha Národnej osvety 2/1998

2 Huska, A., M.: Slovenskí pltníci, Osveta, Martin 1972, s. 36

3 tamže, s. 104, 105

Obyčaje a zvyky

V minulosti sa plátno tkalo v domácnostiach. Vlákna sa získavali z ľanu pradením. Priadky boli akousi významnou udalosťou. Na priadky bol obyčajne určený jeden dom, v ktorom v mesiaci októbri začali. Dievčatá s kúdeľami praslicami a kolovrátkami sa tu zhromaždili a priadli. Neskôr prišli aj mládenci a začali sa hrať hru „Kľúč baba“. Jeden mládenec sedel na stoličke, druhý si sadol na stolček. Ten čo sedel na stoličke dľaňami zakryl oči sediacemu na stolčeku tak, aby nič nevidel. Tretí mládenec chytil do rúk piest, s ktorým právali bielizeň na potoku. Mládenec so zakrytými očami musel podvihnúť jednu nohu, ktorú mal bosú. Ten, ktorý držal v ruke piest mu udieral po chodidle koľko vládol. Potom mal mládenec so zakrytými očami uhádnuť, kto ho udrel. Ak neuhádol, musel znášať údery aj naďalej, ak však uhádol, vymenil ho ten, ktorý ho udrel. Stalo sa, že niekedy jeden a ten istý nešťastlivec sedel na stolčeku so zakrytými očami aj celý večer. Chodidlá ho veľmi boleli a na priadky viac neprišiel. Priadky sa rôznymi hrami rozprávaním predĺžili až do rána. Doniesla sa klobása, slanina, šunka, rebro, múka aj drevo. Varilo sa a jedlo a na vretene priadze len málo pribúdalo. Pritom všetkom nechýbal ani spev. Napríklad spievali: „Pradte že vy pradulienky pradte, ktoré viacej napradiete, prvej sa vydáte“. Nad ránom sa vracali domov nevyspané, len sa tak potácali.

Na smrtnú nedeľu mládež vyrobila Marmurienu. Postava bola urobená z handier a slamy. Bola začepčená ako mladucha. Potom ju pripevnili na palicu. S takto pripravenou Marmurienu prešli celú dedinu od horného konca až na dolný, pričom si spievali: „Muriena, Muriena, kde s prebývala? V Škutovie doline, tam hore na skale. Čo si tam robila? Mlieko som mútila. Komu si ho dala, keď si ho mútila? Môjmu frajerovi, čo chodieval ku mne. Mládenci celou cestou hádzali do Marmurienu krpce, ktoré pozbierali po medzierkach (úzke miesto medzi domami v hustej zástavbe, ktoré často slúžilo ako smetisko nepotrebných vecí). Nakoniec Marmurienu hodili do Váhu a týmto dňom sa priadky skončili.

Na Štedrý deň ráno pastieri chodili po dedine majúc v ruke brezové prúty tzv. boženíky ozdobené konárikmi čečinky a zviazané tenkým drôtom, ktoré rozdávali po domoch. Týmito boženíkmi trestali neposlušné deti a od gazdu dostali nejaký podarúnok, kúsok slaniny, klobásku, za koryčiatko jačmeňa, alebo aj peniaze. Pri rozdávaní blahoželali šťastlivé sviatky. Gazdiná upiekla pre každého člena rodiny malý poplánok, z ktorého na prvý sviatok vianočný dali i domácim zvieratám. Poplánok bol z vysnutého cesta upravený na väčšiu placku a po upečení ho potreli maslom a posypali cukrom. Deťom pre radosť upiekli z vykysnutého cesta koledáky. Z cesta ušúľali panáka a upiekli. Mal hlavu ruky i nohy.

Hlavičku ozdobili celým korením (oči, nos),niekedy aj hrozienkami. Bol to darček pod stromček a deti potešil. Koláče z vykysnutého cesta začali piecť až v tridsiatych rokoch 20. storočia. Plnili ich tvarohovou plnkou, alebo plnkou z hlávkovej kapusty, ktorú uvarili do mäkka, osladili cukrom a dochutili škoricou.

V každom dome bol vyzdobený vianočný stromček. Pri štedrovečernej večeri po spoločnej modlitbe, gazda členom rodiny urobil krížik medom na čelo. Potom nasledovala oblátka s medom, opekance, vianočná hríbovica, údená ryba so zemiakmi a zapíjalo sa vareným vínom. Na stole boli ešte sušené slivky a hrušky. Na mláďatá (28. XII.) gazdiná nemala požičovať ani darovať žiadnu vec z domu, lebo to vraj prinášalo nešťastie na statku, alebo hydine.

Koleda sa začínala na Nový rok a trvala do Troch kráľov. Na Silvestra bola nádielka na stole bohatšia, varila sa kapustnica s údeným bravčovým mäsom, klobásy a podobne. Na Nový rok sa nemalo jesť mäso z hydiny, aby vraj do roka niekto neodišiel z domu.

Fašianky, fašiangy, samopašné sviatky, čo sa v nich premárni, keby mal tie zlatky“. Touto piesňou sa začínali bláznivé fašiangy. Večer na fašiangovú nedeľu sa zišla mládež. Prišli aj muzikanti, primáš, kontráš aj basista. V tom čase neboli k dispozícii trúbky, ba ani cimbal. Každý mládenec, ktorý chcel fašiangovať, musel do rúk krčmára zložiť dve zlatky. Muzikanti hrali, krčmár varil hriatu pálenku a po tri dni dával mládencom aj stravu. Mládenci v krčme dokonca aj spali. Každý, ktorý tancoval, musel mať klobúk na hlave. Tancovalo sa v kruhu. Tomu mládenkovi, ktorý sa približoval k dverám krčmy, nakoniec krčmár uchytil klobúk z hlavy a schoval ho do šenku. Po skončení tanca musela tancujúca dievčina vymeniť klobúk za 10 grajciarov. Tie sa použili zase na pálenku. Z druhej polovice urobili praženicu a hriatou pálenkou ju zapíjali.

Na Veľkonočný pondelok chlapci chodili oblievať dievčatá – kúpačka. Začali chodiť už zavčasu ráno a kúpali až do popoludnia, pričom vyberali čistočné. Kraslice sa maľovali jednou farbou. Vo vode uvarili šupky z cibule, keď sa voda zafarbila do červena, šupky vybrali a dali do nej variť vajcia.

Na Luciu, 13. decembra, chlapci chodili v maskách – bakúsi po ulici so zvoncom a hlasno cengali, vyberali slaninu vajcia a podobne. Ešte v tridsiatych rokoch 20. storočia sa našli gazdovia, ktorí na dvere na maštali robili cesnakom kríž, aby nemali škodu na statku. Ľudia verili, že v tento deň majú strigy schôdzky. Gazdiné posielali svoje deti najmä chlapcov častikovať – vinšovať po domoch, hlavne po rodine. Vinš znel nasledovne: Doniesol som

vám ocele, aby ste nespadli z postele, aby sa vám hrnce, misky i rajnice nepobili. Na Luciu nemali ženy vstupovať do iných domácností.

Na Jána chlapani pálievali ohne a dievčatá spievali ó Jáne ó Jáne, kde t'a páliť máme. V Stankovanoch vatry horeli na Štúrovom a Babalovie laze. V Rojkove nad Lazom.

Na Jána, Martina a Štefana, gazdiné mali radšej keď ráno do ich príbytku prišiel prvý muž a nie žena, lebo to vraj veštilo nešťastie.

Pri narodení dieťaťa ho okúpali a do prvého kúpeľa rodičia dieťaťa dávali peniaz. Pôrodná baba povolala kmotrov a doniesla vo fľaške vína. V druhý, alebo tretí deň rodičia spolu s krstnými rodičmi išli dieťa krstiť. Dieťaťu vybrali tri mená, z ktorých jedno pán farár jedno vyvolil. Na krstiny požehnaní rodičia povolali v prvom rade duchovnú kmotru, ktorá zastupovala novonarodeniato. Okrem nej povolali aj ďalšie kmotry, ktorých mohlo byť 8, 9 aj 10. Takto skoro celá dedina bola v kmotrovstve. Všetky kmotry doniesli šestonediel'ke misu múky a vajec. Po cirkevnom krste sa začala hostina, ktorá trvala aj do polnoci. Začala sa prípitkom s pálenkou a praženicou. Po hostine sa začala zábava. Začal sa spev o preteky. Najobľúbenejšia pieseň bola: „A veru kmotor náš, daj len že nám čo len máš, ak nám nemáš čo dati, mohol si nás nezvati“. Namiesto koláča bol prichystaný tenký chlieb „bäloš“, potreť zĺtkom. Neskôr ho volali poplanok. Rodiny boli mnohodetné a detská úmrtnosť bola veľmi vysoká.

Dôležitou udalosťou bola aj svadba. Mladucha, keď bola poctivá, na hlave mala partu, alebo veniec, biele šaty a na nohách krpce. Nepoctivá išla na sobáš len v šatke. Závoj sa na dedine nepoužíval. Biele šaty pozostávali zo sukne, fertuchy (zástery), rukávnice, kamizola a podviky.

Podvika bola prehodená cez jedno plece šriegom a bola z priesvitnej látky – týlu, do ktorej bola všitá modrá stuha široká cca 10 cm. Ozdobená bola rozmarínom, alebo myrtou a brošňou, zopnutá bola nad pásom. Mladý zať mal na hlave klobúk s pierkami, bielu košeľu so širokými rukávmi, vyšívány lajblík, biele súkenné nohavice ozdobené zelenými šnúrami a krpce. Mladého zaťa od rodičov odoberal starejší a potom si vypili vareného vína. Starejší, predný družba s družicou zobrali mladého zaťa a sprevádzaní muzikou prišli k príbytku mladuchy – nevesty. Po privítaní v dome mladuchy si sadli okolo stola a pohostili sa. Starejší pýtal mladuchu na sobáš. Predný družba mu však na miesto mladuchy priviedol iné dievča. Toto sa opakovalo dvakrát. Len na tretíkrát prišla skutočná mladucha. Ženích, mladucha a jej rodičia si stali vedľa seba ku stolu, a starejší potom predniesol peknú odobierku od rodičov. V sprievode najprv išiel mladý zať s prvou družicou a mladucha zase s predným družbom. Po

sobáši v svadobnom dome starejší povedal prípitok. Do roku 1918 bývali svadby pravidelne v utorok, po vzniku ČSR len v sobotu popoludní a to od 17 do 3 hodiny rannej. Párty mladuche sňali z hlavy o 24 hodine a dali jej na hlavu čepiec ozdobený farebnými stuhami. Sobáš sa uskutočňoval vždy počas svätej omše. Po sobáši mladomanželia išli k rodičom mladoženicha a ostatná družina išla do domu mladuchy, alebo do krčmy, kde bola prichystaná svadobná hostina. Hostina sa vždy začala varenou pálenkou (hriatou). Ako jedlo sa podávala fazuľa, lohaza alebo hrach. Tieto suroviny dostala mladucha pred sobášom, keď s kmotrou chodila po dedine po žobraní, (neskôr sa namiesto surovín dávali peniaze). Uvarili 2-3 kg mäsa. Uvarené mäso podával starejší každému do ruky na dlaň, kto nebol opatrný, družba mu mäso uchytil a potom bol bez mäsa. Polievka sa jedla zo spoločnej misy drevenými lyžicami. Koláče, cukrovinky a torty sa v prvej polovici 20. stor. ešte na svadbu nevypekali.

Najsmutnejšou udalosťou bol zaiste pohreb. Keď umrelo dievča, truhlu niesli mládenci. Keď umrel mládenec, jeho mŕtvolu niesli dievčatá. Pokiaľ mŕtvola bola v dome, večer sa zišla rodina nebohého a spoločne sa pomodlili za pokoj duše nebožtíka. Po pohrebe rodina išla do domu mŕtveho na kar, čo bolo pohostenie pre tých, ktorí pricestovali zďaleka.

Hospodársky rok sa končil vysekaním kapusty v prvej polovici októbra. Obecní sluhovia, pastieri, pomocní pastieri, hájníci, prievozníci, dostávali plácu štvrťročne.

Mgr. V. Urban

Významné osobnosti

Zo Stankovian pochádza rodina Prídavkovcov, z ktorej pochádzali viacerí významní spisovatelia, publicisti. Členovia rodu od konca 19. storočia používali svoj prídomek Hrkút ako priezvisko. Najstaršími známami členmi rodu sú Ján Prídavok s manželkou Zuzanou Poljakovou. Z ich manželstva sa narodili traja synovia Ondrej, Anton a Jozef. Neskôr používali priezvisko Hrkút. Ondrej sa narodil 25. novembra 1871 a so svojou manželkou Teréziou Žálovičovou mali 5 detí. Ondrej a jeho potmkovia ostali žiť v Stankovanoch. Ondrej tu bol dva krát richtárom. Jeho brat Anton sa venoval obchodu a žil v Dolnom Kubíne. Jeho potomstvo tu žije dodnes a používa priezvisko Hrkút. Z manželstva prostredného brata Jozefa (1877-1952) s manželkou Máriou Okáľovou (1878-1964) z Hubovej sa narodilo 11 detí, 5 chlapcov a 6 dievčat. Jozef Prídavok bol forarbeiter (predák) pracujúci pri údržbe železnice.

Tam, kde ho preložili pracovať, sťahoval sa aj s rodinou. Tak sa stalo, že aj deti mali rozličné miesta narodenia. Všetky inklinovali k literatúre a blízke im bolo hovorené, najmä tlačené slovo a vedeli ho svojim umom a nadaním aj vytvoriť.

Peter Prídavok bol najstarší. Narodil sa 27. februára 1902 v Stankovanoch. Do gymnázia chodil v Spišskej Novej Vsi, Prešove, Ružomberku a Banskej Bystrici. Filozofiu študoval na Collegiu Maximum v Ríme. Teológiu vyštudoval na univerzite v Innsbrucku. Klasické a slovanské jazyky na Karlovej univerzite v Prahe.

Stále bol literárne činný. Pracoval na vydávaní učebníc. Veľa publikoval aj v novinách. Zaoberal sa aj prekladmi. Zostavil viaceré antológie ruských a nemeckých autorov. Po vypuknutí druhej svetovej vojny odišiel už v septembri 1939 do emigrácie do Paríža. Po páde Francúzska odišiel do Londýna. Od leta 1940 pôsobil v Londýne, kde rozvíjal pozoruhodnú politickú aktivitu v záujme zachovania samostatného Slovenska v povojnovom usporiadaní Európy.

O londýnskom exile v knihe Slovenský povojnový exil (vydala Matica slovenská v Martine 1996) Ján Vrtielka na str. 170 píše: „Z hľadiska slovenského exilu najvýznamnejší bol Peter Prídavok, ktorý žil v Paríži od roku 1939. Eduard Beneš falošne v Londýne obvinil Petra Prídavka ako nemeckého špióna, následkom čoho britská vláda na niekoľko mesiacov P.Prídavka zavrela do väzenia (Polakovič - Vnuk: Zahraničné akcie, s.2). Napriek tomu v roku 1942 Peter Prídavok založil v Londýne Slovenskú národnú jednotu so skupinou 12-tich Slovákov. Na protest proti paktu medzi Stalinom a Benešom Peter Prídavok a jeho spolupracovníci založili 9. januára 1944 Slovenskú národnú radu v Londýne (Zahraničné akcie, s. 4). Táto Slovenská národná rada v Londýne sa po druhej svetovej vojne zásluhou Karola Sidora a Petra Prídavka pretvorila na Slovenskú národnú radu v zahraničí so sídlom v Ríme.

Po roku 1948 už bol najbližším spolupracovníkom Karola Sidora, s ktorým študoval na ružomerskom gymnáziu. Založením SNR v zahraničí sa stal predsedom Karol Sidor a Peter Prídavok jej generálnym, tajomníkom.

Peter Prídavok umrel pomerne mladý 15. februára 1966 ako 64-ročný v Londýne a tu je aj pochovaný, Chýbala mu rodina, rodný kraj a vlasť, pre ktorú pracoval až do svojej smrti.¹

Anton Prídavok sa narodil 28. mája 1904 v Kežmarku. Bol to významný prozaik, publicista, básnik, rozhlasový a osvetový pracovník. Keď bol šéfom rozhlasu v Prešove, umožnil sa prezentovať i začínajúcemu básnikovi a publicistovi Jánovi Okáľovi. Boli priatelia a spájali ich aj okáľovský pôvod. Vzájomne sa pokladali za bratancov.

Prídavok bol všestranne literárne činný. Vybuďoval rozhlasové štúdio Ráďo Jurnal Prešov. Tu založil ochotnícky divadelný súbor Záborský. Do literatúry vstúpil v roku 1926 zbierkou básní Vrásky času. O dva roky neskoršie (1928) vydal román Rozbité manželstvo. Slobodu na východnom Slovensku opísal v knihe Svitanie na východe. Okrem toho mu vyšlo ešte ďalších 9 kníh. Rozhlasu sa venoval s úplným zaníetením. Zostavoval literárne programy. Pôsobil ako redaktor i režisér. Písal črty, rozprávky, umelecké reportáže a dramatické scény pre mládež.

Od januára 1945 bol uväznený a týraný gestapom. Posledné tri mesiace života bol hospitalizovaný v ružomerskej nemocnici. Jeho rodina, manželka, syn a testiná, bola evakuovaná do Hubovej. Bývali v Olosovie murovanom dome. Dom bol bez vody, kúpeľne a vykurovania. Prídavok zomrel v ružomerskej nemocnici 12. mája 1945.²

Marián Prídavok sa narodil 18. septembra 1905 v Chraști nad Hornádom. Bol učiteľ. Pôsobil v Sabinove, Košiciach a Ruskovciach. V rokoch 1939 - 1945 pracoval na Ministerstve školstva a národnej osvety v Bratislave. Potom bol v rokoch 1950-1954 riaditeľom a redaktorom Slovenského pedagogického nakladateľstva v Bratislave. Bol spoluautorom 28 učebníc. Prekladal z ruštiny, češtiny a maďarčiny. Zomrel v Bratislave 28. mája 1955.³

Jozef Prídavok bol prekladateľom a novinárom. Narodil sa 3. marca 1909 v Chraști nad Hornádom. Po skončení štúdia na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe pôsobil ako korektor, novinár a prekladateľ v Martine, Trnave, Bratislave a Prahe. Neskôr v rokoch 1939-1944 bol príslušníkom československého zahraničného vojska v Poľsku, Francúzsku a Veľkej Británii. V rokoch 1944-1945 pôsobil ako obchodník v Madride v Španielsku. Po roku 1945 žil ako emigrant v Anglicku a Španielsku, kde aj v roku 1975 zomrel.⁴

Mária Prídavková bola tiež prozaička. Pamätám si, keď bola u nás v Hubovej blahoželateľ môjmu bratovi, spisovateľovi a básnikovi, Jánovi Okál'ovi k meninám. Pri tejto príležitosti ho obdarovala zlatým plniacim perom s vygravírovaným: Jano Okál'. Pri jeho odovzdávaní mu prikázala, aby sa dal do písania obecnej gombášskej kroniky. Sľúbil a splnil. Všetko potom zapisoval len s tým perom.

Helena Prídavková bola prekladateľka.

Ján Prídavok bol redaktor a publicista. Pracoval v Bratislave. Neemigroval. Raz mi ho predstavil v Bratislave môj švagor Leopold Darila, s ktorým sa veľmi dobre poznal. Ján začal písať už ako 9-ročný do detského časopisu Slniečko.

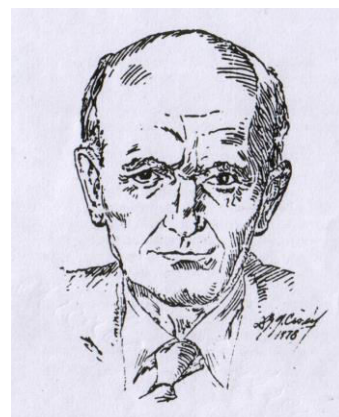
Peter Vincent Dančo – kňaz, misionár, krajanský exilový pracovník, publicista a novinár. Narodil sa v železničiarkej rodine 22. januára 1922 v Hubovej. Noviciát absolvoval v Ružomberku, kde ukončil aj gymnaziálne štúdiá. Filozofiu študoval v Trnave a Brne. Do rehole Jezuitov vstúpil po ukončení 5. triedy gymnázia 10. júla 1939. Teológiu študoval od roku 1947 na Gregoriánskej univerzite a na Pápežskom východnom ústave v Ríme. Za kňaza bol vysvätený 24. marca 1951 vo východnom oltári. Po ročnom pobyte v Belgicku prišiel v septembri do Kanady.

V rokoch 1967 - 1973 ho poslali predstavení pracovať do Ríma v slovenskom oddelení Vatikánskeho rozhlasu, kde pracoval aj ako študent a v tom čase vo funkcii redaktora a spravodajcu. V rozhlase pracovali viacerí pátri Slováci (Smržík, Litva, Kopinec, Polčín, Senčík, Osušky, Ondrúš, Kubeš, Masár a pochopiteľne aj páter Dančo). V rozhlase pôsobil ešte v Ružomberku žijúci páter Ing. Gajdar.

Páter Dančo sa znova vrátil do Kanady a v roku 1975 sa stal sa predstaveným Slovenského domu jezuitov. Od roku 1981 mal na starosti príslušníkov sv. Cyrila a Metoda v Toronte a Missisauge. Jeho zásluhou sa tu postavil nový kostol. Bol členom rozličných slovenských organizácií a predsedom Slovenskej katolíckej federácie v USA a Kanade. Bol aj predsedom Slovensko - kanadskej spoločnosti pre pomoc emigrantom. Dobré sa poznal s krajanom, básnikom-emigrantom **Jánom Okáľom** (*25.11.1915 +19. 3.1990). Keď Okáľ umrel, spoločne mu s otcom biskupom Grutkom vykonali pohrebné obrady.

Už ako študent písal rozličné články. Pred Veľkou nocou v roku 1956 mu vyšla druhá liturgická knižička Obrady veľkého týždňa. V Kanade sa, okrem pastoračných prác, venoval aj literárnej činnosti. Redigoval Revue Echo a preložil z francúzštiny od L. Evelyho Otče náš a od P. Teilharda de Chardina Božské prostredie.

Jeho zásluhou sa dostal do Ríma na oslavy 1100. výročia smrti sv. Cyrila hudobno-spevácky súbor Liptov z Hubovej. Zájazd sa uskutočnil v dňoch 11.2.1969 - 18. 2. 1969. Súbor viedol

dirigent, salezián profesor Štefan Olos. O súbor sa príkladne staral a všetky rímske akcie sprostredkoval a viedol ako znalec Ríma páter Dančo.

Bol to veľký človek. Svoje dielo a púť plodného života ukončil ďaleko od rodnej obce Hubová 14. septembra 1996 v Cambridge v provincii Ontário v Kanade. Pochovaný je v Jezuitskom cintoríne Guelphe v Kanade.⁵

Záver končím textom ním napísanej piesne:

Národov Pán, Slovač tu spína dlane,
vypočuj hlas, čo trpkým bôľom znie:
Zachovaj nám dedičstvo Pane!
nádeje jas nech nikdy nezhyne.

Peter Galan – Skalanovič bol kňaz, prekladateľ a publicista. Písal aj pod pseudonymom Ružomberčan. Narodil sa 25. novembra 1912 v Hubovej. Pochádzal z chudobnej maloroľníckej rodiny. Otec si privyrábal šitím mužských súkenných gombášskych krojov. Šil mohavice, pazušné kabáty, halieny, krpce, kopicia a rukavice. Stále bol chorľavý a umrel mladý na tuberkulózu. Zanechal ženu a dvoch nedospelých synov Petra a Františka.

Petrovo štúdium na gymnáziu bolo z finančných dôvodov prerušené. Pracoval 2 roky ako lesný robotník v Ľubochni v rokoch 1928 - 1930. Aj počas týchto rokov nezaháľal, a aby ukončil gymnázium, študoval súkromne. Svojou usilovnosťou preskakoval ročníky a v roku 1935 maturoval na gymnáziu v Kláštore pod Znievom. V roku 1940 bol vysvätený za kňaza v Spišskej Kapitule. Už ako študent prispieval do rozličných časopisov (Rozvoj, Nový svet, Gaudeamus, Kultúra, Kráľovná sv. Ruženca, Slovenská politika a i.) Aj popri kňazskom pôsobení bol literárne činný. Prekladal z poľštiny a po roku 1945 zostavil viaceré samostatné publikácie ako: Dve skupinky povinností, Chceme sa páčiť, Eucharistia a výchova, Tancovala a neznala, Za spravodlivosť a lásku, Katolicizmus staromódny? V Ružomberku začal vydávať týždenník Naša cesta, z ktorého vyšli len 3 čísla. Zredigoval Pamätnicu katolíckeho kruhu v Ružomberku. Z poľštiny preložil diela: Morcinek, B.: Boli dvaja bratia, Rosinkiewicz, K.: Starý čvirik, Vlastnými silami a Huncút, Jaholkowska, J.: Moje rozprávky. Ako podielová kniha Stredoslovenského vydavateľstva mu vyšiel preklad knihy Morcinek, G.: Ľudia sú dobrí. V rukopise zanechal dve prozaické práce. Jedna z nich je filozofického charakteru a niekoľko básní.

Kaplánom bol v rokoch 1940 - 1942 v Zubrici Wielkej (teraz Poľsko), v rokoch 1942-1943 v Markušovciach a v rokoch 1943 - 1950 v Ružomberku. Z toho v rokoch 1944 - 1945 ako vojenský duchovný pri svojom útvere v Korytnici. V školskom roku 1944/45 vyučoval náboženstvo na Odbornej papiernickej a textilnej škole v Ružomberku. Ako kňaz pôsobil v rokoch 1968 - 1973 v Liptovskom Jáne a časť roka v Ružomberku - Bielom Potoku.

V náboženských veciach bol tvrdý, nekompromisný, a preto pre vtedajší režim nepohodlný. Okresná odbočka zväzu slovenských partizánov žiadala Štátne zastupiteľstvo krajského súdu, aby bol Galan odsúdený za protištátnu činnosť. Jeho šikanovanie sa začalo už v roku 1946, keď bola na neho podaná žaloba. Ako obžalovaný bol pri súdnom procese s otcom biskupom Vojtaššákom, a tu ho odsúdili nepodmienečne na 8 rokov. Jeho meno sa viackrát spomína v brožúrke Proces proti vlastizradným biskupom Vojtaššákovi, Buzalkovi a Gojdičovi (Tatran Bratislava január 1951). V tom čase mu zhabali všetky jeho práce a písomnosti, s ktorými sa už nikdy nestretol. Aj po odpykaní trestu nesmel ísť do pastorácie. Súhlas dostal až v roku 1968.

V Slovenskom biografickom slovníku je charakterizovaný takto: "Klerikálny propagandista, ktorý sa už v 40-tych rokoch zamerl na upevňovanie katolicizmu a objasňovanie jeho etiky v modernom svete, vo svojich spiskoch vyjadroval konzervatívne postoje k robotníckemu hnutiu, rodine, emancipácii ženy a pod.".⁶

Svoj ťažký život dokončil po krátkej, ale ťažkej chorobe (rakovina) a umrel 26. júla 1973 v nemocnici v Bratislave. Pochovaný je vo svojom poslednom kňazskom pôsobisku v Ružomberku - Bielom Potoku.⁷

Jozef Kútnik - Šmálov (*21.11.1912 +13.12.1982). Za kňaza bol vysvätený 29. júna 1936 v Spišskej Kapitule. Už na primičnej kázni 5. júla 1936 redaktor Kráľovnej svätého ruženca o ňom povedal, že bude porážať marxizmus a bolševizmus mečom jazyka a pera. Bol to múdry a horlivý kňaz, významný literárny kritik a kultúrny historik počiatkov christianizácie u nás. Svoje články písal pod rozličnými značkami a pseudonymami. Jeho práce sú zhrnuté v Hanusovej knihe a bibliografii. Literárne začal pracovať už ako študent a publikoval v rozličných časopisoch Rozvoj, Prameň, Svoradov. Už v 30-tych rokoch publikoval ako rázny literárny kritik v časopisoch a novinách Kultúra, Obroda, Slovenské pohľady, Elán, Verbum, Slovák a iné.

O Milovi Urbanovi napísal knihu *Život v slove*. Napísal aj básnicko-filozofickú esej *Dumka o detstve*. Vo veľkej obľube mal poéziu Valentína Beniaka a napísal o ňom monografiu *Valentín Beniak - básnik nadosobný*. Prekladal z poľštiny a francúzštiny. Veľmi rozsiahle a početné sú jeho štúdie, články a preklady.

Po niekoľkých kaplánskych miestach študoval v rokoch 1939 - 1942 filozofiu a slovenčinu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. V rokoch 1942 - 1949 pôsobil ako stredoškolský profesor na Učiteľskej akadémii v Spišskej Kapitule. Na svojho profesora si jeho bývalý žiak v roku 1960 suspendovaný učiteľ spomínal takto: „Bol to veľký profesor slovenčiny, znalec literatúry, historik a publicista, milovník diela P.O. Hviezdoslava. Dokonalé vedomosti o jeho diele sa popri jeho zanietení reči priam valili. Pri vyučovaní nepotreboval žiadne poznámky. Slovenčinu sme mali každý deň, takže nebolo dňa, aby sme nepočuli jeho múdre slová." Po zrušení akadémie v roku 1949 ho zaistili a odviekli do pracovného tábora v Hronci. Prvýkrát bol zaistený už roku 1945 a posledný raz bol v pracovnom tábore v rokoch 1950 - 1951. Po prepustení bol správcom farnosti v Liptovskom Jáne a až do smrti v Liptovských Sliačoch. Tu so svojim kaplánom Jánom Magom a správcom Biblického diela preložil *Žalmy*, ktoré prijala SLK a dnes sa používajú v breviári a liturgických textoch. V rokoch 1968 - 1971 bol predsedom Jazykového odboru Slovenskej liturgickej komisie, ktorá mala na starosti preklad liturgických textov do slovenčiny. Zaoberal sa dejinami Liptova v spojitosti s christianizáciou. Súbežne spracoval aj iné témy slovenských dejateľov. Veľmi významná je jeho mariologická monografia *Litánie loretánske*, ktorá vyšla v Poľsku v roku 1983 a slúžila ako pomocná literatúra na poľských katolíckych fakultách. Ukážky z nej vyšli u nás v roku 1990 v časopise *Domov*. *Litánie* napísal v rokoch 1974 - 1976. *Môj brat Ján Okál'*, emigrantský básnik, mi v liste o ňom napísal: „Jozovu Šmálikovu činnosť som pozoroval nakoľko sa dalo. Tu (USA) mu dokonca na pokračovanie v jednom mesačníku publikovali jeho prácu *O Cyrilovi a Metodovi*, ktorá myslím doma nevyšla. Bol to veľmi nadaný a usilovný človek. Zdá sa mi, že Sliačania ani nevedia koho to majú."

V mladosti vynikal Kútnik aj ako športovec a už v roku 1930 bol členom gombášskej futbalovej jedenástky. Futbalu ostal verný aj ako klerik. Bol výborný a odvážny brankár a počas letných prázdnin chytával na všetkých futbalových stretnutiach. Hovorili, že chytá aspoň tak dobre ako Plánička. Hádzal sa pred bránou odvážne aj na nohy triblujúcich hráčov. Keď mu pri takomto riskantnom chytaní vybili zuby, prestal chytať a ostal horlivým fanúšikom s profesiou jemu blízkou - kritik, ale aj futbalový,

Bol to významným literárnym vedcom a historikom, ale vplyvom politickej situácie sa stal z nadaného a rázneho profesora slovenčiny sliachsky dedinský farár. On ani tu nezaháľal a z literárneho kritika sa stal známy historik.

Umrel vo svojej farnosti v Liptovských Sliachoch a tu je aj pochovaný. O Kútnikovi, jeho živote a diele, vyšla v roku 1992 rozsiahla monografia od jeho priateľa a kňaza profesora ThDr. Ladislava Hanusa. V roku 2001 mu vďačná obec Liptovské Sliache pri príležitosti 750. výročia prvej písomnej zmienky vydala posmrtné trojicu kníh (Najstaršie dejiny Sliachov na pozadí dejín Liptova, Včasnogotický kostol svätých apoštolov Šimona a Júdu v Sliachoch 1324-1974, Martin Benka a Sliache), ktoré zanechal v rukopise, s názvom: „...myšlienky zostávajú“.⁸

Univerzitný profesor PhDr. Miloslav Okál, DrSc. sa narodil v Slovanoch 1. decembra 1913, ale korene má v Hubovej, pretože obidvaja rodičia pochádzali odtiaľto. Otec Ján z rozvetveného rodu Okálovcov a matka Zuzana bola rodená Galanová. Celá jeho rodina hlavná aj blízka bývala a žila v Hubovej, preto aj on sa tu cítil ako doma. Rád chodil do rodnej dediny svojich rodičov a zaujímal sa o všetko v ich rodisku. Rodičia sa do Slovan odsťahovali po kúpe poľnohospodárskej usadlosti, takže Miloslav pochádzal už z roľníckej rodiny, kým jeho brat Anton sa narodil ešte v Hubovej a mal robotnícky pôvod.

Ich otec Ján skúšal šťastie v Amerike, kde odišiel ako 17-ročný už v roku 1903. Nebol tam ani rok a vrátil sa domov, lebo tam nenašiel stálu robotu. Staroby sa nedožil, pretože už v roku 1914 padol na ruskom fronte.

Miloslav chodil do gymnázia v Kláštore pod Znievom v rokoch 1924 - 1926 a v Martine v rokoch 1926 - 1932. Potom študoval latinčinu a gréčtinu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Štúdium ukončil v roku 1937. Vzdelanie si doplnil ročným študijným pobytom v Ríme, potom v Grécku a v rokoch 1946 - 1947 na parížskej Sorbone. Ako študent gymnázia a aj vysokoškolák dával súkromné vyučovacie hodiny slabším žiakom. Aj takto si zlepšoval zlú sociálnu situáciu. Na gymnáziu bol najlepší matematik v svojej triede. Ako stredoškolský profesor učil v rokoch 1937 - 1939 na gymnáziu v Liptovskom Mikuláši a ďalšie dva roky 1939 - 1941 v Nitre. Už v roku 1939 spravil dizertáciu na tému Horatiova lyrika. Po získaní doktorátu prešiel do Bratislavy (1941) a stal sa asistentom pre klasickú filológiu, kde sa v roku 1949 habilitoval. V roku 1954 získal hodnosť profesora a doktorát

vied v roku 1961. Bol vlastne prvým slovenským univerzitným profesorom klasickej filológie. Napísal 60 kníh a tisícky článkov. Prekladal filozofov, básnikov - Homéra, Sofokla, Aristofana a ďalších. Medzi najvýznamnejšie diela patrí preklad Homérovej Iliady (1962) a Odysea (1966), za ktoré dostal cenu vydavateľstva Slovenský spisovateľ.

Keď písal Iliadu a Odyseu všetky verše si pred zapísaním najprv zarecitoval a nahrál na magnetofónovú pásku, potom to pozorne vypočul až nakoniec, ak sa mu to pozdávalo, to zapísal. Veľmi mu záležalo na správnej spisovnej slovenčine a terminológii rodinných vzťahov (strýk, ujček, svokraša, dever, zolvica, svatka, stárejší a podobne.) Bol rečovo nadaný, vnímavý a usilovný, Vedel hovoriť okrem materinskej reči slovenčiny aj po francúzsky, nemecky, rusky, taliansky, grécky, španielsky, poľsky a pochopiteľne blízka mu bola aj latinčina.

Zatiaľ čo jeho matka žila v Slovanoch, pomáhal jej už ako študent gymnázia obrábať malé hospodárstvo. Veľa sa narobil, lebo na všetku prácu boli len dvaja. Vedel kosiť, hrabať a už ako 9-ročný aj orať. Brat Anton pracoval v Bratislave a pomáhal len príležitostne, a to najmä pri žatve. Keď sa ich mama presťahovala zo Slovan do Bratislavy, chodievala na letné hlavné prázdniny ku svojej neteri no Hubovej. Neter má muža Karola, brata básnika, exulanta Jana Okáľa. Vždy ju priviedol začiatkom júla a až koncom septembra išla znova do Bratislavy.

So spisovateľom Jánom Okáľom sa dobre poznali. Radi sa zišli a pohovorili si. Stretli sa aj v Chicagu, kde žije profesorova manželka Lucette a syn Emile. Dvakrát navštívil Okáľovcov v Hubovej s manželkou Lucette so synom Emile a raz sa ohlásil u Okáľovcov aj Emil so svojou manželkou (Arménkou) Margo.

Aj profesorov syn Emil bol veľmi šikovný a nadaný, Keď začal chodiť do školy, začal prvú triedu v septembri a v decembri bol už štvrták. Z piatej triedy postúpil do gymnázia. V škole sa venoval angličtine a ruštine. Keď prišiel do Hubovej hovoril s bratancami po rusky a veru mu to šlo lepšie ako im. Študoval na Sorbone a potom v Kalifornii matematiku a fyziku. Štúdium ukončil doktorátom a na univerzite dostal hneď miesto asistenta. Po piatich rokoch odišiel na univerzitu do Chicaga. Posledný raz bol na Slovensku v roku 1997 na pohrebe svojho otca. Na záver treba ešte spomenúť, že profesor Miloslav Okál daroval svoju bohatú a veľmi hodnotnú knižnicu Trnavskej univerzite. Dokonca pred jej odovzdaním dal všetky brožované knihy jednotne zaviazať. Bol to chvályhodný čin, darovať takýto knižný majetok. Odborníci hovorili o šesťcifernej, ba určite aj vyššej sume. Mnohé knihy boli aj také, že u nás bol len on ich majiteľom.

Univerzitný profesor Miloslav Okál umrel 22. februára 1997 a je pochovaný v Slávičom údolí v Bratislave. Na pohrebe bol aj jeho syn Milan. Učí sa slovensky a dá sa s ním celkom dobre dohovoriť.⁹

Ján Okál (*25.11.1915 +19.3.1990) bol učiteľom. V rodnej obci učil v rokoch 1936 - 1939. V tom čase začal písať aj kroniku Hubovej. Učiteľovanie nechal a krátky čas pôsobil ako osvetový referent Matice slovenskej na Ministerstve školstva a národnej osvety v Bratislave. V roku 1940 nastúpil vojenskú službu a bol preradený do kultúrneho oddelenia Ministerstva národnej obrany. Písal do vojenských ale aj civilných časopisov a určitý čas bol ako frontový korešpondent. Ako poručík slovenskej armády odchádza na jar 1945 do Rakúska a Bavorska. Potom prišiel so skupinou matičiarov do Ríma. V januári 1950 odchádza z Ríma natrvalo ako imigrant do Ameriky.

Ešte na Slovensku mu vyšla zbierka poézie pre deti Najkrajšia pesnička a O vrabčekovi Čvirikáčovi a iné rozprávky. Básnické zbierky Nedožitá chvíľa, Lúbosť (1944) sú lyrické verše a vyjadrujú jeho vzťah k láske a poézii. Vojnové verše sú zachytené v knihe Nehnem sa (1943). Doma v satirickom časopise Kocúr mával pravidelne v každom čísle uverejnené verše Jano z budy. Aj v emigrácii mu v roku 1975 vyšiel Veľký kalendár Kocúra na rok 1976 a na ďalších sto rokov. Ako spomienka na detské roky vyšiel Malý kalendár (1969). Vydal aj satirický román Blíženci (1962) a Cincíkov životopis Dr. Jozef Cincík pútnik dvoch svetov (1980). Kompletne preložil knihu Variácie na štvorveršia Amara Chajjama (1980). V roku 1953 mu vyšla v angličtine ako próza George Janosik a Carpathian Saga. Osobitná brožúra s ilustráciami J. Cincíka vyšla v roku 1954 pod názvom Kronika o dejstvovaní, sláve a ponížení Slovákov. V zbierke Ciexlito Lindo karty z Mexika (1972) na ilustračné motívy priateľa Cincíka zachytil dojmy z Mexika. Takouto istou ich spoločnou prácou vyšla aj kniha Víno a voda (1970) ako spomienky na Taliansko (Rím). V roku 1986 vyšla kniha Leto na Traune o pobyte slovenských emigrantov v Rakúsku a v južnom Nemecku a o úteku do Talianska. Sú to spomienky na bývalých matičných spolupracovníkov. Po tejto knihe nasleduje kniha osudov a strádání Výpredaj ľudskosti (1989), ktoré prežili a ich život v Taliansku. Je to jeho posledná memoárová kniha. Hoci chcel ešte písať aj o emigrácii v Amerike, už pri písaní tejto poslednej knihy spomínal, že mu ubúda síl a musel sa siliť do roboty.

Aj v Ríme pokračoval v literárnej činnosti, redigoval časopis Rím a pracoval na kultúrnych podujatiach slovenských emigrantov a prispieval do rozličných časopisov a zborníkov. V roku 1950 vydal knihu pre pútnikov Svätý rok, ktorú odovzdal osobne svätému otcovi pápežovi Piovi XII. pri jeho druhej špeciálnej audiencii (21.1.1950) pred jeho

odchodom do USA. Vo svojej práci pokračoval aj v Amerike. Aj tu prispieval do slovenských novín a časopisov. V roku 1952 začal vydávať Literárny almanach Slovákov 1951 - 1958. Bol aj redaktorom Slováka v Amerike (1951 – 1956) a redigoval Bulletin Svetového kongresu Slovákov (1979 – 1990). Prispieval do časopisu Most. Bol aktívnym, členom viacerých slovenských organizácií v USA.

Jeho verše Žalm nad hrobom sv. Cyrila (venované profesorovi Ďuricovi) boli recitované v roku 1988 na jubilejnej slávnosti 1125. výročia byzantskej misie na Slovensku nad hrobom sv. Cyrila v bazilike sv. Klimenta v Ríme. Posledná sloha žalmu je:

Preto dnes z plných hrdiel spievajme:

Duša slovenská zvelebuj Boha,

že nám dal bratov Cyrila , Metoda.

Po celý čas emigrácie bolo mu clivo a z každého listu bolo cítiť túžbu po domove. Aj nasledujúca listová básnička je toho dôkazom:

Som ako zvariak vo Váhu,

čo každý príval kotúľa,

čo v prúde hľadá odvahu

a nevie, kde sa dogúľa.

Jeho putovanie a zvariakové prevaľovanie sa vo Váhu emigrantského života sa skončilo po ťažkej chorobe 19. marca 1990 v Berwyne na predmestí Chicaga. Skončili sa v listoch často opisované krásy rodného chotára, v ktorých nezabudol na lúky, pasienky, potôčiky, studničky ako aj na rodnú obec Hubová a v tom čase ešte žijúcich rodákov. Nedožil sa návratu do rodnej dediny a milované Slovensko videl posledný raz len z rakúskej strany pri stretnutí Slovákov v Semmeringu.

Pohrebné obrady sa konali v kostole Preblahoslavenej Panny Márie. Celebrantom na pohrebe bol biskup slovenského pôvodu otec Andrej G. Grutka a hubovský rodák páter Vincent Dančo SJ. Pochovaný je v Ghicagu na cintoríne Matky bolesti. Jeho testamentové heslo bolo:

Písal som zadarmo,

ale nie nadarmo.

Tento citát je napísaný aj na pamätnej tabuli v rodnej obci. Svojim dielom a písaním preslávil nielen svoje rodisko, aj celé Slovensko.¹⁰

Martin Števček (*6.6.1912 +4.11.1980). Literárna a čitateľská obec ho poznala pod pseudonymom Maroš Madačov alebo Marián Kríž. Pochádzal zo železničiarkej rodiny a matka bola maloroľníčka. Hoci bol rodákom z Východnej, v Hubovej žil a tvoril 25 rokov, s ľuďmi a dedinou úplne zrástol, a preto patrí medzi našich literárnych rodákov. Dobre sa poznal s Kútnikom a Okáľom.

Už ako 13-ročný písal a vydával pre priateľov 5-10 exemplárov časopis Klásky. Tvoriť a písať bolo už v ňom zakódované a už od chlapca pomýšľal, že sa stane redaktorom. Gymnázium vyštudoval v Liptovskom Mikuláši v rokoch 1923 - 1927 a v Levoči v rokoch 1927 - 1931. Ako stredoškolač prispieval do časopisu Priateľ dietok (básničky, hádanky, perokresby) a Rozvoj. Po maturite v roku 1931 prispieval do denníka Slovák (kurzívky, básničky, úvahy). Štúdium teológie absolvoval spoločne s Jozefom Kútnikom Šmálovom v rokoch 1931 - 1936 v Spišskej Kapitule. Na štúdiách to boli veľkí "rivali".

Už v roku 1936 prerozprával slávny román Ed. de Amicis v knihe Srdce. Známe a veľmi milé boli knihy Rok v slovenskom raji (1941), Šťastné deti, študenti na slovíčko, Víťaz Ježiško a Svätica s ružami (1948).

Ako kaplán pôsobil v Letanovciach, Námestove, Poprade, Hnilčíku, Kežmarku a v Hrabušiciach. V rokoch 1943 - 1946 pracoval na Biskupskom úrade v Spišskej Kapitule ako konzistoriálny notár (úradník). V rokoch 1946 - 1953 pôsobil ako správca farnosti (administrátor) v Ružomberku, v rokoch 1953 - 1978 ako správca farnosti v Hubovej.

Aj ako farár prispieval do nasledujúcich časopisov: Slovák, Rozvoj, Svoradov, Slovenský ľud, Kráľovná Svätého ruženca, Nová práca a Duchovný pastier. Články mal aj v kalendároch: Kalendár slovenského ľudu a Kalendár jednoty žien. V Dilongovej antológii mu vyšli 2 básničky. V reči a pri písaní mu vždy veľmi záležalo na správnej slovenčine a dokonalom slohu. Mal dobrý vzťah k cudzím jazykom. Okrem latinčiny sa učil nemčinu a v septime nepovinnú angličtinu. V seminári súkromne študoval taliančinu. Prekladal najviac z nemčiny, francúzštiny a taliančiny. Osobitnú pozornosť si zasluhuje národopisná monografia Rok v slovenskom raji. Pracoval veľmi zanietene, keď za 12 rokov bolo výsledkom jeho práce 18 vydaných a nevydaných kníh. Plánov na písanie mal veľa, ale vplyvom štátnej politiky mu len občas uverejnili nejaký príspevok v Duchovnom pastieri, Katolíckych novinách, v kalendároch SSV a v mesačníku Slovo. Roky neslobody umlčali jeho spisovateľskú a publicistickú činnosť,

V rokoch 1935 - 1939 bol recenzentom knižných noviniek popredných nemeckých nakladateľstiev; Herder, Freiburg im Bresigau, Pustet, Regensburg, Schöningh, Paderborn, Pustet, Salzburg. Tyrolia, Innsbruck, Benzinger, Einsiedeln, Švajčiarsko. Recenzie mu vychádzali prevážne v Slováku.

Pokúsil sa aj o divadelnú hru. Bola to veselohra v jednom dejstve Na salaši. Hru naštudovali a zahrali divadelní ochotníci v lete 1935 na Lúčkach na národopisnom večierku.

Spisovateľ Peter Štrelinger v Slovenskej republike o ňom 28.9.2000 napísal, že na neho osvieteného kňaza nikdy nezabudne ako ho učil v Ľubochni náboženstvo. „Nás deti si získal svojou bezhraničnou dobrotou. Na náboženstve nám čítal knihy, ale nikto z nás netušil, že ich sám napísal. Asi to aj sám tajil, bol to neobyčajne skromný človek.“

Dojemný bol aj jeho rozlúčkový list s hubovskou farnosťou v článku O kňazkom srdci v belasej obálke, uverejnený v Duchovnom pastieri v roku 1979. Píše tam, že oficiálne sa s veriacimi nemohol rozlúčiť, lebo „kto má citlivé srdce, chytro sa mu tísnu slzy do očí, a takéto všeobecné slzavé dojatie by nám nepristalo pri rozlúčkových bohoslužbách“. Potom šiel vraj na cintorín, kde sa pomodlil pri hrobe svojho predchodcu kňaza Kaločaja a za zomrelých farností a z vršku cintorína „odkiaľ vidieť celú našu dedina (Hubovú) a obidve filiálky (Švošov a Ľubochnu) z oboch strán. Tak ešte raz láskavým pohľadom pohladkal všetky tri obce, ktoré mu za tie roky prirástli k srdcu...“ Pochovaný je na cintoríne v Ružomberku.¹¹

Štefan Olos sa narodil v skromnej robotnícko - roľníckej rodine 11. septembra 1917. Bol to kňaz - salezián, organista a dirigent. Nebol síce literátom, ale významnou osobnosťou hudobnej kultúry. Patrí medzi najvýznamnejšie osobnosti cirkevnej hudby.

Po skončení 5. triedy ľudovej školy v Hubovej odišiel k saleziánom do Šaštína. Skúšky z gymnaziálneho učiva skladal na františkánskom gymnáziu v Malackách, kde aj v roku 1939 maturoval ako externista. Už počas štúdia sa naučil hrať na klavíri a na husliach. Ako septimán založil a viedol orchester zložený zo študentov a začínal sa venovať dychovej hudbe. Od roku 1938 pôsobil ako vychovávateľ v Saleziánskom ústave v Žiline. V oratóriu viedol dychovú hudbu a spevokol mládeže a chovancov ústavu. V roku 1942 ho poslal ústav na bohoslovecké štúdiá do Turína v Taliansku. Keď začali západní spojenci bombardovať Taliansko, slovenskí saleziáni sa vrátili do Hronského Beňadika. Popri hlavných štúdiách sa stále venoval aj spevu a hudbe. Založil orchester a spevokol. Tu dokončil svoje filozofické a teologické štúdiá a 30. júna 1946 bol vysvätený za kňaza. Po vysviacke pôsobil ako vychovávateľ v Bratislave a pokračoval v štúdiu pedagogiky, matematiky, hudobnej výchovy

a kritiky na Univerzite J. A. Komenského. Z hudobno - vokálnej oblasti boli jeho profesori Suchoň, Moyzes, Strelec, Hudec a Kresák. Pedagogické štúdium úspešne skončil v roku 1950 štátnou skúškou.

Počas barbarskej noci z 13. na 14. apríla 1950 bol aj s rehoľníkmi odvečený do tábora v Podolínci, kde žil do konca novembra 1951, aby už 1. decembra narukoval do pomocno - technického práporu PTP v Česku. Po absolvovaní divnej čierno - barónskej vojenčiny prišiel do svojej rodnej obce Hubová až 25. mája 1954. Aby ho nepokladali za príživníka, prijal prácu dedinského cestára. Popri tejto robote založil chrámový spevokol, dychovú hudbu, divadelný krúžok, šachový a ping-pongový oddiel a ako vedúci sa zaslúžil pri stavbe kultúrneho domu. Len jeho pričinením sa stavba úspešne viedla a dokončila. Jeho príchodom sa zmenil kultúrny život obce. Okrem cirkevných spevov nacvičoval aj svetské piesne. Práca sa mu darila a už 20. februára 1955 účinkovalo vo Švošove na fašiangovom kabarete 12 dievčat - speváčok, kde zaspievali dvojhlasné a trojhlasne niekoľko veselých piesní. Toto vystúpenie dalo podnet na založenie speváckeho súboru a tak v roku 1956 vznikol viac ako 100-členný Hudobno-spevácky súbor Liptov. Na jeho podnet bol založený pri osvetovej besede Kurz hudobnej výchovy, v ktorom sa učilo hrať niekedy až 70 žiakov. Rozsiahla kultúrna činnosť dediny pod vedením katolíckeho kňaza sa nepáčila vedúcim odboru kultúry Okresného národného výboru v Liptovskom Mikuláši a už v roku 1963 sa snažili dirigenta vyštváť aj za cenu rozpadu krúžkov a súboru Liptov.

V rokoch politického uvoľnenia zožal súbor mnoho úspechov. Vrcholným úspechom bolo jeho vystúpenie na oslavách 1100. výročia svätého Cyrila 11. - 18. februára 1969 v Ríme. Spievali na Schola Cantorum v svätopeterskom chráme. Tu prvýkrát v dejinách cirkvi spievali slovenskí speváci a dokonca aj ženy. Súbor absolvoval zájazd do Bulharska, kde koncertoval 6.9.1970 v Perníku a 7.9.1970 v Radomíre. Aj po všetkých úspechoch súboru neprestalo šikanovanie dirigenta zo strany kultúrnych pracovníkov okresu.

Mračná najvyššieho nepochopenia sa začali zaťahovať po celý rok 1970 zo strany nadriadených orgánov spolu s normalizáciou. Dokonca z Ministerstva kultúry mal výhrady aj najvyšší šéf Dr. Homola, ktorý pracoval na úrade pre cirkevné veci v Bratislave. V tom čase úplne nezakryto tlačili na patróna-rybárpoľskej textilky, aby sa zbavili dirigenta - kňaza. Odskočením patróna a zakázaním činnosti dirigenta v roku 1971 zákonite bez jeho vedenia prestal súbor Liptov existovať. Posledná výročná schôdza súboru bola 30. januára 1971.

Po vynútenej prestávke vedenia súboru sa stal dirigent Olos 19. februára 1974 organistom v kostole svätého Andreja v Ružomberku. Tu vytvoril z bežného kostolného

spevu umelecké teleso "Andrej". Jeho tradičné každoročné chrámové koncerty boli od roku 1975 zaujímavé nielen pre Ružomberčanov, ale prichádzali na ne aj poslucháči zo všetkých častí Slovenska. V roku 1991 vystúpil súbor Andrej v rakúskom pútnickom meste Mariazell a v tom istom roku aj v Ríme. Medzi najvýznamnejšie ich vystúpenia patrí vystúpenie 3. júla 1995 na svätej omši pápeža Jána Pavla II. v Levoči, kde dirigoval 600 členné zoskupenie spevákov a hudobníkov.

Don Olos, hoci celý svoj život rozdával radosť, predsa aj na neho prišla choroba a už od marca 1996 bol pripútaný na lôžko. Liečili ho v ružomerskej nemocnici, krátky čas v Štiavničke a nakoniec sa o neho starali a doopatrovali ho rehoľné sestry v Lubochni. Umrel 26. februára 1998 a pochovaný je v Hubovej. Na jeho pohrebe bolo 100 kňazov. Rehoľníkom bol 62 rokov, z čoho 52 rokov bol kňazom. V článku s názvom Umrel boží muzikant jeho priateľ, salezián, básnik a spisovateľ o ňom napísal: "Pochovali sme ho na cintoríne v rodnej Hubovej na samom vrchu Žiarika. Pod Vrchom leží dolina a v nej Hubová a on z vrchu ako z pódia diriguje celý ten živý hubovský zbor, ktorý miloval a ktorému rozdával hudbou a spevom svoj život - zbor, ktorý ho mal rád. Je to symfónia ! Symfónia ako predohra chvály symfonickej večnosti v koncelebrácii s anjelmi, ako jeden z nich, ako spevák a možno aj dirigent."¹²

Mons. Ján Maga sa narodil 28. septembra 1944 vo Švošove. Základné vzdelanie získal v rodisku, priemyslovku navštevoval v Ružomberku, kde v roku 1961 zmaturoval. Po maturite sa prihlásil na bohosľevckú fakultu a do kňazského seminára v Bratislave. Pre nedostatok miesta bol prijatý až o dva roky. Po úspešnom štúdiu bol za kňaza vysvätený 23. júna 1968. Najprv pôsobil rok ako kaplán v Zázrivej, krátko ako správca farnosti vo Veľkom Borovom, štyri roky ako kaplán v Liptovských Sliačoch u Jozefa Kútnika Šmálova. Tu sa začala jeho literárna tvorba. Na jeho formovanie mal vplyv dlhoročný osobný kontakt s prof. Ladislavom Hanusom, básnikom Jankom Silanom a prekladateľom Jánom Kováčom. V roku 1973 sa stal kaplánom v Spišskom Podhradí. Tu sa stretával s ďalšími kňazmi pri zostavovaní a vydávaní samizdatového časopisu Orientácie. Od roku 1975 pôsobil v Poľanovciach, od roku 1979 v Batizovciach a od roku 1989 v Kežmarku. V roku 1992 sa stal špirituálom v Kňazskom seminári biskupa Jána Vojtáššáka v Spišskej Kapitule. Prednášal aj Nový zákon na Teologickom inštitúte. Za jeho aktivitu mu 4. januára 1994 udelil pápež Ján Pavol II. titul monsignore. Na sklonku života pôsobil v Biblickom diele vo Svite. V rodnom Švošove sa veľkou mierou pričínil o výstavbu nového farského kostola. Bol plodným prekladateľom z nemčiny. Zostavil modlitebný týždenník a pod názvom Rebrík a Mládnik vydal výber zo

svojej tvorby a prekladov. Udržoval styky s českými disidentskými teológmi ako J. Zvěřina, O. Mádr a V. Malý.¹³

Univerzitný profesor PhDr. Ľudovít Novák, DrSc. sa narodil v Skalici 15. októbra 1908. Uznávaný lingvista. Svoje vedecké diela publikoval aj vo svetových jazykoch. Po roku 1948 bol prenasledovaný a predčasne penzionovaný. Neskôr bol väznený. V rokoch 1956-1967 pôsobil ako organista v Hubovej, žil v Ľubochni. Pri príležitosti 50. výročia založenia Slovenskej akadémie vied mu v máji 1992 vláda udelila titul akademika. V septembri 1992 zomrel a je pochovaný na cintoríne v Ľubochni.¹⁴

- 1 Slovenský biografický slovník, IV. zväzok, Matica slovenská, Martin 1990, s. 541; Prídavok, A.: Vlastný životopis, In. Anton Prídavok, Bratislava 1974, s. 10, 22, 23, 24; Literárny almanach Slovák v Amerike 1967, B.m. 1967, s. 209-210
- 2 Slovenský biografický slovník, IV. zväzok, Matica slovenská, Martin 1990, s. 539-540
- 3 tamže, s. 540-541
- 4 tamže, s. 540; Prídavok, A.: Vlastný životopis, In. Anton Prídavok, Bratislava 1974, s. 20, 22, 23
- 5 Pašteka, J. a kol.: Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska, Lúč, Bratislava 2000, s. 220-221
- 6 Slovenský biografický slovník, II. zväzok, Matica slovenská, Martin 1987, s. 154
- 7 Pašteka, J. a kol.: Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska, Lúč, Bratislava 2000, s. 379-380;
- 8 Pašteka, J. a kol.: Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska, Lúč, Bratislava 2000, s. 783-785; Slovenský biografický slovník, III. zväzok, Matica slovenská, Martin 1989, s. 320; Dejiny slovenskej literatúry 5, Bratislava 1984, s. 426, 438; Hanus, L.: Jozef Kútňik Šmálov, život-činnosť-tvorba, Spišský kňazský seminár, Spišská Kapitula 1992; Kútňik-Šmálov, J.: ...myšlienky zostávajú, Liptovské Sliače 2001
- 9 Rosenbaum, K. a kol.: Encyklopédia slovenských spisovateľov, 1 zv., Obzor, Bratislava 1984, s. 469-470
- 10 Okál, K.: Monografia obce Hubová (Gombáš), Obec Hubová, Hubová 1995, s. 50-51
- 11 Pašteka, J. a kol.: Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska, Lúč, Bratislava 2000, s. 850-851; Okál, K.: Monografia obce Hubová (Gombáš), Obec Hubová, Hubová 1995, s. 52
- 12 Okál, K.: Monografia obce Hubová (Gombáš), Obec Hubová, Hubová 1995, s. 39, 41
- 13 Pašteka, J. a kol.: Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska, Lúč, Bratislava 2000, s. 854-855
- 14 Okál, K.: Monografia obce Hubová (Gombáš), Obec Hubová, Hubová 1995, s. 52

K.Okál

Socializácia Hubovej

Zvýšený tlak na ľudí, ktorí vlastnili nejakú pôdu (poľnohospodársku) nastal už v roku 1950. V našej obci bolo dost ľudí, ktorí nemali už aj predtým žiaden vzťah k poľnohospodárstvu a neobrobili si ani to málo, čo mali. Boli aj takí, čo nemali žiadnu pôdu, ale družstvo založiť chceli. Boli to funkcionárske typy, ktoré vždy chceli ťažiť z akcií a mať na družstve funkciu bez skutočnej roboty,

Aj keď väčšina z nich bola členmi KSS, radšej neuvádzali svoje členstvo. Na verejnosti vystupovali ako nepartajní. Špekulatívne bolo aj ich každé nové priznanie vlastníctva pôdy. Pôda im podľa potreby a okolností rástla alebo jej ubúdalo. Pôdu manželky alebo rodičov, ak bolo výhodnejšie, neuvádzali, hoci na nej pracovali. Pôvodná organizácia MS JSSR (Jednotný zväz slovenských roľníkov) s jeho predsedom Štefanom Matulom sa rozpadla už v roku 1948. Situácia tlaku na založenie družstva (JRD) zo strany nadriadených úradov bola veľká, lebo u nás nikto zo skutočných maloroľníkov nemal chuť vstúpiť do JRD. Každý bol rád, že pracoval v továrni alebo ako lesný robotník a to čo vlastnil stačil obrobiť po práci (šichte).

Po roku 1948 nastal postupne nezáujem o poľnohospodárstvo. Zo strany štátu bolo treba roľníka znemožniť, aby sa zriekol poľnohospodárskej pôdy a vstúpil do družstva. Medzi najaktívnejších propagátorov založenia JRD bol člen strany, obchodník Leopold Okál. Jeho zásluhou sa založil 9. februára 1950 prípravný výbor JRD Hubová. Zloženie výboru bolo 3 lesní robotníci, 1 záhradník, 1 železničiar, 1 technický úradník a 1 poštár. Z toho boli 3 členovia KSS a 4 členovia nevlastnili žiadnu pôdu. Členov lákalo založiť ovčiarske družstvo. Plány a bombastické reči prvých funkcionárov z roku 1950 o výhode družstevného hospodárenia splasli ako bublina a na papieri vzniknuté ovčiarske družstvo sa rozpadlo. Ich myšlienku realizovali Štátne lesy Ľubochňa a sami založili ovčiarsku farmu pred Krivou v Čierňavách Ľubochnianskej doliny. Mali tam 300 oviec a obhospodarovali to 3 pastieri.

Zo strany úradov bol neustály tlak na občanov, ale oni odolávali a nepokorilo ich ani šikanovanie. Jednotné roľnícke družstvo sa v obci nakoniec založiť nepodarilo. Občania, ale strácali záujem o poľnohospodárstvo a vznikalo úpadkové hospodárenie a väčšina poľa ostávala ležať úhorom, ostala neobrobená. Zatravnili polia, prestali sa kosiť vysokohorské horné lúky.

Aby zlomili majiteľov pôdy, predpisovali im vysoké kontingenty dodávok do štátneho výkupu. Odovzdávali sa povinne zemiaky, mlieko, vajcia a hlavne hovädzí dobytok. Ročne odovzdala obec 360 q masa, 600 q zemiakov, 35.000 l mlieka, 150.000 kusov vajec. Dodávky sa plnili a odovzdávali s veľkými ťažkosťami za veľmi nízke a nepriateľné ceny. V roku 1958 platili za 1 kg mäsa 8-12 Kčs, za 1 q zemiakov 28 Kčs, za 1 l mlieka 0,80 Kčs a vajcia za 1 ks po 0,80 Kčs. V predchádzajúcich rokoch platili ešte menej.

Ak poľnohospodár nevládal plniť kontingenty, musel si kúpiť predpísané produkty od tých ľudí, ktorí dorobili a vypestovali viac. Takto drahšie kúpené produkty odovzdávali za nižšie ceny na predpísaný štátny výkup. Dodávku vajec plnili aj tak, že ich nakúpili v obchode, zotrelí z nich značku a za veľmi nízke ceny ich odovzdali na kontingent.

Zlá situácia bola aj s dodávkou mlieka. Mnohé domácnosti, hoci chovali kravu, mlieko nemali, lebo ho museli odovzdať. Veru, peniaze, ktoré zarobili títo poľnohospodári v lese alebo vo fabrike, šli na kontingenty. Niektorí občania odovzdané mlieko riedili vodou, aby splnili dodávky. Nie div, že mlieko malo zlú tučnosť. Ak starým rodičom nepomáhali finančne deti, žili veľmi biedne. Pokiaľ bol lístkový systém, tak majetný občan nedostal lístky na nákup mäsa, masti, hoci to odovzdal, predsa bol označený ako samozásobiteľ.

Kontingenty predpisoval obci okres (ONV) a na jednotlivých poľnohospodárov ich rozpisovala obecná poľnohospodárska komisia. Z titulu rozpisu kontingentu bývali neustále medzi funkcionármi miestneho národného výboru a medzi občanmi nepriateľstva a zvady. Vyplácalo sa byť poslancom, čo sa prejavilo na im vyrubených kontingentoch. Za takýchto podmienok mladí ľudia odchádzali pracovať do fabriek a na poľnohospodárstve pracovali len starí ľudia. Neplničom predpísaných kontingentov robili tzv. "úradné výkupy vedené pracovníkmi okresného národného výboru. V tejto funkcii sa z ONV „vyznamenal“ súdruh Jakubík. Zrekvirovali občanom ošípané, zemiaky, kravy. Najhoršie obišiel občan Ján Galan, pretože mu zobrali všetko čo mal v maštali (kravu, 2 jalovice a 2 ošípané). Okrem toho mu zobrali všetko obilie, zemiaky a ešte ho aj uväznili. Treba podotknúť, že nikto za zrekvirované veci nedostal nič zaplatené aj keď sa to volalo úradný výkup.

Hoci sa po roku 1968 prestali odovzdávať kontingenty, poľnohospodárstvo upadalo a veľká časť poľa ostávala a už aj v súčasnosti ostáva úhorom. Chov dobytka neustále ubúdala a tento trend sa už nezastavil.

V spomínanom roku 1968 bola založená organizácia a Jednotne hospodáriacich roľníkov (JHR). Prvý predseda bol František Buroš. Členovia organizácie dostávali za odovzdané produkty na štátny výkup diferencné príplatky a za ne JHR nakupovali pre členov umelé hnojivá, osivo a postreky. Organizácia trvala do roku 1982, kedy Jednotné roľnícke družstvo v Ludrovej dobrovoľne - násilu zobralo do užívania hubovské role a časť lúk. Úroda pšenice a krmnej kukurice bola vynikajúca. JRD zobralo predchádzajúcej organizácii JHR 2 traktory, postrekovač a 2 motorové kosačky. Zobrali aj 200.000 Kčs, ktoré boli na bežnom účte v Štátnej sporiteľni v Ružomberku. Zobraté mechanizmy a peniaze JRD Ludrová nevrátili, hoci pôdu vrátili občanom už roku 1991 a zbytok v roku 1992.

Horné lúky na Poľanách, Pod Smrekovcom, Za vrchom sa prestali kosieť. Ovcami ich začali vypásť až v jeseni 1973, lebo celé leto sa pásli na holi Perušín. V roku 1974 sa už pásli po celý rok na spomínaných lúkach. Od roku 1975 až do roku 1983 sa na týchto lúkach pásala jalovina z JRD Ludrová. Pasením hovädzieho dobytka na príkrych svahoch sa kedysi krásne

kvalitné lúky úplne zničili. Na svahoch lúk dobytok vychodil hlboké pirte a pôda sa tak zdevastovala, že sa tam už nikdy nebude kosiť. Kosiť sa prestalo aj na ostatných horných lúkach (Tarabka, Hate, Kútny vrch, Za Smrekovcom, v Bystrom ap.), hoci sa tam nepásol dobytok.

Aj po vrátení pôdy ich majiteľom poľnohospodárstvo a chov dobytky sa nerozvíja a stále stagnuje. Na horných lúkach rastú z náletu listnaté a ihličnaté lesy a krovina. Prestalo sa kosiť a seno sa nedorába. Ako to bolo kedysi, svedčia len staré fotografie a spomienky starších ľudí. Aj tých už ubúda a čo sa nenapíše, zabudne sa, ako by to nikdy nebolo. Pole sa neobrába a už nemá kto kosiť ani prielohy, lebo sa prestal chovať dobytok, ovce a už aj kozy. Stratou prác zanikajú aj zvyky, piesne, terminológia a vôbec folklórna kultúra.

K. Okál

Slovníček použitých pojmov

Alódiu – pôvodne u starých Germánov dedičstvo, zdedený majetok ako protiklad kúpeného majetku. V Uhorsku sa označala týmto termínom pôda v osobnej držbe zemepána. Na rozdiel do rustikálnej pôdy, ktorú mali v nájomnej držbe poddaní.

Cenzus - z lat. odhad, v stredoveku časť poddanských dávok ako protihodnota používania poddanských nehnuteľností. Cenzus bol zrušený spolu s poddanstvom v roku 1848.

Cent – staršia jednotka hmotnosti. Jeden cent sa delila 100 funtov, t. j. 56 kg.

Desiatok – z lat. decima, cirkevná daň predstavujúca 1/10 poľnohospodárskych plodín a produktov. Odovzdávanie desiatku upravovali už zákony uhorského kráľa Štefana (1000-1038). Od platenia desiatku boli oslobodení šľachtici. V období reformácie sa desiatok vyberal aj od protestantov. Aj keď sa mali dávky odovzdávať v naturálnej podobe, cirkev ich väčšinou vymáhala vo forme peňažnej renty. Desiatok boli povinní uhrádzať v peniazoch želiari, sluhovia a pastieri. Táto forma cirkevnej dane zanikla v roku 1848.

Deviatok – hlavný druh naturálnej renty poddaných odvádzaný zemepánovi z 1/9 úrody. Od deviatku boli oslobodené slobodné kráľovské mestá ohradené múrom. Zemepáni sa snažili deviatok vyberať v peňažnej podobe. Tereziánsky urbár však toto ponechával na dohode poddaného so zemepánom. Desiatková renta bola zrušená marcovými zákonmi v roku 1848.

Dika, dikálny súpis – daňová jednotka v období feudalizmu. Označenie pre štátnu daň. Od konca 17. storočia bola dika podriadená porte, ktorá ostala už len abstraktnou daňovou jednotkou. Základom vyrubovania dikálnej dane bol súpis majetku – dikálny súpis, pred tým portálny, ktorý sa robil vždy po niekoľkých rokoch.

Donácia – darovanie pôvodnej kráľovskej pôdy do súkromnej zemianskej držby za zásluhy a poskytnuté protislužby. Po roku 1351 sa majetky v prípade vymretia rodu alebo zrady (voči krajine, kráľovi) opäť stávali vlastníctvom kráľa. Donácia sa udeľovala kráľovským privilégium a obdarovaný musel byť do držby majetku uvedený stanovenou osobou.

Fundus – z lat. pôda, pozemok, majetok

Fundácia – peňažná základina

Heréza – hnutie odporu proti katolíckej cirkvi v období stredoveku. Heréza bolo synonymom kacírstva a odpadlícva. Proti heréze katolícka cirkev bojovala exkomunikáciou (vylúčením z radov cirkvi).

Holba – stará miera na tekutiny a sypaniny. Používala sa od 16. storočia až do zavedenia metrického systému v roku 1874. Odlišná holba bola pre tekutiny 1 bratislavská holba = 0,90496 l a pre sypaniny 1 bratislavská holba = 0,9715 l.

Jutro – vid' siaha

Kanonická vizitácia – z gréčtiny kánon, pravidlo a z lat. video, vidieť. Vyplývala z kanonického práva. Kanonickú vizitáciu uskutočňoval vyšší cirkevný predstaviteľ (biskup, arcibiskup) po farnostiach spadajúcich pod jeho jurisdikciu. Vizitácia bola akousi prehliadkou, kontrolou cirkevného života farnosti. Zachované vizitačné protokoly umožňujú doplnenie celkového pohľadu na život vo vtedajšej obci, personálne obsadenie miest farára, učiteľa, kostolníka a iných spolu so stavom budov kostola, fary, školy či cirkevných pozemkov a iných majetkov v danom období.

Kapúň – prevzaté z latinčiny a nemčiny vo význame vykastrovaný kýmny kohút.

Konvent – z lat. conventus, zhromaždenie rehoľníkov v kláštore potvrdzujúce hodnovernosť odpisu dokumentu, alebo vyhotovujúce dokument v stredoveku. V stredoveku boli hodnoverné miesta zriadené v Spišskej Kapitule, Kláštore pod Znievom (Turčiansky konvent), Hronskom Beňadiku a inde. Boli zriadené pri kapitulách alebo kláštorných konventoch. Disponovali s vlastnou pečaťou a na požiadanie stránok z príkazu cirkevnej alebo svetskej vrchnosti vykonávali spisomňováciu alebo inú úradnú činnosť.

Kopa – tiež sexagena, počtová jednotka používaná na Slovensku od najstarších čias. Využívala sa vo význame 60 kusov (jednotlivín) alebo ako miera na obilie v slame (cpetia, označovala v závislosti od oblasti 50-92 snopov.

Korec – stará objemová miera, na severnom Slovensku zodpovedal jeden korec 15 litrom.

Laket' – stará dĺžková miera. Veľký bratislavský laket' = 0,783 m, veľký viedenský laket' = 0,777 m, Pri drobnom predaji sa používal najmä viedenský laket' = 0,688 m. Známe boli aj kráľovský laket', košický laket' a banskoštiavnický laket'.

Libertín – slobodník, vrstva obyvateľstva v období feudalizmu. Spočiatku osoby, ktoré sa nedostali do poddanskej závislosti, neskôr aj dodatočne oslobodení obyvatelia na základe vykúpenia sa, alebo za verné služby pre zemepána. Slobodníctvo sa nadobúdalo pre dotknutú osobu, potomkov, ale často s platnosťou iba na niekoľko nasledujúcich generácií (4).

Libra – stará váhová miera. V stredoveku základ váhového a mincového systému. Obyčajne 1 libra zodpovedala približne 514,4 g.

Merica (Bratislavská) – miera na sypaniny. Pôvodne sa pokladala za budínsku mieru. Od roku 1588 sa stala základom unifikácie mier v Uhorsku s obsahom 64 holieb (54-62 litrov). V 17. storočí sa používala bratislavská merica s obsahom 74 holieb (1 holba 0,9715 l).

Metácia – z lat. meta - hranica, vymedzenie darovaného alebo užívaného majetku prírodnými hranicami.

Portálna daň – z lat. porta – brána, stála daň. V 14. storočí ju zaviedol kráľ Karol Róbert a vyberala sa od každej poddanskej brány – porty vo výške 18 denárov. Vyberali ju kráľovskí úradníci z radov šľachticov. Zoznam vyberaných daní sa nazýval rováš. Nezdanieľnosť šľachty sa zachovala až do roku 1848.

Predačný tlak - vplyv šeliem (predátorov) na početný stav koristi, ktorú lovia

Regálne práva – z latinčiny ius regale. V období feudalizmu súbor úžitkových práv patriacich panovníkovi, alebo prostredníctvom donácií príslušným zemepánom, mestám či iným korporáciám. Od 11. storočia tvoril hlavnú zložku príjmov kráľovskej pokladnice. Regálne práva boli väčšie a menšie. Väčšie prináležali zväčša zemepánom a patrili medzi ne: predaj vína, pív a pálenky v malom. V mestečkách ho zemepán obyčajne za úhradu ich správe odstúpil

Ríf – pozri lakeť.

Sedmipanská tabula – tabula septemviralis, najvyšší feudálny stavovský súd v Uhorsku. Pomenovaný podľa počtu členov (4 magnáti a 3 preláti), bol časťou Uhorskej kráľovskej kúrie a jej predsedom bol palatín. Po reforme súdnictva v roku 1723 sa počet jej členov zvýšil na 21.

Sesia, usadlosť – z lat. sessio, sedenie. Stará výmera poľnohospodárskej pôdy. Pojem sa používal ako synonymum usadlosti.

Siaha – lat. orgia, stará dĺžková miera. Delila sa na šesť stôp. Až do zavedenia metrického systému sa na Slovensku používala viedenská siaha (1,89648 m), bratislavská siaha (1,9010 m) a iné. Po zavedení tereziánskeho urbára sa používala aj štvorcová siaha ako plošná miera (3,5966 m²)

Schematizmus – súpis základných údajov o menších organizačných jednotkách patriacich pod jeden celok za obdobie jedného roka. Existujú cirkevné schematizmy – katolícke, evanjelické aj vojenské schematizmy.

Slopec – drevená konštrukcia na rieke, ktorou sa zabránil prechod plte, ak pltník nezaplátil pltné – mýto.

Štvorcová siaha – plošná miera používaná väčšinou v pozemkových knihách, 1 štvorcová siaha je približne 3,597 m². Súvisela s katastrálnym a uhorským jutrom. 1 uhorské jutro je asi 4,316 m² a 1 katastrálne jutro je 5,754 m².

Tolerančný patent – z lat. tolerancia, znášanlivosť a patent, úradná listina. nariadenie Jozefa II. z 29. 10. 1781, ktorým povolil v Uhorsku obmedzenú náboženskú slobodu luteránstvu, kalvinizmu a pravosláviu. V miestach, kde tvorili nekatolíci skupinu aspoň 100 ľudí, si mohli utvoriť náboženský zbor, či farnosť, mať vlastného kazateľa, učiteľa a postaviť si modlitebňu. Nesmela mať však vchod z ulice a musela byť bez veže a zvonov. Patent znamenal formálne ukončenie protireformácie v Uhorsku.

Toponymia - náuka o vývoji miestnych geografických názvov.

Triviálna škola – z lat. typ základnej školy, kde sa deti učili trom disciplínam čítaniu, písaniu a počítaniu.

Vodná kniha - spôsoby využitia vody a ochrany pred ňou boli stále viac mnohotvárnejšie, preto sa skôr či neskôr museli stať predmetom právnej úpravy. Posledným štádiom týchto úprav bola sústava vodných zákonov, ktorých základ tvoril zákon číslo XXIII/1885 o vodnom práve (doplnený zákonným článkom XVIII/1913). Podľa § 181 tohto zákona bola zriadená vodná kniha a zbierka listín vodnej knihy, ktorú viedol podžupan príslušnej župy. Preto súvislejšie záznamy o vodných oprávneniach sú až od roku 1890, keď aj v Liptovskej župe vznikla vodná kniha, kde sa vodné oprávnenia evidovali.

Želiari – v lat. sedlerii, alebo inquilini. Boli príslušníci najchudobnejšej vrstvy poddaných ľudí. V rôznych regiónoch ich nazývali aj domkári, chalupári, hofieri, hoštáci. Takíto poddaní buď vôbec nemali poľnohospodársku pôdu, alebo mali pôdu s nižšou výmerou ako bola 1/8 urbárskej usadlosti. Delili sa na poddaných s vlastným domom, ktorí odvádzali ročne zemepánovi 1 zlatý domovej dane a 18 dní ručnej práce a bez vlastného domu, ktorí odvádzali len 12 dní ručnej práce do roka. Od 18. storočia ich počet narastal a ich postavenie a povinnosti upravovali rôzne zákony. Na zmluvných želiaroch sa nevzťahoval zákon o zrušení poddanstva ani urbársky patent z roku 1853, vykúpenie z ich služobných povinností umožnil až zákon z roku 1896.

Použitá literatúra a pramene

- Beňko, J.: Osídlenie severného Slovenska, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1985*
- Bucko, V.: Reformné hnutie v arcibiskupstve Ostrihomskom do roku 1564, Bratislava 1939*
- Droppa, A. a kol. : Protifašistický odboj a oslobodenie Liptova, Osveta, Martin 1984*
- Fojtík, J.: Liptovská župa v Illésházyovskej korešpondencii do konca 18. storočia, In. Liptov 8, Osveta, Martin 1985, s.269-289*
- Churý, S.: Zápisnica z kanonických vizitácií farností v Liptove roku 1825 ako prameň pre národopisný výskum, In. Slovenský národopis, roč.47, 2-3/1999, s. 230-234*
- Horváth, P.: K dejinám drevenej architektúry v Liptove, In. Liptov 9, Osveta, Martin 1987, s.191-201*
- Hýroš, Š., N.: Opis starobyklých chrámov Liptova, rukopis, Liptovské múzeum v Ružomberku, Jamnický, J.: Dejiny reformácie v Liptove, nevydaná práca, strojom písaný text*
- Kolektív: Súpis pamiatok na Slovensku 2, Obzor, Bratislava 1968, s.450-452*
- Kolektív: Slovenský biografický slovník, I. zv., Matica slovenská, Martin 1986*
- Kolektív: Slovenský biografický slovník, II. zv., Matica slovenská, Martin 1987*
- Kolektív: Slovenský biografický slovník, III. zv., Matica slovenská, Martin 1989*
- Kolektív: Slovenský biografický slovník, IV. zv., Matica slovenská, Martin 1990*
- Kolektív: Slovenský biografický slovník, V. zv., Matica slovenská, Martin 1992*
- Kolektív: Slovenský biografický slovník, V. zv., Matica slovenská, Martin 1994*
- Kol. autorov: Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II, Veda, Bratislava 1977*
- Kútnik - Šmálov, J.: O pôvode pustovníka Svorada - K počiatkom kultúrnych dejín Liptova, In. Nové obzory 11, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1969*
- Majtán, M.: Názvy obcí Slovenskej republiky, Veda, Bratislava 1998*
- Novák, J.: Slovenské mestské a obecné erby, Osveta, Martin 1972*
- Rezik, J., Matheides, S.: Gymnaziológia, dejiny gymnázií na Slovensku, SPN, Bratislava 1971*
- Sipritza, J.: Staré zvony v okrese Liptovský Mikuláš, In. Liptov 4, Osveta, Martin 1977, s.131-167*
- Sokolovský, L.: Terminológia dejín správy stredovekej dediny na Slovensku, Historický časopis XXXIII/4, 1985*
- Szluha, M.: Liptó vármegyje nemes családjai, Heraldika kiadó, Budapest 2000*
- Uličný, F.: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia (3.časť), In. Liptov 9, Osveta, Martin 1987*
- Uličný, F.: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia (2.časť), In. Liptov 8, Osveta, Martin 1985*
- Uličný, F.: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia (1.časť), In. Liptov 7, Osveta, Martin 1983*
- Vítek, P. Erby miest a obcí Liptova, Knižnica G.F.Belopotockého, Liptovský Mikuláš 2000*
- Vítek, P. Z dejín školstva v Ludrovej, In. Ludrová, Ludrová 2001*

Pramene :

Štátny archív v Bytči :

Župa Liptovská I. 1391-1849

Župa Liptovská II. 1850-1922

Krajský súd v Ružomberku 1876-1949

Zbierka cirkevných matrík 1628-1955

Štátny archív v Levoči

Rímsko-katolícky biskupský úrad v Spišskej Kapitule (1538) 1550-1900

Štátny archív v Bytči, pobočka v Liptovskom Mikuláši

Obvodný notársky úrad v Hubovej 1895-1945

Národná škola v Hubovej 1920-1960

Národná škola v Komjatnej 1923-1960

Národná škola v Lubochni 1903-1960

Národná škola v Stankovanoch 1804-1953

Národná škola v Stankovanoch, časť Rojov 1926-1960

Národná škola v Švošove 1921-1960

Liptovské kontubernium 1613-1686

Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši 1867-1949

Školský inšpektorát v Ružomberku 1919-1949

Okresný úrad v Ružomberku 1923-1945

Slovenská národná knižnica, archív literatúry a umenia

Šulek, M.: Memorabilia Ecclesiae Evangelicarum Liptoviensium..., sign. J 862

Obsah

Prírodné pomery.....	2
Dávnovetí obyvatelia liptovských hôr a dolín.....	19
Stredoveké dejiny regiónu.....	37
Cirkevné dejiny oblasti od stredoveku do konca 19. storočia.....	55
Protestantskí kňazi v Komjatnej.....	61
Učítelia reformačnej školy v Komjatnej.....	61
Rímsko-katolícki kňazi v Komjatnej.....	74
Rímsko-katolícki kňazi v Hubovej.....	74
Rímsko-katolícki kňazi v Stankovanoch.....	75
Školské a cirkevné dejiny od 18. do 20. storočia.....	79
Učítelia Rímsko-katolíckej školy v Komjatnej.....	97
Učítelia Rímsko-katolíckej školy v Hubovej.....	98
Učítelia Rímsko-katolíckej školy v Stankovanoch.....	99
Učítelia Rímsko-katolíckej školy v Švošove.....	99
Učítelia Rímsko-katolíckej školy v Ľubochni.....	100
Erby obcí.....	103
Zemianske rody pôsobiace v okolí.....	105
Turanský z Turíka a Komjatnej.....	105
Madočiansky z Madočian.....	107
Rojko z Brníc.....	108
Keberič z Nemeckej (Partizánskej) Ľupče.....	109
Tholt z Ludrovej a Liptovskej Štiavnice.....	110
Dejiny oblasti v 17. - 19. storočí.....	113
Kúpele v Ľubochni.....	148
Lesná železnica v Ľubochni.....	152
Obyvateľstvo.....	154
Správa obcí.....	159
Prvá svetová vojna.....	166
Padlí v prvej svetovej vojne.....	168
Udalosti medzivojnového obdobia v obciach.....	171
Obce počas druhej svetovej vojny.....	186
Obete 2. svetovej vojny.....	196
Rybárstvo.....	198
Rybárske nástroje a spôsoby chytania rýb.....	199
Pltníctvo.....	204
Pltnícka práca.....	209
Typy a konštrukcia plti.....	213
Výstroj pltníka.....	215
Mokrý mýto – slopce na Váhu.....	216
Ovčiarstvo.....	217
Ľudový odev - kroj.....	220
Bývanie a spôsob života na dedine.....	231
Významné osobnosti.....	243
Socializácia Hubovej.....	258
Slovníček použitých pojmov.....	262
Použitá literatúra a pramene.....	266